మణిమేఖల

శ్రీ పూతలపట్టు శ్రీరాములురెడ్డిగారిచే-

రచియింపఁబడి

తిరుమల-తిరుపతి దేవస్థానం బోర్డు ఆఫ్ ట్రస్టీస్ వారి తరపున

ఎగ్జిక్యూటివ్ ఆఫీసరువారగు

శ్రీ చెలికాని అన్నారావు, బి. ఏ., వారిచే

ప్రకటింపఁబడినది.



తిరుపతి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల ముద్రాక్షరశాల

1955

పుట.

తప్పొప్పుల పట్టిక.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
5	8	చున్నవి	చున్నది
5	9	యువ	యువ
8	7	జంపిం	చంపిం
18	16	పటు	పట్టు.
30	కారిక 29 పుటలో నుండవలయు.		
39	9	వానికి	వాని
76	17	వాఁరై	వారై
98	11	తన	తమ
105	15	బుద్ది	బుద్ధి
106	9	[1]యన్నము	యన్నము
,,	10	నశుభ	[1]నశుభ
109	9	నుండ	నుండి
124	15	సైస్వర్యము	స్వైస్వర్యము
129	14	వర్దిల్ల	వర్ధిల్ల
139	6	బలసి	బలిసి
154	9	గలగుడు	గల గుడు

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
155	21	వెలుఁగ	వెలుంగు
162	3	చిట్లనిమె	చు నలలు
173	15	మూాసికూర్క-	మూాయజనులు
195	18	దెశ	దేశ
205	5	తన	తమ
208	4	సుత్త	నుత్త
216	13	జినులు	జనులు
223	12	నీత	నాత
257	4	కుందిప	కందింప
281	20	మాఁతము	మంత్రము
324	2	వర్థంబు	నర్థంబు
335	12	నినుటయు	వినుటయు

పీఠిక

అఱవమునకుఁ దెనుఁగు సేఁత కష్టసాధనీయమని కంబ రామాయణము తెనిఁగించు తఱి ననుభవించి యెఱింగితి. ఆపై మదీయ హితైషులై యుండిన కీ॥ శే॥ కట్టమంచి రామలింగా రెడ్డిగారి ప్రోత్సాహము నూఁతగఁగొని స్వశక్తి నించుకయుఁ బాటిగొనక సాహసించి 'అందియకత' (శిలప్పదికారము) ను తెనిఁగించుచో నది యసాధ్యకార్యమని భయమందితి. అయిన శ్రీరామచంద్రుని కృపచే నెట్లెట్లో గట్టెక్కితి. అట్లుండియు బుద్ధి చాపలమున మణిమేఖలను దెనిఁగింపఁ బూనిన నా వెడఁగుఁదనమును పెద్దలు మన్నింతురు గాక యని తొలుదొల్త వేఁడుచున్నాఁడను.

అందియకత సంగీత ప్రాధాన్యమునొందిన కావ్యమైన యట్లు మణిమేఖల మతధర్మప్రాధాన్యము నొందినది కావున తేనెలోఁ దగులువడ్డ యీఁగ తప్పించుకొని శ్లేష్మమునఁ బడినట్లైనది నా బ్రతుకు. నడుమంత్రముననే చాలించుకొనవలసిన వాఁడను. ప్రాఁతప్రాఁత కాలపు సంగీత మత పద్ధతులు క్రొత్తక్రొత్తరుచులఁ గలిగించుటచే 'కమనీయంబగు వేఁటకాని పదు రాకర్ణించి నిక్కంబుగాఁ ద్రమచిత్తంబులఁ జేర్చి చేరి హరిణుల్ తద్బాణ నిర్భిన్నలై యమితోగ్రవ్యథ' నొందిన యట్లైనది. నా యీ యత్నమెంతవఱకు కృతార్థమో యిది యాంధ్రవాఙ్మయ

ప్రపంచమునకెంత యుపకారమో అది పెద్దలపని. ఏదో యొక కొంత మట్టు ద్రావిడవాఙ్మయ స్వరూపము నాంధ్రులకుఁ గల లోని లిబ్బివలె నైనఁ జూపఁగలిగితినను నానందము నాహృదయమున కేర్పడినది. అదియు లేకున్న నీకార్యము చేసియుండఁ జాలను కదా!

ఈ కావ్యమును ద్రవిడభాషయందు రచించి నతఁడు శాత్తన్ అను కవి. ఇతనికి 'శాత్తనార్' 'శీత్తలై శాత్తనార్' అని పేరు. ఇతఁడు కడపటి మధుర సంఘకాలమువాఁడు. ధాన్య వర్తకుఁడు. తిరువళ్లువర్ అను మహాశయుని కుఱళ్ త్రివర్గము లోని వాక్యముల నందందు వాడియుండుటచే నతనికి తరువాతి వాఁడో సమీపకాలపువాఁడో యైయుండవచ్చు. 'శాత్తనార్' అనుపదము శాస్తయను పదమునకు వికృతి. కావున నితఁడు బౌద్ధుఁడై యుండెననుట సంశయాస్పద విషయముకాదు. ఈ కావ్యము నితఁడు బౌద్ధమత వ్యాప్తికే యే రచించియుండు టయుఁ బై వాక్యమును బలపఱచుచున్నది. ఇతర మతముల నటనట ఖండించియుండుటయు దీనికిఁ బ్రబలాధారము.

ఈ కవికి 'శీత్తలై' యను పదము చేర్పఁబడుటకు కారణము రెండు విధములుగాఁ జెప్పుదురు. మొదటిది ఊరిపేరు శీత్తలై. రెండవది పెద్దకత. ఇతఁడు సంఘ కవియైయున్న కాలమున నితర కవుల గ్రంథములు విమర్శకై వచ్చినపుడు తప్పులున్న

చోట నివి వినవలసివచ్చెనే యని తన తలను మొట్టుకొను వాఁడఁట. అందుచే నితని తల పుండై చీము సదా కాఱుచుండెడి దఁట! కావున శీత్తలై (చీముతల) శాత్తనార్ అనుపేరు ప్రసిద్ధి కెక్కినదందురు. దీని కాధారముగను కొందఱు తరువాతి కవుల వాక్యములుకలవు. అందొకటి:— 'వళ్ళువకవి (కుఱళ్) త్రివర్గము శాస్త్తకు తలపోటు మానిచినది' అని దామోదరకవి త్రివర్గమును పొగడుచుఁ దెల్పెను. ఈ కథ యితని పాండిత్యాతి శయమును శాంతగుణమును వెల్లడించుచున్నవి.

ఇతఁడు తొలుత కన్నగి కథను యువరాజస్వామికిఁ (ఇళంగో వడిగళ్) దెలిపి ప్రోత్సహించి యతనిచే నా కథను కావ్యముగా వ్రాయించి వినెను. తరువాతఁ దాను మణిమేఖలా కావ్యమును వ్రాసి యువరాజస్వామికి వినిపించెను. అది యితనికి నిది యతనికి నంకితమని భావము.

అందియ కత (శిలప్పదికారమున) యందువలెనే యిందును మూఁడురాజ్యములు ముఖ్యపట్టణములు అందలి సంపదలు కన్నులఁ గట్టినట్లు మనోహరముగ వర్ణింపఁబడినవి. అచ్చటచ్చటి చేతిపనులు, పంటలు, వ్యాపారములు మొదలైన తక్కిన పెక్కింటి వర్ణనములు రమణీయములై యున్నవి. అందందు రూపకాలంకారములు కానవచ్చుచున్నవి. కాని విశేషించి స్వాభావికాలంకారమే తగిన యుపమలతోఁ గనులకుం

జెవులకుం బంధువు కలిగించుచున్నవి. తపస్వులు రాజున కతని కుమారుని మరణోదంతము దెలుపుటయు, చిత్రావతి గాకుమారుఁ బ్రోత్సహించుటయుఁ బాతివ్రత్య మహిమం దెలుపు ఆదిర్తి, మరుది యనువారి కతలును సుతమతియు మణిమేఖలయు నుద యునకు మేని యస్థిరత్వముం దెలుపుట మొ॥ పట్టులు ఈ కవి సమయోచిత శక్తిని బాగుగ వెల్లడించుచున్నవి.

ఈ గ్రంథమును పెక్కు-ప్రతులు సంపాదించి పరిశోధించి వలసినంతవఱకు లఘుటీకయుఁ విపులమగు పీఠికయు వ్రాసి యచ్చొత్తించిన మహామహోపాధ్యాయ దాక్షిణాత్యకలానిధి శ్రీ వే. స్వామినాథయ్యగారికి సదా కృతజ్ఞుఁడను. వారి పరిశ్రమము నా శ్రమమును తగ్గించినది.

ఈ కావ్యము బౌద్ధమతధర్మములను చాలవఱకు వ్యాపింపఁజేసిన యదికావున బౌద్ధులకు ముఖ్యమణిత్రయమైన బుద్ధుని గూర్చియు బౌద్ధధర్మములఁ గూర్చియు సంఘమును గూర్చియు నంగ్రహపద్ధతినైనఁ జర్చించుట యసంగతముకాదు. బుద్ధుని జన్మాదికమును తాపసవృత్తిని దెలుపు గ్రంథములు తెనుఁగునఁ బెక్కులు కలవగుట విస్తరించి వ్రాయవలసిన యక్కఱయు తగ్గినది. ఇట వ్రాయఁబడునది ద్రవిడదేశమున బౌద్ధమత గ్రంథములం దెలియవచ్చిన విషయమే.

---

1. బుద్ధ చరిత్రము

భరతఖండమున నుత్తరకోసలదేశమున రోహిణీనదీతీర మునఁ గపిలవాస్తువను నగరము కలదు. దాని నిక్ష్వాకువంశ పరంపరలోఁ జేరిన *శుద్ధోదనుఁడను రాజేలుచుండె. అతనికి శుక్లోదనుఁడు, అమృతోదనుఁడు, ధౌతోదనుఁడు, కనితో దనుఁడను నలువురు తమ్ములును, ప్రమిత, అమృతయను నిరు వురు చెల్లెండ్రు నుండిరి. శుద్ధోదనుఁడు కోలియ దేశాధిపతియగు అంజనుని పుత్రికలగు ♦ మాయాదేవిని గౌతమిని పెండ్లాడెను. గౌతమికి ప్రజావతి యనియు పేరు కలదు. వారికి చాలకాలము వఱకు సంతానము లేకుండెను.

బుద్ధజననము

ఇట్లుండ తుషితలోకవాసియగు ప్రభాపాలుఁడను బోధి సత్త్వుఁడు జీవులను దుష్పథమునుండి సత్పథమునకు మరలించి యుద్ధరింప వేడుకపడి యొకనాఁడు స్వర్ణమయమైన దేవవిమాన మునవచ్చి మాయాదేవీ శుద్ధోదనుల స్వప్నమునఁదోఁచి వారికిఁ దాఁ దనయుఁడుగ నుదయించుట మున్నుగ నుడివి పదపడి

---

* శుద్ధోదనుఁడు మాయాదేవి మున్నగు బుద్ధుని కుటుంబమువారి పేరులు విమర్శించిచూడ సార్థకములు. ఆత్మవిచారపరులకు సమంజసమైన రెండవ యర్థమునిచ్చుచున్నవి.

♦ మాయాదేవి శుద్ధోదనుని చిన్న భార్యయని కొన్ని గ్రంథములందుకలదు.

మాయాదేవి గర్భమునఁ బ్రవేశించె. *సర్వాంతర్యామి యగు భగవంతుఁ డిట్లు కావించెననియు మాయాదేవి యొకపట్టాణ నక్షత్రము తనగర్భమునఁ బ్రవేశించినట్లు కల గని యావల గర్భము ధరించెననియుఁ గొందఱందురు. అత్తఱి నామె వయస్సు నలువదియైదేండ్లు.

మాయాదేవి గర్భము ధరించుటకును తనకు లేమికిని ఓర్వలేక గౌతమి పెక్కుమారులు లామెను జంపింప యత్నించెను. యత్నించియు విఫలమై తుదకు తనచేసిన దోసములకుఁ బశ్చాత్తప్తయై యదిమొదల ననుకూలవతియై యుండె. ఒకనాఁటి రేయి మాయాదేవి స్వప్నమున బ్రభాపాలుఁ డామెగర్భమునుండి వెలువడి యామె నడచుకొనవలసిన విధుల నుపదేశించి మరల గర్భమునఁ జొచ్చెను. ఆమె యచ్చెరువాటొంది యావిధముననే నడచుచుండె. సామాన్యముగా గర్భిణులకుఁ గలుగు వాంతులు నొప్పులు మున్నగునవి యామెకు లేకుండె. ప్రసవసమయ మాసన్నమయ్యె. కాఁగా నామె పలువిధముల నింపైన దృశ్య ములుగల లుంబినియను పుష్పవనమునఁజేర వేడుకపడి రాజునకుఁ దెలుప నతఁడు వల్లెయని వలసిన పరిచారికావర్గముతో నామె నచటికిఁ గొంపోయి యవ్వనమందలి మేడలోనుండి మాయా దేవితో పుష్పించిన యశోకవృక్షమూలము జేరి యచ్చోట

* ప్రవేశించినకాలము ఈశాన శకాబ్దము ౬౭-వ వత్సరమని బర్మా యందలి బౌద్ధగ్రంథములు తెలుపుచున్నవి. అప్పటి నక్షత్రము ఉత్తరాషాఢ.

మయూరము కలాపమువిప్పి యాడుచుండుటయు దాని కనుప్రగ కలవింకమను పక్షి పాడుచుండుటయు కని విని చూపులకు వీనులకు విందుసేయుచు నానందించుచున్న యా దేవింగాంచి తత్పతి ఈ కొమ్మయందలి పూఁగొండు తనకుఁ జిదిమి యిమ్మని యర్థించె. చిఱునగవుతో నయ్యమయు విరులఁ గోయఁ గొమ్మమీఁదికి గుడిచేయి చాఁచె. అట్టియెడ పూర్వము ఔర్వుఁడు తన తల్లి తొడనుండియు, పృథువు వేనుని చేతినుండియు, మాంధాత ఉపోషితుని (యువనాశ్వుని) నొసటినుండియు, కక్షీవంతుఁడను ముని *సుదేష్ణాదేవి కక్షమునుండియు వెలువడినట్లు ప్రభాపాలుఁ డా మాయాదేవి గర్భమునుండి యించుకేని యామెకు బాధ కలిగింపక మెల్లమెల్లగ నామె కుడిప్రక్కనే మగబిడ్డయై వెలువడి యామె చరణసన్నిధిని ఆ సమయమున తేరిచక్రమువలె పెద్దదిగా మొలచి కానవచ్చిన యిందీవర పుష్పముపై నుండెను. అతఁడు జనించిన ♦దినము వైశాఖశుద్ధ పూర్ణిమ. ఆ క్షణముననే దేవ రాజులు నలువురును నందోపనందులను నాగరాజు లిరువురును అటకు వచ్చి పూర్వ మవతరించిన బుద్ధుల కాచరించిన తీరున నుపచారములు కావించి మరలిరి. అవ్వల నా శిశువు నీలాంబు జమునుండి సింహకిశోరమువలె ఏడడుగులు నడచివచ్చి తాను బుద్ధావతారమని యటనున్నవారలకుఁ దెలిపె. అంత వెచ్చనయు

---

* బలియను రాజుభార్య

♦ ఈశాన శకాబ్ది ౬౮_వ యేడు శుక్రవారము. చూ ౧౫ ప్ర.

చల్లనయునైన నీటి వెల్లువలు రెండు * అంతరిక్షమునుండి దిగి వచ్చి యతని బోరుకాడించినవి. వేలుపులు విరులవాన కురిసిరి. మిన్ను పరిశుద్ధమై యలరారె. ♦ శుభనిమిత్తములు పెక్కు లయ్యెడఁ దోఁచె. చెడుత్రోవల కధికారియైన మారుఁడొక్కఁడే అయ్యెడఁ జింతించినవాఁడు.

శిశువునెడ మాయాదేవికంటె గౌతమి యధిక ప్రేమ చూపుచు లాలనపాలనములు సేయుచుండె. బిడ్డయు గౌతమి యెడ నత్యధికప్రేమ చూపెను. జ్యోతిష్కుఁడొక్కఁ డరుదెంచి శిశులక్షణములఁ జక్కఁ బరిశీలించి 'యుత్తమాచార్య లక్షణము లన్నియు నితనియం దున్నవి. కాన నితఁడు సన్న్యసించి లోకు లకు ధర్మోపదేశము చేయువాఁడగును. ఇతనిచే లోకము మిక్కిలి మేలొందఁగలదు'. అని పలికి బహుమతులొంది పోయెను. కన్నశ్రమలేవియు లేకున్నను మాయాదేవి ఏడవనాఁడు ఆనందాతి శయముచేఁ బ్రాణములు విడెను.

'బుద్ధుని తల్లి ఎండ్రి శుక్తి కదళి వెదురు తమ గర్భము వలననే మృత్యువు నొందె' నని లోకవచన మను గ్రంథము నొడువుచున్నది. నీలకేశి యను గ్రంథమున బుద్ధమాతలెల్లరు నిక్కి ఆఱునాళ్ళు కొనయూపిరితో నుండి యేడవనాఁడు మృతి నొందినవారని యున్నది.

---

* ఆ వెల్లువలు మాయాదేవి సమీపమున భూమినుండి పైకిలేచిన వనియు గొన్నిచోట్లఁ జెప్పఁబడినది. ♦ చూ. ౧౨. ప్రక.

మాయాదేవి కళేబరమును దహించి యెముకలను బూది నొక కుండలోనుంచి ఆమె వసించుచుండిన మాళిగను అస్తగిరి యను మలయందు పెకల్చి కట్టించి యందుంచిరి. జ్ఞాపకార్థ మా మాళిగకు ప్రక్కనొక యాలయము నూటయిరువదియడుగుల పొడవుగలదిగఁ గట్టింపఁబడి ఆమె ప్రాణములు వీడినకడ నుండిన యశోకవృక్షము పెకల్చికొంపోఁబడి యా గుడియెదుట నాటఁ బడినది. గౌతమియే తొలినుండి యా శిశువు నల్లారుముద్దుగఁ బెంచుచుండె. శిశువునకు సిద్ధార్థుఁడను పేరు పెట్టఁబడియె.

సిద్ధార్థునకు యుక్తకాలమున నక్షరాభ్యాసము జరిగినది. *మిత్రుఁడను గురువునొద్ద పెక్కుకళ లతఁడు నేర్చెను. అతనికి వయసుతోపాటు మేనితోపాటు జీవకారుణ్యాది సద్గుణములు క్రమముగా వృద్ధిపొందినవి.

ఒకనాఁడు అసితుఁడను మునివరుఁడు రాజుకడ కరుదెంచి సిద్ధార్థుని శుభలక్షణముల సహస్రారచక్రరేఖ మున్నగువాని వీక్షించి 'పరిపూర్ణ బుద్ధునకుండవలసిన లక్షణము లన్నియు నితనియెడఁ గలవు. మనుష్యవృక్షమున పెక్కుశతాబ్దులకొక పూవుగాఁ బూచిన దీశిశువు. నీ కులగౌరవము నేమనఁగలను? ఇతఁడు సన్న్యాసముగాని లోకరక్షకుఁడుగా నుండును'. అని వక్కాణించెను. తండ్రికిఁ గలిగిన యప్పటి శోకానందముల వర్ణింప నలవియగునే?

---

* విశ్వామిత్రుఁడని కొన్ని గ్రంథములలో కానఁబడుచున్నది.

ఇట్లిరువురు ముష్వురా బాలకుని సన్న్యాసి యగునని పలుకఁగా తండ్రి లోలోనఁ జింతించి యైహికజీవితమం దతనికొక కొఱఁతయు లేకుండునట్లును నిర్వేదము కలుగకుండునట్లును మహాప్రయత్నములు చేయుచుండెను.

ఆ దినములలో నొకనాఁ డుద్యానమున చెలికాండ్రలో నొకఁడగు దేవదత్తుఁడు పడవైచిన హంసమును గౌతముఁ డెత్తుకొని నాటిన యమ్మును లాగివైచి చికిత్సచేసి యది తనది యని వాదాడిన దేవదత్తున కీయనందున నతఁడు కోపముతో పగగొని తన యాప్తులైన కొందఱు మిత్రులను చీలఁదీసికొని వేఱుచోటి కేగెను.

యౌవరాజ్యాభిషేకము

గౌతముని పదునైదేండ్లప్రాయముననే తండ్రి యౌవరాజ్యాభిషేకము చేసెను. పిదపఁ దనమఱఁదియగు సుప్రబుద్ధుని కూఁతును యశోధరను కుమారునకు *పాణిగ్రహణము చేయించె. అప్పుడతని వయస్సు పందొమ్మిది. యశోధరతో గౌతముఁడిష్టోపభోగము లనుభవించుచు వేఱొండరయక కొంతకాలముగడపెను. అదిగని బంధులు కొందఱు శుద్ధోదనుకడ కేగి యువరాజునకు ఆయుధాభ్యాస మించుకేని లేదుగదా! యుద్ధావసరము కలిగెనేని

---

* చూపఁబడిన పెక్కండ్రు రాజకన్యలలో యశోధరనే యతఁడు వరించెనని యొకచోఁగలదు.

అప్పుడేమి చేయఁగలఁడని యడిగిరి. అవ్వార్త విన్న సిద్ధార్థుఁడు వారినందఱ నొకనాఁడు రప్పించి వారియెదుటఁ దన యాయుధ కౌశలమును ప్రకటించి వారిప్రశంసకుఁ బాత్రుఁడయ్యె. *

నిమిత్తకుఁడును అసితుఁడును చెప్పిన చొప్పున సన్న్యాసి యగునేమో యని లోన దిగులూనిన రాజతని కుద్యానవనమున వసంత వర్ష హేమంత ఋతువులలో నుండఁదగు భవనములఁగట్టించి వలయు సౌకర్యములు కొఱఁతలేక కావించియుంచెను. ప్రాకారము లెత్తుగఁ గట్టించి నాలుగు వాకిండ్లుంచి మంచివీరులను పెక్కండ్రను కావలియుంచి సన్న్యాసులను వికలాంగులను అందు చొరనీయక కట్టుదిట్టములు చేయించెను. ఇట్లు చేయించుటచే గౌతమునకు చాలకాలమువఱకు ప్రాణులకు రోగము, ముదిమి, చావు కలదను స్మరణమే కలుగకుండెను.

వైరాగ్య మూల కందము

ఇట్లుండ నొక్కనాఁడు తండ్రి లుంబిని వనముననుండి కుమారు నచటికి రాఁగోరె. గౌతముఁడు శిబిక నెక్కి తూరుపు వాకిలిత్రోవనేగుచు రోగినొకనిఁ గని యెల్లవారికి రోగములు రాఁగలవియే యనియెఱిఁగెను. మఱియొకనాఁడట్లే యరుగుచు నొక ముదుసలినిఁగని యెల్లప్రాణులకును ముదిమి తప్పనిదని యాకళించె. వేఱొకనాఁడు గుఱ్ఱము నెక్కి పడమటివాకిలిదాఁటి యేగుచు

* ఇత్యాది వివాహమునకు మున్నే జరగెననియుఁ జెప్పుదురు.

నొక శవముంగాంచి విచారించి యెల్లవారికిని మరణముతప్పని దని గ్రహించెను. * రోగమునకు ముదిమిచావులకు నిలయమైన జన్మమునకు చోటీయక తప్పించుకొను మార్గమెఱిఁగి మనమే కాక లోకమునుద్ధరించుట యథార్థకార్యము కదా! అట్టి పుణ్యము మనకెపుడు లభించుననని యాలోచింపసాగెను.

ఇట్లు ముమ్మాఱుగాంచిన జన్మదోషములచే గౌతముని మనస్సు చెడుట విన్న శుద్ధోదనుఁడు మంత్రికుమారుఁబంపి యైహికభోగముల మరప నుపదేశము చేయించెను. అది చవుటఁ జల్లిన విత్తులయట్లు విఫలమయ్యె. సుందరులగు యువతుల వందల కొలఁదిగఁబంపి యతనికి సేవలుసేయ నియమించెను. దేని దేని గని లోకులు కాముకులగుదురో దాని దానిఁగని యతఁడశుభ భావనచేసి మఱింత విరక్తుఁడయ్యెను. అతని హృదయము మార్ప యత్నించివచ్చినవారా మేని సౌందర్యము ఆహృదయ గాంభీర్యము ఆ శాంతదృష్టులు తక్కుతేజో విశేషములు విలోకించి యబ్బుర పాటొంది జాతిబొమ్మకు గిలిగింత పెట్టినట్లయ్యె నని మరలవలసినవారైరి.

పదపడి యొకనాఁడు సిద్ధార్థుఁడు వనమును గనువేడ్కఁ దేరెక్కి చనువాఁడు త్రోవయందిరుప్రక్కల సత్కార్యములు దుష్కార్యములు చేయువారు దున్నువారు మున్నగు పెక్కండ్రను

* ఇట్లు మూఁడు రూపములఁగానఁబడినది బ్రహ్మగణములలో నొక తెగవారగు శుద్ధావాసదేవతలలో నొకరని గ్రంథములఁ గానవచ్చెడిని. ఈ విషయములు గ్రహించినది ఛందనుఁడను గుఱ్ఱపువానివలన నని యొకచో, ఉదాయి యనువానివలన నని యొకచోఁ గలదు.

దున్ని యలయుచున్న ఎడ్లనుగాంచి మిక్కిలి పరితాపము గొని తేరినుండిదిగి యొక నేరేటిచెట్టునీడం గూర్చుండి కనుల మూసికొని ప్రాణులుపడుపాట్లం గూర్చి పరితపించుచుండ మునుపు ముమ్మాఱువచ్చి వ్యాధివార్ధక మరణముల చవిచూపిన శుద్ధావాసదేవత సన్న్యాసిరూపంబుగొని వచ్చి యెదుటనిలిచి సిద్ధార్థా! యన గౌతముఁడు కనులు తెఱచి మీరెవరనియె. నేనొక *శ్రమణుఁడను. దుఃఖములను గూర్చి చింతించి చింతించి నా మనము సర్వదా తపియించుచుండు. ఈ దుఃఖములనుండి విడివడి యెల్లపుడు చెడనిది, ఆద్యంతములు లేనిది, చెలిమి పగయు లేనిది, ఏకాంతమైనది, ఆనందమయమైనదియగు స్థితిని పొందుటకు నాన పడుచున్నది. కాన నూరు విడిచి నిర్జనస్థలమున నింద్రియముల నడంచి సమాధినుండి ప్రాణములను రక్షింపవలసినంతమాత్రము భిక్షించుస్థితి నవలంబించితినని పలికి తపస్వుల మహిమలఁ బ్రస్తుతించి తన దారింజనియె. అదివిని సన్న్యసింప నిశ్చయించిన గౌతముఁడటనుండి రాజభవనమునకేగి తండ్రింగాంచి తన నిశ్చయమును తెలిపెను.

విన్న శుద్ధోదనుఁడట్లే కొంతవడి యెదవడి నిలిచి మనస్సు కలఁతనొంద గన్నీరు కార్చుచు తుదకు, కుమారా! దానికిది యదను కాదు. మమ్ము కాపాడి చాలకాలము రాజ్యమేలిన

* శ్రమలఁ జెంది తపము సేయువాఁడు శ్రమణుఁడు.

పిదపఁ గోరఁదగినది. అనుడు గౌతముఁడు జన్మవ్యాధిజరా మరణములనుండి తప్పించుకొనుత్రోవ నరసినఁగాకయిట నిలువఁ జాలనని తన నిశ్చయమును వెల్లడించి తన నిలయమున కేగెను. అతని మనస్సును మార్చ నాటలపాటల నారితేఱిన నారీమణుల ననేకుల నతని కడకు శుద్ధోదనుఁడంపెను. వారలు శక్తివంచన సేయక యత్నించి విఫలమనోరథలైరి. వారి యాటపాట లందచందములు గౌతముని వైరాగ్యమును మఱింత యభి వృద్ధిపఱచినవి.

కుమారజననము

ఒకనాఁడు సిద్ధార్థుఁ డేటికిఁజని నీరాడి మరలి తేరెక్కు తఱి నొక సేవకుండు పరుగునవచ్చి యువరాజుగారికి కుమారుఁ డుదయించెననియె. *అది విన్నయతండు బంధముపై బంధము కలిగెనే? ఈ దుఃఖసముద్రము దరిఁ జేరుటెట్లు? అని చింతించు చుఁ దేరెక్కి బయలుదేఱెను. అట్లు చను నతని తేరికి ముందు వెనుకల బహువిధవాద్యములు మ్రోఁగెను. పౌరులెల్లరు ప్రభు నకు మనుమఁడు కలిగెనని యానందించిరి. ఉత్సవములు ఆటలు పాటలు జరిగినవి. అందేవియు గౌతముని హృదయమున

---

* పుత్రుఁడు తనబుద్ధియను చంద్రుని మ్రింగవచ్చిన రాహువని చెప్పె ననియు నందుచే నాబాలునకు పదపడి రాహులుఁడను పేరు పెట్టఁబడె ననియు నొకచోఁగలదు.

కానందము నాపాదింపలేదు. రాజబంధువులలోని కన్యక యొకర్తు, "ఈ బిడ్డ తండ్రిభాగ్యవంతుఁడు; తల్లియు భాగ్యవతి; భార్యయు భాగ్యవతి" యని పాడినపాట యొక్కటి మాత్రము దుఃఖనివారణోపాయము సర్వదా తలపోయుచుఁ జనుచున్న యతనికి శుభనిమిత్తముగానుండి మోదముఁ గూర్చెను. అతఁడా యుపశ్రుతికై కృతజ్ఞతా సూచకముగా తన మెడలోని యమూల్యమగు ముత్యాలహారమును బహుమతిగా నొసంగెను. అట్లు సమ్మానింపఁబడిన యక్కన్య యతనికిఁ దనయెడ మిక్కిలి మక్కువ గలదనియు నచిరకాలమునఁ దానతనికిఁ బట్టపుదేవియే యగుదు ననియు మనోరాజ్యపాలనము చేయసాగెను.

ఆవల నతఁడు తన నగరుచేరి అచ్చట జరిగిన నాటకాదుల నొకటేని మనసుంచిచూడక యారేయి తొలిపాలు శ్రమచే నిదురించి మలిపాలున (నడురేయి) మేల్కని తనయిల్లంటుకొన నార్పుకొనుటకు తొందరపడిలేచు నింటి యాతనివలె లేచి యన్నింటిని వదలి చన నిశ్చయించెను. అయ్యెడ శుద్ధావాసదేవునివలనఁ దలుపులన్నియుఁ దెఱవఁబడి యుండెనవి. ఆటపాటలాడి కాంచి యలసి తాఱుమాఱుగఁబడి నిదురించుచుండిన మగువలను గని మఱింత వెగటుగొని వెలుపలికివచ్చిఁ మేల్కనియుండిన చందనుని పిలిచి తన గుఱ్ఱమును ఖండకమనుపేరుగల దానిని వడిగాఁగొని తెమ్మని యాజ్ఞాపింప వాఁడించుక సంశయించియు నవ్వాల గుఱ్ఱముం దేఁబోయెను. అట్టియెడ గార్హస్థ్యమును పూర్తిగ నీఁగఁ

జాలక తనకుమారునొకపరి కాంచి యెత్తిముద్దాడి మఱిపోవనెంచి శుద్ధాంతమునకేగి బిడ్డతోడ శయనించి నిదురించు యశోధర గదికిఁ జని యట దీపపువెలుతురున శిశువుంగాంచి 'దీనినెత్తు కొంటినేని యశోధర మేల్కొనును. మేల్కొన్నఁ దన తలఁచిన పనికి పెనువిఘ్నమగు' నని తలంచి యయ్యిరువుర నొకక్షణ మూరకచూచుచు నిలిచి చలించిన యెడందను పదిలపఱచుకొని మన మీ యిరువుర కావల జ్ఞానాచార్యులము కావచ్చు నను కొనుచు బయలుదేఱెను. *

మహానిష్క్రమణము

అట్లతఁడు బయలుదేఱినదినము పూర్ణిమ. చందనుఁడు గుఱ్ఱమును తెచ్చినిలిపెను. అతఁడెక్కి చనుచుండ గిట్టల చప్పుడుకూడ నెవ్వరికిని వినరాదయ్యెను.

సమస్తమును త్యజించి వెడలిన గౌతముని మారుఁడు మాత్రము వదలకవెన్నంటి 'సన్న్యసింపకుము. ఏడునాళ్ళలో సప్త ద్వీపాధిపతిని గావింతు మరలు' మని యుద్బోధించియు ఫలము గానక పట్టువీడక తగినయదనుకై నీడవలె వెన్నంటిపోవుచుండెను.

---

* బయలుదేఱినయెడ ఈశాన శకబ్ది ౯౭౨ వ యేఁడనియు నాఁడు శుక్రవారమనియు సందురు. అతనికది ౨౯ వ ఏఁడు.

అట్లతఁడు రాజ్యమును సమస్తభోగములను తల్లిదండ్రులను భార్యను నాఁడే జనించిన పుత్రుని త్యజించి వెడలుటను మహానిష్క్రమణమని త్రిపిటకమునఁ జెప్పఁబడినది.

తెల్లవాఱుసరికి గౌతముఁడు కోలియదేశపుటెల్ల కావలి యనోమ నదిగట్టువఱకు (మూఁడుయోజనములు) చన ఖండక మావల నడుగువెట్టదయ్యె. అదియుఁ దన కనుకూలమే యని దాని నచ్చట పీడి చందనుఁగాంచి 'చాలకాలమునకు నాకోరిక నెఱవేఱినది. మన సంబంధము నేటితోఁ దీఱినది' అని తన మెడనున్న యమూల్యహారము నతనికొసఁగి యవ్వల తన శిరోభూషణముందీసిఁ 'దీని నా తండ్రిగారికి ప్రేమతో నొసఁగితినని చెప్పి యిమ్ము. నాపైఁగల మమకారము సంపూర్తిగ వదల వేఁడితి ననుము. గార్హస్థ్యమార్గమున దుఃఖసాగరమునీఁదు తెప్ప దొరకమి నిట్లు మిమ్ము వదలితినని విన్నవించినట్లు చెప్పుము' అనుడు చందుఁడందులకు సమ్మతింపక వెంటవచ్చెదనని బతిమాల నతఁడు వాని వీఁపుదట్టి చిన్నరాజ్యముకాక సమస్తప్రపంచము నేలఁ బోవుచుంటినని సమాధానపఱచి గుఱ్ఱముతో వెనుక కంపెను. వానివలన గౌతముపోకవిని తలిదండ్రులు భార్య బంధుమిత్రులు పౌరులు పరిపరివెఱఁగులఁ బలవించిరి.

ఆవల గౌతముఁడు నదిగట్టున తనచేతికత్తితో శిరోజముల నూడ్చివై చెను. *అటఁగానవచ్చిన వేఁటరియుడుపులఁగై కొని తన పట్టాంబరముల వానికొసఁగెను. అటనటఁగల మునుల దర్శించి ప్రశ్నించి తగు సమాధానమందక యరిగి యరిగి పోఁడు

* అట నిష్క్రమణ స్తూప మండపము గలదందురు.

'శ్వేత' గిరింజేరి యందలి యరాళరామమునివరుంజేరి యర్థించి యోగమార్గ ముపదేశమంది యభ్యసించె.

అట్టియెడ రాజుపంపున పురోహితుఁడును మంత్రియు వెదకుచువచ్చి యరాళరాముని యాశ్రమమున తపము గావించు సిద్ధార్థునిగాంచి తలిదండ్రులదుఃఖము, భార్యాదుఃఖము, బంధుల దుఃఖము, పౌరులదుఃఖము, ప్రజలదుఃఖము వివరించి మరలి పురికి రమ్మనివేఁడిరి. వారికి గౌతముఁ డిట్లనియె "అందమైన రాజభవనము నాకు నిప్పుతో నిండిన నిలయమును బోలినది. మహానసశాల విసము దినిపించు శాలయయ్యె. సమస్తము దుఃఖమయమై కానిపించె. ఎల్లజీవుల దుఃఖము తొలఁగింపఁ గోరియే యేనిటకు వచ్చితి. దుఃఖనివారణోపాయము నరయు మున్నటకు రాఁజాల' నని వారిని వెనుకకుఁ బంపివైచెను.

యాగనివారణము

ఆపై నొకనాఁడు గౌతముఁడు భిక్షుకై రాజగృహనగర మునకేగుచు నారాజు పశుహింసచేసి యాగము జరుపుచున్నాఁ డని విని యటకేగి యజమానుఁడగు బింబసారునకు అహింసను గూర్చి వివరించి యాగమును మాన్పి సత్యాన్వేషణము పూర్తి యైన పిమ్మట వత్తునని మరలి యాశ్రమము చేరెను.

అట నరాళముని యొద్దఁ గొంతకాలముండియుఁ బ్రయో జనములేక పోవుటచే వీడి రుద్రకుఁడను మునింజేరి కొంతకాల

ముండి యచ్చటు వీడి జ్ఞానారణ్యమను నురువేలావనమున కేగి యటఁదపము సేయుచుండిన కౌండిన్యకులపుత్రుఁడు, దశబల కాశ్యపుఁడు, బాష్పుఁడు, అశ్వజిత్తు, పుత్రుఁడు అను నైదుగురు మునులతోఁ గలిసి ఘోరతపము కావించెను. ఉపవాసములచేఁ గృశించి యొకనాఁడు సొమ్మసిల్లెను. తోడివారితఁడు మరణించె ననియే తలంచిరి. కొంతవడి కతఁడులేచి యుపవాసముచే మేను, మేనితో మనస్సు, మనస్సుతో బుద్ధి కృశించుట తక్క వేఱుఫలము లేదని భుజింపఁదొడఁగె. అదిగని యితఁడు తపోభ్రష్టుఁడయ్యెనని యాయైదుగురు మును లతని వీడి వేఱుచోటికరిగిరి. మహానిష్క్రమణ దినమునుండి యప్పటి కాఱేండ్లు కడచినవి.

గౌతముఁడు బుద్ధుఁడగుట

ఆవల నైరంజర (ఫల్గుని) నదీతీరమున నొక రావిచెట్టు క్రిందఁ గూర్చుండి యిరువదియెనిమిది దినములు పగలురేయి కదలుట మెదలుట నిద్రించుట మేల్కనుట లేక సత్యాన్వేషణము చేసెను. ఇరువదితొమ్మిదవనాఁ డుదయవేళ నా సమీప గ్రామమందలి బలుఁడను గొల్లని కూఁతురు *సుజాతయను నామె తన కులదేవతకు నివేదనముచేయఁ గొనిపోయిన పాలన్నము నతనికి భుజింపఁబెట్టెను. భుజించి గౌతముఁడు తేజోవంతుఁడయ్యెను.

అట్టియెడ శీలవిరోధియగు మారుఁడు గౌతముని హృద

* ఈ పేరు నందయనియు విశాఖయనియుఁ గానంబడుచున్నది.

యమును కలఁకపఱుప కామక్రోధ మోహములను పుత్రికలతో వచ్చి మిక్కిలి యత్నించి విఫలమనోరథుఁడై మరలెను.

గౌతముఁడు మారవిజయుఁడైన పదునైదు దినములకు నిరువది తొమ్మిదవ దినమున రేయి పూర్వజన్మజ్ఞానమును తత్త్వ జ్ఞానమును క్రమముగఁ గలిగినవి. పూర్వము పాపము కావించిన వారిప్పు డిడుమ లొందుటయు జీవకారుణ్యము పూనినవారు సుఖించుటయు తనవిజ్ఞాన చక్షువుచే నెఱింగె. కామక్రోధమోహములు గలవారు దుఃఖితులై పుట్టి పెరిఁగి కృశించి నశింతురనియు ఆ నాశము పుట్టుకనుండి, పుట్టుక కర్మచయమునుండి, కర్మము మమకారమునుండి, మమకారము (బంధము) తృష్ణవలన, తృష్ణ కుడుపు (అనుభవము) వలనను, కుడుపు స్పర్శము వలనను, స్పర్శ మింద్రియముల (షడాయతనము) నుండియు, నింద్రియములు నామరూపములనుండియు, నామరూపములు విజ్ఞానమునుండియు విజ్ఞానము సంస్కారమునుండియు, సంస్కృతి యవిద్యనుండియు కలుగుచున్నవగుటచే జన్మమును తొలఁగింప మరణము, కర్మ కూటమును తొలఁగింప జన్మమును, మమకారమును వీడఁ గర్మ సంచయమును, తృష్ణను వీడ మమతయు, అనుభవమును వీడఁ దృష్ణయు, స్పర్శమును వదల ననుభవమును, షడాయతనము వదల స్పర్శమును, నామరూపముల వీడ షడాయతనమును, విజ్ఞాన మును వీడ నామరూపములును, సంస్కారమును తొలఁప విజ్ఞాన మును, అవిద్యను వీడ సంస్కారమును వదలుననియు, దుఃఖము

దుఃఖోత్పత్తి దుఃఖనివారణమను మూఁడు సత్యములఁ బరికించి యెఱిఁగి సమ్యగ్దృష్టి, సమ్యక్సంకల్పము, సమ్యగ్వాక్కు, సమ్యక్కర్మము, సమ్యగాజీవము, సమ్యగ్వ్యాయామము, సమ్యక్స్మృతి, సమ్యక్సమాధి అను నాల్గవ సత్యమగు దుఃఖనివారణ మార్గమనఁబడు సన్మార్గము లెనిమిదియుఁ బరిశీలించి తెలిసికొనియె. తెలిసి యభీష్టసిద్ధినొందితినని తృప్తినొంది యివ్వానిని మొదట అరాళరామ మునివరునకు రుద్రకమునికిఁ దెలుపఁదలంచి విచారించి వారు మరణించిరని తెలిసి చింత నొంది తరువాత నురువేలా వనమందు తనతోఁడఁ దపమాచరించిన యేవురు తాపసులకుఁ దెలుపఁదలంచి పోవు వాఁడాదారి నొక బ్రాహ్మణుని ఉపఘుఁడను వానిఁగాంచి వానికిఁదెలిపి యది యెల్లవారి కుపదేశింపఁదగిన యర్థమే యను నుత్సాహమంది కాశింజేరి తత్సమీప మందలి మృగదావమను వనమునుచేరెను. దూరమున వచ్చుచుండిన గౌతముని గాంచి యితఁడు తపోభ్రష్టుఁడు; వీనికి మర్యాద చేయరాదని యనుకొనుచున్న యయ్యేవుర సమీపించునంత వారాతని ప్రసన్నముఖమును గాంచినంతనే తమ్ముఁదామెఱుఁగక లేచి యెదురేగి కొనివచ్చి యుపచరించి పదపడి సుఖము లనుభవించు వాఁడెట్లు మనోనిగ్రహమాచరింపఁ గలఁడని తథాగతు నడిగిరి. వారల కతఁడు సమ్యగ్దృష్టి మున్నగు అష్టాంగమార్గము ననుసరింపకున్న జనన మరణ ప్రవాహము నరికట్టఁజాలము. దుఃఖము, దుఃఖోత్పత్తి, దుఃఖ

నివారణముల లోఁతు పాతులెఱిఁగిన పిదప నీమార్గమున నడవ వలయునని తాఁ గన్నమార్గము విశదపఱచెను. విన్న యేవురును సమ్మతించి యతని శిష్యులైరి. వారు చేరుటయే మణిత్రయ మున నొకటగు సంఘమునకు పునాది యందురు.

శిష్యసంఘము

కాంచిన వారిని వశీకరించుకొనఁజాలిన యందంపుఁ జూపులు ప్రసన్నముఖము వినువారి యుల్లముల నాకర్షించు మధురకంఠస్వరము పలుకులు బుద్ధునకుఁ గలవనియు నవి యెదుటి వారిని లోఁగొని శిష్యులనుగాఁజేయు గొప్ప సాధనములై యుండె ననియు నతని చరిత్రములు చెప్పుచున్నవి. ఆవల నతని దర్శింప నటకువచ్చిన యెల్లవారికి జాతి మతభేదములు శత్రు మిత్రులు స్త్రీ పురుషులను విచక్షణలేక తన సిద్ధాంతముల భగవానుఁ డుపదేశింప సాగెను.

అ తఱి కుశీనగరమందలి యశుఁడను ధనికుఁడు బుద్ధుని కడకువచ్చి తద్ధర్మములువిని తనవారగు ఏఁబదినలువురతోడ భిక్షువై సంఘమునఁజేరెను. జ్ఞానోదయమైన యైదుమాసముల లోపల నఱువండ్రు శిష్యులైరి. ఆవల యశుని తల్లి తండ్రి భార్య ముప్వురును వచ్చి ధర్మములువిని యుపాసకులైరి.

అంత నాయఱువండ్రు శిష్యులనొకచోఁ గూర్చుండఁజేసి 'మీకుపదేశించిన యట్లే మీరు పలుతావులకేగి జ్ఞానహీనులగు

మానవుల కుపదేశించి వారిని విజ్ఞానవంతులనుగా, సన్మార్గ చరులనుగాఁ జేయుట మీముఖ్య ధర్మమగును. వర్షకాలమున మీరెల్లరు నన్ను చేరుచుండుఁడు.' అని యాజ్ఞాపింప యశుఁడు కాశియందుండెను. తక్కినవారు వేర్వేఱు ప్రదేశములకు బోధింప నేగిరి. వానకాలమున నెల్లరొక్కచోఁజేరుటయు మంచిచెడుగులు చర్చించుకొనుటయు వారికి వాడుక యయ్యెను.

ఉరువేలా వనమం దా కాలమున నాచార్యుఁడను పేరొంది యగ్నికార్యము నెఱవేర్చుచు వానప్రస్థుఁడై యుండిన అగ్నికాశ్యపుఁడను విప్రునికడ కొకనాఁడు బుద్ధుఁడు చని యతని కడనుండిన చెడుపాపమును తన మహిమావిశేషముచే నడంచి యతఁడు నిత్యమర్చించు నగ్నినే యుదాహరణముగఁజూపి విషయము లింద్రియముల త్రోవనేగి కామక్రోధ మోహముల నుల్లమున వృద్ధిచేయ నజ్ఞానమను గొప్పయగ్నిచే నెల్లరు మాడి పోవునట్లు చేసికొనుచున్నారనియు నయ్యగ్నినార్చి నిర్వాణ మందుటకు యత్నించు వారందఱు విషయములవలన నెదచలింప కుండ నట్లింద్రియముల జయింప వలయుననియు, నిదితక్క నిర్వాణమంద వేఱు దారిలేదనియు నుపదేశింప నవ్విప్రుండు నతని శిష్యులైదువందల మందియు తమ మతమువదలి సంఘమునఁ జేరిరి. తరువాత కాశ్యపుని తమ్ములగు నదీకాశ్యపుఁడు గయా కాశ్యపుఁడను నిరువురును తథాగతుని శరణమంది భిక్షుకులైరి. అగ్నికాశ్యపునకు బుద్ధుఁ డగ్ని నుదాహరణముగాఁగొని యుప

దేశించిన విషయములు ఆదిత్య పర్యాయ సూత్రమను గ్రంథమందు చెప్పఁబడియున్నవి.

పూర్వ మనుగ్రహించిన వాక్కు తప్పక బుద్ధుఁడగ్ని కాశ్యపునితో రాజగృహమున కేగి సమీపమందలి యష్టివనమున దిగెను. బింబసారుఁ డానందముతో వచ్చి కాంచి గౌరవించి అగ్ని కాశ్యపునంతటి మహాపురుషుఁడితని శిష్యుఁడయ్యెఁగా యని యచ్చెరువొందెను. అట బుద్ధుఁ డగ్ని కాశ్యపుని మహిమను పూర్వజన్మము నెఱుకపఱచు జాతక కథ యొండు వచించెను. బింబసారుఁడు చెఱసాలలోని దండితులనెల్లర విడిచెను. బుద్ధుని ధర్మోపదేశములువిని యనేకు లతని మతము నవలంబించిరి.

విహార నిర్మాణము

తదుపరి యొకనాఁడు బుద్ధుఁడు భిక్షుకై నిత్యము రాజగృహనగరమునకు దూరమగుటచే వచ్చుట కష్టమని రాజనగర సమీపమందలి వేణువనమున విహార మొండు కట్టించి సంఘము వశము కావించెను. అందు కొంతకాలముండి తథాగతుఁడెల్ల వారి హృదయముల జ్ఞానదీపము వెలిగించుచుండెను. ఒకతఱి అశ్వజిత్తు బాష్పుఁడను శిష్యులు భిక్షకై రాజగృహవీథులఁ బోవుచుండఁ గపిలుని శిష్యులలో మేటియగు [1] శారీపుత్రుఁడను

1. బోధి సత్త్వావధాన కల్పలతయను సంస్కృతగ్రంథమున నితఁడు శారీసూనుఁడని చెప్పఁబడెను. తల్లి పేరు శారి. ఇతఁడును తరువాత వచ్చు మౌద్గల్యాయనుఁడును సంజయుఁడను నతని శిష్యులుగా చెప్ప బడిరి.

నతఁడు వారిముఖ లక్షణంబుల లక్షించి గౌరవించి సంభాషించి గౌతముని మహిమలు విని తన మిత్రుఁడగు మౌద్గల్యాయనుని తోడను ఇన్నూట యేఁబదిమంది శిష్యులతోడను వేణువనము చేరి బుద్ధుని శరణుచొచ్చి ధర్మోపదేశము విని [1] యర్హతదశ నందెను. శారీపుత్రుఁడు ధర్మరాజు శిష్యులు [2] పదుంద్రలో గొప్పవాఁడు. బౌద్ధ సిద్ధాంతవేత్తలలో పేరొందినతఁడు. మౌద్గల్యాయనుఁడు అద్భుత సిద్ధియందు గొప్పవాఁడు.

శారీపుత్రక మౌద్గల్యాయనులకు సంఘమున నున్నత పదవి యొసఁగఁబడినందులకుఁ గొందఱు శిష్యు లలుకగొని కలహము లేవఁదీసిరి. అది యెఱిఁగి బుద్ధుఁడు సంఘమునందలి వారెల్లప్పుడు నడవ వలసిన విధుల నప్పు డుపదేశించెను. అవ్వేల సంఘు మొద్దిక కలిగియుండెను. అదిమొదలుకొని సంఘము సేవక సన్నిపాతమను పేరొందెను. పై విధులు ప్రాదిమోక్ష మను గ్రంథమునందు గలవు

బౌద్ధసంఘ దినదినాభివృద్ధి నోర్వని యితరమతముల వారు కావించిన దుష్ప్రచారములకు లెక్క లేదు. వానిని బుద్ధుఁడు

1. అర్హతదశ – నిర్వాణమందువారికిఁ దగిన ధ్యానము లైదెంట నాల్గవధ్యానము నొందిన వారిస్థితి.

2. పదుంద్రు – కాశ్యపుఁడు, ఆనందుఁడు, శారీపుత్రుఁడు మౌద్గల్యాయనుఁడు, అనురుద్ధుఁడు, సుభూతి, పూర్ణుఁడు, కాత్యాయనుఁడు, ఉపాలి, రాహులుఁడు.

లెక్కపెట్టలేదు. కాశ్యపాగ్నిదత్తుఁడను సన్యాసి యొకరుండు వై శాలినగరమునకుఁ జనువాఁడు దారిలో శాక్యముని మహిమము విని యతని దర్శించి తదుపదేశములు విని యతని శిష్యుఁడై భిక్షువై సంఘమందు మేటియై మహాకాశ్యపుఁడను గౌరవమందె. కోసలదేశమున శ్రావస్తి నగరవాసి అనాథ పరిపాలకుఁడను వణిజుఁడు బుద్ధుని కారుణ్యము నుపదేశసంపదయు విని చూడ వచ్చి రాజనగరమున చూడుఁడను మిత్రునింట బసచేసి బుద్ధుని దర్శించి శరణమంది యుపదేశము విని సందియము వీడి సన్మార్గము నందెను. వేణువనమందు బుద్ధుఁడుండిన కాలమున ధర్మములు విని తమతమ మతములఁ ద్యజించి చీవరధారులైనవారు తొంబది వందలమంది యనియు యుపాసకులైనవారు అసంఖ్యాకులనియు తెలియుచున్నది.

బుద్ధుఁడు శుద్ధోదనుఁ గానవచ్చుట

బుద్ధుని ధర్మోపదేశములవలన పెక్కండ్రు చెడుత్రోవల వీడి సన్మార్గ మవలంబించిరని విని తన జీవితకాలములో నొకపరియైని యతనిఁ జూడఁగలుగుదునా? యని యువ్విళ్లూరుచున్న శుద్ధోదనుని యుత్కంఠ నెఱిఁగిన కొందఱు రాజగృహమున కేగి బుద్ధునకు విన్నవించిరి. అతండును వారిని సన్మార్గమున నడప నిశ్చయించి వేణువనము వీడి కపిలవాస్తునగరమునకు బయలు దేఱెను. అట్లు చనుచు మార్గమధ్యమున ప్రభాస దేశప్రభువగు

వై డూర్యుని వేఁడికోలుచే బుద్ధుఁడట నాఁగి రావిక్ష్ణను పానవట్టి చేసిన నూటయెనిది పూసలుకూర్చిన సరముతో 'నమో బుద్ధాయ; నమో ధర్మాయ, నమస్సంఘాయ' యని దినమునకు రెండులక్షలు జపింపుమని తత్ఫలము నతనికిఁ దెలిపి యవ్వలికిఁ జని న్యగ్రోధవనమునఁజొచ్చి కొన్నినాళ్లచ్చట నుండెను.

తరువాత కపిలవాస్తుపురమును సమీపింప శుద్ధోదనుఁ డుచితరీతి నుపచరించి స్వాగతమొసఁగెను. నగరములోనికిఁ జనఁ జుట్టములును తక్కిన పౌరులెట్టి మర్యాదయుఁ జూపరైరి. కావున బుద్ధుఁడు వేళకు శిష్యులతో నెచ్చటికేని భిక్షకుఁబోవ నది శుద్ధోదను చెవిఁబడియె. తన పుత్రుఁడు బిచ్చమెత్తుట తనకు గిట్టక పరుగునవచ్చి "తండ్రీ! ఏల బిచ్చమెత్తి మమ్మెల్లర నవమానించెదవు? మీకు భిక్ష యిడ నావలనఁ గాదా?" యనియె.

బుద్ధుఁడు:— మా సంఘమువారికిట్లు భిక్షించి భుజించుట ధర్మము.

శుద్ధో:— అది యెట్లు? రాజవంశమున నీవు జనింపవా?

బుద్ధుఁడు:— నీవు నీ పూర్వులును క్షాత్రధర్మమునకుఁ దగినవారు. ఇంతకు పూర్వము పుట్టినవారును ఇఁక పుట్టఁగలవారునగు[1] బుద్ధుల వంశమునకు నేనుఁ దగినవాఁడను. మఱియొక మాట. ఒకఁడొక నిధిని త్రవ్వి యెత్తినచో దానిని తండ్రికో

సంగుట పుత్రునిధర్మము. నే నరుదుగఁ గనిపెట్టిన నిధిని మీ కిచ్చెదను. ఆలసింపక కైకొనుఁడు.

అనుడు శుద్ధోదనుఁడు బిడియమంది బుద్ధునిచేతి పాత్రము తానుకైకొని అంతఃపురమునకుఁ గొనిపోయి యతనితో వేయిన్నైన్నూటఇరువది భిక్షువులకును మంచి వంటకములు పెట్టించెను. క్రమక్రమముగ బుద్ధుని మహిమలెఱిఁగి రాజును రాజబంధువులును అబ్బురమంది యావల ధర్మోపదేశమొందిరి. బుద్ధుఁడు కపిలవాస్తు పురముచేరిన మొదట కాలశ్రేష్ఠుఁడను ప్రభునింటను పదపడి తల్లి శరీరధాతువుల దాఁచియుంచిన యాలయమందును విడిసి నగరవీధుల బిచ్చమెత్తి పాత్రము నిండినతోడనె మరలి యిరవునకేగుచుండు వాఁడనియుఁ జెప్పుదురు. ఆ నగరమున ద్వాదశ నిదానములఁ గూర్చియు మహాప్రజ్ఞా సూత్రమునఁగలయట్లు ప్రజ్ఞా పారమితం గూర్చియు బుద్ధుడుపన్యసించినది విని బౌద్ధులైనవారు పలువురు.

యశోధర యుపదేశమందుట

ఆ దినములలో నొకనాఁడు శిష్యులతోడ బుద్ధుఁడు శుద్ధోదన రాజభవనమునకు భిక్షకేగినతఱి నట గల స్త్రీలు పురుషులు గుంపులు గుంపులై వచ్చి బుద్ధుని సేవించి మరలు

1. మణి 30 ప్రక. చూ. గౌతమ బుద్ధునకు తరువాత రాఁగల వాఁడు మైత్రేయ బుద్ధుఁడందురు.

చుండిరి. యశోధర మాత్రము రాలేదు. చెలులు కొందఱేగి బుద్ధదర్శనమునకు రమ్మని పిలువఁగా నాయమ "నన్ను గుణవతిగా నాతఁడెంచి యుండునేని తానే నన్ను సన్మార్గమున నడపనిటకే వచ్చును. అప్పుడతని నే నిచ్చటనే యుచితరీతి సేవింపఁదగియుందును" అనియెను. తన్ను దర్శింపవచ్చిన స్త్రీల కూటమున యశోధర కానరామిఁ దాను మున్నుతలంచిన యట్లె యామె కడకేగి యాచార్యత్వము పొందనెంచి యిరువురు శిష్యులతో నామె కడకేగి పూజలుగొని తమ పూర్వస్థితిని దలంచి మిక్కిలి దుఃఖించిన యశోధరను తనయింపు పలుకుల నూరార్చి యెల్లవిధముల మేలు బంతియగుటయు నామె స్థిరచిత్తమును అచ్చటికి వచ్చిన శుద్ధోదనుఁడు చెప్ప విని సంతసించి పూర్వజన్మమందును ఆయమ పరిశుద్ధురాలేయని యటఁగల వారెల్ల రెఱుఁగ బుద్ధుఁడొక జాతక కథందెల్పి తరువాత ధర్మ ముపదేశించెను.

రాహులుఁడు సంఘమునఁ జేరుట

యశోధర యుపదేశమందిన కొన్నాళ్లకు పిదప కొడుకగు రాహులుం బిలిచి నీ తండ్రికడకేగి యతని కడనుండి పొందఁదగిన యర్థంబులనెల్లఁ బొందుమన నబ్బాలకుండు నా తండ్రి నీ వలె కెఱుఁగను. ఎవరిని గుర్తింతునన నా దేవి కుమారు నక్కునఁ జేర్చి యెత్తుకొని యొక గవాక్షము కడకేగి భిక్షసేయుచున్న బుద్ధుని చూపెను. ఏడెనిమిది యేండ్లకు మీఱని యబ్బాలు

డక్లే యేగి తనకీయఁదగు సొత్తు నిమ్మని కోరి పీడక యతని వెంబడించి న్యగ్రోధవనము చేరెను. అయ్యెడ బుద్ధుఁడు 'లోకమునఁ గల తండ్రులెల్లరు కుమారుల కిచ్చు నర్థములు నశించునవి. నేను పొంది నీకిచ్చునిధి నాశములేనిది. అది యిచ్చెద' నని శాగీపుత్రుంగాంచి రాహులుని సంఘమునఁ జేర్చుకొండని యాజ్ఞాపింప నతఁడక్లే కావించెను.

మరల నొకపరి బుద్ధుఁడు కపిలవాస్తువునకేగిన తఱి నట పెండ్లికొడుకుగానున్న [1] నందునిచేరి తన్నుఁ గాంచినంతనే భక్తితోఁ బరుగునవచ్చి నమస్కరించిన వానింగాంచి అహంకార మమకారముల వీడి పరిశోధించి సత్యవస్తువు నరయుటయే యన్నింట మేలైనది యని యుపదేశింప విని యానందించి వాఁడన్నింటిని పరిత్యజించి యతని భిక్షాపాత్రమును గైకొని తనచేతనుంచుకొని యతనితోడ న్యగ్రోధవనమునకేగి భిక్షువై సంఘమునఁ జేరెను.

ఇట్లు రాహులుఁడు నందుఁడు సన్న్యాసులగుటచే రాజ్యభారము వహింపఁ దన తరువాత నెవరును లేమికి శుద్ధోదనుఁడు

1. గౌతముని పెంచుచుండిన పిదప గౌతమికిఁ గలిగిన పుత్రుఁడు నందుఁడు. కూఁతురు రూపనంద. బుద్ధునకు జ్ఞాతియైన నందుఁడు మఱి యొకఁడు కలఁడు. వానికి ధర్మోపదేశముచేసి పిటకత్రయము చదివింప వాఁడు నిద్రవేళలో దనపత్నియగు వరసుందరిని తలఁచుకొని కలవరింప మోహభ్రాంతి వదలింపనెంచి బుద్ధుఁడు అప్సరసలనుచూపి సుందరిపై పేక్ష గలిగింపఁబూన, వాఁడచ్చరలఁగాంచి నంత స్త్రీ వ్యామోహము ముఁ దపమువిడి పాఱిపోయెను.

చింతింప నది బుద్ధుని చెవిసోకెను. అప్పటినుండి యట్టి చింత పెద్దలకు లేకుండునట్లు తల్లిదండ్రుల యనుమతిలేక వారి కుమారులను భిక్షుకులనుగాఁ జేయరాదను నియమ మేర్పఱచెను. బోధిమూలమున జ్ఞానోదయమైనది మొదలుగ నప్పటికి పదునెనిమిది మాసములు జరిగెను.

పదపడి రాజగృహమునకుఁ జనుచు నడుమ ననోమ నది గట్టున నున్న అనుప్రియ యను స్థలమున విడిసియుండ నటఁ దన్ను దర్శింప వచ్చిన బంధువులగు శాక్యులు పలువురు కోలియులు పలువురు మఱియు నితరు లనేకు లుపదేశమంది బౌద్ధులైరి. వారిలోఁ బ్రసిద్ధులు[1] ఆనందుఁడు, దేవదత్తుఁడు, ఉపాలి[2] అనురుద్ధుఁడను వారు. ఆనందుఁడు బుద్ధుని ప్రేమను చూఱగొన్న వారిలో మేలుబంతి. దేవదత్తుఁడు తరువాత కొంతకాలమునకు విరోధియై సంఘమున పెక్కు కలహములు లేవఁదీసినవాఁడు. ఉపాలి జాతి యందు మంగలి. తన బుద్ధివిశేషముచే బౌద్ధులలో మిక్కిలి గౌరవమందినవాఁడు. అనురుద్ధుఁడు బౌద్ధతత్త్వ నిష్ణాతుఁడు.

జేత వనవిహారము

ఆవల తథాగతుఁడు తన గొప్ప సంఘముతో కోసల దేశమున అజిరవతి నదిగట్టుననున్న శ్రావస్తి నగరమున కేగి యటఁ

1. ఆనంద దేవదత్తులు శుద్ధోదను తమ్ముఁడగు శుక్లోదను పుత్రులు.

2. అనురుద్ధుఁడు శుద్ధోదను మఱియొక తమ్ముఁడగు అమృతోదనుని కుమారుఁడు.

దమకు స్వాగతమొసఁగ నలంకరించియుంచిన జేతవనవిహారమును సంఘమునకై అనాథ పరిపాలకుఁడు ధారాదత్తముచేయ బుద్ధుఁ డంగీకరించి యందు నిలిచి పెక్కండ్రకు ధర్మోపన్యాసములు చేసి వారిని సంఘమునందు చేర్చుకొనెను. తన్నగర రాజగు ప్రసేన జిత్తను నతఁడును సంఘమునఁజేరి యిహబంధములఁ దెగఁగోసెను. ధర్మచక్ర ప్రవర్తకుఁడైనది మొదలుగ బుద్ధునకిట్లు మూడేండ్లు కడచెను.

శుద్ధోదన మరణము

పిదప వైశాలికేగి మహావనమున చూడాకార విహారమున నుండు తఱి రోహిణీనదిం గూర్చిన వివాదము కోలియులకు శాక్యులకు పెరుఁగుటవిని కపిలవాస్తువున కేగి వారికి సమాధానము కుదిర్చి మరలి మహావనమున కరుదెంచెను. అటనున్న కాలముననే శుద్ధోదనుఁడు వ్యాధిగ్రస్తుఁడై మిక్కిలి బాధనొందు చున్నాఁడని విని కపిలవాస్తు పురికేగి యతఁడు మరణించుతఱి సమీపముననే యుండి పదపడి యుత్తరక్రియలు తానే నిర్వర్తించెను. శుద్ధోదను నవసానకాలము ఈశాన శకాబ్ది నూటయేడవ వత్సరము. అప్పటి కాయన వయస్సు తొంబది యేడందురు.

అటనుండి బుద్ధుఁడు మరలి మహావనమందలి చూడాకార విహారమున సంఘముతోఁగలిసి తనతోడవచ్చిన మహా ప్రజావతి గౌతమి యశోధర మున్నగు శాక్యస్త్రీలకు పలువుర

కును కోలియస్త్రీలు పలువురకును ధర్మోపదేశము కావించెను. విన్న గౌతమియు యశోధరయు గార్హస్థ్యమున విసుగొందితి మనియు సంఘమునఁజేరి లోకసేవ చేయుదుమనియుఁ దమకోరిక యొఱిఁగించిరి. తల్లికోరిక నెఱవేర్చుట సన్న్యాసులకును ముఖ్య ధర్మమే కావున బుద్ధుఁడామెకొఱకే స్త్రీలు సన్న్యాసినులై సంఘ మునఁ జేరఁదగుదురని నియమము కావించి వారికిఁ దగిన కొన్ని నియమము లేర్పఱచెను. మొదట గౌతమియు యశోధరయు భిక్షుకురాండ్రైరి. ఆపై పెక్కండ్రు సన్న్యాసినులైరి. మొదట స్త్రీలను సంఘమునఁ జేర్చుకొన బుద్ధున కిష్టము లేకుండెననియు ఆనందుని వేఁడికోలున సమ్మతించెననియుఁ జెప్పుదురు.

తరువాత గౌతముఁడు ప్రయాగ సమీపమందలి మకుట గిరికేగి కొంతకాలముండి యటనుండి రాజగృహమునకేగి బింబ సారుని మహిషియగు క్షేమ కుపదేశముకావించెను. ఆమెయు భిక్షుకియయ్యెను. ఆ కాలమున భిక్షువొకఁడు తనబుద్ధి శక్తిచే నద్భుతమగు భిక్షాపాత్రమును బడయుటఁగాంచి బుద్ధుండు మిక్కిలి పరితపించి బౌద్ధులు తామొందిన బుద్ధి నద్భుతకార్యములకు విని యోగించి జనుల మెప్పులొందుట చాల విచారకరము. అది నిర్వాణమార్గమునకు సాధనము కాదగునని మందలించి దానిని పగులఁగొట్టించెను.

సంఘ కలహము

ఆవల బుద్ధభగవానుఁడు కపిలవాస్తు సమీపమందున్న

యొక బండపైఁ గొంతకాలముండెను. ఉండుచో ప్రసిద్ధ శిష్యుఁడగు నకులుని తల్లిదండ్రులును మాగ్గలియును వాని తల్లిదండ్రులును ధర్మములువిని బౌద్ధులైరి. మరల కౌశాంబికి తథాగతుఁడు మరలివచ్చెను. అట మాగ్దలివలన సంఘమునందు గొప్ప కల్లోలము కలిగెను. తన వలన శక్యమైనంతవఱకు శ్రమించి ఫలము లేనందున బుద్ధుఁడు వారిని వదలి యొంటరియై చని పారిలేయక మను వనముచేరి యందలివారు కట్టియిచ్చిన యుటజమందుండెను. కొన్నాళ్లకు శిష్యులు తమ యవివేకమున కనుతాపమంది గురుని వెదకుచుఁబోయి యతని పదములఁబడి తమ తప్పుల మన్నింప వేఁడిరి. మహాత్ములు క్షణకోపులు కదా! అతఁడు వారిని మన్నించి వారికి చిత్త సమాధానముగఁ గొన్ని నీతు లుపదేశించెను.

భరద్వాజుఁడు సన్న్యాసియగుట

అటనుండి యతఁడు శిష్యులతో మగధకేగుచు నొక గ్రామమున కృషిచే జీవించు భరద్వాజుఁడను బ్రాహ్మణునింట భిక్షమడుగ నతఁడు 'సన్న్యాసీ! నేను శ్రమించి కృషిచేసి సుఖించుచున్నాను. మీరును ఇట్లు చేసితిరేని తిండికి కొఱఁతయేల కల్గు' నని యడిగెను. అందులకు సమాధానముగ బుద్ధుఁడిట్లనియె. 'నేనును కృషిచేయుచున్నాను. ఫలమనుభవించు చున్నాఁడ' నన నతఁడు ఎడ్లేడ ? పొలమేడ ? గింజలేడ ? సాధన సామగ్రియేడ ? అట్లున్న ఈ బిచ్చమెత్తుటేల ? యనియడుగ బుద్ధదేవుఁడిట్లనియె.

శ్రద్ధయే విత్తు. వర్షము సత్కార్యము. క్షేత్రము ధర్మశాస్త్రము. తెలివి వినయ మనునవి సాధనములు. ధర్మము మడకపిడి. పీడని పట్టుదలయే యెద్దు. త్రాడు మనస్సు. ఉత్సాహము మునికోల. కామక్రోధాదులచే నగు దుఃఖములే కలుపు. ఫలము నిర్వాణ సుఖము. విప్రవరా! అల్పఫలమున కేల మురిసిపోవుచున్నాఁడవు! శాశ్వత ఫలమున కేల యిచ్చగింపవు?' అనుటయు భారద్వాజుఁ డతని పదముల వ్రాలి తన యవివేక వాగ్వాదము క్షమింపవేఁడి యతని శిష్యుఁడయ్యెను.

బుద్ధుఁడటనుండి కోసలమందలి సత్యప్రియనగరమునకు నటనుండి దక్షిణమునకు నటనుండి కాశీ వైశాలి మార్గముల శ్రావస్తికి నేగెను. నడుమ నడుమ శిష్యులైనవారు పెక్కండ్రు. శ్రావస్తిలో రాహులునకు మహారాహుల సూత్రధర్మముల బోధించినతఱి నతని వయసు పదునెనిమిదేండ్లు. అతఁడు పరిపాక దశనొందెనని తెలిసి భిక్షువుగాఁ జేసెను. తరువాత న్యగ్రోధవనమునకుఁజని కొంతకాలముండి శుద్ధోదనుని యనంతరము రాజైన భద్రకుఁడను వానికిని వాని తరువాత ప్రభుఁడైన మహానామునకు నుపదేశముచేసి వారి నుద్ధరించెను.

ఆకాలమున సుప్రబుద్ధుఁ డటకువచ్చి తనపుత్రి యశోధర భిక్షుకియై నందుల కాగ్రహించి నోటికి వచ్చినట్లు బుద్ధుని దూషించెననియు భూమి పగుల నందుపడి సుప్రబుద్ధుఁడు మర

ణించెననియు నొకచోఁ జెప్పఁబడినది. పదపడి ఆలవియను గ్రామమునకేగి యట పిల్లలను భక్షించుచుండిన రాక్షసుని తన దివ్యబోధచే సజ్జనునిగా మార్చి యటకాఁకలితో ధర్మములు విన వచ్చిన యొకనికి మొదట నన్నమిడి యావల ధర్మములు విని పించెను. ఆవల మగధలో నూరూరికి పల్లె పల్లెకుఁబోయి వారి వారికి తగిన రీతుల బోధించుచు సంఘము నభివృద్ధి పఱచుచుఁ జనుచుండు తఱి నొక యడవిత్రోవ ప్రక్కవలలోఁ దగులుకొని విలవిలఁ దన్నుకొనుచున్న జింకను విడిచి పుచ్చి యటఁగల యొక చెట్టునీడఁగూర్చున్న తఱి వలపన్నిన వేటకాఁడువచ్చి జరిగిన దారసి కినుకగొని కత్తితో బుద్ధుని సఱకవచ్చి యతని ముఖతేజముఁగని నిశ్చేష్టుడై నిలిచి తత్ప్రియవాక్కులువిని కరఁగి భృత్యానుభృత్యుఁడై సంఘమునఁ జేరెను.

ఆనందుని తోడుగ నుంచుకొనుట

ఆపై శ్రావస్తిలో కొంతకాలము ధర్మవర్షము కురియించి పాప తాపములఁ జల్లార్చుచుండి యొకనాఁడు తనతోడనుండిన భిక్షువొకఁడు తన భిక్షాపాత్రము నపహరించుకొని యెటకో వెళ్లుట రెండుసారు లోర్చినవాఁడు కావున తరువాత అట్లు జరుగకుండుటకై తోడువీడకుండు నట్లానందున కాజ్ఞాపించెను. అతఁడట్లే దగ్గఱనుండి సేవలు సేయుచుండెను. అట్టుండ నానగరమున విశాఖయను నొక పుణ్యవనిత సంఘమువారు విడియుటకు

పూర్వారామమను వనమును అందు సంతనగఁ గట్టఁబడిన విహారమును వారికొసఁగెను.

దొంగను శిష్యునిగఁజేసికొనుట

శాలియను గ్రామ సమీపారణ్యమందుండిన [1] యంగులి మాలుఁడను దొంగను గని బోధించిన పలుకులవలన వాఁడు తన దుర్వృత్తిని మానుకొని బుద్ధుని శిష్యుడయ్యెను. జ్ఞానోదయానంతరము బుద్ధున కిట్లిరువదేండ్లు కడచెను.

తదనంతరము బుద్ధుఁడు పెక్కుచోట్లకేగి గుణము వృత్తి జ్ఞానము మొదలగు వానికిఁదగిన రీతుల బోధించి జనుల సన్మార్గవర్తులనుగాఁజేసెనని చెప్పు చరిత్రములు పెక్కులుగలవు. వానిలో దీని తరువాత నిది నడచెనని యెటిఁగి వివరింప శక్యముకాకున్నది. కావున దీనిపై నతని నిర్వాణమునకు పూర్వము జరిగినవానిలో ముఖ్యమైనవి కొన్నిమాత్రమే యిందు వ్రాయబడుచున్నవి.

ఒకానొకతటి శూన్యప్రాంతమను చోటినుండి వచ్చి యుపదేశమువిని సన్న్యాసియై సంఘమునఁజేరిన యొక వణిజుఁడు

1. అంగులి మారకుఁడను పేరొందిన యొకండొక విద్యనుసాధింప వేయిప్రేళ్లను బలియిచ్చువాఁడై రెండు కొదువగా సాధించి యా రెంటికొఱకు తల్లిప్రేళ్లను ఖండింపఁబూను తటి బుద్ధుఁడటకేగియుండి యదివిని వానిని తన మధురవాక్కులచే వశపఱచుకొని యా దుష్కార్యమును మానిపి శిష్యునిగా ననుగ్రహించెనని నీలకేశియందుగలదు. వాఁడే వీఁడనుటకును కొంత యవకాశము కలదు.

నన్ననుసరించిన వారిని సన్మార్గమున నడవ నిచ్చగించితి నుత్తరు విందనియడిగె. బుద్ధుఁడు ఇచ్చటివారు చాలమూర్ఖులుకదా? వారు నిన్ను మతింపక దూషించిన నేమిచేయుదువని యడుగ నతఁడు మాటాడననెను. వారు కోపించికొట్టిన నేమిచేయుదువన మాఱుగా వారిని కొట్టననెను. వారు నిన్ను చంప యత్నించిన నేమిచేయుదువన నాతఁడు చావువలననాకుఁగలుగు చెడుగేదియు లేదు; చావునే యిచ్చించువారు లోకమున పలువురు; నేను నా జీవితకాలముు హెచ్చించుటకుగాని తగ్గించుటకుఁగాని యత్నింపను అనియెను. అతని మనశ్శుద్ధినెఱిగి బుద్ధుఁడట్లే చేయుమని యుత్తరువొసఁగెను.

వేఱొకతఱి లేకలేక కన్నకొడుకు చావ వాని నెత్తుకొని వచ్చి బ్రదికింపుమని తల్లి వేఁడుటయు బుద్ధుఁడు ఎవరును చావని వారి యింటి యావాలు తెమ్మనిపంప, నామె విచారించి విచారించి విసిగి బుద్ధి తెచ్చుకొని యుపదేశమందిన కత యెల్లరెఱిఁగినదే.

లోభి నుద్ధరించుట

ఒక పెనులోభి యింటి తలుపులువైచి భార్యతోడ అటుక పైనెక్కి అప్పములుకాల్చి తినుచుండ వానివిషయమున మిక్కిలి జాలిగొని బుద్ధుఁడు వాఁడున్న కడకేగి అప్పము యాచించి కైకొని లోకప్రవృత్తిని వానికిఁ దెలియఁజెప్పి యుద్ధరించెను.

ఒకతటి గృధ్రకూట పర్వతాగ్రమున నిలిచి యటఁజేరిన వేలకొలఁది జనులకు ధర్మముపదేశించినతటి నతఁడు తన పాదములట నదుముటచే సహస్రార కమలరేఖలతోడి పాదచిహ్నము లేర్పడినందున నగ్గిరి పాదపంకజగిరి యని పేరొందెను. (చూ. మణి. ౧౦ ప్ర.)

ఒకపరి మగధదేశమందలి గ్రామాధికారులెల్ల రొకచోఁ జేరి బుద్ధునివలన ధర్మములువిని తమగ్రామములలో వ్యాపింపఁ జేసిరి. ఒక సమయమున వైశాలినగర సమీపమందలి ఆమ్రవనమునఁ గట్టఁబడిన విహారమందు కొంతకాలముండి చేసిన యుపన్యాసములవలన బౌద్ధులైనవారు ఇరువదివేలకుఁ బైఁబడి యుండిరి.

ఒక వానకాలమున వేణువనమున నుండినతటి దేవదత్తుఁడును తనతండ్రియగు బింబసారుఁజంప యత్నించిన అజాతశత్రువునుచేరి బుద్ధునిపైఁ జేసిన నిందలు, వేఱుమతము స్థాపింపఁ జేసిన యత్నములు, బుద్ధుంజంపఁబూని జేసిన పన్నాగములు మున్నగువాని నాభగవానుఁడోర్పుచేతనే జయించెను.

బుద్ధుఁ డుపన్యసించిన విషయములు పెక్కులు కేవల మతపోషకములుకావు. అవి జీవకారుణ్యము, మద్యనిషేధము, మాంసనిషేధము, అవ్యభిచారము, సత్యవాక్కు, అస్తేయము, దేహసంపదల యస్థిరత్వము, పరోపకారము, కృతజ్ఞత, మున్నగు

ననేక విషయములు. అతని యుపన్యాసములెల్లను పాళీభాషలో వ్రాయఁబడినవి. అవి పిటకములనఁ బ్రసిద్ధికెక్కె.. బుద్ధుఁ డుపదేశించినది పాళీభాషయందే.

అంతిమ దినములు

బోధివృక్షముక్రింద జ్ఞానోదయమైన కాలమునకు నలువది నాల్గవవత్సర వర్షకాలము జేత వనవిహారమునఁ గడపఁబడినది. ఆవల వైశాలికడ ఆమ్రవనమునఁజేరి యుపన్యసించుచుండు తఱి విని యానందించి ఆమ్రపాలిని యను గణిక తనవనమును సంఘమున కొసఁగెను. ఆమెయింట నొకదినము బుద్ధుఁడు సంఘముతోడ భిక్షగైకొనియె. నలువది యైదవ వానకారు వెలువమను గ్రామముకడఁ గడపఁబడినది. అత్తఱి నతనికి దేహారోగ్యము తగ్గినది. అటనుండి వైశాలి కరుదెంచి కపినరః ప్రాంతవనమున విడిసె. అట నొకనాఁడు బుద్ధుఁడు సమాధిస్థితినుండి కనులు తెఱచి జీవితావధి యెఱింగి శిష్యులఁగాంచి "నా జీవితకాలము పూర్తియైనది. ఇఁక సమాధియందే శేషించియున్న కాలమును కడప నిశ్చయించితి. నామేను దొరలని చక్రములుగల తేరువంటి దయ్యె. ఇఁక పరిపూర్ణ నివృత్తినిపొంది గ్రుడ్డునుండి వెలువడు పిల్లవలె వెడలువాఁడను" అను నెడ భూమియదరెను. ఆనందుని గుండెయు గబుక్కుమన ఈ యదరుపునకుఁ గతమేది? యన నేను దేహము వీడఁ దలంచియుండుటయే యని బుద్ధుఁడొదార్చెను.

అటనుండి మెల్లనఁగదలి చనుచు 'ఇఁక నీ వైశాలి నాచేఁ జూడఁబడఁనదికాదు' అనిపలికి భోగనగర ప్రాంతమందలి ఆనంద చైత్యమను సాలవనమున విడిసి యట శిష్యులకు తత్త్వోపదేశముచేసి తదుపరి కుశీనగరమున కేగుచు భావనగరము చేరి యట నుపచరించిన మల్లురకు సంతసము గలిగించి యా నగరమందలి చందుఁడను కమసలి వేఁడికోలున నతని యింటి కేగి శిష్యులతోడ భిక్షచేసెను. ఆ యోగెమున పందిమాంసము కలుపఁ బడియుండుటచే నది దేహవియోగమునకుఁ గారణమైన యసౌఖ్య మును వృద్ధిపఱచెననియు నదియే భగవానుని తుది యోగిర మనియుఁ జెప్పుదురు. అప్పుడతని వయస్సు ఎనుబది.

సమస్త మస్థిరమే యను ప్రసంగమాదినమున నాతనిచేఁ జేయఁబడినది. ఆవల నచ్చోటువీడి బయలుదేఱి చనుచు నడవఁ జాలక నిలిచి నిలిచి నడచుచు శ్రమచెంది యానందునిగాంచి దప్పి యెక్కువయ్యెనని అతఁడు కొనితెచ్చిన జలము త్రావి తేఱి యటఁ బ్రవహించు కుకుష్ఠయను నదిం జేరి యందు కడసారి స్నానము కావించెను.

చందుఁడొసఁగిన యన్నమువలననే యసౌఖ్యము వర్ధిల్లె నని మెల్లమెల్ల ననుకొనుచుండు వారి వాక్కులు బుద్ధుఁడువిని యానందుంగని 'వత్సా! చందుఁడు నా మరణమునకు కారకుఁ డయ్యెనని పలువు రతని నిందింతురు. అతఁడు నట్లే తలంప

వచ్చును. అదితప్పు. అతఁడొసఁగిన యన్నము భుజించిన పిమ్మటనే నేను నిర్వాణమంద నర్హుఁడనైతి. దీనివలన నతఁడు గొప్పపుణ్యము పడయఁగలఁడు. రావిమ్రానిక్రింద జ్ఞానము నొందు పూర్వము సుజాతయొసఁగిన యన్నమును ఇప్పుడు నిర్వాణమందుటకుఁ బూర్వము చుందుఁడొసఁగిన యన్నము నన్నింటికంటె మేలైనవి. ఇది యతనికిఁ దెలుపుము' అనియె.

మహానిర్వాణము

తరువాత నతఁడచ్చోటువీడి మెల్ల మెల్ల నడచుచు నిలిచి శ్రమదీర్చికొనుచుఁబోయి పోయి కుశీనగరముచేరి హిరణ్యవతి యను నదీతీరముచేరి శ్రమదీర్చుకొని యానందుంగాంచి, 'నాయనా! ఆ సాలవృక్షద్వయ మధ్యభాగమును శుద్ధిచేసి నీరు చల్లి చాఁప పఱుపుము. నేఁడు నడుజామున నిర్వాణమందుదును' అనియెను. ఆ పలుకులువిన్న యానందుఁడు దుఃఖమాఁపుకొన లేక పోయినను అతనియాజ్ఞ నెఱవేర్చుట ముఖ్యధర్మమని యెంచి యట్లు కావించి యెఱిఁగించెను. తథాగతుఁ డచటుచేరి తల యుత్తరముననుంచి కుడిచేతిని తలగడగానుంచుకొని పడమటి దెసగా మొగముత్రిప్పి కుడిప్రక్క కొఱిగి కాలిపై కాలువైచి మగసింగము భంగిఁబరుండి తాను నిర్వాణమందిన పిదప దేహము నిట్లుంచవలయు ననియు, తనకు తరువాత శిష్యులెల్లరు నడవ వలసిన విధానములను ఆనందునకుఁదెలిపెను. తెలిపి యానం

ధుఁడు వందురుటగాంచి ఈలోకమున నొక్కటియు శాశ్వతము కాదుగదా! ఒక్కొక్క వస్తువునుండియు మనము [1] విడివడ వలయును. అదియే ముక్తికిఁగారణ మగునని పలికి తన్నే కాంచుచు చుట్టుమూఁగి విలపించు శిష్యులఁగాంచి నే నెఱిఁగినవి యెల్ల నెఱిఁగిన వాఁడానందుఁడు. కావున నిఁకమీఁద నావలన నెఱుఁగవలసినవి యెల్ల నితనివలన నెఱుఁగుఁడని వచించి కొంత సేపు నిదురించె. నిదురించుతఱి శిష్యులెల్లరు చుట్టునిలిచి ప్రపంచము మఱైనదేయని నిట్టూర్చిరి. గాలి మెల్లననిలిచినది. వెల్లువలు శబ్దమువీడినవి. పక్షులు మృగములు ఎట్టి సద్దు గావింప వయ్యె. వేలుపులు మనుజులు మిక్కిలి దుఃఖమునందిరి. అట్టియెడ బుద్ధభగవానుఁడు మేల్కాంచి యానందుంగాంచి నానిర్వాణకాలము సమీపించెనని మల్లురకుం దెలుపు మన నతఁడు పలవించుచు నేగి వారికిఁదెలుప వారలు నేప్పుచువచ్చి యతని దర్శించి యతని దేహశక్తి తగ్గుచుండుటగాంచి యెలుగెత్తి పలవించిరి. భగవంతుఁడు సుఖవికాసముతో వారిఁగని దుఃఖింపకుఁడు. ఇది సంతసింపఁ దగుకాలము. పొందఁదలఁచి చాల కాలము యత్నించుచుండిన గొప్ప యానందము నిప్పుడు పొంద నున్నాఁడ. దుఃఖకరమైన యింద్రియ కారనుండి విడివడి శాశ్వతానంద మయమైన నిర్వాణమందుచుంటినని మఱికొన్ని

---

1. వేనివేని తగులు వీడుచునుంకు, వాని వానివలన వనరుటలేదు. త్రివర్గము ౩౮౧

వాక్యములాడి వారి నూరార్చి సత్యముపదేశింప వారొక తీరున చిత్తసమాధానమంది దూరమేగిరి.

అట్టియెడ గొప్పవిద్వాంసుడు సచ్ఛీలుడు కుశీనగరవాసి సుభద్రుడను బ్రాహ్మణసన్యాసి బుద్ధుని స్థితివిని దర్శింప విస విసవచ్చి యట నానందుంగాంచి తన యుద్దేశముందెలుప నతం డితడు వాదింపవచ్చెనని యెంచి యటకుం గొనిపోవ సమ్మతింప లేదు. అదియెట్లో యెఱింగి బుద్ధుడు రప్పింపుమని యాజ్ఞా పించెను. సుభద్రుడు సమీపించి యతనితో యుక్తసంభాషణ మాచరించి యతని సిద్ధాంతమువిని సమ్మతించి యతని తుదిదశ గానజాలక చింతతో వేఱొకచోటి కరిగెను.

రేయి తొలిపాలు కడచె. ప్రపంచమే నిశ్శబ్దమయమై యుండె. బుద్ధుడు క్షీణించిన మనశ్శక్తితో శిష్యుల విలోకించి తథాగతుడు పలికిన వానిలో నేవేని సంశయగ్రస్తములై యున్నవా? ఉన్నచోం దెలుపుడనియె. ఎవ్వరు నేమియుం బలుకరైరి. ఆవల మీరు నన్నును నాపలుకులను ప్రేమించిన ట్లని పరస్పరము ప్రేమించుచు వర్తింపుడు. అని యాజ్ఞాపించె. ల్లవారలు మౌనముద్ర ధరించియుండ ననురుద్ధుడు మిక్కిలి దుఃఖించుచు తథాగత భగవానుడేల యింత శీఘ్రకాలమున ర్వాణమందవలయు ననియె. వానికి బుద్ధుడు సమాధాన మొసంగి యెల్లరంగాంచి 'వత్సలారా! జన్మము నకు హేతు

వేదియో యదియే మరణమునకును హేతువగును. ఈ సత్య వాక్యమును మఱవకుఁడు. మనస్సులనుంచుకొనుఁడు. ఇఁక నావార్తలు వెలివడునవికావు' అని యుపదేశించి యన్ని బంధముల వీడి నిర్వాణమందెను. ఆ కాలము ఈశాన శకాబ్ది ౧౮౮౮-వ సంవత్సరము వైశాఖమాసము విశాఖతోడి పూర్ణిమదినము మంగళవార మందురు.

చరమక్రియలు

శిష్యులు ఇతర జనములు మునులు వేలుపులు పలువిధములఁ గొంతవడి పలవించి తుదకు చిత్త సమాధానమందిరి. పదపడి భగవానునిమేను పరిమళ వస్తువులతోఁ గడిగి పైఁడిపల్లకి యందుంచి బహువిధ వాద్యములతో కీర్తనములతోఁ గొనిచని హిరణ్యావతిదాఁటి పూర్వము నిర్వాణమందిన బుద్ధులకై కట్టి యుంచిన చైత్యముచేరి యట చందనాదిక సుగంధకాష్ఠములఁ చేర్చి యాపేర్పుపై నతని మేనినుంచి పై నాకట్టెలనుంచి పరిమళ తైలములందుపోసి యగ్గిముట్టించి ప్రదక్షిణముచేసి చేయఁదగు విధుల నెఱవేర్చిరి. బూదియు నెమ్ములు మిగిలినవి. మల్లురా యెమ్ములనొక బంగరు పాత్రమునందుంచి పూజించి కొలుచుచుండిరి.

ధాతు గోపములు

ఆపై తథాగతుని నిర్వాణమువిన్న మగధరాజు మున్నగు రాజులేడుగురువచ్చి యా యంగముల భాగము పంచుకొనఁగోరి

రాయబారమంపిరి. మల్లు రొప్పుకొనలేదు. దానిచే కోపములు పెరిఁగి యుద్ధము జరుగుస్థితి సంఘటిల్లెను. అట్టితఱి[1] సుభద్రుఁడను విప్రుండొక్కరుండు మధ్యస్థుఁడై నిలిచి సమాధానము కావించి యా యస్థులను ఎనిమిది భాగములు చేయించి తలకొక పాలిప్పించెను. తమతమ భాగములఁ దమదమ దేశములకుఁ గొంపోయి ధాతుగోపనములను పేర వారాలయములుకట్టించి యందు వానిని భద్రపఱచి పూజించుచువచ్చిరి. సుభద్రుఁడు మల్లురఁ బ్రార్థించి యా పైఁడిపాత్రను దీసికొని యా యెనమండ్రు రాజులకడకేగి యొక్కొక్క ముక్కనడిగి గైకొని యాపాత్ర మందుంచి తానొక చైత్యముకట్టించి యందు పదిలపఱచి పూజింపసాగెను.

ఆ చైత్యమునకు సువర్ణపాత్ర ధాతుగోపమనిపేరు. కుశీనగర ప్రజలాబూడిదను ప్రోగుచేసి దానినొక చైత్యమును గట్టించి భస్మధాతుగోపమని పేరిడి సేవించు చుండిరి.

పరంపరగా వచ్చిన అలవాటులు

వైడూర్యుఁడను రాజునకు బుద్ధుఁడు నూటయెనిమిది రావిపూసల హారమునిచ్చి జపింపుమన్న కారణమున జపమాల గొని మంత్రముజపించు అలవాటైనది. బుద్ధుని యెడఁబాటు సైఁపలేని బింబసారుఁడు మున్నగువారు అతనివలెనే అయిదడుగుల రెండంగుళముల విగ్రహములను మంచిశిల్పులచేఁజెక్కించి

1. ఇతఁడు మునుపటి సుభద్రుఁడుకాఁడు, వేఱు.

గృధ్రకూట విహారమున స్థాపించి సేవించుచుండినందున బుద్ధ విగ్రహ పూజయేర్పడియె. ఇప్పుడన్ని విగ్రహముల పూజలు పుష్పపూజలేర్పడుట కదియే మూలకందము. బుద్ధుఁడు గృధ్ర కూట విహారముననుండినతఱి నతనిఁ జంపనెంచిన దేవదత్తుఁడొక మంత్రవాదినంప వాఁడు ప్రేరేపించి పంపిన పిశాచగణములఁదోల దేవగణములు కాశ్యపుని మున్నుంచుకొని పెక్కుపడగల (పతాకల) ధరించి జయఘంట మున్నగువాద్యముల వాయించుచుఁ జనుటచే బుద్ధాలయములందు వాద్యములు వాడుకకు వచ్చినవి. ఆ మంత్రవాది క్రోడరూపము దాల్చినతఱి శక్తిక్రుంగి మరణించు నపుడు నాచర్మముచేఁ గట్టించినభేరి బుద్ధునియెదుర వాయించు నట్లు వరముకోరినందున ఆలయములలో భేరివాయించు నాచార మైనది. బుద్ధచైత్యాలయములం బట్టియే తక్కిన శివ విష్ణ్వా లయము లేర్పడినవనియు ఆలయపద్ధతులు కూడ నవ్వానియే యనియు విజ్ఞానులు విమర్శకులు తెలుపుచున్నారు.

ఈ మణిమేఖల గ్రంథమున బుద్ధుని పాదచిహ్నములున్న యాలయములు సంగమపురియందును లంకయందు నున్నట్లు తెలియుచున్నది. మఱియు మణిపల్లవము, పాదపంకజగిరి, ఇంద్ర విహారములు మున్నగునవి యున్నట్లు తెలియుచున్నది.

శ్రీరామ.

2. బౌద్ధ ధర్మము.

రెండవ మణియగు ధర్మమునుగూర్చి యించుక విచారింతము. హిందూదేశమందలి వేదమతమునకు విరుద్ధముగ బుద్ధుడు తనమతమును స్థాపించెనని బ్రాహ్మణుల యభిప్రాయము. అభిప్రాయమేకాదు తీర్మానముకూడ. విచారించిచూడ ఉపనిషత్తులందును షడ్దర్శనములందును లేని ధర్మము లేవియునిందు లేవు. ఈవిషయము నితరదేశీయులగు రైస్‌డేవిడ్స్, మాక్సుముల్లర్, మోనియర్ విలియమ్స్ అను విజ్ఞానవేత్తలు విమర్శించి వ్రాసియున్నారు. మఱి యీ యపవాదమునకు కారణమేదియన్న, అన్నిజాతులవారిని బుద్ధుడు తనమతమునఁ గలుపుకొనుచుండె. దానిచే బ్రాహ్మణాధిక్యము తగ్గినది. అది కారణముగ వారీనింద మోపుటలో నాశ్చర్యమేటియు లేదు. బౌద్ధధర్మములలో కొన్ని బ్రాహ్మణాధిక్య మతవిరుద్ధములు కావచ్చును కాని మానవ విరుద్ధములు లోకవిరుద్ధములు మాత్రముకావు వైదికులద్వైతులను సైతము ప్రచ్ఛన్న బౌద్ధులని నిందించిరి. వారి యాధిక్యమును కొంతవఱచి సర్వమానవ సమానత్వము స్థాపించు నట్టన్నియు వారి దృష్టికిఁ జెడ్డవే. ప్రచ్ఛన్న బౌద్ధులన్న వాక్యమే వేదాంతులకును బౌద్ధులకును గల సన్నిహితత్వము చక్కఁగాఁ దెలుపుచున్నదిగదా! పౌరాణికులును బుద్ధుని విష్ణ్వవతారములలో లెక్కించుటచూడ నామతము హిందూమతము కంటె వేఱుకాదని తెలియుచుండలేదా?

బౌద్ధమతమున మహాయానము హీనయానమని రెండు మార్గములుకలవు. నేపాళము, త్రివిష్టపము, చీనా, జపాను దేశములందు మహాయానముకలదు. బర్మా యందును లంక యందును హీనయానము వ్యాపించినది. మహాయాన సంబంధ ములగు పెక్కుగ్రంథములు సంస్కృతమునఁగలవు. హీనయాన మునకు పాళీభాషయందు వ్రాయఁబడిన త్రిపిటకమే మూలగ్రంథము. బుద్ధునికాలమందు బౌద్ధులకు వేదాంతులకు తత్త్వ విషయమైన వాదోపవాదములు ఎక్కువగానున్నట్లు తెలియ రాదు. కావున నతనికిఁ దరువాతనే బౌద్ధమతమందు ప్రసిద్ధమై యున్న మాధ్యమికులు, యోగాచారులు, సౌత్రాంతికులు, వైభాషికులు అను నాల్గుతెగలవారి తత్త్వశాస్త్ర సంప్రదాయ ములును కలిగియుండవలయును.

వేదాంతశాస్త్రమునం దడఁగియున్న అప్రత్యక్ష తత్త్వ ములను అనుమాన ప్రమాణముచే సాధింప వీలుకాదను నభి ప్రాయము గలవాఁడు బుద్ధుఁడు. అయినను వారి ధర్మతత్త్వ విధులను చేకొనక యుండలేదు. స్వప్రయోజనముకొఱకు చేయు నది ధర్మము కాదనియు సట్టియుత్నము దుఃఖమే మూలీభవించిన యట్లు ఐహికబంధములను వృద్ధిపఱచు చుండుననియు స్వప్రయో జనము కోరని పరోపకార కర్మమే యైహికబంధములఁ ద్రెంపఁ జాలుననియు నతని ముఖ్యాభిప్రాయము. ఈవిషయము, స్వార్థ రహితుఁడు పరులకొఱకె మను పారమార్థికుఁడు (మజ్ఝి ౫. ప్రక.) యున్నగు వాక్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

దేవుఁడు కలఁడనియు ఆత్మకలదనియు వానిలక్షణము సంబంధము నెఱుఁగుటయే సన్మార్గమున కాధారమనియు నతఁడు దృఢముగ నెంచినయాతఁడుకాఁడు. దైవమును గూర్చియు నాత్మను గూర్చియు నెవ్వరు నెంతమాత్రము నెఱుఁగ వలంతులు కారని యతని యుద్దేశమైయుండవచ్చు. అయినను దుఃఖములతో నిండిన భవరోగమునుండి విడివడుటయే మనుజులు పొందఁదగు గొప్పఫలమనియు 'నేను నాయది' యను ఇరుతెగల బంధమే భవరోగమునుండి తొలఁగనీయక యడ్డుపడుచున్నదనియు, నది వీడిన నిర్వాణస్థితియందు దుఃఖములకు చోటే లేదనియు నాతఁడు గట్టిగ నమ్మెను. ఆత్మను గూర్చి బ్రహ్మమును గూర్చి వాదాడుటకంటెను నడవడిని బాగుచేసికొని జీవికను సాగించుటచే దుఃఖజాలము తగ్గునని నిశ్చయించి తనపద్ధతిని లోకమునకుఁ జాటి యట్లుపదేశించెనని తలంపఁదగును. బుద్ధుని కొందఱు నాస్తికుఁడనియు అనాత్మవాదియనియు చెప్పుదురు. త్రిపిటకమందలి యతని యుపదేశములందొక్కటేని యీ విషయమును పూర్తిగ వివరించునదిగా తెలియరాదు. ఇట్లు వాదించువారు బౌద్ధుల నిర్వాణమును శూన్యస్థితి యందురు. అది బుద్ధుని సిద్ధాంతమని చెప్పుటయు మహాసాహసము.

సంయుక్త నికాయమను బౌద్ధగ్రంథమున వత్సగోత్రుఁడగు సన్న్యాసి గౌతముని కడ కేగి ఆత్మకలదా? యన నతఁడు మౌనము వహించెను. ఆత్మలేదా యన్నపుడును మౌనమే తాల్చెనని చెప్పఁబడినది. అందే మఱొకచో, కోసలరాజగు ప్రసేనజిత్తు

సాకేతమునకు శ్రావస్తికి నడుమఁ జనుచుండి క్షేమయను భిక్షుణిని సంధించి తనసంశయముదీఱ నిట్లు సంభాషించె.

రాజు:— భగవతీ! తథాగతుఁడు మరణించిన పిదపను కలఁడా?

క్షేమ:— రాజేంద్రా! ఆచార్య బుద్ధుఁడట్లు చెప్పలేదు.

రాజు:— భగవతీ! అట్లైన మరణించిన పిదప నతఁడు లేఁడా?

క్షేమ:— అట్లును భగవానుఁడు సెలవీయలేదు.

రాజు:— భగవతీ! అట్లైన బుద్ధుఁడు మరణించిన పిదప నున్నాఁడనవచ్చు; లేఁడనవచ్చునుగదా! లేక ఉన్నవాఁడును కాఁడు లేనివాఁడునుకాఁడు అనవచ్చునుగదా?

క్షేమ:— ఇందు దేనినిగూర్చియు నాచార్యుఁడు సెల విచ్చి యుండలేదు. ఈ ప్రశ్నోత్తరములును నిర్వాణమును శూన్యావస్థయని చెప్పలేదు. ఆత్మలేదని యతఁడు నిశ్చయించి నట్లెందును చెప్పఁబడదు. నిర్వాణమొందిన పిదప దుఃఖములు పూర్తిగఁ దొలఁగుననియు నాదుఃఖములఁ ద్రెంప యత్నించుటయే సమస్త ధర్మములకును ముఖ్యఫలమనియు నిశ్చయించి లోకము సుఖించుకొఱకు తనమతము నతఁడెల్లర కుపదేశించె.

బుద్ధుఁడు బోధిమూలమున జ్ఞానోదయమొందినతఱిఁ దన మతమునకు పునాదులైన నాలుగు సత్యములతని మనసునఁ

ప్రవేశించినవి. వానిపై నే తనమత సౌధమెల్ల నిలిచియున్నది. అవి ౧ దుఃఖము. ౨ దుఃఖోత్పత్తి. 3 దుఃఖనివారణము. ౪ దుఃఖనివారణమార్గము. జ్ఞానోదయమందిన తరువాతఁ దనతోడ మున్ను తపము గావించుచుండిన యేవురకుఁ దొలుత నుపన్యసించిన సారాంశమిది.

సన్న్యాసులారా! తొలి సత్యమిది. జన్మదుఃఖము, వ్యాధి దుఃఖము, జరాదుఃఖము, మరణదుఃఖము, అప్రియ సంగదుఃఖము, ప్రియవిరహదుఃఖము, అనుపలబ్ధి (కోరినది పొందమి) దుఃఖము. సంగ్రహించి చెప్పవలసినచో పంచేంద్రియ విషయమే దుఃఖము. రెండవ సత్యమిది. అల్పాశయములు నెఱవేఱుటకొఱకగు కామలోభములతోఁ జేరిన తృష్ణ. ఇదియే జన్మమునకు విత్తు[1] సుఖతృష్ణ, జీవితతృష్ణ, అధికారతృష్ణ యనునవి యిందలి విభాగములు. మూఁడవ సత్యమిది. ఆశవదలి మరలఁ జేరనీయక తాను దానినుండి విడివడి పదపడి చేరక దానిని పూర్తిగ నాశముచేయుట తృష్ణానాశము. నాల్గవ సత్యమిది. అష్టాంగమార్గమిదియే! ఇది సమ్యగ్దృష్టి, సమ్యక్సంకల్పము, సమ్యగ్వాక్కు, సమ్యక్కర్మము, సమ్యగాజీవము, సమ్యగ్వ్యాయామము, సమ్యక్స్మృతి, సమ్యక్సమాధి అను నెనిమిది కలది.

1. అన్ని జీవములకు నన్నికాలముల, నెన్నవాసయె బాములిచ్చెడి విత్తు. త్రివర్గము. ౩౬౧.

లోకజీవితము దుఃఖమయమగుట సాంఖ్యులకును వేదాంతులకును తక్కిన దార్శనికులకును జైనులకును బౌద్ధులకును సామాన్యమే.

మఱియు నమ్మైదుగురు శిష్యుల కిట్లుపదేశించెనని మహావర్గమను గ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఓ సన్న్యాసులారా! రూప మాత్మకాదు. రూప మాత్మయైనచో దానికి రోగములు రారాదు. ఆత్మ కానందున నది రోగముల కిల్లైయున్నది. తన దేహ మిట్లుండవలె నిట్లుండరాదని యాజ్ఞాపింప నర్హమై యుండలేదు.

వేదన, సంజ్ఞ, సంస్కారము, విజ్ఞానము అను తక్కిన స్కంధములంగూర్చియు నివి యాత్మ కానేరవు అని తెలియంబలికి యీ క్రిందిరీతి సంభాషించె.

బు:— దేహము స్థిరమైనదా?

శి:— తండ్రీ! కాదు.

బు:— అస్థిరమైన వస్తువు సుఖకారకమా? దుఃఖకారకమా?

శి:— దుఃఖకారకమే.

బు:— అస్థిరము దుఃఖకారకము మాఱుపాటుకలదియగు వస్తువును బాగుగా పరిశీలించినపిదప నొకఁడు 'అది నాయది' యనియు 'అది నేనే' యనియుఁ జెప్పఁదగునా?

శి:— తండ్రీ! చెప్పఁదగఁదు, తగఁదు.

ఇట్లే పై నాలుగు స్కంధములఁ గూర్చియు నుస్థిరములు కాని కారణమున నాత్మ కావని దుఃఖనిలయములని చెప్పి యున్నాఁడు.

ఆత్మ తత్త్వమునుగూర్చియు పరబ్రహ్మమునుగూర్చియు వేదాంతులు ప్రవచించిన తీరున విస్పష్టముగ బుద్ధుఁడు చెప్ప కుండినను ప్రపంచ సంబంధమైన వస్తువులన్నియు నస్థిరము లగుటచే లోకమును లోకజీవితమును దుఃఖనిలయములని నుడివి యున్నాఁడు. ఇట్లన్నియు దుఃఖమయములగుటచే బౌద్ధులు లౌకిక వ్యాపారమొక్కటేని కూడదని విడిచి తమ్ముతామే కష్ట పెట్టుకొనువారని చెప్పుటకును వీలులేదు. ధర్మపథమందలి యీ క్రింది వాక్యములఁ జదువుఁడు.

"అలవఱుచు వానిచే వశపఱచుకొనఁబడిన గుఱ్ఱములం బోలె నెవని కామాదులడఁగింపఁబడునో యెవఁడహంకారమును వీడునో యెవఁ డపవిత్రమునుండి తొలఁగునో అట్టి పరిపక్వజనుని గాంచి దేవతలును [1] అసూయపొందుదురు. పగనిండిన యీ లోకమున నొకశత్రువేని లేక పరిపూర్ణానందముతో మేము జీవించుచున్నారము. పగగల మనుజులలో పగలేక వసించు చున్నారము. రోగులనడుమ నీరోగులమై యున్నారము. కష్టించువారినడుమ కష్టములేక ఆనందపూర్ణులమై యున్నారము. దేవతల యానందము మాచేతి రొక్కపుసంచివలె నున్నది.

1. ఇంత గొప్పవాఁడయ్యెనా యను నధికాశ్చర్యము.

అని ఎవ్వరును లేనియింట వసించుచు ఆత్మను శాంతిచే నిండించు కొనుచున్న భిక్షువు సత్యోద్దేశము కలవాఁడై మనుజ సహజమైన యానందముకంటె నతిశయానంద మనుభవించుచున్నాఁడు.''

దుఃఖోత్పత్తికిఁ గారణమిట్లు చెప్పఁబడినది. అవిద్యనుండి సంస్కారములు, సంస్కారములనుండి విజ్ఞానము, విజ్ఞానము నుండి నామరూపములు, నామరూపములనుండి షడాయతనము (ఇంద్రియములు, మనస్సు), షడాయతనమునుండి స్పర్శము, స్పర్శమునుండి వేదన (అనుభవము), వేదననుండి తృష్ణ, తృష్ణ నుండి భవము (జన్మకారణమగు కర్మసంచయము), భవము నుండి జన్మము, జన్మమువలన వార్ధకము, మరణము, నొప్పి, రోదనము, శ్రమము, చింత, నిర్వేదము నను కర్మఫలములు కలుగుచున్నవి. దుఃఖములకెల్ల నిదియే మూలము (చూ. మణి. 30-వ ప్రక.)

ఆశ పూర్తిగ విడిచిన అవిద్య నశించును. అవిద్య నశింప సంస్కారములు నశించును. సంస్కారములు నశింప విజ్ఞానము నశించును. విజ్ఞానము నశింప నామరూపములు నశించు. నామ రూపములు నశించిన షడాయతనము నశించు. షడాయతనము నశింప స్పర్శము నశించును. స్పర్శము నశించిన వేదన నశించును. వేదన నశించిన తృష్ణ నశించును. తృష్ణనశించిన ఉపాదానము నశించును. ఉపాదానము నశించిన భవము నశించును. భవము

నశించిన జన్మము నశించును. జన్మము నశించిన ముదిమి మరణము నొవ్వి రోదనము శ్రమము చింత నిర్వేదము నశించును. (చూ. మణి. 30-వ ప్రక.)

ఈ యవిద్య మున్నగు పండ్రెండును ద్వాదశ నిదానము లనఁబడును. వీని పరస్పర కారణ కార్యపద్ధతి నెఱిఁగినచో బుద్ధుని రెండవ మూఁడవ సత్యములైన దుఃఖోత్పత్తి దుఃఖ నివారణములు తేట తెల్లమగును. బౌద్ధమతము సకల మూల వస్తు తత్త్వచర్చకుఁ బూనలేదు. అట్టిప్రశ్న కుత్తరముగ బుద్ధుఁడు మౌనముఁ దాల్చుటచే తద్విమర్శనము ఫలము నీయదనుటయే మౌనఫలమని తెలియుచున్నది. అట్టి సకల వస్తు మూలతత్త్వ చర్చ బౌద్ధమతమందు లేకున్నను సమస్తము కారణ కార్యములకు లోనైనదనుట తన్మతము సమ్మతించియే యున్నదికదా? కారణమున్నచో కార్యముకలుగును. కారణమును పోఁగొట్టినచో కార్యమును లేకపోవును న్యాయముం గొనియే బుద్ధుఁడు లోకమున నెల్లయెడలఁ గానంబడు దుఃఖము నెల్లవారు పోఁగొట్టుకొన యత్నింపవలసిన మార్గమును తాను కనిపెట్టి యుపదేశించెను. ఈదుఃఖము మూలతత్త్వమునకుఁ జెందనిదగుటచే నీదుఃఖమును తొలగించుకొనుటకా మూలతత్త్వజ్ఞాన మవసరము లేదనియే యతఁడు భావించినట్లు తెలియుచున్నది. కాఁబట్టియే ద్వాదశ నిదానములలో నన్నింటికి మూలకారణముగా నొక్కటియుఁ జెప్పఁబడలేదు.

పంచ స్కంధములు

బౌద్ధుల మానసశాస్త్ర సిద్ధాంతపద్ధతి నారసి చూచిన విజ్ఞానముగల ప్రాణులన్నియు నైదుస్కంధముల చేరికచేఁ గలిగినవని వారు తలంచియున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అవి: రూపము, వేదన, సంజ్ఞ, సంస్కారము, విజ్ఞాన మనునవి.

అందు రూపస్కంధము రూపములకెల్ల కారణమగు వస్తువును తెలుపుచున్నది. ఈ రూపస్కంధమున పృథివ్యప్తేజో వాయువులను నాలుగు భూతములును జ్ఞానేంద్రియములైదును శబ్ద స్పర్శ రూప రసగంధములను నైదుతన్మాత్రలును స్త్రీ పురుష భేదములు మున్నగు నిరువది యెనిమిది తత్త్వము లిమిడియున్నవి. ఆకాశము నొక భూతముగా వారు కైకొనరు.

వేదనాస్కంధమన, ఇంద్రియములకు తన్మాత్రలకుఁ గల సంబంధముచేఁ గలుగు విజ్ఞానము. ఇంద్రియములైదు మనమ్మును ననుషడాయతనముచే నీ జ్ఞాన మాఱువిధములగును. ఈ యాఱింట నొక్కొక్కటియు కుశలము అకుశలము కుశలాకుశలమను మూఁడు విభాగములగుటచే వేదన యనునది పదునెనిమిది విధములగుచున్నది.

సంజ్ఞాస్కంధ మనునది షడాయతనముచే నగు నాఱు విధముల విజ్ఞానమునకు సంబంధమంది యాజ్ఞానముచేఁ గలుగు సామాన్య విశేష విజ్ఞానములఁగాని వస్తువులను వేరిడి గుర్తించి

చూపుటకు వలసిన తెలివియగును. ఈ స్కంధము షడింద్రియ ములద్వారమున నేర్పడుటంబట్టి యాఱువిధములగుచున్నది.

సంస్కార స్కంధమన, మనస్సు వాక్కు కాయ మను కరణత్రియముచే చేయఁబడు కార్యభేదములచే నాకరణ ములకుఁ గలుగు పరిపాక విశేషము. ఇయ్యది యేఁబది రెండు విధములగును.

విజ్ఞాన స్కంధమన, నిద్రించువారి తెలివి కర్తృత్వ భోక్తృత్వములు లేక సాక్షిమాత్రమై నిలిచిన కరణిని చేతనుల శరీరమందుండి వారి విజ్ఞానముల కెల్ల నాధారమైయుండు చైతన్య తత్త్వము. ఈ విజ్ఞాన స్కంధము తనకార్యములైన పలువిధముల తలంపులవలనఁ గలుగు పుణ్యపాపములఁగాని యెనుబది తొమ్మిది విధములుగ విభజింపఁబడియున్నది.

ఈ స్కంధములన్నియు నిలుకడలేనివి. రూపము నురుగు వలె నేర్పడి వెంటనే నశించునదనియు వేదన నీటిబుడగవంటి దనియు సంజ్ఞ యెండమావుల వంటిదనియు సంస్కారము అరఁటి వలె బలము నిలుకడ లేనిదనియు విజ్ఞానము ఇంద్రజాలమును పోలినదనియుఁ జెప్పఁబడినవి.

పునర్జన్మకారణము

జన్మమే దుఃఖములకు ముఖ్యకారణము. జన్మమున కవ కాశ మున్నంతవఱకు మనుజుఁడు దుఃఖము లేని స్థితినొందలేఁడు.

పునర్జన్మకారణమును పునర్జన్మమార్గమును బౌద్ధగ్రంథములందిట్లు చెప్పఁబడినది.

ఒకఁడు మరణము నొందునపుడు వానిం జేరిన యైదు స్కంధములును తమ చేరికనుండి విడివడుచున్నవి. పై స్కంధము లిట్లు విభజింపఁబడిన స్థితిలో వానిజీవితకాలమునఁ జేయుచుండిన పాపపుణ్యములన్నియు విజ్ఞానస్కంధమునందు విత్తువలె నడంగియుండి యవ్విజ్ఞాన స్కంధమును తమకు తగిన గతి (జన్మము) లో తక్కిన నాలుగు స్కంధములతో కలిపి మఱుజన్మమును గలిగించుచున్నది. ఇట్టి కర్మప్రవాహమే మఱుజన్మమునకు మూలము. ఒకదీపమునుండి పలుదీపములు పుట్టింపఁబడునట్లు ఒకజన్మమునుండి పెక్కుజన్మములు కలుగుచున్నవి. ఒకనదిలో నీరు ప్రవహించుచున్నపుడు ఒకచోట నొకక్షణమునఁ జూచిననీరు మఱుక్షణమున లేకపోయినను ప్రవాహ మెడతెగక పోవుచుండుటచే ప్రవాహ మొక్కటిగనే తలంపఁబడినట్లు రాఁగల జన్మముల తోడరిక యొకటిగనే యుండును. దీనిని వివరింపకోఱకే ఈ తోడరికకు వాయుసంతానము దీపసంతానము ధారాసంతానము పిపీలికా సంతానము ను నాలుగింటి నుదహరింతురు. తాం మొనర్చిన పుణ్యపాపముల ననుసరించి మనుజగతి దేవగతి బ్రహ్మగతి నరకగతి మృగగతి పిశాచగతి యను నాఱింట నొకటి నొందుదురు. (చూ. మణి. 30-వ ప్రక. ఈ గతులొందువారు చక్రవాళమనఁబడు

బ్రహ్మాండమున నడఁగిన ముప్పదియొక్క లోకముల నుందురు.

ఈ ముప్పదియొక్క లోకములు చక్రవాళము నడుమ నున్న మేరుగిరి యడుగుననుండి యుచ్ఛివఱకు క్రమముగా నొకటిపై నొకటియుండును. ఇట్లనేక చక్రవాళములు గలవనియు నవి [1] కల్పముల మొదటఁ దోఁచి తుదిని నశించుననియు నొక్కొక్క చక్రవాళమందును మేరుగిరియు దానిం జుట్టియుండు సప్తకుల పర్వతములును ఆగిరుల నొక్కొక్కటిం జుట్టి యాగిరి పొడవు లోఁతు వెడలుపుగల యేడు సంద్రములును వీనినన్నిటిని చుట్టి యున్న మహాంబుధియందలి జంబూద్వీపము మున్నగు నాల్గు మహాద్వీపములును ఆ నాలుగింటిలో నొక్కొక్క దానిని చుట్టి యైదేసినూర్ల చిన్నదీవులును కలవనియు బౌద్ధుల విశ్వాసము. మహాద్వీపములు నాలుగింట దక్షిణమున నుండునది జంబూద్వీపము. అట్టి యీ చక్రవాళమునందున్న ముప్పదియొక్క లోకములలో క్రిందిది నరకలోకము. అది మహానిరయము, రౌరవము, కాలసూత్రము, సంజీవనము, మహావీచి, తపనము, సంప్రతాపనము, సంఘాత మను నెనిమిది విధములు. నరకలోకమునకు పైది తిర్యగ్లోకము. దానిపైది ప్రేతలోకము. ఈ క్రింది పథకము చూడుఁడు.

1. కల్పమన కాలము గొప్పమేర. హిందువుల జ్యోతిశ్శాస్త్ర సిద్ధాంతము మేరకు కల్పమునకు ౪౩౨ కోట్ల సంవత్సరములు. బౌద్ధుల సిద్ధాంతమునందు స్పష్టముగా లేదు.

లోకములు ౩౧.

ఈ యిరువదియేడును పుణ్యలోకములు.

ఈ నాలుగును అరూప బ్రహ్మ లోకములు

౩౧. అసంజ్ఞాయతనము ౩౦. అకించన్యాయతనము ౨౯. విజ్ఞానానంద్యాయతనము ౨౮. ఆకాశానంద్యాయతనము	ఇవి యైదవధ్యానమున తేలినవారు పొందఁదగినవి.

ఈ పదునారును రూపబ్రహ్మలోకములు

౨౭. అఘనిష్ఠ ౨౬. సుదర్శి ౨౫. సుదర్శ ౨౪. అతప ౨౩. అబృహత్ ౨౨. అసంజ్ఞా (అసత్వము) ౨౧. బృహత్ఫల	ఇవి నాల్గవధ్యానమున తేలినవారు పొందఁదగినవి.
౨౦. శుభకృత్స్న ౧౯. అప్రమాణ శుభ ౧౮. పరీత శుభ	ఇవి మూఁడవధ్యానమున తేలినవారు పొందఁదగినవి.
౧౭. ఆభాస్వర ౧౬. అప్రమాణాప ౧౫. పరీతాప	ఇవి రెండవధ్యానమున తేలినవారు పొందఁదగినవి.
౧౪. మహాబ్రహ్మ ౧౩. బ్రహ్మ పురోహిత ౧౨. బ్రహ్మ కాయిక	ఇవి మొదటిధ్యానమున తేలినవారు పొందఁదగినవి.

ఇవి యిరువదియు నిష్కామలోకములు.

౧౧. పరనిర్మిత వశవర్తి
౧౦. నిర్మాణరతి
౯. తుషిత
౮. యామ
౭. త్రయ త్రింశత్
౬. మహారాజిక

(ఈ యాఱును దేవ లోకములు)

౫. మనుష్య

౪. ఆసురిక
౩. ప్రేత
౨. తిర్యక్
౧. నరక

(ఈ నాలుగును దుర్లోకములు)

(ఈ పదునొకండును కామలోకములు.)

శ్లో॥ యే ధర్మా హేతు ప్రభవాః
తేషాం హేతుం తథాగత
ఆహ తేషాం యో నిరోధః
ఏవం వాదీ మహాశ్రమ (ణ)ః.

"కారణానుసరణము గలిగిన ధర్మములేవియో? వానికి కారణమెయ్యదియో? వానికెయ్యది నిరోధమో? అనువానిని తథాగతుఁడు చెప్పెను. అని చెప్పినవాఁడు మహాశ్రమణుఁడు" అనునర్థముగల పై శ్లోకము బౌద్ధమతమందలి ముఖ్యసారమును తెలుపునదియై యున్నది. ఈ శ్లోకము బౌద్ధవిహారములు ధాతుగోపనములు కొన్నింటిలో రాలపైఁ జెక్కఁబడియున్నది. ఈ హేతు ఘటనము తెలిసికొనుటయే బుద్ధుని గొప్పతనమునకు హేతు

వైనది. రూపము మొదలుగ విజ్ఞానము వఱకుఁగల పంచస్కంధ ములును కారణములనుండి యేర్పడిన కార్యములనుటయే బుద్ధుని సిద్ధాంతము హేతుసంఘటితమైన యీ కారణకార్యపరంపర అడ్డులేక జరుగుచున్నంత కాలము నిలుకడ లేకుండుటచేఁ గలుగు దుఃఖములు తొలఁగవు. కారణములనుండికలిగినవి యన్నియు నా కారణములు తీఱినప్పుడే యవియు తీఱుట సహజము కావున నిట్టి వన్నియు నిలుకడ లేనివి. సారములేనివి. దుఃఖజనకములు.

నిలుకడ లేమియే గొప్పదుఃఖముగా బౌద్ధులు విశ్వసించి యుండుటచే నిలుకడలేని స్థితినుండి తొలఁగుటయే వారి ముఖ్య పురుషార్థమగును. ఇట్లు నిలుకడలేని స్థితినుండి తలఁగి నిలుకడ గల స్థితినందుటయే వారు తెలుపు నిర్వాణమున కర్థమని తెలియు చున్నది. ఈ లోకమున ప్రత్యక్షప్రమాణముచేతను అనుమాన ప్రమాణముచేతను తెలియునవియెల్ల హేతుసంఘటనమునకుఁ జేరినవనియు అస్థిరములనియు వారిచే నిశ్చయింపఁబడినను హేతు సంఘటనమునకు లొంగనిదియు నచంచలమైనదియు నగు దశ యొకటి కలదని వారు గ్రహించినట్లు మనమూహింపవచ్చును. ఈ దశకు సుస్థిరత్వమును దుఃఖమంటమియు లక్షణము. ఇంతకంటె వేఱేమియుఁ జెప్ప వలనుకాదు. ఈ దశను పొందుటకు ప్రత్య క్షముచేతను అనుమానముచేతను గ్రహింపరాని ఆత్మ, బ్రహ్మము అను వస్తువుల జ్ఞానమావశ్యకము కాదని నడవడిని దిద్దుకొనుట వలననే పైఁజెప్పిన దుఃఖములేని నిశ్చలావస్థను ఎల్లరు పొంద

నగునని నిశ్చయించి బుద్ధుఁడు తన ధర్మచక్రము నడపె. చంచల స్థితిలో నుండుటయే దుఃఖమగుటవలనను నిలుకడలేని వస్తువు లన్నియు కారణముల నుండియైన కార్యములుగా నుండుటవలనను కారణము నశింపఁజేసినఁ గార్యమును పోవుటచేతను అస్థిరత్వ మును దృఢపఱచునది యగు కారణమే దుఃఖమునకుఁ గారణ మగును. ఆ యస్థిరత్వమును తొలఁచుటకు వలయు కారణమే దుఃఖనాశమునకు వలయు కారణమగును. కాఁబట్టి బౌద్ధుల పరమపురుషార్థమును పొందుటకు ప్రత్యక్షానుమానములచేఁ దెలియఁదగిన హేతుఘటన జ్ఞానమును దానికిఁదగిన మంచి నడ వడియే చాలును.

దుఃఖములు దుఃఖకారణములు ప్రత్యక్షానుమానములచే నెఱుంగఁ దగినవిగా నుండుటచే నవి వ్యావహారిక దశకుఁజేరి నవిగా నున్నవి. కావున పారమార్థిక విషయవిచారము ప్రవృత్తి నుండి నివృత్తిపొందుటకు వలసినది కాదు. హేతుఘటనము మూలప్రకృతియగు ఆదికారణమును తెలుప నేర్పడినది కాదు. వ్యావహారికమైన సంస్కార పరంపరా జననమును నాశమునే తెలుపుచున్నది.

సాధారణముగా నొకఁడొక వస్తువును తన యింద్రియ ములచేఁ దెలిసికొన యత్నించునపుడు మొదట నేర్పడునది వస్తు వులకును వాని యింద్రియములకును గలుగు సంబంధము. ఈ

సంబంధమును స్పర్శమందురు. ఈ స్పర్శము కలిగినవెంటనే సుఖదుఃఖరూపమైన యనుభవము సహజముగనే యేర్పడు చున్నది. ఈ యనుభవమునే వేదనయందురు. ఈ యనుభవము పడసిన పిదప సుఖమును పొందవలయు ననియు దుఃఖము నీఁగ వలయు ననియు నేర్పడు తలంపు స్వభావముగనే కలుగుచున్నది. ఈ తలంపు తృష్ణ (వేడ్క) యనఁబడును. దీనిఫలము పట్టు (బంధము). దీనిని ఉపాదానమందురు. త్రోవకాని త్రోవలోఁ జరింపఁ బ్రోత్సహించునది యిదియే. ఈయుపాదానమే యంతము లేని జన్మపరంపరకుఁ గారణమైన భవమును గలిగించును. ఇట్టి తీరుగల మఱుజన్మములేదని భవము ప్రోత్సాహముచేఁ జేయఁ బడు పనుల ఫలములు పుణ్యపాపములు స్వభావసిద్ధముగా ననుభవింప వీలులేకపోవును. పుణ్యపాపఫలములు నిలుకడలేని వగుటచేతను సారములేని వగుటచేతను దుఃఖమునే యొసఁగును. లోకవస్తువుల మీఁదికి నింద్రియములఁ బ్రయోగించుటచే పైని చెప్పినతీరున దుఃఖములు గలుగుచున్న వనుటలో నేరికిని సందేహములేదు. ఈ యింద్రియములు దుఃఖము నొసఁగుటకై యేపోవుచుండుటకు కారణమేమని యించుక విచారింతము.

బౌద్ధులు పంచేంద్రియములను మనస్సును చేర్చి ఆఱింద్రియములు (షడాయతనము) గా నంగీకరించియున్నారు. ఈ యాఱును వెలుపలఁగల రూపజ్ఞానమును లోనఁగల నామజ్ఞానము నొసఁగుటకుఁ దగిన స్వభావముతోఁ గూడిన వగును.

ఈ యింద్రియములకు అంతర్బహిర్జ్ఞానము నొసఁగుటకు మూల మైనది విజ్ఞానము. వేదాంతగ్రంథములందు నిట్లే బహిర్వస్తువుల కంటెను ఇంద్రియములు గొప్పవనియు, నింద్రియముల కంటె మనసు గొప్పదనియు, మనస్సుకంటె బుద్ధి గొప్పదనియు, బుద్ధి కంటెను ఆత్మ గొప్పదనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. వేదాంతులు బుద్ధి యనుదానినే బౌద్ధులు నామరూపములని చెప్పుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈ నామరూపములు విజ్ఞాన సంస్కార సంజ్ఞా స్కంధములకు సంబంధము గలదని బౌద్ధ గ్రంథములచే విశద మగుచున్నది. అయినను బౌద్ధుల విజ్ఞానము వేదాంతుల యాత్మ తత్త్వమునకు సమానమైనదికాదు. ఆత్మకు అనాదిత్వమును నిత్యత్వమును లక్షణముగాఁ జెప్పుచున్నారు. విజ్ఞానమున కీ రెండునులేవు. దీర్ఘనికాయమను బౌద్ధగ్రంథమున నొకచో బుద్ధుఁడు పృథివి అప్పు తేజస్సు వాయువు ఆకాశము విజ్ఞాన మను నాఱుభూతములున్నవని చెప్పినట్లు తెలియుచున్నది. కాన బౌద్ధులు విజ్ఞానమునుకూడ నొకభూతముగా గ్రహించినట్లు తలంపవలసియున్నది. ఈ విజ్ఞానము కపిలుని సాంఖ్యదర్శనము నందుగల మహత్తను తత్త్వమునకు సరియైనదిగా నుండవచ్చును. ఇది సంస్కారమునుండియు సంస్కార మవిద్యనుండియుఁ గలిగిన వని చెప్పుదురు.

అద్వైత సిద్ధాంతమున మాయను అవిద్యయనియు అజ్ఞానమనియుఁ జెప్పుదురు. ఈ మాయ అవిద్య అజ్ఞానమను

మూఁడుపేరులును ఆ సంప్రదాయమున ప్రకృతిని గుర్తించి చూపు చున్నవి. బుద్ధునకుఁ దరువాత ద్వాదశ నిదానములలో నొకటగు అవిద్యను అద్వైతులు తెలుపుమాయకు సమమని బౌద్ధులు తలంచినట్లు చెప్పవీలున్నది. ప్రజ్ఞాపారమితయను గ్రంథమున బుద్ధునకు శారీపుత్రునకు జరిగిన యీ క్రింది సంభాషణముగలదు.

బు:— శారీపుత్ర! మిక్కిలి మమకారముగలవారై దిద్దఁబడనివారై సామాన్యులై అజ్ఞానులై యున్న మనుజులు తలంచు విధమున పదార్థములకు సుస్థిరత్వము లేదు.

శా:— తండ్రీ! అట్లని వానికి నిలుకడ యెట్లు?

బు:— వత్సా! సత్యముగా అవి లేనివై యున్నవి. వానిని సుస్థిరత్వము లేమి వలననే అవిద్యయందురు. ఈ విషయ మెఱుఁగనివారై సామాన్యులై యజ్ఞానులై యున్న మానవులు దీనియందు మమకార మెక్కువ గలవారై యున్నారు. తమలో నొకదానికేని నిజముగా స్థిరత్వము లేనివస్తువుల నన్నింటిని సత్య మైన స్థిరత్వము కలవానినిగా భావించుచున్నారు.

ఆ ప్రజ్ఞాపారమిత యందే మఱియొకచో రూపము మొదలుగాఁగల స్కంధములై దును ఇంద్రజాల విద్యయందు నేర్పరియగువాఁ డొక చదుకమున తనవిద్యచే గుంపులు గుంపు లుగా మనుజులఁ గానిపించి మఱుఁగు పఱుచులాగున నున్నవని బుద్ధుఁడు సుభూతియను శిష్యునకుఁ జెప్పినట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

కాని ఇవ్విధమైన యభిప్రాయము పాళీగ్రంథములందు కానరాదు. మధ్యమ నికాయమునకుఁ జేరిన సమ్యగ్దృష్టి సూత్రాంతమను గ్రంథమునఁ జెప్పఁబడినట్లు త్రిపిటకమున అవిద్యంగూర్చి చెప్పిన చోట్లయందెల్లను "మిత్రుఁడా! దుఃఖము నెఱుఁగకుండుటయు దుఃఖోత్పత్తి నెఱుఁగకుండుటయు, దుఃఖనివారణ మెఱుఁగ కుండుటయు అవిద్యయందురు" అని చెప్పఁబడియున్నది. కాన బౌద్ధుల చతుస్సత్యముల నెఱుఁగమియే అవిద్యయని రూఢి యగు చున్నది.

ఇట్టి యవిద్యనుండి సంస్కారము పుట్టుచున్నది. సంస్కార మన మనోవాక్కాయములు తమ తమ విధుల నెఱవేర్చుటచే వానికిఁగలుగు పరిపాక విశేషమేయని మున్నే చెప్పఁబడినది. పదార్థ తత్త్వములన్నింటిని సంస్కారఫలములుగా బౌద్ధులు నుడువుచున్నారు. బుద్ధుఁడు నిర్వాణము నొందినతఱి నింద్రుఁడు "సంస్కారములు నిక్కముగా నిలుకడలేనివి. జననమరణములకు లోఁబడినవి. అవి పుట్టినయట్లే నశించును. వాని నడంచుటయే సుఖము" అని చెప్పిన వాక్యములు త్రిపిటకమున నచ్చటచ్చటఁ గలవందురు. ధర్మపథమున సంస్కారమునుగూర్చి, "సంస్కారము లన్నియు ననిత్యములై యున్నవి. వీని నెవఁడు బాగుగ నెఱుఁ గునో వాఁడు దుఃఖములనుండి మరలును. ఇదియే పరిశుద్ధ మార్గము. ప్రకృతులన్నియు ననాత్మలు. దీని నెవఁడు నిక్కముగ నెఱుఁగునో వాఁడు దుఃఖములనుండి మరలును. ఇదియే పరి

శుద్ధ మార్గము " అని చెప్పఁబడినది. ఇట నాత్మ లేదని చెప్పి నట్లు భావింప వలనుపడదు. సంస్కారములును ప్రకృతులు నైన ప్రపంచమందలి యెల్లవస్తువులు ననిత్యములనియు దుఃఖ మయములనియు ననాత్మలనియునే చెప్పఁబడియున్నది. చతు స్సత్యముల నెఱుఁగమియును నవిద్య సంస్కారములను పెంచుట సహజక్రమమే. ఈ సంస్కార మొకజన్మమునుండి మఱుజన్మ మునకును పోవును. పూర్వజన్మమునుండి యీ జన్మమునకువచ్చిన సంస్కారమును జన్మాంతర వాసనయని యెల్లరును చెప్పు చుందురు. ఇట్టి జన్మాంతరవాసన యొక్కొకనికిని ఈ జన్మమున వాఁడు పడయఁదగిన జ్ఞానాజ్ఞానములకుఁ గారణమైయుండును. అది పూర్వజన్మ సంస్కారము చెడ్డదై యుండినచో నీ జన్మమునం దవిద్యను కలిగించును. మంచిదై యుండిన అవిద్యను నాశిల్లఁ జేయును. మఱియు పూర్వజన్మమందలి యవిద్య మఱుజన్మ మందు అవిద్యను గలిగింపఁజాలిన సంస్కారములకు ఈ జన్మ మందే కారణముగా నున్నదనుట సులభముగాఁ దెలిసికొన వచ్చును. ఒకేజన్మమున నవిద్య సంస్కారమును గలిగించు చున్నది. ఒకజన్మమునుండి వేఱొక జన్మమునకుఁ బోవుతఱి పూర్వజన్మ సంస్కారము తరువాతి జన్మమున నవిద్యను గలి గించుచున్నది. కావున అవిద్య సంస్కారమునకుఁ గారణమనియు సంస్కారమున కవిద్య కారణమనియుఁ దెలియవలయు. ప్రతి జన్మమందు నిట్టి సంస్కారము లేక నశించునేని విజ్ఞానమును

దానిఫలములును కలుగనేరవు. వీనిం బరికించి దుఃఖోత్పత్తి దుఃఖనివారణములను సత్యములను స్పష్టముగా నెఱుఁగవచ్చును. (పైఁజెప్పఁబడిన ద్వాదశ నిదానముల లక్షణములు మణిమేఖల 30-వ ప్రక. చూడుఁడు.)

దుఃఖనివారణ మార్గము

బుద్ధుఁడు కాశియందు మొదటి శిష్యులైన యైదుగురు సన్న్యాసులకు చతుస్సత్యముల నుపదేశించినతటి దుఃఖనివారణ మార్గములగూర్చి యిట్లనియె:—

"దుఃఖ వినాశమునకుఁ దగిన మార్గమగు పరిశుద్ధ సత్యమిదియే. ఇదియే యష్టాంగమార్గ మనఁబడుచున్నది."

ఈ యష్టాంగ మార్గముతోఁ గూడినది పరిశుద్ధజీవిత మనఁబడును. విచారించిచూడ నీ పరిశుద్ధమార్గ మవలంబించిన వారికి మూఁడు ముఖ్యగుణములు వలయునందురు. అవి శీలము సమాధి ప్రజ్ఞ యనఁబడును. శీలమన విడువఁదగినవానిని పూర్తిగా వీడి విధింపఁబడినవాని నాచరించుట. సమాధియన మనస్సు నేకముఖము గావించుట. ప్రజ్ఞయన సత్యజ్ఞానము. ఇవి సన్మార్గుని జీవయాత్రలోని విడుదులని చెప్పఁబడును. యాత్రా పూర్తి నిర్వాణము.

"శీలముతోడఁ గూడిన సమాధి ఫలము నిచ్చునదిగ మిక్కిలి మంగళము నొసఁగునదిగ నున్నది. సమాధితోఁగూడిన

ప్రజ్ఞయు నట్లే ఫలమునిచ్చునదిగ మిక్కిలి మంగళము నొసంగు నదిగ నున్నది. ప్రజ్ఞతోం గూడినపుణ్యాత్మ, ఆశయను కృశత్వము నుండియు జన్మమను కార్శ్యమునుండియు దోసములను బక్కం దనము నుండియు నవిద్యయను బడుగుందనము నుండియు నన్ని వగ్గుందనములనుండియు పూర్తిగ వెలివడిన దగుచున్నది" అని త్రిపిటకమున నొక్కచోం జెప్పంబడినది.

మఱియొకచోట "ఒకచేయి మఱియొక చేతిచేం గడుగం బడునట్లు శీలము ప్రజ్ఞచే కడుగంబడుచున్నది. ప్రజ్ఞ శీలముచే శుద్ధిచేయంబడుచున్నది. ఎచట శీలము కలదో అచట ప్రజ్ఞ కలదు. ఎచట ప్రజ్ఞకలదో అచట శీలముకలదు. శీలవంతుల ప్రజ్ఞయు, ప్రజ్ఞావంతుల శీలము ను అన్ని శీలములకంటె, అన్ని ప్రజ్ఞలకంటె గౌరవము గలదని చెప్పంబడినది. కాబట్టి శీలసమాధి ప్రజ్ఞలచే పూర్వజన్మ సంస్కారములను ఈ జన్మమందలి సంస్కార ములను మఱుజన్మమునకు చోటీయకుండులాగునం దొలంగించు కొనవలయు ననుటయే విశుద్ధ మార్గసిద్ధాంతమని తెలియుచున్నది.

శీలము శీలపంచకమనియు శీలాష్టకమనియు శీలదశక మనియు మూండు విధములుగనున్నది. అహింస, అస్తేయము, అవ్యభిచారము, సత్యము మద్యనిషేధ మనునవి శీలపంచకము. ఇది గృహస్థులకెల్లరకు వలసినది. ఈ యైదింటితోడ రాత్రులం దశుద్ధాన్నము భుజింపమి, చందనాదిక సుగంధ ద్రవ్యము లుప

పేరు. స్రోతాపత్తియన నదిం జేరుట. బుద్ధధర్మమను నదిని పైని చెప్పిన తీరునఁ జేరినవారు స్రోతాపన్నులని చెప్పఁబడుదురు. అట్లు బుద్ధధర్మములఁ జేపట్టి పై మూఁడు సంయోజనములను తొలఁగింప యత్నించి విజయమందినవారు కామ క్రోధ మోహములను వీలైనంతవఱకు తమయెడ లేకుండఁ జేసికొందురు (తగ్గించుకొందురు). అట్లు విజయమందినవారికి సకృదాగాము లనిపేరు. సకృదాగామి యగువాఁడు తరువాత నొకేజన్మము నొందఁ దగియుండును. ఆ మఱుజన్మముననే యతఁడు నిర్వాణ మందునని దీని యభిప్రాయము. ఈ మార్గముననే వర్ధిల్లి కామ క్రోధ మోహములను పూర్తిగ వీడి తిమ్మగూర్చికాని తక్కిన వారిని గూర్చికాని నీచాభిప్రాయములేని స్థితినందినవారికి అనాగాము లనిపేరు. అనాగామి మఱుజన్మము నెత్తవలసిన వాఁడుకాఁడు. మఱియు నలవాటుచే వృద్ధినొంది మిగిలిన సంయోజనములఁ బోఁద్రోలి యీ జన్మమందే నిర్వాణమంద నర్హుఁడగును. జ్ఞానదృష్టిచే సత్యము నెఱిఁగి రూపారూపరాగములను మానౌ న్నత్యములను అవిద్యను పోఁగొట్టుకొని అన్నిదోషములనుండి ముక్తులై పదార్థములనెల్ల నిశ్చయదృష్టితోఁ గాంచువారై చెడు తలంపొండునులేక పరులయెడ దయయు పరిశుద్ధప్రేమయు గలవారు అర్హతులని చెప్పఁబడుదురు. అర్హతులన పూజార్హు లని యర్థము. ఇట్లు పరిపూర్ణాభ్యాసము చేసినవాఁడు అర్హ

తులు వచించు జీవన్ముక్తునకు సముఁడుగా నెన్నఁదగువాఁడు. ఇట్టి స్థితినొందినవాఁడు పరినిర్వాణమును అదుఃఖదశ నందును.

పైఁజెప్పఁబడిన తీరున క్రమక్రమముగఁ బరిపాకమంది నిర్వాణస్థితినొంద యత్నించువారికి సహాయముగా స్మృతులను పేరుగల నాలుగు సతి ప్రస్థానములును నాలుగు సంయక్ప్రధానములును పంచబలములును సప్తబోధ్యాంగములును చెప్పఁబడియున్నవి. బుద్ధుఁడు నిర్వాణమందుటకుఁ బూర్వము చూడాకార పర్వతమున కూడియుండిన తమ శిష్యులగు సంఘము వారి కుపదేశించినట్లు మహాపరినిర్వాణసూత్ర మందిట్లు చెప్పఁబడినది. "ఓ భిక్షువులారా! ఈ మతము వృద్ధియై జనసంఘమునకు మేలిమిని సుఖమును కలిగింపఁ దగినదై స్థిరముగ నుండుటకును లోకులయెడ కరుణ గలిగించుటకును దేవతలకు మానవులకు లాభమును అభివృద్ధిని కలిగించుటకును నేను తెలిసికొని యుపదేశించుచు వచ్చిన ధర్మమును బాగుగానేర్చి ఆచరించి వ్యాపింపఁజేయుఁడు. ఆ ధర్మమేదియన నాలుగు సతిప్రస్థానములును నాలుగు సంయక్ప్రధానములును నాలుగు బుద్ధిపాదములును పంచబలములును సప్తబోధ్యాయములును అష్టాంగమార్గమునై యున్నది.

స్మృతులైన నాలుగు సతిప్రస్థానములు.

౧. దేహ మశుద్ధమని తలఁచుట.

౨. వేదనలనుండి కలుగు చెడుగులఁ దలఁచుట.
3. తలంపుల (కోరికల) యస్థిరత్వమును దలఁచుట.
౪. నలుకడకు స్వభావమగు స్థితులఁ దలఁచుట.

నాలుగు సంయక్ప్రధానములు

౧. చెడుగుణములు కలుగనీయక యడ్డగింప యత్నించుట.
౨. కలిగియున్న చెడుగుణములు వీడుటకు యత్నించుట.
3. మునుపులేని సద్గుణము లలవడ యత్నించుట.
౪. ఉన్న సద్గుణముల వృద్ధిఁజేయ యత్నించుట.

నాలుగు బుద్ధిపాదములు.

ఇవి అర్హాత్వస్థితియగు సిద్ధిని పొందుటకు వలసిన సాధనములు.

౧. బుద్ధి పొందవలయునను తలంపు.
౨. బుద్ధిని పొందఁ దగిన ప్రయత్నము.
3. దానికిఁ దగిన హృదయ పరిపాకము.
౪. దానికిఁ దగిన పరిశ్రమము.

పంచ బలములు

మనస్సునందలి యంగములకుఁ గలశక్తి.

౧. శ్రద్ధ, ౨. సామర్థ్యము, 3. జ్ఞాపకము, ౪. మనము, ౫. ఊహ.

సప్తబోధ్యాయములు.

నిశ్చయజ్ఞానమును గలిగించుటకు వలసిన సాధనములు ౧. సామర్థ్యము, ౨. జ్ఞాపకము, 3. మననము, ౪. త్రిపిటక పరిశీలనము, ౫. ఆనందము, ౬ శాంతి, ౭. సమదృష్టి.

బంధములఁ దెగఁగోసి సంస్కారములఁ ద్రోసివేయుట సులభసాధ్యమని బుద్ధుఁడు తలంచియుండలేదనుట పై విషయములఁ బరామర్శించి చూచిన వారికిఁ దెలియక పోదు. కాన నియ్యది కష్టమని సామాన్యులు తలంచుటలోఁ దప్పులేదు.

ఇట్టి కష్టఫలమును పొందుటకు మఱియు రెండు సాధనములు గలవు. అవి అయిదు భావనలు, నాలుగుధ్యానములు.

అయిదు భావనలు :— మైత్రీభావన, కరుణాభావన, ముదితభావన, అశుభభావన, ఉపేక్షాభావన.

మైత్రీభావన :— సన్యాసి వసతియగు స్థలమున తగిన యాసనమునుండి 'ఉత్తమప్రాణులెల్ల సంతోషముతో జీవించుఁగాక. అవి దుఃఖము, వ్యాధి, దురాశ లేనివగుఁగాక. ఎల్ల మనుజులు దేవతలు నరక పీడితులు సంతోషిత హృదయులగుదురుగాక' యని ధ్యానించుట.

కరుణాభావన :— బీదలు ధనవంతులగుదురు గాక యని భావించుట. ఎల్లప్రాణులయెడఁ గరుణకలిగియుండుట.

ముదితభావన :— భాగ్యవంతుల భాగ్యమెల్లప్పుడు కొఱంత లేకుండుఁ గాక. ఎల్లవారు తమ తమ సత్కర్మఫలము బొందుదురుగాక యని భావించుట. ముదితమన సంతోషము. అది వస్తుసంపదచేఁ గలుగు సంతోషము కాదు. మైత్రీ కరుణా భావనలకు సంబంధించినది.

పై మూఁడు భావనల నభ్యసించు సన్న్యాసి మొదట కొందఱపై ఆవల పీదివారిపై నాపై నూరివారిపై తరువాత దేశము వారిపై పదపడి ప్రపంచముపైఁ జూపవలయు.

అశుభభావన :— ఆనందము లేమి, వెగటుగలిగించునది. దీని నభ్యసించు సన్న్యాసి శరీరము సర్వదోష నిలయమనియు, పేఁడకుప్పలో పుట్టి పెరుగు పురుఁగువలె గర్భకోశమునఁబుట్టి పెరుఁగునది యనియు, మఱుఁగు దొడ్డివలె నశుద్ధముతో నిండి నదనియు రోఁత పుట్టించు వస్తువులే నవద్వారములనుండి వెలువడుచుండు ననియు, జలదారివలె దుర్వాసన సదా కలది యనియు భావించుట. శరీరకాల పరిమాణ మొకనిమిషమే. అది మెఱుపును నురుగును నీటిలోఁబడిన యుప్పును, తృణమునఁబడిన నిప్పును, కడలియలను, తృణాగ్రముననిలిచిన మంచు బిందువును ఆకసమున సంచరించు జ్వాలను పోలినదనియు నాశము క్షణములో నున్నదనియు భావించుట. దీనికి శ్రీ లక్షణభావన యనియు పేరుకలదు.

ఉపేక్షాభావన :— సమస్తప్రాణుల సమబుద్ధితో భావించుటయు, ఆస వెగటులేకయుండుటయు. ఇది తక్కిన వానికంటె గొప్పది. అర్హతులచే ననుష్ఠింపఁబడునది. ఇది సమచిత్తత్వ మనియుఁ జెప్పఁబడును.

నాలుగుధ్యానములు.

మొదటిధ్యానము :— భిక్షువు కామమునుండి పాపము నుండి తొలఁగి మననముతో పరిశీలనముతోఁ గూడియుండు తటి ఏకాంతవాసముచేఁ గలుగు ఆనందమయమైన స్థితి.

రెండవధ్యానము :—మననము పరిశీలనము లేక అవి యడఁగింపఁబడియుండు తటి శాంతినుండి యేర్పడు ఆనందమయస్థితి.

మూఁడవధ్యానము :– భిక్షువు కామక్రోధములను నశింపఁజేసి సంతోషమొంది విజ్ఞానియై అర్హతులు వినుతించునదియు, క్షమ ఎఱుక మున్నగువానితోఁ గూడిన దగు ఆనందము తనలో ననుభవించు స్థితి.

నాల్గవధ్యానము :— పూర్వముండిన సుఖదుఃఖములను వీడి సుఖదుఃఖ నాశముపొంది సుఖమును దుఃఖమును లేక సమదృష్టి యెఱుకగల పరిశుద్ధ స్థితి.

పై ధ్యానములు నాలుగును సమాధికి సాయముగా నుండునవి.

ఇట్లు క్రమారోహణ పద్ధతిగల ధ్యానమున మనస్సు నిలుపుటచే బౌద్ధభిక్షువులు సమాధియను యోగసిద్ధి పొందిరని తెలియుచున్నది. బుద్ధుఁడు బోధివృక్షమూలమున నుండి జ్ఞానోదయమగు పూర్వమొక రేయి ధ్యానమున నుండెననియు, మొదటిజామున మొదటిధ్యానమున పూర్వజన్మస్థితి యెఱుక యయ్యెననియు, రెండవ జాముననుండిన రెండవధ్యానమున వర్తమాన జన్మస్థితి మొత్తము తెలియవచ్చెననియు, మూఁడవ జామున చేసిన మూఁడవధ్యానమున ద్వాదశ నిదాన రూపమైన హేతుఘటనములు తెలియ వచ్చెననియు, నాల్గవ ధ్యానమున సూర్యుఁడుదయించుచుండ సమస్తము తెలియనయ్యెననియు కొన్ని బౌద్ధగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి.

మహాపరినిర్వాణ సూత్రమందు ధ్యానము లిట్లు చెప్పఁబడినవి.

"తరువాత భగవానుఁడు ప్రథమధ్యానమును పొందెను. ఆ మొదటి మెట్టెక్కి ద్వితీయధ్యానమునకుఁ బోయెను. ఆ రెండవ మెట్టు దాఁటి తృతీయధ్యానమున కేగెను. ఆ మూఁడవసోపానము దాఁటి తురీయ ధ్యానస్థితి నందెను. ఆ నాల్గవమెట్టు దాఁటి బట్టబయలు కాంతి మట్టుమీఱెనన్నట్టి యెఱుకను లోన సాక్షాత్కరింపఁ జేయు ఆకాశానంత్యాయతన మను ధ్యానమును పడసెను. దానిని దాఁటి విజ్ఞానము మేర కడచెనను ఎఱుకను

లోన సాక్షాత్కరింపఁ జేయు విజ్ఞానానంద్యాయతన మను ధ్యానమును పొందెను. దానిని కడచి సత్యముగా ఏ వెలివస్తువును లేదను ఎఱుకను లోన సాక్షాత్కరింపఁ జేయు అకించన్యాయతన మను ధ్యానమును పడసెను. దానిని కడచి ఎఱుక కలదియు ఎఱుక లేనిదియు కాని దగు అసంజ్ఞాయతన మను ధ్యానమును పొందెను".

మఱియు ననేకవిధములుగాఁ జెప్పఁబడిన ధ్యానలక్షణముల వివరించి చూప శక్యముకాక యున్నది. ఈ ధ్యాన సాహాయ్యముచే యోగసమాధి నొందినవారికి ఆఱువిధములైన అభిజ్ఞలు కలుగుననుట బౌద్ధుల సిద్ధాంతము.

అభిజ్ఞ యన మఱచిన విషయము మరల జ్ఞప్తికి వచ్చుట. అవి, ౧. యోగశ్రోత్రము ౨. యోగచక్షువు. ౩. పరచిత్త జ్ఞానము. ౪. జన్మాంతరస్మరణము. ౫. కామ దోష వినాశ జ్ఞానము.

బుద్ధులన నద్భుతసిద్ధులు. అవి నేలపై వలె నీట నడచుట, నీటఁ జొచ్చుటవలె నేలఁ జొచ్చుట, ఆకాశమున సంచరించుట మున్నగు ఆశ్చర్యకరములగు కార్యములు. (చూ. మణి ౨౪ ప్ర. ౫౦ - ౫౩ పంక్తులు)

ధ్యానమార్గమున యోగసమాధి నొంద యత్నించుట వదలి యభిజ్ఞలగు నసాధారణశక్తులను పొందుట బౌద్ధుల

ముఖ్యోద్దేశము కాదు. ఇంద్రియములను వెంబడించి మనస్సును పోనీయక యడంచికొని స్పర్శవేదన తృష్ణాబంధములను తెగఁగోయుటయే ముఖ్యోద్దేశమని తెలియుచున్నది. అద్భుతచర్యలు చేయుచున్న శిష్యుని బుద్ధుఁడు మందలించెనని యొకచోఁ గలదు.

శీలసమాధి ప్రజ్ఞలను పొంది యర్హతులైన పిదప అధిక పరిపక్వదశ నొంది బోధిసత్త్వుల స్థితినొందినవారు బుద్ధపదవి నొందుటకు వలసినవి యగు దశపారమితలు బౌద్ధగ్రంథములందు వివరింపఁబడియున్నవి. పారమితయన, ఒడలు అవయవములు అర్థము గలుగునట్లు దానాదులను పూరించుట. రూపొందునట్లు చేయుట. (పారమిత = గట్టు చేరుట)

దశపారమితలు :— దానపారమిత, శీలపారమిత, క్షమాపారమిత, వీర్యపారమిత, ధ్యానపారమిత, ప్రజ్ఞాపారమిత, ఉపాయపారమిత, దయాపారమిత, బలపారమిత, జ్ఞానపారమిత.

ఇవి ఒడలు అవయవము అర్థము అను వానిచే ముప్పది విధము లగును. ఈ పదియుఁ గలుగుటచే బుద్ధునకు దశబలుఁడను పేరు కలిగెను. శీలసమాధి ప్రజ్ఞలు సన్న్యాసులకు మాత్రమే యగును. గృహస్థులగు స్త్రీలకు పురుషులకు (ఉపాసకులకు, ఉపాసికలకు) పంచశీలములు, అష్టశీలములు చెప్పఁబడినవి. పాపకర్మములు పదియందురు. (చూ. మణి-౨౪. ప్ర. ౧౩౧–౧౩౮)

గృహస్థులై యున్న బౌద్ధులు సంఘమున వినయ పిటకము చదువు తఱి నచ్చటికేగి వినవలయుననియు అష్టమి పూర్ణిమ అమావాస్యదినములలో పస్తుండవలయుననియు, సన్యాసులు బయట సంచరింపఁ గూడని ప్రాతిహారక పక్ష మని చెప్పఁబడు వర్షాకాలమునందును విధించినవఱకుపవాసము చేయవలయు ననియు, ఉపవాసమున్న మఱునాటి యుదయమున శక్తికొలఁది మొదట భిక్షుకులకుఁ బెట్టి పదపడి పారణచేయవలయు ననియు బౌద్ధగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి.

గృహస్థులకు వలయు నియమము లీ క్రింది విధమున సృగాలవాదసూత్ర మను గ్రంథమునఁ జెప్పఁబడినవి.

౧. తల్లిదండ్రులకును బిడ్డలకును తగిన విధులు

తల్లిదండ్రులు :—

౧. బిడ్డలను చెడు అలవాటులనుండి తొలఁగింపవలయును.
౨. మంచి యలవాటులు వారికి నేర్పవలయును.
3. వారికి విద్య నేర్పవలయును.
౪. వారికి తగిన దాంపత్యము కుదుర్చవలయును.

బిడ్డలు :—

౧. తమ్ముకాపాడిన తల్లిదండ్రులను తాము కాపాడవలయును.
౨. కుటుంబసంబంధములైన విధులను తప్పక చేయవలయును

౩. కుటుంబపు సొత్తును కాపాడవలయును.

౪. కుటుంబ ద్రవ్యమును పొందుటకు తగినవారినిగా తమ్ము తామే చేసికొనవలయును.

౫. తల్లిదండ్రులు మరణించినపిదప వారిని జ్ఞప్తియందుంచి వారికిఁ గావింపవలసిన విధులు నెఱవేర్పవలయును.

౨. గురుశిష్యులకు వలసిన విధులు

గురువులు శిష్యులను :—

౧. సన్మార్గమున నడపుట చేతను
౨. జ్ఞానమును చేపీడకుండున ట్లుపదేశించుట వలనను
౩. కావ్యశాస్త్ర జ్ఞానము కలిగించుట చేతను
౪. వారింబట్టి వారిమిత్రులకును సహపాఠులకును తన సదభిప్రాయములు వెలిపఱచుట వలనను
౫. అపాయమునుండి తప్పించుట వలనను

అభిమానింప వలసిన వారై యున్నారు.

శిష్యులు గురువులను,

౧. సమీపమందే యుండుటవలనను
౨. ఉపచారములు చేయుటవలనను
౩. వినయముతో నుండుటవలనను
౪. వలసినవి తెచ్చి యొసఁగుట వలనను

౫. వారి యుపదేశములను శ్రద్ధతో విని యట్లాచరించుట వలనను గౌరవింపవలయును.

౩. పతి పత్నుల విధులు.

పతి పత్నిని :—

౧. గౌరవముతో నడపుట వలనను
౨. ప్రేమతో చూచుట వలనను
౩. ఆమెను వీడి అతిచరణము చేయకుండుట వలనను
౪. పరులు గౌరవించునట్లు చేయుట వలనను
౫. తగిన ఆభరణములను వస్త్రములను ఇచ్చుట వలనను ఆమె ప్రేమను చూఱగొనవలయు.

పత్ని భర్తయెడ ప్రేమను గౌరవమును చూపున దయ్యేనేని,

౧. ఇంటిపనులను శ్రద్ధతో సక్రమముగా నడపుకొను చుండ వలయును.
౨. చుట్టములకు స్నేహితులకు మర్యాదతో విందిడవలయును
౩. పతిభక్తి కలిగియుండవలయును.
౪. ఇంటి కర్చులు మితముగా చేయవలయును.
౫. తాను చేయుపనులలో నేఱుపు లేమియు శ్రద్ధయు చూప వలయు.

౪. మిత్రులు పరస్పర మాచరించుకొనఁదగు విధులు.

శీలవంతుఁడు తన మిత్రులకు :—

౧. మంచి వస్తువు లిచ్చుట వలనను
౨. గౌరవించి భాషించుట వలనను
౩. మేలిమి నభివృద్ధి పఱచుట వలనను
౪. సమాన గౌరవమొసఁగుట వలనను
౫. తన సౌఖ్యమున వారికిని పాలొసఁగుట వలనను
గౌరవము పొందుచున్నాఁడు.

వారు :—

౧. అజాగ్రత్తతోనున్నపుడు హెచ్చరించి కాచుటకు
౨. అతని సొత్తును కాపాడుటకు
౩. అపాయము కలిగినపుడు అభయమిచ్చి యాదుకొనుటకు
౪. కష్టములు కలిగిన తఱి చేవీడకుండుటకు
౫. అతని కుటుంబము వారిపై ప్రేమ చూపుటకు
తమ స్నేహము వినియోగింప వలయును.

౫. యజమానునకు సేవకులకు వలసిన విధులు

యజమానుఁడు :— సేవకులమేలు గమనించి

౧. వారివారి శక్తికిఁదగిన పనులు విధించుట చేతను
౨. వారివారికిఁదగిన యాహారము కూలి యిచ్చుట చేతను

౩. వ్యాధిగ్రస్తులైరేని ఆహారము మందులిచ్చి యిప్పించి యుపచరించుట చేతను

౪. రోగములు తీఱినపిదప రుచిగల బలకర పదార్థము లిప్పించుట చేతను.

౫. సెలవు దినము లప్పుడప్పుడొసఁగుటచేతను వారి కుటుంబముల నభివృద్ధి చేయవలసిన వాఁడగుచున్నాఁడు.

వారు :—

౧. వేకువను (సకాలమున) లేచుట వలనను,

౨. యజమానుఁడు నిద్రించిన పిదప తాము నిదకుఁ బోవుట వలనను,

౩. ఇచ్చిన దానితో తృప్తిచూపుట వలనను,

౪. ఎట్టి కొఱఁతయు మనస్సున నుంచక కార్యము నుత్సాహముతో చేయుటవలనను,

౫. అతనితోడను తదితరులతోడను గౌరవవాక్యము లాడుట వలనను తమకు యజమాను నెడఁగల భక్తి చూపవలసినవారు.

౬. ఉపాసకులకు భిక్షువులకు వలయు విధులు.

శీలవంతుఁడగు ఉపాసకుఁడు భిక్షువులను :—

౧. మాటలతో ప్రేమ చెల్లించుట వలనను,

౨. కాయముచే ప్రేమ చెల్లించుట వలనను,

3. తలంపుతోడను ప్రేమ చెల్లించుట వలనను,

౪. కాంచిన వెంటనే స్వాగతము పలికి పిలిచి గౌరవించుట వలనను,

౫. వారికి వలయునవి యొసఁగుట వలనను వారి ప్రేమను సంపాదింప వలసినవాఁడు.

వారు :— ఉపాసకుల యెడఁదమకుఁగల ప్రీతిని,

౧. అధర్మము చేయకుండునట్లును ధర్మమే యాచరించునట్లు నుపదేశించుట వలనను,

౨. ప్రేమను చూపుట వలనను,

3. మత సంబంధమైన గ్రంథ విషయములు వినిపించుట వలనను,

౪. వారి సందేహములు తీర్చుట వలనను,

౫. గృహస్థధర్మము లెఱిఁగించుట వలనను వారి గౌరవము పొందవలయును.

పైని యాఱు తెగలవిధుల యందును పట్టుగలవారు శాంతితో ఆనందముతో జీవింపఁ గలరనియు, గృహస్థధర్మములఁ జక్కగా నిర్వర్తించి మేలిమి నొందఁగలరనియు మరియాద, దానము, ప్రేమ, స్వార్థరహితబుద్ధి, మున్నగునవి యన్నియు లోకయాత్రచేయు తేరికి కడచీలల వంటివనియు చెప్పి యివ్విషయ మింతటితో ముగించుచున్నారము.

శ్రీరామ.

3. బౌద్ధసంఘము.

బౌద్ధ సన్న్యాసుల కూటమునకు బౌద్ధసంఘమనిపేరు- బుద్ధుఁడు, ధర్మము, సంఘమునను మణిత్రయ మందిది మూఁడవది.

జ్ఞానోదయమైన పిదప బుద్ధుఁడు కాశికేగి పూర్వము తనతోఁదపము సేయుచుండిన యైదుగురు సన్న్యాసులకుఁ దా నెఱిఁగిన సత్యచతుష్టయము నుపదేశించి శిష్యులనుగాఁ జేసికొన్న కాలమే యీ సంఘమున కుత్పత్తికాలము. తరువాత ననేకులు శిష్యులై సంఘమునఁజేరి దానిని పెద్దదిగాఁజేసిరి. అందన్ని జాతులవారు నుండిరి. బుద్ధుఁడు దేశసంచారము చేయుకాలమున స్త్రీలు మనబిడ్డలను సన్న్యాసులఁ గావించికొనిపోవ వచ్చిన వాఁడని వాపోవువారఁట! దీనింబట్టి బుద్ధునకు శిష్యులఁ జేర్చుకొనుటలో నెంత పట్టుదలయుండెనో తెలియుఁగలదు. ఆ పట్టుదలకు కారణమాతని కరుణయు వైరాగ్యమే. అతఁడు తన ధర్మముల నుపదేశించి వదలుచు సంఘము నియమింపకున్నచో తన మతము శీఘ్రకాలముననే పేరులేక పోయి యుండెడిది.

బౌద్ధసన్న్యాసుల నియమములకును స్మృతులలోఁ జెప్పఁబడిన సన్న్యాసుల నియమములకును పెక్కు విషయములలో నొద్దిక కానవచ్చుటచే బుద్ధుని సంఘము క్రొత్తదికాదని కొందఱు వాకొందురు. స్మృతుల యందలి ధర్మములు సర్వజన సమ్మత

ములుగా నున్నను గొందఱ యధీనమందే యుండుటచేతను సర్వ జనుల కందుబాటులో లేకుండుటవలనను అది పెరుఁగదయ్యె.

మహావీరుఁడు తన జైనమతమును వ్యాపింపఁజేయుచు వచ్చినకాలమున ఆర్యావర్త మందనేక విధములగు సిద్ధాంతములు గల యనేకసంఘము లటనట నుండెనని జైనగ్రంథములఁ గాన వచ్చుచున్నది. గార్హస్థ్యమునుండి వానప్రస్థమునందె యడవులఁ జేరి గృహస్థధర్మములకు లోఁబడక స్వాతంత్ర్యమంది తత్త్వములఁ బరిశీలించుచుండిన మహాత్ముల విజ్ఞానమున కందిన సత్యములే వేదములందలి యారణ్యక భాగమందుగల యుపనిషత్తులం దడఁగి యున్నవి. ఇట్లు తత్త్వములఁ బరిశీలించుచుండిన కాలమున ననేకు లనేక విధములైన సిద్ధాంతములుచేసి తమ తమ మతముల వెవ్వేఱుగ స్థాపింపసాగిరని పెక్కండ్ర యభిప్రాయము.

ఓల్డన్ బర్గు (Oldenberg) అను నైరోపాదేశస్థుఁడు బుద్ధునిగూర్చి వ్రాసిన గ్రంథమున పూర్వకాల స్థితినిగూర్చి యిట్లు వాక్రుచ్చెను.

"అస్థిరములైన వస్తువులఁగొని మతముతరువాత మత మును స్థాపించుచు వచ్చిరి. వానింబట్టి కొన్ని ముఖ్యములైన యంశములు తెలియవచ్చుచున్నవేగాని ఎక్కువగాఁ దెలియరావు. లోక మెల్లపుడు నుండునదా? కాదా? ఆత్మ నిత్యమా? అనిత్యమా? ఒకవిధమున నిలుకడ లేనిదిగను వేఱొకవిధమున నిలు

కడ కలదిగను తోఁచు తత్త్వమును సమంజసముగఁ బలికి సిద్ధాంతీకరించుటెట్లు? లోకము పరిమితి కలదియా? లేనిదియా? లేక ఏకకాలమున పరిమితి కలదిగాను లేనిదిగాను ఉన్నదా? లేక పరిమితి కలదియు లేనిదియు కానిదా? అను ననేక విషయములం గూర్చిన పరిశోధనము లా కాలమున నడచుచుండినవి. అప్పుడు తర్కశాస్త్రము నాధారముగాఁగొని సంశయ పరిశోధనము చేయుచు వచ్చి 'పుట్టునవెల్ల సత్యములే' 'పుట్టునవన్నియు నశించునవే' అని చెప్పఁబడు ముఖ్య ప్రతిజ్ఞలతోఁగూడిన రెండు తెగల సిద్ధాంతములు బయలుదేఱినవి. ఇట 'పుట్టునవి యెల్ల సత్యములు కా' వను తార్కికుంగాంచి సర్వము సత్యము కాదని చెప్పుచున్న సిద్ధాంతము నీ వాక్యములంబట్టియు సరిపడునా? ఆ నీ సిద్ధాంతమును నశించునదే (సత్యము కానిదే) కదా? యని యడుగుదురు. పరలోకమొండు కలదనియు మరణమునకుఁ దరువాత స్థితి కలదనియు మనుజుని సంకల్పమునకు నిర్బంధమేదియు లేదనియు పుణ్యపాపములకు తగిన ఫలము లభించుననియు నా కాలమున జనములు వాదించుచుండిరి. చెడుమార్గముల నుపదేశించుచువచ్చిన వారిలో మిక్కిలి దుష్టుఁడని బుద్ధునిచేఁ దలంపఁబడిన, మర్కలి కోశాలుఁడను నతఁడు నోదన (ప్రేరేఁచు) శక్తియగు సంకల్పమునకు స్వాతంత్ర్యము లేదని చెప్పినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. మనుజునకు శక్తిలేదు; సామర్థ్యములేదు; అధికారములేదు; ఎల్లవస్తువులు ఎల్లప్రాణులు నగు వానికి శక్తి

సామర్థ్యము లేవియు లేవు. విధిచేతను స్వభావముచేతను ఒక్కొక్కటియు తన గతినొందుటకు త్రోయఁబడుచున్నది. జ్ఞానియు అజ్ఞానియు తుది నొకవిధమగు దుఃఖము ననుభవించుచున్నారు. లోకమునందలి పదార్థములన్నియు దేవునాజ్ఞకు లోఁబడియున్న వనుటకూడ ఖండింపఁబడియుండినది. పురాణకశిపుఁడను నతఁడు, 'ఒకఁడు గంగ దక్షిణ తీరమున దాడిచేసి ప్రాణివధచేసియు చేయించియు, లోకమును పాడుచేసియు చేయించియు, అగ్గి పెట్టియు పెట్టించియు, తాను చెడుగు లాచరించియు దోషము తనపై నారోపించు కొనుటలేదు; దోషమునకు శిక్షయేదియు లేదు. మఱియొకండు గంగ యుత్తరతీరమునఁజని ధర్మదానములు చేయుట వలనను చేయించుట వలనను యాగాదులు చేయుట వలనను చేయించుటవలనను సత్కార్యమొక్కటియు చేసినవాఁడు కాక పోవుచున్నాఁడు. సత్కార్యమునకు సత్ఫలమేదియు లేదు; అని యుపదేశించుచు వచ్చెననియు "జ్ఞానియు అజ్ఞానియు కళేబరము పడిన వెంటనే నాశమంది శూన్యమగుచున్నారు; చచ్చిన పదపడి వారు లేరు; అను సిద్ధాంతమును ఆ కాలమున నుండిన" వనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

ఇట్లు పలువురు సిద్ధాంతులు పలుత్రోవలలో పలుమాఱు బుద్ధిఁజొనిపి తత్త్వమును వెదకి కనిపెట్టి సత్యమైన ధర్మమును జనుల కుపదేశింపవలయునను నాసతో గృహస్థ జీవితము వదలి గుంపులు గుంపులుగాఁ గూడి ధర్మవిచారములు పలుపుచుండిన

కాలమున నేర్పడిన బౌద్ధమతము తనకొక యంగముగా సంఘము నేర్పఱచుకొన్నది క్రొత్తయుఁగాదు ; వింతయుఁగాదు.

'హర్మన్ జాకోబి' యను నాంగ్ల విద్వాంసుఁడు జైన సూత్రములఁగూర్చి వ్రాయుచు జైనము బౌద్ధమునకు మును పటిదా? తరువాతిదా? యని విచారించి జైన బౌద్ధములు రెండును ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణ సన్న్యాసులనుండి కలిగిన వేయని వెల్లడించియున్నాఁడు. అట్లతఁడు తలంచుటకు జైన బౌద్ధ సంప్రదాయములందును బ్రాహ్మణుల స్మృతి సంప్రదాయ ములందును గల సన్న్యాసధర్మముల నతఁడు పోల్చి చూచి యున్నాఁడు.

బౌద్ధులలో ఉపాసకుల కనుష్ఠేయములైన పంచశీలములు సన్న్యాసుల కనుష్ఠేయములైన దశశీలములు మున్నే చెప్పఁబడి యున్నవి. జైనసన్న్యాసుల ఈ క్రింది శీలములను పోల్చి చూడుఁడు. అహింస, సూనృతము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అప్రతిగ్రహము అనునవి. బ్రాహ్మణ సన్న్యాసులకుఁగల పంచ ప్రతిజ్ఞ (వ్రతము) లు:— అహింస, సూనృతము, అప్రతి గ్రహము, బ్రహ్మచర్యము, ఔదార్యము అనునవి (బోధాయన ధర్మసూత్రములు). బ్రాహ్మణ సన్న్యాసులకు మఱియు నైదు వ్రతములుకలవు. అవి అకోపనము, గురుభక్తి, విమృశ్యకారి త్వము, పరిశుద్ధత, ఆహారశుద్ధి యనునవి.

మఱియు మాక్సుముల్లర్ మున్నగు ఐరోపా విద్వాంసులు పలువురు జైన బౌద్ధ సన్న్యాసులు బ్రాహ్మణ సన్న్యాసుల పద్ధతులను గ్రహించిరని చెప్పుచున్నారు. బ్రాహ్మణుల సన్న్యాస నియమములు ఆశ్రమ విభాగములు కలిగిన కాలమునందే యేర్పడి యుండవలయు. జైన సన్న్యాసులును బౌద్ధ సన్న్యాసులును తమమతము లేర్పడిన ఆదికాలమందే ఆర్యావర్తమందచ్చటచ్చట కొలఁది కొలఁదిమంది యుండినట్లు వారి మత గ్రంథముల వలననే తెలియవచ్చెడిని. ఆకాలమున బ్రాహ్మణ సంప్రదాయము ననుసరించిన సన్న్యాసులు దేశమందంతట వ్యాపించియుండిరి. బ్రాహ్మణ సన్న్యాసుల ధర్మములు కొన్ని యిట వివరింతము.

వారు ధనధాన్యములు సేకరించి యుంచుకొనరాదు. జితేంద్రియులై యుండవలయు. వానకాలమున సంచరింపరాదు. అన్నభిక్షకొఱకు మాత్రమే గ్రామమునందు ప్రవేశింపనగును. అడిగినచోట మరల నడుగక అందఱును సాధారణముగా భుజించు కాలమునకు తరువాత భిక్షకేగి అన్నము కొనవలయును. రుచులపై నాసయుండరాదు. వాగ్వర్తనము చక్షుర్వర్తనము నడంచుకొని యుండవలయు. నగ్నుఁడై యుండరాదనుట కై యే వస్త్రము ధరింపవలయును. ఒకగ్రామమున నొకరేయికంటె నెక్కువకాలము నిలువరాదు. తమకు మేలుచేసినను కీడుచేసినను ఎల్లప్రాణులయెడ నుపేక్షవహించి యుండవలయును. శిఖ

యుంచుకొనవచ్చు లేదా తీసివేయవచ్చు. స్వప్రయోజనమునకై (అది యీ జన్మమునకైనను మఱుజన్మమునకైనను) ఏదియును చేయరాదు. దండము, కమండలువు, భిక్షాపాత్రము, నీరు వడియఁగట్టు వస్త్రము, బావినుండి నీరుతోడుకొనుటకు సన్న దారము అనునవే సన్న్యాసు లుంచుకొనఁదగిన వస్తువులు. ఇట్టి నియమములు జైన సన్న్యాసులకును బౌద్ధ సన్న్యాసులకును గలవు. అయినను సన్న్యాసమునకు ముఖ్యమగు తొలిలక్షణము మనస్సు నడఁచుకొనుటయు, ఆసలేమియు ననుట అన్నిమతముల వారును కైకొన్న సిద్ధాంతమే.

బౌద్ధ సన్న్యాసి లక్షణములు

ధర్మపథమను బౌద్ధగ్రంథమున ఉత్తమ భిక్షు లక్షణము వాని వేషమందును కాషాయమందును లేదనియు వైరాగ్యమందును శాంతియందును శుచియందును కలదనియు అనేక విధములుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

"తన వాక్కును నియమ సహితముగా నుంచుకొని క్రోధరహితుఁడై వివేకముతో సంభాషించి యిరుజన్మముల తెఱఁగెఱిఁగి యెవఁడు వర్తించునో వాని యుపదేశము మధురమై యుండును. ప్రేమయే ప్రాణముగా ధర్మమే యానందముగాఁ గల భిక్షువు శాంతిస్థితినొంది సంస్కారములకెల్ల తుదినొసఁగు నిర్వాణానందము నొందును. స్కంధముల యుత్పత్తిని నాశమును

తెలిసికొన్న వెంటనే జ్ఞానులకు అమృతరూపమైన నిర్వాణా నందము కలుగును. దయయే వానికి జీవనోపాయముగా నుండ వలయును. అవక్రమగు విశుద్ధిమార్గమే యతని ప్రవర్తనమై యుండవలయు. ఇట్లున్నచో పరిపూర్ణానందమును పొంది దుఃఖ ముల నాశిల్లఁజేయును. వార్షికీయను తీఁగ 'ఒక తెగమల్లె' వాడిన పూవులను రాలుచు తీరున భిక్షువులారా! మీరు కామ మును చెడుతలంపులను మొదలంట వీడుఁడు. సర్వజ్ఞుఁడగు బుద్ధునిచే నుపదేశింపఁబడిన ధర్మము నెఱిఁగినవాఁడు, వేలిమి యగ్ని నెల్లపుడు పాటు డారాధించునట్లు తాను తన ధర్మము నారాధింపవలయును. బ్రాహ్మణునకు కష్టములు కలిగింపరాదు. తామును తనకిడుమ గలిగింప వచ్చినవానిని కొట్టుటకు పోరాదు. బ్రాహ్మణుని కొట్టువానికి చేటు పాటిల్లును. తన్ను కొట్టినవానిని ఎదిరించి కొట్టువానికి మఱియు నెక్కువగా కీడుమూఁడును. అవి వేకీ! వెంట్రుకలను జడలుగా చుట్టుకొన్నందుచేఁ గలుగు ఫల మేమి? తోలు చుట్టుటచే ఫలమేమి? నీ దురాశలన్నియు నీ హృదయమున నున్నవి. నీవు బయటమాత్రమే శుద్ధి చేసికొను చున్నావు." అని యీ తీరున నా గ్రంథము సన్న్యాసులకు మనః పరిశుద్ధియే ముఖ్యకార్యమని యటనటఁ దెలుపుచున్నది. భిక్షు వుల ధర్మములు ధార్మికసూత్ర మందిట్లు చెప్పఁబడినవి.

"భిక్షువులారా! వినుఁడు. పాపములఁ బాఱఁదోలు ధర్మములను మీ కుపదేశించుచున్నాఁడ. వానిని హృదయము

లందు దృఢముగ నిలుపుకొనుఁడు. మేలొంద విచారించు జ్ఞాని సంఘము వారికిఁ దగిన నయపద్ధతి (హ్రీయాపథము) చేపట్టి వర్తింపవలయు, పగట నకాలమున నన్నభిక్షకై గ్రామమునకుఁ బోరాదు. రాత్రులందును పోవరాదు. అకాలమందు భిక్షకేగుట వలన చెడుగు గలుగునని తెలిసి వివేకులట్లు చేయరు. ఇంద్రియ విషయములు ప్రాణులకు విభ్రాంతిని (మోహమును) కలుగఁ జేయుచుండును. వానిపై నేగు నాసను మొదలంటఁ గోసి వేయుఁడు. భిక్షువు తన మధ్యాహ్న భోజనమును తగిన కాల మందు చేయఁదగును. తగిన కాలమునఁ దనయన్నముగొని యొంటరియై మరలివచ్చి యేకాంతముగనుండి ధ్యానముచేయు చుండవలయును. తన చిత్తమును విచ్చలవిడి పోవనీయరాదు. దానిని బాగుగ నడంచి యుంచుకొనవలయును. అతఁడు ఉపాస కులతోఁగాని భిక్షువులతోఁగాని సంభాషించునపుడు బౌద్ధధర్మ గౌరవమును గూర్చియే మాటాడవలయును. పరులఁగూర్చి నిందావాక్యములు చాడీలు చెప్పరాదు. భిక్షువులతోఁ గొందఱు వాదముసేయుటకు వలసినశక్తిని సంపాదింప యత్నించుచున్నారు. వారిమనసు సంకుచితమైనది. వారిని నేను గౌరవించుటలేదు. అట్లు చేయువారిని పెక్కుత్రోవలలో చెడుగునందు తగులు గలుగును. వారికి వాదమునం దుత్సాహమున్నపుడు వారు వాస్తవముగ తమ మనస్సును చాలదూరము పోవనిత్తురు. బౌద్ధ భిక్షువు ఆహా రము ఆసనము పడక ఉడుపుల శుద్ధిచేయుటకు వలసిననీరు మున్నగు

వానిని గొనునప్పుడు తన నియమము లందొక్కటేనియు వదల రాదు. వానియందు మిక్కిలి పట్టుదలయు తీవ్రమును చూప రాదు. తామరాకుమీఁది జలబిందువువలె సంబంధములేనివాఁడై యుండవలయు."

గురుశిష్య సంబంధము

బుద్ధునకు అతని శిష్యులకుఁగల సంబంధ మీ దేశమున నంతకు పూర్వమునుండి పరంపరగావచ్చుచున్న గురుశిష్య సంబంధమును పోలినదే. మొదట శిష్యులను చేర్చుకొనునపుడు "భిక్షూ! ఇటురమ్ము. నీకు ధర్మ ముపదేశించెద. బ్రహ్మచర్యానుష్ఠానము చేయుచు నీదుఃఖముల నాశము కావింపుము", అని వారికిఁ జెప్పినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. దీనిచే హిందూధర్మశాస్త్రమునందున్నట్లు బౌద్ధులకును నాలు గాశ్రమములున్నయట్లు తలంప వీలులేదు. బ్రహ్మచర్యమునుండి గార్హస్థ్యమునకు గార్హస్థ్యమునుండి వానప్రస్థమునకు వానప్రస్థమునుండి సన్న్యాసమునకు క్రమమున నేగు నాచారము బౌద్ధులచే నాశముచేయఁబడినదని కొందఱ తలంపు. దీనివలనను అన్నిజాతులవారికిని సన్న్యాసమునొంద నర్హతగలదని సమ్మతించి యట్లు కావించుట వలనను స్మృతి సంప్రదాయము ననుష్ఠించు వైదికులకును బౌద్ధులకును పొత్తు కుదురలేదని చెప్పుదురు.

పైఁదెలిపిన బ్రహ్మచర్యమునకు కామములేక ఆహార

విహార నియమములకు లోఁబడియుండుటయే యర్థమని యెఱుఁగ వలయు. ఆరంభకాలమున నిష్ట మున్న వారెల్లరు చేరవచ్చు నను నియమముండినది. రాను రాను మఱికొన్ని నియమములు విధింపఁబడినవి. సంఘమునఁజేర నిష్టమున్నవాఁడు తనకు అంటు వ్యాధి యేదియు లేదనియు, క్షయరోగము లేదనియు మూర్ఛా రోగము లేదనియు తా నెవ్వరికిని బానిసకాననియు ఋణగ్రస్తుఁడఁ గాననియుఁ సైనికోద్యోగి కాననియు, తాను సన్న్యాసియగు టకు తల్లిదండ్రుల సమ్మతికలదనియుఁ దెలుపవలయును. ఇవన్నియు తరువాతి కాలమున నేర్పడిన విధులే. తొలుత నొకఁడు తలబోడి చేయించుకొని కావి వలువగట్టి యొంటరియై యుండెనేని వానికి భిక్షుత్వమబ్బెనని తలంచుచుండిరి. తరువాత సంఘప్రవేశమునకు వలసిన మంచి నియమము లేర్పడినవి.

సంఘమునఁ జేరుటకు వలయు నియమములు

సంఘప్రవేశమునకు రెండు త్రోవలుకలవు. ఒకటి యిరువ దేండ్లకు పైఁబడినవారు తమంత వచ్చి సన్న్యాసము గైకొని సంఘమునఁ జేరవచ్చుననుట. రెండవది ఎనిమిదినుండి యిరువది యేండ్లవఱకుఁగల ప్రాయమువారు తరువాత సన్న్యసించుటకు వలయు సాధనములనొంద యత్నించుచు సంఘ సంబంధము గలిగి యుండవచ్చుననుట.

సన్న్యాసమిచ్చు పద్ధతిలో రెండు తరగతులు కలవు. మొదటి తరగతికి ప్రవ్రజ్యయనియు రెండవతరగతికి ఉపసంపద యనియు పేరులు. ప్రవ్రజ్యయన ప్రాఁతస్థితి వదలుట. ఉప సంపదయన భిక్షుకుల నిష్ఠను చేపట్టి సంఘమందొకఁడగుట. ప్రవ్రజ్యను పొంది ఉపసంపదను పొందని సన్న్యాసి బయటివారికి సంఘము వాఁడుగాఁ గానఁబడినను సంఘమందతనికి క్రింది తర గతి గౌరవమే. కొందఱకు ప్రవ్రజ్యా సంస్కారము ఉపసంపత్సం స్కారము నొకేసారి చేయఁబడును. సాధారణముగా ప్రవ్రజ్యా సంస్కారమునొందిన కొంతకాలమునకుఁ బిమ్మటనే ఉపసంపత్సం స్కారమీయఁబడును. ప్రవ్రజ్యను పొందఁగోరినవాఁడు సంఘము వారి యెదుటికిఁ జనియైనను ముదుసలియగు బౌద్ధసన్న్యాసి కడ నైనను ఆ సంస్కారమును పొందవచ్చును. ఆ సంస్కారమున కధికముగా చేయవలసిన విధులులేవు. సంస్కారమొందువాఁడు కావివలువగట్టి తలయు మొగము మొత్తము గొఱిగించుకొని తనకు సంస్కారముచేయు సన్న్యాసికడ మూఁడుసారులు భక్తితో వినయముతో 'బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి' 'ధర్మం శరణం గచ్ఛామి' 'సంఘం శరణం గచ్ఛామి' యని చెప్పవలయు. చెప్పినపిదప బౌద్ధసన్న్యాసుల కర్తవ్యములైన దశశీలములను తా ననుష్ఠించునట్లు సంకల్పించుకొనవలయును.

ఉపసంపదను పొందునపుడు సంఘమువారి యెదుటికిఁ జని నమస్కరించి శిరముపైఁ గేలుమోడ్చి సంఘముంగాంచి

యీ క్రింది వాక్యములు పలుకవలయును. "పూజ్యులారా! నాకు సన్న్యాస మిప్పింపుడని సంఘమువారిని వేడుచున్నాను. సంఘమువారు నన్ను తమలో నొకనిగాఁ జేసికొనుఁడని వేడుచున్నాఁడను. సంఘమువారు నాపై దయగలవారుగ నుండ వలయునని ప్రార్థించుచున్నాను. పూజ్యులారా! మీరు నాకు సన్న్యాస మిప్పింపవలయునని యిట్లే ముమ్మారు వేఁడుచుంటి. సంఘమువారు నా పలుకులు గౌరవించి నన్ను తమలో నొకనిగాఁ జేసికొనుఁడని వేఁడుచుంటి. నాపై కరుణ గలవారుగా నుండ వేఁడుచుంటి" అని యతఁడు చెప్పినపిమ్మట కొన్ని ప్రశ్నలడిగి యతనిని పరిశోధించి సంఘమునఁజేర నర్హుఁడని తెలిసికొందురు.

ఆప్రశ్నలివి:— (వచ్చిన వానిని పేరుపెట్టిపిలిచి) నేను చెప్పునది చెవియొగ్గి వినుచున్నావా? సత్యముగాను వంచనము లేకయు మాటాడ నీకిదే సమయము. నీస్థితులెట్లున్నవో వానిం గూర్చియే యడుగుచున్నాను. నీ వున్నదియున్నట్లుగనే చెప్ప వలయును. లేనిది లేదనియే చెప్పవలయును. నీకు కుష్ఠువు, తెల్ల కుష్ఠువు, కంఠమాల, క్షయ, మూర్ఛయను వానిలో నొకటియు లేదా? నీవు వంచనవేషము వేయని నిక్కంపు మనుజుఁడవా? నీవు పురుషుఁడవా? నీవెవరికేని బానిసయైయుంటివా? నీవు చెల్లింపవలసిన ఋణమేదియులేదా? నీవు రాజసేవకుఁడవా? సన్న్యాసము పొందుటకొఱకు నీ తల్లిదండ్రులయాజ్ఞ నొందితివా?

నీ కెఱువది యేండ్లు నిండినవా ? నీకు వలసిన కాషాయవస్త్ర ములును భిక్షాపాత్రమును కలవా ? నీ పేరేది ? నీ గురునిపేరె య్యది ? అని సంఘమువారిలో నొకఁడు లేచి యడుగును. ఇందు కడపటి ప్రశ్నమున ప్రవ్రజ్యపొందినవాఁడు ఉపసంపద నొందు పూర్వము సంఘమువారిలో నొకని గురువుగాఁగొని యతనికడ బౌద్ధాచార సంప్రదాయములను ధర్మములను ఎఱుఁగ వలయునని తెలియుచున్నది. ఈ ప్రశ్నము లడిగిన పరిశోధకుఁడు తన ప్రశ్నముల కన్నింటికిఁ దగు సమాధానములువచ్చిన వెంటనే సంఘమువారింగాంచి యిట్లు చెప్పును.

"పూజ్యులారా ? నేఁజెప్పునది సంఘమువారు వినఁగోరు చున్నాను. (గురుశిష్యుల పేరులు చెప్పి) వీరి శిష్యుఁడగు నితఁడు సన్న్యాసముఁగొని సంఘమునఁజేరఁ గోరుచున్నాఁడు. ఇతఁడు సంఘమునఁ జేరుటకు విరోధములగు నడ్డంకు లేవియు లేవు. భిక్షా పాత్రమును కావిబట్టలను తెచ్చుకొనియున్నాఁడు. ఇతఁడు ( ) వారి శిష్యుఁడయియుండి భిక్షువై సంఘమునఁ జేర వచ్చునని సంఘమువా రాజ్ఞాపింపఁదలంచుచున్నారు. ఈ సంఘమునందలి పెద్దలలో నితని ( ) శిష్యుఁడయియుండి సంఘమునఁ జేరవచ్చునని తలంచినవారు మౌనమువహించి యుండవలయును. అట్లు తలంపనివారు తమయుద్దేశముల వెలి పఱుపవలయును" అని యిట్లు ముమ్మాఱు చెప్పిన తరువాత

నొకరును మాటాడకుండిరేని ఆ పరిశోధకుఁడు సంఘాధ్యక్షుఁడగు స్థవిరుని గాంచి నమస్కరించి (గురుశిష్యుల పేరులు చెప్పి) "ఇతఁ డతని శిష్యుఁడై యుండి సంఘమునఁ జేరుటకు నియమనము పొందెను. సంఘమువారును సమ్మతించిరి. కావుననే మౌనము వహించియున్నారని తలంచుచున్నాను" అని చెప్పిన పదపడి యాశిష్యుఁడా సంఘమున నొకఁడగుచున్నాఁడు.

భిక్షమెత్తి పడసిన యన్నమే యతనికిఁ దగినదనియు, పరులు పాఱవైచిన పేలికలు చేర్చికుట్టిన బొంతయే యతనికి ధరింపఁదగిన యుడుపనియు, అడవియందలి చెట్టుక్రింది చోటే నివసింపఁదగిన వసతియనియు గోమూత్రమే తగిన మందనియు, ఉపాసకులు మంచి యుడుపు అన్నము చోటు మందు నొసఁగిరేని యంగీకరింపవచ్చునని యున్నను పైఁజెప్పిన విధమున నుండుట యుత్తమపద్ధతియనియుఁ జెప్పుదురు. తరువాతను అకామము అస్తేయము అహింస యను నియమములనుండి భ్రష్టుఁడైనను యోగముచే లభించు బుద్ధిశక్తులు తనకున్నవని గౌరవముగాఁ జెప్పికొన్నను సంఘమునుండి బహిష్కరించుటకు అవకాశము గలదనియుఁ జెప్పుదురు. ఇఁ
తోడనేయుండి ధర్మము శీలము నెఱఁగ తెంట్రకడ బడ్డవలె నడచుకొనవలయును. ఇట్లు సన్యాసియైనవానికా నియమముల నడపశక్తి లేకున్నచో వాఁడందుండి మరలి గార్హస్థ్యమునకు రావచ్చును.

భిక్షువులకుఁదగిన ఆహారనియమములు

సూర్యోదయమైనపిదప మధ్యాహ్నమునకు లోపల అన్నరూపమైన ఆహారమును భుజింపవచ్చును. ఆ యాహారమింటింటి కేగి బిచ్చమెత్తి కూడఁబెట్టవలయును. ఇంటివాకిటి కేగి మౌనముతో భిక్షాపాత్రముఁగొని నిలువవలయును. (చూ. మణి. ౧౬-వ ప్రక. ౧౩౬ — ౧౪౦) పెట్టినఁ గైకొనవలయు. పెట్టకున్న నావలి యింటి కేగవలయును. వీరియింటి కేగవలయునను నుద్దేశముతోఁ బోవరాదు. తనకొక వేళకు తగినంత దొరకిన పిమ్మట భిక్షకై కొనరాదు. బిచ్చమెత్తిన[1] యన్నము భుజించుటకుమున్నగ నశుభ భావనచేయుచుండి తరువాతఁ దాను తిరియుకుండుటకుఁ దగినయంత భుజింపవలయు. ధనవంతులగు నుపాసకులు తాముగా భిక్షుకుఁ బిలిచినచోఁ బోయి భుజింపవచ్చును. భుజింపరాదను నిర్బంధములేదు పోవుచో ఒకవేళ పగటిపూఁట భోజనమునకే పోవచ్చును. ఉపాసకులు విశేషించి పూర్ణిమలయందు పిలుచుట వాడుక. తామున్నచోటికి ఉపాసకులువచ్చి అన్నము తెచ్చి పెట్టినచో భుజించు వాడుకయుఁగలదు. కొందఱు భిక్షుకులు ఆహారవిషయమునఁ గొన్ని కఠిన నియమము లనుష్ఠిం

1. తలగోఁకుగుట, కనుబొమలు గోఁకుగుట, అత్యుష్ణమతిభారమతి దుర్గంధమగు చీవరము దాల్చుట సర్వమశుచియని భావించి భుజించుట, కామసంతాపము, ప్రొద్దుఁబాఱ భుజించుట. మొ. చేయవలయు. నీలకేశి గ్రంథము.

చుట కలదు. మాంసము తినుటలేదనియు బిచ్చమెత్తినది తక్క వేఱేదియు భుజించుట లేదనియు భిక్షాపాత్రమున దొరకినది పాఱ వేయుట లేదనియు నీ మొదలగు కొన్ని నియమములు కొంద ఱుంచుకొనియుండిరని తెలియుచున్నది. భిక్షు కేగుతఱి నూరి వారు భుజించినమైన విషయము పైనంతవఱ కెఱిఁగి యాపైఁ జనవలయు. తమ యాహారము సన్యాసుల కొఱకె యుపాస కులు వస్తుండునట్లు ముందుగా పోరాదు.

భిక్షాపాత్రము [1] మూఁడువస్త్రములు, గోచి, కట్టు సూది, క్షురిక, వడపోఁత గుడ్డ, అను యెనిమిది భిక్షుకులయొద్ద నుండఁదగినవి. ఇవిగాక తమదని యొకటేదియు నుంచుకొన రాదు. ఏదేనొకటి యుంచుకొన్నచో నిర్వాణమందుటకు గొప్ప యడ్డుపాటని వారి యుద్దేశము. పక్షుల తామెగిరి పోవుచోట్లకు ఱెక్కలు తక్క వేఱెద్దియుఁ దోడఁగొంపోవుటలేని యట్లు భిక్షుకులు కాషాయము తక్క వేఱొండు చేకొని పోరాదని బౌద్ధగ్రంథములు తెలుపుచున్నవి. వెండి బంగారములను వారు తాఁకనేరాదని విధి.

ఉపాసకులలో నెవరేని భిక్షుకులకు ధనము నీయ నిచ్చ గించిరేని ధనముగా నీయక వారికిఁదగిన వస్త్రములు మున్నగు వస్తువులమూలమున నీయఁదగియుందురు. ఒకభిక్షువు ధనము

---

1. మూఁడు వస్త్రములు :— అంతరవాసకము, ఉత్తరాసంగము, సంఘాటి

గొన్నాఁడని తెలిసెనేని సంఘమువారు విచారించి[1] దోషమేర్పడి నచో ఆధనము సమీపమందున్న ఉపాసకున కిప్పించుటయు, ఆ ధనమును గైకొనుట కుపాసకుఁడు సమ్మతింపకున్నచో అతనిచే నైనను వేఱుపాసకునిచేనైనను పాఱవేయించుటయు, అట్లు పాఱవేయ నే యుపాసకులు నొప్పరేని సంఘము వారొక భిక్షువున కాజ్ఞాపించి పాఱవేయించుటయు, అట్లు పాఱవైచిన స్థలము నెవ్వరికిని చెప్పరాదనియు నియమము.

వస్త్రము :—బౌద్ధ భిక్షువు లెల్లవేళల వస్త్రములేక యుండ రాదనియు, దిగంబరులై యున్న వ్రతభంగము కలుగుననియుఁ జెప్పుదురు. సాధారణజనులు మేను మొత్తము మూసికొనని దేశములందుకూడ భిక్షువులు వస్త్రముచే నొడలెల్ల మూసికొని యుండవలయునని నియమము. ఈ నియమము జైనుల దిగంబర వాదమునకు సంపూర్తి విరుద్ధముగా నేర్పడినదని యూహింప నగుచున్నది. ప్రతి భిక్షువునకును అంతరవాసకము, సంఘాతి, ఉత్తరాసంగము మూఁడు కావిబట్టలుండవలయు. అంతర వాసకము లోనియుడుపు. సంఘాతియన నడుమునఁగట్టు బట్ట. ఉత్తరాసంగమన పైఁగప్పుకొనునది. వీని నుతికి యాఱవేయ మఱి మూఁడు మాఱు వలువ లుండవచ్చును. లోపలివస్త్రము మలినమై శిథిలమైనయెడల వేఱువస్త్రము సంపాదించుటకు

---

1 తప్పుచేసిన భిక్షువునకు ప్రాయశ్చిత్తము నందనవనమునకు నీరు మోయుట. భిక్షుకికి బుద్ధునికోవెల ముంగిలికి ఇసుక మోయుట.

తాముగా యత్నింపఁగూడదు. లేకుండుట గాంచి యెవ్వరేని తాముగా నొసఁగినఁ గైకొనవచ్చును.

నివాసము :— వనమున వృక్షమూలమున నొంటరియై వసించుట యింద్రియ నిగ్రహమునకు మేలైన త్రోవయని బౌద్ధుల తలంపు. బుద్ధుఁడు ధర్మోపదేశము సేయఁదొడఁగిన నాఁటినుండి గ్రామములకు పట్టణములకు చేరువనున్న వనములలో వసించుచుండెను. అనేక భిక్షువులు కానలకేగి వృక్షమూలములం దొంటరులై యుండిరి. కొందఱు తమకుఁ గట్టించి యిచ్చిన విహారములలో కూటువలుగా నుండరనియుఁ దెలియుచున్నది. విహారములన భిక్షుకులు విడియుటకై యుపాసకులు కట్టించి యుంచిన ఊరివెలుపలి తోఁటలలోని కట్టడములు. బుద్ధుని కాలమందే కొన్ని విహారములు అమర్పఁబడి యుండినవనియు నతని తరువాత నచ్చటచ్చట పెక్కు నిర్మింపఁబడినవనియుఁ దెలియుచున్నది. కొండ గుహాలందును కొండలలో చిన్నవిగను పెద్దవిగను శిల్పులచే తొలిచి యమర్పఁబడిన కల్పిత కుహరము లందును భిక్షువులు ఏకాంగులయ్యు కూటువలయ్యు వసించుచుండిరి. అట్టి గుహాలిప్పుడు మనదేశమం దట నటఁ గానఁబడుచున్నవి. అట్టి గుహాలందును విహారములందును భిక్షువులు సంవత్సరము పొడవున వసించు వాడుక లేదు. వర్షాకాలము తక్కఁ దక్కిన కాలములందొక చోటినుండి మఱొక చోటికిఁ దరలుచునే యుండవలయును. వానకారునమాత్ర మొకచోటన

యుండవలయు. ఆకాలమున బయటఁ జెట్టుక్రింద వసింపరాదు. చోటులు మార్చను రాదు. దీనింబట్టి వారికి ఆరోగ్యరక్షణము ప్రధాన కార్యములలో నొకటియని తేటపడుచున్నది.

భిక్షువుల దినచర్య:— క్రొత్త భిక్షువై గురునొద్ద శుశ్రూషసేయుచుండు వాఁడు సూర్యోఁడుదయించు మున్నె లేచి స్నానముచేసి తమ విహారమును శుభ్రపఱచి తాము పూజించు నశ్వత్థ వృక్షంపు టడుగుభాగమును శుభ్రపఱచి యా దినమునకు వలసిన పానీయ జలమును వడియఁగట్టి యుంచవలయు. ఆవల నేకాంతముగఁ గూర్చుండి బుద్ధధర్మములను మననము చేయవలయును. తగ్వాత ధాతు గోపమునేని అశ్వత్థమునేని పూవులతో నర్చించి నమస్కరించి భిక్షాపాత్రమును చేఁబూని యాచార్యుని తోడ భిక్షకుఁ బోవలయు. భిక్షగొని వచ్చినపిదప గురుని పాద ప్రక్షాళనమునకు నీరు తెచ్చియిచ్చి భిక్షాపాత్రము నాతని యెదుర నుంచి యతఁడును తానును భుజించిన తరువాత భిక్షాపాత్రమును శుద్ధిచేయవలయును. తరువాతను బుద్ధుని వినుతించి ధ్యానింపవలయు. తదనంతరము బౌద్ధ సిద్ధాంతగ్రంథములు చదువుట, వ్రాయుట తనకుఁ దెలియనివానిని గురువునడిగి తెలిసికొనుట మున్నగునవి సాయంకాలమువఱ కతఁడు చేయవలసిన పనులు. సాయంవేళ విహారమును చిమ్మి శుద్ధిచేసి దీపమెత్తి నాఁడు బౌద్ధ గ్రంథములనుండి కంఠస్థముచేసిన భాగములను గురున కొప్పగించి తా నేదేని దోసఁగు గావించి యుండినచో నాచార్యునికడ వెల్ల

డించి క్షమింపఁ బ్రార్థింపవలయు. నిండుమనముతో నింద్రియ ములఁ జయింప యత్నించుచు త్రికరణశుద్ధికలిగి శాంతితో వర్ధిల్లుచు రావలయు.

స్థవిరులగు భిక్షువులిట్లు శిష్యులచే నుపచరింపఁబడి తమ కాలమును శీలానుష్ఠానమందును పంచవిధ భావనలందును ధ్యాన మందును సమాధియందును వ్యయపఱచుచుందురు. ఆశనుగెలిచి బంధములఁద్రెంచి పూర్వజన్మంబులందును ఈ జన్మమందును చేసిన కర్మముల సంస్కారములను నాశముకావించి నిర్వాణము నొందుటయే వారి యత్నముల కన్నింటికి ఫలము. ఇట్లు శీల భావనాధ్యాన సమాధులచేఁ గలుగునవి క్రమముగా స్రోతా పన్నులు సకృదాగాములు అనాగాములు అర్హతులని నాలుగు తరగతులు గలవు. అశేషులను నైదవ తరగతి యున్నట్లును చెప్పుదురు.

“ సంఘమున వసించువాఁడు వేఱు విషయములఁ గూర్చియు అల్ప విషయములఁగూర్చియు మాటలాడఁడు. తన మతగ్రంథమందలి విషయములనే వివరించి ప్రకటించుచుండును. లేక యితరుల నట్లుచేయఁ బ్రోత్సహించును. లేక పరిశుద్ధమైన మానసమును గౌరవముతో వహించును ” అని త్రిపిటకమున నొకచోఁ జెప్పఁబడినది.

ఉపవసథవ్రతానుష్ఠానము

నెలలో రెండుసారులు పర్వకాలములందు సమీప స్థలములనున్న సన్న్యాసులెల్ల రొకచోఁజేరి యుపవసథవ్రతానుష్ఠానము చేయుచుండుట వాడుక. ఉపవసథమన నుపవాసదినము. కూడియున్న భిక్షువులలో నొక్కొక్కరును తమవిధులను ఆచారములను క్రమముగా నడపుకొనుచువచ్చిరాయని విచారించి తెలిసికొనుటయు దోసఁగు లొనరించినవారు తమదోసముల ననుతాపముతో వెలివఱచి సంఘమువారి క్షమాపణము పొందుటయు నుపవసథానుష్ఠాన ముఖ్యోద్దేశము. ఒకయెల్లకు లోఁబడియున్న స్థలములందలి భిక్షువులలోఁ బెద్దయగు స్థవిరున కీయుపవసథానుష్ఠాన సభనుచేర్ప నధికారముకలదు. సభకు రావలసిన భిక్షువులందఱు నాపెద్ద విధించిన విహారమునకేని గుహకేని వచ్చి చేరవలయును. ఒకభిక్షువేనియు రాక నిలువరాదు. పిచ్చిపట్టిన వారు మాత్రము రాక నిలువచ్చును. రాఁజాలక వ్యాధిగ్రస్తులై యున్నవారు తాము నియమము మీఱి యెట్టి దోషమును కావింపలేదని వేఱు భిక్షువు మూలమునఁ దెలుపఁగూడునేని అట్టివారు రాక నిలువ వచ్చును. అట్లు చేయలేకున్నచో నా వ్యాధిగ్రస్తుని సభకుమోచి తేవలయును. అదియు శక్యము కాకున్న సభయే యతఁడున్న చోటికేగవలయు. ఇట్లు రావలసిన వారందఱువచ్చి కూడినఁగాక యాసభను నడపుట కెవ్వరికిని అధికారములేదు.

సూర్యాస్తమయ కాలమునకుఁ దరువాత భిక్షుకులెల్లరు తమకుఁదగిన స్థలములఁజేరుదురు. ఉపాసకులలో నొక్కరేని ఆ సభ చేరువేళ నచ్చటనుండరాదు. తరువాత సభలో నెల్లవారికి వినఁబడునట్లు స్థవిరుఁడు ప్రాధిమోక్ష వాక్యమును చెప్పును. ప్రాధిమోక్షమన దోసముల ననుతాపముతో నొప్పుకొని యా బంధములనుండి విడుదలనొందుట. "పూజ్యులారా! నే వచించు నది సంఘమువారు ప్రేమతో విననలయు. నేఁడు పక్షమున పదు నై దవదగు ఉపవసథ్యదినము. సంఘమువారు సిద్ధులై యున్నచో ఉపవసథానుష్ఠానముచేసి ప్రాధిమోక్షమును వినవచ్చును. పూజ్యు లారా! మీపరిశుద్ధిని సంఘమువారికిఁ దెలియఁజేయుఁడు. మీరు దోషమాచరించియుంటిరేని దానినొప్పుకొనుటకు వలసిన వాక్య ములను తెలుపుచున్నాను. వినుఁడు" అని స్థవిరుఁడు పలికిన వెంటనే సభలోని భిక్షుకులెల్లరు 'మేమందఱము మీరు చెప్పి నది విని తగిన యట్లు నడచుకొందుము' అని చెప్పుదురు. ఆపై స్థవిరుఁడిట్లు వాక్రుచ్చును. "ఎవరు దోషమాచరించి యుండినను ఒప్పుకొనవలయును. తప్పుచేయనివారు మౌనముతోనుండ వచ్చును. పూజ్యులారా! మీమౌనమువలన మీరు దోష మాచరించి యుండలేదని నేనెఱుఁగుచున్నాను. ప్రత్యేకించి యొక్కనిఁ బ్రశ్నించినచో నతఁడెట్లుత్తర మిచ్చునో అట్లే యీ సభనుద్దేశించి మూఁడుమాఱులు నేనడుగు ప్రశ్నములకు ఇటుఁ గల యొక్కొక్కరును తగిన విధమునఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁదగి

యున్నారు." అని యిట్లు స్థవిరుఁడు ముమ్మాఱు ప్రశ్నించిన పిదపఁ "దాఁజేసిన తప్పు తన జ్ఞప్తియందున్నప్పుడు దానిని బహిరంగముగఁ దెలిపి యొప్పుకొనని భిక్షువు అనృతవాద దోషమును పొందును.

మనఃపూర్వకముగాఁ జేయు ననృతవాదము తన్ను నాశము సేయునని తథాగతుఁడు సెలవిచ్చియున్నాఁడు. కావున చేసిన దోసము మఱవకుండి యాదోషమునుండి విముక్తిగోరు ప్రతి భిక్షువు తనదోషమును బహిరంగముగాఁ జెప్పి యొప్పుకొనవలయు. ఒప్పుకొన్నచో పాపభారము చాలవఱకు తగ్గును" అని పలికి బ్రహ్మచర్యవ్రతభంగము, అస్తేయవ్రతభంగము, అహింసా వ్రతభంగము, బుద్ధిశక్తిని పొగడుకొనమి, అను నిట్టి యితర వ్రతములను గూర్చియు స్థవిరుఁడు ముమ్మాఱు ప్రశ్నించినపిదప సభలోనెల్లరు మౌనముతోనున్నచో అప్పుడతఁడు "పూజ్యు లెల్లరు నిర్దోషులై యున్నవారు. కావుననే మౌనముతోనున్నా రలని నమ్ముచున్నాను" అని పలికి మరల 'మీరు నాయెడ నేదేని దోసమును వినియున్నను చూచియున్నను మఱి యేదేని నాయెడ సందేహమున్నను దయచేసి స్పష్టముగా నాకుఁ దెలుపవలయు. నేను నా దోషములెఱిఁగి వానికిఁదగిన పరిహారము వెదకుదును" అని పలికి సభవారి యనుమతిని పొంది సభను పూర్తికావించును.

ఉపవసథ దినమున సాయంకాలమునకు పూర్వము భిక్షుకులు చేరియున్నచోటికి ఉపాసకులును స్త్రీ భిక్షువులును వచ్చి త్రిపిటకమందలి యొక భాగమగు వినయ పిటకమును భిక్షువులు చదువ భక్తితో వినుట వాడుక. ఉపవసథదినము లాదికాలమున నెలకు రెండే యుండినవి. తరువాత అష్టమితిథిని గూడ చేర్చి నాలుగుగాఁజేసిరి. ఈ యుపవసథానుష్ఠానములును వర్షకాల నియమము అను రెండే భిక్షుకు లెల్ల రొకటిగాఁగూడి చేయవలసినవి. పూర్వము చెప్పఁబడిన శీలము ధ్యానము భావన మున్నగు తమ్ము సన్మార్గవర్తులఁజేయు కార్యములను ఒక్కొకరు తమశక్తికిఁ దగిన తీరున నడపవలయును.

యాత్రలు

బుద్ధుఁడు పుట్టిన కపిలవాస్తువునకు, అతనికి జ్ఞానోదయమైన బుద్ధగయకు, అతఁడు ధర్మచక్రప్రవర్తనము చేయఁదొడఁగిన కాశికి, పరినిర్వాణమందిన కుశీనగరమునకు బౌద్ధభిక్షుకులు స్త్రీభిక్షువులు ఉపాసకులు ఉపాసికలునగు నెల్లవారు యాత్ర చేయువాడుకగలదు. స్తూపములు, ధాతుగోపములు, *చైత్యాలయములు మున్నగు వానిని పూజించుటయు నిత్యనైమిత్తికములు నడపుటయు నుపాసకులకు తగిన పద్ధతియని బుద్ధుఁడు తన పరినిర్వాణమునకుఁ బూర్వము ఆనందునకుఁ దెలిపినట్లు తెలియుచున్నది.

---

* బుద్ధవిగ్రహమును ప్రతిష్ఠించిన గుళ్లు.

స్త్రీలు

స్త్రీలకు సన్న్యాసయోగ్యత కలదనుటయు వారికి సన్న్యాస మిప్పించుటయు బౌద్ధమతమందే విశేషముగాఁ గలదని చెప్పనవకాశమున్నది. ఈ దేశమందున్న యితర మతములందును స్త్రీలు వైరాగ్యమును పొందవచ్చును. దానిచే వారికి మేలిమి గలదను నభిప్రాయమున్న యట్లు తెలియుచున్నది. ఏ విధమైన నియమమునకును లోఁబడక తమ యంతఃకరణమునే తమకధికారిగా నుంచుకొని యాశకొంచెమేనిలేక దోషముల వీడి శాంతి పొంది సర్వస్వతంత్రస్థితిగల సన్న్యాసమార్గము నవలంబించుటకు స్వభావసిద్ధమైన యర్హత స్త్రీలకు లేదనియు ఆ సన్న్యాసస్థితికిఁ దగిన స్వాతంత్ర్యమును కలంకము లేక కాపాడుచుండుట వారికి శక్యముకాని పనియనియు నీ దేశమున తొలినుండివచ్చిన యభిప్రాయమైయున్నది. అట్లున్నను బుద్ధుఁడు తనసవతితల్లి కోరికను త్రోసిపుచ్చఁజాలక స్త్రీలకును సన్న్యాసాధికార మొసఁగెను. సన్న్యాసినుల సమూహమునకు భిక్షుకీసంఘమనియు సన్న్యాసుల సమూహమునకు భిక్షుసంఘమనియు రెంటి సముదాయమునకు ఉభయథాసంఘమనియు పేరులు.

బుద్ధుఁడు భిక్షుకురాండ్రకు నియమించిన విధు లెనిమిది

౧. భిక్షుకి నూరేండ్లకుఁ బూర్వము సన్న్యాసముకైకొని యున్నను ఆనాఁడు సన్న్యాసముఁగొన్న భిక్షువుంగాంచినచో

గౌరవించి లేచి నమస్కరించి కేలుమోడ్చి మాటాడవలయును. ఈ నియమమును ప్రతిభిక్షుకి పవిత్రమైనదిగానెంచి తన జీవిత కాలమంతయును మఱవక గౌరవముతో నాచరించుచుండ వలయును.

౨. భిక్షుకు లొక్కరును లేనిచోట భిక్షుకి యొంటరియై వానకాలము కడపరాదు. ఈ నియమమును తన జీవిత...... వలయును.

3. సన్న్యాసినులు పక్షమున కొక్కపరి ప్రాధిమోక్షాను స్థానము ధర్మోపదేశము పొందుట యను రెండు కార్యముల కొఱకు భిక్షువుల కడ కేగవలయును. ఈ నియమమును...... .... వలయును.

౪. వానకాలము ముగిసిన వెంటనే సంఘమందలి యుభయ (ప్రవ్రజ్య, ఉపసంపద) భాగముల వారిని పిలిచి తమ యెడ నెవ్వరేని యేదోసమునేని కనియుండినను వినియుండినను తమయెడ నెవరి కేదేని సందేహమున్నను వాని నెఱిఁగింప వల యునని వేఁడవలయును. ఈ నియమమును.............. వలయును.

౫. గొప్పదోషమేదేని కావించిన సన్న్యాసిని పక్షమున కొకపరి సంఘమందలి యుభయభాగముల వారియెదుట వారు

విధించిన ప్రాయశ్చిత్తమునకు లోఁబడవలయును. ఈ నియమము ....వలయును.

౬. రెండేండ్లు పంచశీలములు. అకాలభోజన త్యాగమను నాఱుధర్మములను చేపట్టి ప్రవర్తించిన పిమ్మటనే తమకు సన్న్యాస మిప్పింపవలయునని సంఘమందలి యుభయభాగముల వారిని వేఁడుకొనవచ్చును. ఈ నియమము............... వలయును.

౭. ఎల్లప్పుడు నెట్టిస్థితియందును భిక్షుకి భిక్షువును తిట్టుటయు కటూక్తు లాడుటయుఁగూడదు. ఈ నియమము... ....వలయును.

౮. సన్న్యాసము గొన్ననాఁటినుండి భిక్షుకులకు విరోధముగా భిక్షుకురాండ్రేదేని మాటలాడఁ గూడదు. తమకు వారికి వ్యతిరేకముగా భిక్షుకుల పలుకు లల్లడు పెట్టఁబడరాదు. ఈ నియమమును ప్రతిభిక్షుకియు పవిత్రమైనదిగా నెంచి తన జీవితకాలమంతయు గౌరవముతో నాచరింప వలయును.

ఈ యెనిమిది నియమములను పరికించిచూడ బౌద్ధమతమందు సన్న్యాసముచే స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్య మధికముగా లభించెనని తలంప నవకాశములేదు. భిక్షుకురాండ్రకుపవసథానుష్ఠానము తప్పని విధి. వారి కుపదేశము చేయుట భిక్షుకుల విధి. సాధారణముగా భిక్షుకురాండ్రును భిక్షుకులును వేర్వేఱుగా

నుండవలయునను నిర్బంధము కలదు. సన్న్యాసిను లున్నచోటికి వారికి ధర్మోపదేశము చేయఁదగిన భిక్షువున్నను తాము ఏ భిక్షుకికేని శరీరాస్వాస్థ్యమున్నఁగాక పోవరాదు. సన్న్యాసినులతో ప్రయాణమును, ఒకచోటికేగుటయు ఎవ్వరును లేనితఱి వారితో నేకాంతముగానుండుటయు భిక్షుకులకుఁ దగనిపనులు. భిక్షుకుల దినచర్యకును భిక్షుకురాండ్ర దినచర్యకును ఎక్కువ తారతమ్యములేదు. అన్నికాలములందును భిక్షువులకంటెను వారు సంఖ్యయందు తక్కువగానే యుండిరని తెలియుచున్నది.

బుద్ధునకు తరువాత బౌద్ధమతమునకు మూలాధారము సంఘమే. నేఁటికిని బౌద్ధమతము వెలయుచున్న దేశములందు భిక్షువులే యీ మతమునురక్షించి యందఱకు ధర్మములుపదేశించి వ్యాపింపఁజేయుచున్నారు. ఉపాసకులకును ఉపాసికలకును సాధారణముగా అన్నిమతములవారు విశ్వసించి చేపట్టియున్న పంచశీలానుష్ఠానము లేక అష్టశీలానుష్ఠానము తక్క వీరు బౌద్ధులని నిర్దేశించి చూపఁదగిన విశేషనియమ మొక్కటేని యెప్పుడును లేదు.

దీనివలననే బౌద్ధమత మధికముగా సంఘముపై నాధారపడియుండవలసినదయ్యెను. ఒక దేశమున బౌద్ధసంఘమందలి భిక్షుకులు భిక్షుకురాండ్రు వేఱుమతమునఁ జేరినచో, ఆదేశమున వారెల్లరును బౌద్ధమతమును వీడవలసినట్లు తటస్థించును.

దీనివలన బౌద్ధుల ముమ్మణులైన బుద్ధధర్మసంఘములలో సంఘమునకుఁగల గౌరవమును అగ్రస్థానమును గుర్తింపవచ్చును.

శ్రీరస్తు

మ ణి మే ఖ ల

ప్రస్తావన

మంజరి॥ బాలసూర్యప్రభా - భాసురంబైన
తనమేన జడయూఁగఁ - ద ప్తకాంచనపు
దీధితుల్గల మేరు - భూధర శిఖర
మునఁ దోఁచి దక్షిణ - మున వెలుఁగొందు
జంబూ మహాద్వీప - సంగతంబైన
నేరేడు పెంజెట్టు - నీడను నిలిచి
పుడమి చేడియ కగు - నిడుమలు విని ని
లింపారులను చంపు - చంపువక పడఁతి
పరఁగినచోఁటు చం - పావతి యంద్రు
కమలాప్తకులముఁ బ్ర - కాశింపఁజేయు
నల జలోత్పాదక - మగు వేడ్కతోఁడఁ
*గాంతుఁడు వేఁడ న - గస్త్యుండు తనదు
కుండిక వంప నం - దుండి కావేరి
కడఁగి తూరుపుగ సం - గమ పురభూమి
పొంగి వెల్లువతోఁడఁ - బారలుచు రాఁగ

* పూర్వ చోళరాజు.

నాకంబు వదలు మం-దాకిని వేడ్క
నెదురేగి కాంచి మి-న్నేఱ! పవిత్ర!
వేడ్కతో రమ్మని-పిలుచు నగస్త్య
ముని వెంటవచ్చి యీ-భూమిఁ బునీత
ముగను గావించి య-మోఘాజ్ఞ యొప్పు
చోళ భూపతి కుల-శోభాయమాన
కేతనాగ్రంబెక్కి-భూతలమందు
మిట్టి యెండలు కడు-మోఁడైనఁ దనదు
దశను మార్చక నిల్చు-ద్రావిడ పుత్రి
కావేరి వినుతించి-గణుతించి నిలువ
దొలి మది ముదితమై-యలమిన వేడ్కఁ
గుఱువుపై నెక్కించి-కొనియుండు నంత
తమ్మి పుట్టువు * దేవ-తా గణ పిండ
ముల ♦ దిశాముఖ పిండ-ములసృష్టిసేయు
నదనఁ జంపావతి-యను పేరఁజేయు

---

* లోకములు ముప్పది యొకటి మహారాజిక లోకము మొదలుగ దైవలోకము లాఱింటఁగల ఆఱు తెగల దైవగణ పిండములు.

దేవలోకములు. ౧. మహారాజికము, ౨. త్రయ త్రింశల్లోకము, ౩. యామము, ౪. తుషితము, ౫. నిర్మాణరతి, ౬. పరనిర్మిత వశవర్తి.

♦ బ్రహ్మలోకము లిరువదింటఁగల బ్రహ్మగణ పిండములు. ఆ లోకములు :—

నరి భీకరమగు నీ - పురవరమందు
శత మఖోత్సవవేళ - జనియించు నగడు
వలనఁ బుట్టిన చింత - ప్రబలిన కతనఁ
జిత్రావతి వసంత - చేటిక వలనఁ
దెలివ మాధవికి సం - దేశ మంపుటయు

మణిమేఖల విరులు - గొనఁగ నుద్యాన
మున కేఁగుటయు యువ - భూపతి కాంచ
స్ఫటిక గేహమున కా - పడఁతి యేగుటయు
నతఁడు చలిత చిత్తుఁ - డయి మరలుటయు
మణిమేఖలాదేవి - మణిమేఖలఁగొని

మణిపల్లవమున క - మరఁ జేరుచుటయు
సుతమతి యిచ్చట - సుదతి యచ్చటను

---

౧. బ్రహ్మకాయికము, ౨. బ్రహ్మపురోహితము, ౩. మహాబ్రహ్మము, ౪. పరీత్తాపము, ౫. అప్రమాణాపము, ౬. అభాస్వరము, ౭. పరీత్తశుభము, ౮. అప్రమాణ శుభము, ౯. శుభకృత్స్నము, ౧౦. బృహత్ఫలము, ౧౧. అసంజ్ఞ, ౧౨. అబృహత్, ౧౩. అతపము, ౧౪. సుదర్శము. ౧౫. సుదర్శి, ౧౬. అఘనిష్ఠ, ౧౭. ఆకాశానంద్యాయతనము, ౧౮. విజ్ఞానాంద్యాయతనము, ౧౯. అకించన్యాయతనము, ౨౦. నైవ సంజ్ఞాయతనము. ఇందు మొదటినుండి పదునాఱు రూపబ్రహ్మలోకములనియు తక్కిన నాలుగు నరూప బ్రహ్మలోకములనియుఁ జెప్పంబడు. పైని ఆఱు దేవలోకములు సకామ లోకములనియు, బ్రహ్మలోకము లిరువదియు నిష్కామలోకములనియుఁ జెప్పంబడును, చూ. పీఠిక.

నిద్దుర లేచి చిం-తించు చుండుటయు
మణిమేఖల యచట-మణిపీఠిఁ గాంచి
పూర్వ వృత్తాంతంబు-పొల మెఱుఁగుటయు
మణిమేఖలాదేవి-మణిమేఖలఁగని
మఱుఁగకు మని చీరి-మంత్రముల్ నేర్పి
తొలఁగుటయును ద్వీప-తిలకఁ గాన్పించి
యమృత సురభియను-నక్షయపాత్ర
మొసఁగుటయును కొన్న-యువిద తల్లులను
కలియుచు నఱవణుఁ-గాంచి కొల్చుటయు
నతఁడు గోపుత్రకు-నతిశయ వృత్త
మెఱిఁగించుటయుఁ బాత్ర-కరమునఁ దాల్చి
మేడ వీథుల మణి-మేఖల నడవఁ
బంచి కుడుచు పతి-వ్రతలు తత్పాత్ర
మున బిచ్చ మిడుటయు-వనజాక్షి కాయ
చండిక యాఁకలి-చల్లార్చఁ జేసి
చిత్రకూటమునకుఁ-జెలువ చేరుటయు
నది మెఱింగి యుదయుఁ-డచటి కేగుటయు
నవ్వాని మొదుట వి-ద్యాధరు భార్య
రూపొంది యాపె తి-రుగుచుండుటయును
చెఱసాలఁ జేరి యా-చ్చోట ధర్మశాల

గాఁగ మార్చుటయును - కాంచనుం డామె
డాసి యుదయుఁ డట - డాయఁ గోపించి
కాంచనుం డాతని - ఖండించుటయును

స్తంభప్రతిమ పూర్వ - జన్మవృత్తంబు
తెలుపుట తెఱవ బం - ధింపంగఁబడుట
చెఱ వీడుటయు రాణిఁ - జేరి ధర్మంపుఁ
ద్రోవ యెఱింగించి - శ్రావక దేశ
మున కేగుటయును గో - పుత్రకుతోడ

మణి పల్లవము చేరఁ - జనఁ గోరుటయును
మణిమేఖల యవల - మాని వేషమున
వంజి చేరుటయుఁ ద - త్త్వంబులు వినుట
జననితో నఱవణ - ముని కాంచిఁ జేరు
సంగతి విని తానుఁ - జని తన రూప

మొంది యమ్ముని సేవ - యొనరించుటయును
ధర్మముల్ విని తప - స్స్థైర్యంబు నూని
భవపాశ బంధముల్ - వదల నోచుటయు
యువరాజముని విన - నొగి ధాన్యవణిజుఁ
డగు శాస్త్ర ద్రవిడ భా - షా ధీశ్వరుండు
సని మణిమేఖలా - సన్న్యాస మనెడి
కావ్యంబు ముప్పది - కాండముల్గాఁగ

విరచించె జగమున - విశ్రుత కీర్తి
పూతలపట్టునఁ - బొలుచు శ్రీరామ
సుకవి తెన్నున దాని - శోభిల్లఁజేసె
రమణీయముగ రఘు - రామార్పణముగ.

౧. ఇంద్రోత్సవ ప్రకటనము

సన్మార్గమున గొప్ప - సన్నుతికెక్కి
పలుదేశజనులచేఁ - బ్రణుతి గన్పట్టి
సంగమ పురిమేల్మి - చదురులకెక్కి
మలయ తపస్వి తాఁ - దెలుప రక్కసుల
గగన దుర్గముల జాఁ - గఱ లాడినట్టి
వీరవరుఁడు చోళ - ధారుణీశ్వరుఁడు
పురుహూతు వినుతించి - ముందుగా నిలిచి
సురలు మోదింప ను - త్సుకత నుత్సవము
మొనసిన యిరువది - యెనిమిది నాళ్ళు
విచ్చేయుఁడన సుర - విభుఁడు మోదించె
నిస్సంశయంబుగ - నేర్చిన వారు
కల్లలాడమి లోకె - కమ్మ తత్త్వమ్ము
ముక్తియనెడివాని - ముఖ్యార్థములను
నెఱిఁ దెల్పు నాగమ - నిపుణ వాగ్విదులు
తమ దారి గడిదేఱు - దైవజ్ఞవరులు

నగరంబు వీడక - నడయాడుచుండు
సుందరరూపులౌ - సురవారేణ్యులును
కలసి మెలయుచుండు - పలునాళ్ళవారు
పలు మినుకుల వారు - పలుతీరువారు
హితులు మంత్రులు పురో - హితులు దూతలును
సైన్యపతులు గూఢ - చారులు గణకు
లాయంబువారు ము - న్నగు పెక్కు తెగల
వార లుచ్చావచ - వైఖరిఁ గలిసి
యింద్రుపంపున ముచి - కుందున కొనరు
దిగ్గ్రిమంబును పోవఁ - ద్రెంచు భూతమ్ము
జేవులు పెదవులు లావైనపండ్లు
నలుమువంటి సారము - మెఱుపు మొగమ్ము
తనరి తాపస వేష - మునఁ దిరుగాడు
నాతతాయులఁబట్టి - నాత సై చికొను
* భూతమ్ము తృప్తికై - పురుహూతు నుత్స
వమ్ము చేయుండని - వజ్రి కోవెలను
విజయ మంగళభేరి - గజముపై నుంచి
యముని కన్ను లువిప్పి - యానంద మార
నల్లఁ ద్రావించు వి - న్నాణంపుఁ గొడుపు
తో ద్రేయ నుఱుమునఁ - దోడ్తోడ ద్రెంచె

* చూ. అందియుతత ౫. ప్ర. ౧౨౦-౧౩ వ పంక్తులు.

సార్వభౌముండేలు - సంగమపురము
పాడి పంటలతోడ - వర్ధిల్లుఁ గాక
వదలక నెలవాన - వర్షించుఁగాక
పతియాజ్ఞ భువి నకుం - ఠిత మగుఁగాక
* ద్వీపశాంతి జరగు - దినములయందు

వృత్రారితోఁ ♦ జతు - ర్విధ దేవతలును
గరిమ నష్టాదశ - గణములవారు
సంగమ పట్టణో - త్సవముఁ దలంచి
కరికాల చోళుఁడు - త్తర దిశఁ కూర్చి
యరిపీర విజయార్థ - మరిగిననాఁడు

సంగమ పురివోలె - స్వర్గపట్టణము
నుండు బిసోరని - యురుగుణు లాడు
పలుకు సార్థకమయి - పరఁగుట కతన
ద్వారసీమలను స - భామండపములఁ
బూర్ణ కుంభంబులు - బొమ్మదివ్వియలు

పెక్కులుంచుఁడు - గెలల్ ప్రేలుచున్న
క్రముక కదలి కేళు - కాండముల్ నిల్పి
టెంకాయగెలలు జో - డించి కట్టుండు

---

* జంబూద్వీప క్షేమము గోరిచేయుటచే నీ పేరుగలిగె.

♦ వసురుద్రాదిత్య మరుత్తులు.

పూల తీవియలచేఁ - బొలుపు చేయుండు
వరుసలై తిన్నెల - పయి జాలువారు
పొన్న కంబములకు - ముత్యాల సరులు
వ్రేలాడఁగట్టుఁడు - వీదుల రచ్చ
లందు మంటపముల - యందున్నయట్టి
ప్రాఁతయిసుక దీసి - పాఱవై వుండు
క్రొత్తయిసుక దెచ్చి - కూర్చి పఱపుఁడు
సిడములకుం గలు - వడము లుంచుండు
వాకిండ్లు ముంగిళ్లు - పై మేడలెల్లఁ
గనుల పండువుగాఁగ - గై సేయుఁ డీరు
ధూర్జటిఁ దొట్టి చ - తుష్క-భూతముల
గుళ్ళు వెవ్వేఱగు - క్రొత్తపద్ధతుల
నెఱుఁగు నేర్పరు లలం - కృతులు సేయుండు
ఇసుక పఱపుగల - యెడలఁ బందిళుల
మండపముల ధర్మ - మార్గము లెఱుఁగు
పావనుల్ నిలిచి యు - పన్యసింపుండు
చేరుఁడు చవికెల - సిద్ధాంత విదులు
ప్రాఁబగల్ తగవులు - వదలుఁడు పోరు
వీడుఁడు సైకత - వీథుల విరుల
తోఁటలరేవుల - దొరువుల నరులు

సురలుఁ గలిసి యిటుఁ - దిరుగుచుందురు
కాన నీ దినములఁ - గల మేలెఱుంగు
వారలు కత్తుల - వారలు శూర
వరులు తేరులు కరి - తురగ సంతతులు
కను గల్గియుండ న - గారు ప్రోఁగించి
ఆఁకలి దప్పులు - వ్యాధులు పగయు
నీఁగి వాన కలిమి - నెగడెడుఁగాత
మని యుత్సవము పుర - మ్మున నెల్లయెడలఁ
డింగు రంగంచుఁ జా - టింపంగఁ బడియె.

౨. ఊరినింద

ఇలను జంబూద్వీప - మేలు వేఱువగు
శక్రున కగు దీవి - శాంతి యొనర్చు
నేల్దినమున మణి - మేఖలతోడ
మాధవి రాక యు - మ్మలిక వర్ధిల్లఁ
జిత్రావతి యెడందఁ - జింతించి యపుడు
చెలువ చేటిం బిల్చి - శ్రీఘమ కూఁతు
కడకేగి నగరానఁ - బొడమిన ఱట్టు
తెలుపుమ యన నామె - తీఱని చింతఁ
బనవి పనవి సన్న్య - సనమంది కూఁతుఁ
గూడి మాధవి యున్న - క్రొన్నన చవికఁ

జేరి యొడలి పస - చెడ నూర్చి యూర్చి
తోడవులఁ ద్యజియించి - దుఃఖాన మఱుఁగు
చెలిఁ గని వంశ ల - క్ష్మి! నగరాన
ఘటియిల్లినది విను - కడఁక నీవలన
నీయూరి కేదేని - యెడ్డమి కలదె?
చైత్ర జాతీయముల్ - సంగీత సరణి
నాటలు పాటలు - నభినయ విద్య
[1] తాళ సంగతులు ము - క్తాయింపు రీతి
వీణాది సాధన - విధులు నల్తెఱఁగు
వాద్యముల్ క్రోవియు - బంతియుఁ బాక
శాస్త్ర కార్యమ్ములు - చందనాదికము
ప్రాయంపుఁ జేష్టలు - వన జలక్రీడ
లలరు తల్పము బంధ - ముల విధములును
ఇంగితజ్ఞతయు స - మీక్షణ త్రోడి
సంబంధ వచనముల్ - స్వగత ప్రకాశ
సూచ్య దృశ్యంబులు - సులభ లేఖినియు
వేసంబు వేయుట - విరుల కై సేఁత
స్వరముల కూర్పు జో - స్యంబు విద్దియల

1. తాళము లేడు :— (ఒరుశీర్) శెందూక్కు (ఇరుశీర్) మదలై (ముచ్చీర్) తుణవు (నార్చీర్) కోయిల్, (ఐ జీర్) నివప్పు (అఱుశీర్) కళ్లాగల్ (ఏళ్లుశీర్) నెడుంమూక్కు. శీర్=మాత్రాగణము.

చాకచక్యము రీతి - శాస్త్ర పాండితియు
సాధించి యానెటె - జరగు మడంతి
'నాట్యంబు నేరిచె - నాన యొందినది'
అని యీనగర వాసు - లను రోఁతనింద
విన నాకు సిగ్గయ్యె - ననిన వసంత
మాలకు నిట్లను - మాధవి ప్రియున
కొనరు ఘోరాపద - వినిన పిమ్మటను
ప్రాణాలతో నుంటి - ననుగమింపకయు
పురమః వారలు మమ్ము - పొగడు వార్తలకె
చాల సిగ్గిలి యిట్లు - సన్న్యసించితిని
పతి మరణింపఁ బా - వకు దరి కొలిపి
కొలిమి తిత్తి వలె నూ - ర్పులు పుచ్చితోడ
నుసుఱుల విడలేని - యువతులే యగ్గిఁ
బడువార లారీతిఁ - బడలేని వారు
వ్రతములు నోచుచు - బ్రతుక నిచ్ఛింత్రు
కన్నగి యట్టిదా ? - కాదు నాథునకు
గలుగు నాపద కోర్వ - కలిగి కేశములు
వ్రేలి కప్పఁగ నశ్రు - వితతిచేఁ దడియు
స్తన మూడ్చి యగ్గిని - దరికొల్పి మధుర
వెలిమిడి గావించు - పేర భామినికే

దనయయగా మణిమేఖ - లను తపస్వినిగఁ
జేయుట తప్పె? కొం - చియ మేని పడుపు
వృత్తికిఁ జొరఁ దగు - వెలఁదుక గాదు
ఏనును కన్నగి - నిలువేల్పు గాఁగ
నెంచి యిట్టులు సన్న్యా - సించితి వనము
చేరితిఁ బావన - చిత్తుఁ డఱవణ
ముని పాదముల వ్రాలి - యొనరిన హృదయ
సంక్షోభము వచింప - సన్ముని యంతఁ
బుట్టిన వారు ము - ప్పులఁ బడువారు
పుట్టని వార లి - మ్ముల నొందు వారు
తగులాన నగు దుఃఖ - తతి మొదలిటిది
తరువాతి దగు దుఃఖ - తతినివారకము
వీక్షింపు మని *పంచ - విధ శీలములను
తెలిపి విముక్తి నొం - దెడి మార్గ మిద్ది
కొనుమని యుపదేశ - మొనరించె నమ్మ !
క్షమ్యాది తల్లికి - నెఱిఁగింపు మనుచుఁ
బనుపంగ నరుదైన - వర రత్న మబ్ధిఁ
బడు తెఱఁగయ్యె దు - ర్భర మంచు మఱి వ
సంతమాల పలుకఁ - జాలక మరలె

* హింసము, వగ, కల్లు, కల్ల, చౌర్యము అను నైదును లేకుండుట పంచశీలము లనంబడును. చూ. పీఠిక.

౩. ఉపవన ప్రవేశము

మాధవి చేటికి - మదిలోని చింత
దెలిపిన తటిఁ దోఁచి - యలరు తావివలె
మణి మేఖలకుఁ బూర్వ - మహిత కర్మముల
ఫల మొసంగ నెదురు - వచ్చు హేతువునఁ
దల్లికిఁ దండ్రికిఁ - దనరు దుఃఖములు
చెవి త్రోవఁ జొచ్చి చె - చ్చెరఁ గాల్చుటయును
కలఁగిన మదితోడఁ - గాటుక యలఁదు
నందంబు తొలఁగించి - యశ్రువుల్ నించి
విరిదండఁ దడుపంగ - విరవిర వోవు
మణిమేఖలం గాంచి - మాధవి చేరి

కమలంబు చంద్రుని - గలిసిన కరణిఁ
గన్నీరు తనచేతఁ - గడుగు చూరార్చు
సాకునఁ బరిశుద్ధ - సరము పాడయ్యెఁ
గ్రొత్త పూవులు నీవ - కోసి తెమ్మనుడుఁ
దనయతోఁ బూసరుల్ - తగఁ గట్టుచుండు
సుతమతి విని చింత - స్రుక్కి యిట్లనియెఁ
దలిదండ్రులకుఁ గల్గు - దందడి బెడఁద
విని వంత క్రుంగింప - విహ్వల యగుచు
మొగమున నగల క్రొం - జిగితో వెలుంగు
కనుపాప బాష్పముల్ - కార్చుట కాంచు

నేని కాముఁడు తన - సూన బాణముల
విసరి వైచి పడఁకు - వెలవెల వోయి
అట్టి సుందరి నరు - లారసిరేని
వదలి యూరకయు పో - వుదు రేమి చెపుము
తమ స్వభావంబు వ్య - త్యస్తంబు గాక
వలపు మదిఁ గొనక - నిలిచిర యేని
వారు నిజము పేడి - వారలే సుమ్ము
మఱి యొక మాట మీ - పురికి నే వచ్చు
కతమును వినుము ని - క్కము నెఱుంగుదువు
చంపా నగరమున - సద్విప్రవరుఁడు
కౌశికుండనువాఁడు - కలఁడొక్కఁ డతని
పుత్రిక నే నొంటిఁ - బోవఁ దెగించి
తోఁటలోనికిఁ బూలు - త్రుంపఁ బోయితిని
అచట మారుత వేగుఁ - డను పేరి వాఁడు
విద్యాధరుం డింద్ర - విభవోత్సవంబు
కను వేడ్కఁ నేగుచుఁ - గాంచి నన్వలచి
మనుజుల కంటికి - మఱుఁగయి వచ్చి
వినువీథి నను గొని - చని వశపఱచు
కొనె నేను వాని ప్రే - మను చూఱఁగొంటి
నావల నిచట న - న్నాతఁడు వదలి

త్రుటిలోన నెచటికో - మటు మాయ మయ్యె
గాన మాణిక్య ప్ర - సూన వల్లికను
పూలు చిదుము నొంటెఁ - బోసియ వలదు
పలు తావి పువ్వులు - పలు తావులందు
నిండారు ద్రాని పం - దిరిని * లవంతి
ప్రక్క వెనుక రాజ - బంధువుల్ గలరు
తిరునాళ్ళ నరులచేఁ - దిపురని తేంట్ల
రొద లేని సుకుసుమ - ద్రుమము లన్నియును
వాడని పూలచే - వఱలుచు నుంట
దలఁగక పాశి భూ - తము కాచుచుండు
నని యెఱింగిన వార - లెందెందు చొరరు
తరణి వేఁడిమి తాఁకి - యెఱకలు కాలు
సంపాతియుఁ గవేరుఁ - డింపు సొంపార
వసియించు చుండిన - వనమని తాఁకి
తాపంబు గూర్చెడి - దైవ మున్నట్టి
వనమని యెఱిఁగిన - వారందు చొరరు
కరుణతో జీవులఁ - గాచు పూనికయు
నిత్య వ్రతము గల - నియతులు బుద్ధ
పనుపున వసియించు - వన మటఁ గలదు
తన్ను చేరిన వారి - తనువు నవ్వలకుఁ

* లవంతి = నీటిచేఁ జుట్టఁబడిన వసంత వనము.

జూపు పటిక గీము - శోభిల్లు నందు
కలదు కెంపుల జిగి - కడలకుఁ బరపు
పద్మ పీఠం బందు - పడవైచు మొగ్గ
లలరు విరిసినవి - యవియవు తేంట్లు
ముసరవు తావియుఁ - బోదొక్క యేఁడు

మఱచితి దాని స - న్మహిమంబు వినుము
దీక్ష గలార తే - దేవుఁ దలంచి
యచటఁ బూవుల వైతు - రద్ది యా వేల్పు
పదములఁ జేరు నే - భావంబు లేక
యట నుంతురే నవి - యచటన నిలుచుఁ

గతము కలదు వేడ్క - కలదేని వినుము
చేసిన కర్మముల్ - చిత్తంబు నంట
కున్నను ఫల మీక - యుండవు సుమ్మి
యనెడి వ్రతులు దుఃఖ - మందఁగ మఱియు
మనసుతోఁ జనని క - ర్మములు ఫలింప

వను వారలకును దృ - ష్టాంతంబు గాఁగ
విరులిడి చూప న - సుర శిల్పి మయుఁడు
నిర్మించినది మహా - నీయా పీఠంబు
నవ్వానమునకుఁ గా - కెవ్వానమునకుఁ
దనయు యొంటరి యయి - చనఁ జన దామె

తో నేను పోయెడి - దాన నం చూడి
చిక్కా నఁ గుండిక - చేఁ గల వాఁడు
పేఁప బెత్తము చంకఁ - బెట్టిన వాఁడు
జైనుల పల్లె ని - చ్చలు నుండు వాఁడు
వస్త్రంబు బిడియంబు - వదలిన వాఁడు

కానంగ రాకుండు - ప్రాణులఁ గూర్చి
యంగద గలుగునో - యని చేష్టలుడిగి
నిరశన వ్రతముచే - వరటిన వాఁడు
రోగమ్ము నొందిన - నాగమ్ము వోలె
స్నానమ్ము చేయని - మేను గలాఁడు

నయి వచ్చు జైన స - న్న్యాసిని గాంచి
అయ్యా మీ పదముల - కభి వందనములు
మిగుల ముఱికిదైన - మీ మేని యసుఖు
గాలి లేని గదిని - గల జీవి పోల్కఁ
దపియించు చున్నది - తాపసవర్య !

ఇహపర ముక్తుల - నిచ్చు మా యర్హ
దేవుండు వచియించు - తెరు వొండు వినుము
త్రాటి కల్లోకయింతె - త్రావుట కంటె
మీ యోగమున యందు - మిక్కిలి సుఖము
గలదేమి ? యిది త్రావి - గమనింతు రేని

నా వార్త నిజమని - నమ్మంగఁ గలరు
కానిచో నా తలఁ - గత్తిరింపుండు
అని పల్కి వ్రతిని మ - ద్యము త్రావుమంచు
నర్థించు మధుపాయి - నలమిన జనము
గన్నీరు పూమాల - కరములఁ జుట్టి

మెడను జల్లేను పూ - వడము ధరించి
చింపులతోఁ జేర్చి - చెట్ల రెమ్మలను
నడుమునఁ గట్టి ప - దడు మట్టి దుమ్ము
నొడలెల్ల మెత్తించి - నొడువుల కూర్పు
నర్థమ్ము లేక మా - టాడుచు బనవు

చాడుచుఁ బడుచుఁ బా - రాడుచు లేచు
చొదుఁగుచు నిలుచుచు - నూఁగుచుఁ బిలుచు
చఱచుచు వదరుచుఁ - బరుగు వాఱుచును
తాన కథం జెప్పి - తాన యూఁకొట్టి
సుడియుచు మ్రొక్కుచు - స్రుక్కుచు వెక్కి

యేడ్చుచుఁ బారుచు - నేసిన చోటి
కేగుచు నీడతో - నీసడించుచును
తిరుగుచు నున్న వే - దుఱుఁ గాంచి మిగులఁ
బరితాప మంది వం - దురు జనంబులును
మెలిగొన్న పెద్ద మీ - సలు నెఱి కురులు

పవడమ్ముఁ బోలిన - వాయి ముత్తెముల
వంటి పల్వరుసయు - వహ్నిని చెనయు
కన్నులు వంగిన - కనుబొమల్ వెండి
కమ్మలు సెలవంకఁ - బొమ్మను నొసలు
కందల విరివంటి - కరముల వ్రేళ్ళు

వలుఁద పిఱుందులు - బలసిన చనులు
చేపడు నడుమును - చిన్గిన వలువ
చిత్ర ప్రతిమ వంటి - చెలువంబు తోడ
ననిరుద్ధు విడిపింప - దనుజుని పురిని
వెడవిల్తుఁ డూనిన - పేడి వేసమ్ము

వలె నున్న చెలిఁ గని - నిలుచు జనములు
అరుదంది క్రొత్త వా - రారయఁ దగిన
పగిది వేశ్మంబుల - భవ్యంబులైన
సొగసు జిగులతోడ - సురలను తక్కు
జీవుల నుపమించి - చేయు నేర్పరులు

దిద్ది సున్నంబుతోఁ - దీర్చి యాకర్ష
ణీయంబుగాఁ జేసి - నిలుపు చిత్రములఁ
గను తెప్ప వేయక - కాంచు వారలును,
మెఱవడుల్ నడచిన - యురువీథియందు
రత్న ఖచిత హేమ - రశనలు దాల్చి

తెల్ల యావలు చల్లి - తిలకంబు వెట్టి
యుచ్చి నూనియ పూసి - యొప్పుగా దువ్వి
కొండె వయిచి భాను - కువలయాప్తులను
కూరిచి తొక్కు ప - ల్కులు పల్కుతఱిని
కాఱిన యాజొల్లు - కంఠమ్ము దాఁటి

పరవి పంచాయుధా - భరణమ్ముఁ దడుపు
మఱుఁగు దాఁచని వల్వ - మయినుండి వ్రేలఁ
దప్పు టడుగు లిడు - తనయులఁ జేరి
పై దంతిపై నిల్పి - పడఁతులు చుట్టి
'వెడలెను మెఱవడి - వడిఁ గుమారుండు

కాంచుఁడీ' యని కల - కల రొదసేయు
రమణీ మణులును వి - రాటుని నగరఁ
జొచ్చిన పేడి య - ర్జునుఁ జూడఁ గ్రమ్ము
జనముల పోల్కి న - చ్చటి సముదయము
మణిమేఖలం జుట్టి - మలయుచు నిట్టి
నీటులాఁడిని తపో - నియతికిఁ బూన్చు
తల్లి కొడిమెలాఁడి - తరుణి యీరీతిఁ
బూలు గోయ నడచి - పోయెన యేని
యంచలు సిగ్గిలి - యట డాఁగకున్నె ?
నెలఁత యందముఁ గన్న - నెమిలి నిలుచునె ?

చిలుక లీమెనుగాంచి - పలుకున యేమి ?
యోడి లజ్జిలి పాటి - యొదుఁగును గాక
తలయెత్తి యెదుటను - నిలువంగఁ గలవె ?
యనుచు నచ్చటి యెల్ల - జనములు కుందఁ
జివురుటద్దుల జాడ - భువిఁగనరాక

మెల్లన మోఁపుచు - నల్లనే తెంచి
మందార కురవక - మరువక తిలక
వకుళ నారంగ కే - తక పారిజాత
కుంద కురంటక - కుటజ కంకేలి
చంపక సర్జక - శాల్మలీ పనస

పున్నాగ మందార - భూజ సంతతులు
పొదలు తీఁగలతోడఁ - బొదలుచు విరులు
రాలిన వరపు నే - ర్పరులచేఁ చిత్ర
పటము న వ్రాయంగఁ - బడినట్లై వడిని
వరఁగుచుండెడి యుప - వనమును దాసి

కై మోడ్చి చెలి దారి - గాన్పించుచుండ
మణిమేఖలయు సుత - మతితోడఁ జొచ్చె

౪. స్ఫటిక గృహప్రవేశము

తరణి కిరణవార - మిరులను గ్రమ్మఁగఁ
జాల కంకిలి పడఁ - జాలిన తోఁటఁ
గోదరి వేణువులఁ దు - మ్మెదలు మేల్కొలుపు
పాడంగ నెండల - వేఁడిమి చోరఁగ
లేకుండఁ గోకిలల్ - వే చొచ్చిపోవు
తీఁగ పందిరి క్రిందఁ - దివిరి నమ్మిళుల
యాటపట్టునఁ గ్రోఁతు - లానంద మంది
ప్రతిబింబములఁ గాంచు - పావనమైన
నీలమణిప్రభల్ - నెగడిన నీటి
కొలఁకునఁ బచ్చ నా - కుల జొంపమందు
పలుపూవుల నడుమ - నిలిచి యప్రతిమ
సుషమ నొసఁగు నబ్జ - సుందర పీఠి
జనపతిపోలె హం - సంబు కొల్వుండ
దరి నాడు నెమిలికి - దరిఁ బూలకోడి
పుంజుకూఁత మృదంగ - మున మ్రోఁతగాఁగఁ
గొమ్మ నిలిచి కూయు - కోకిలకూఁత
యాకాశవాణిగా - నలరుల రజము
గలిసి సొంపగు నీమొ - గమ్మును పోలు
విరిదమ్మి దరినిల్చి - విరిసిన మొగిలి
ఱేకులు రజము జా - ర్చెడి రీతి గనుము

నీ కన్నులను ఫుల్ల - నీరేజములని
చేరిన తేంట్లఁ జె - చ్చెరఁ దోలు నీదు
కరములఁ బోలు తా - మరలందు చొచ్చి
పొరలు మీలం గాంచి - పొడిచి వ్యర్థముగ
నున్న నోటికడియు - నూడఁ జింతగొని

మరలు మిన్నుముచ్చుల - తెఱఁగారఁ గనుము
అని వనమునఁ గొలఁ - కునఁగల సొబగు
సుతమతిచూపంగఁ - జొక్కుచుఁ జెలువ
మణిమేఖలయు వన - మహిమంబుఁ గాంచు
మనసుతో నుండంగ - మాలిమి వడఁక

నడి తెరకంబంబు - బుడమున విఱుగఁ
బరులాడి దారముల్ - విరవిరవీఁగఁ
దెరచాప యుబ్బి చె - చ్చెర ప్రేలిప్రేల
వనధిని దిక్కుదోఁ - పక పోవుత్రోవఁ
బోవుచు సుడిగాలి - బ్రుంగుడు వడిన

కలము పొలమున నీఁ - టెలవాండ్రు చేష్ట
లుడుగ మాపటి వాండ్రు - పొడువ గాయమ్ము
తోడి మోము కరాన - దుడుచుచు రాజ
వీథులలోఁ దేరు - వీథులం గళ్ళ
వాడల గగ్గోలు - పడఁజేసి రెండు

పాయత్తై యున్న య - ప్పట్టణ మెల్లఁ
జుట్టుచు నిలిచిన - చోటున నిలక
పోయిన తెరువునఁ - బోవక మరలి
జనములఁ దఱుముచు - జడియక తిరిగి
పలకలవారు మూ - వటివాఁడుఁ గ్రద్ద
పందిరి వెంటాడఁ - బఱచి బీదలును
సుడివడి బెదరి యా - ర్చుచుఁ బాఱుచుండు
నీలమేఘుం బూడి - నేలపైఁ బడిన
కరణిని గనిపించు - కాలవేగ మను
మదకరిని తురంగ - మము మీఁద వేగ

చని యెద్ది దాని క్రొ - వ్వణఁగించి తేరు
సేనతో భూపతి - సూనుండు తమ్మి
మొగ్గలుగల రథ - మునఁ గూరుచుండి
యూరె పూల ధరించి - కారు పూల్దాల్చి
కార్తికేయుఁ డితఁడు - గాఁడన వెడలి

యాట వెలఁదు లున్న - యవ్వీథిఁ జొచ్చి
జరగుచు నొక మేడ - జాల చెంగటను
పూల పాన్పున నొక్క - పొలఁతితో నుండి
మకర వీణాదండ - మొక కేల నలమి
ప్రతిమ కరణినున్న - పల్లవుఁ గాంచి

యీవుపొందిన కష్ట - మేదని యడుగ
వాఁడు దిగ్గనలేచి - వడఁకుచు నొదిఁగి
నిలిచి చేతులు మోడ్చి - నృపవరతనయ!
విను పాత్రలోమాయు - విరివోఁత సొగసు
చెడి వాడి పూవులు - చిదుమనోయేమొ

విరితోఁట కీవీథి - నెడలుచునున్న
మణిమేఖలంగాంచి - మనసునఁ గుంది
కోవలుఁడొందిన - ఘోరకష్టమ్ము
కన్నులఁగట్టిన - కరణిఁ గన్పట్ట
మది దిటచెడి చాల - మఱుఁగుట కతన

శత్రుస్వరమును హా - స్తంబు తాఁకినది
ఇదియ నేపొందిన - యిడుమ యంచాడ
రాకుమారుఁడు మది - రంజిల్లి యామె
యెక్కడ? తేరిపై - నెక్కించు కొంచు
వచ్చెద క్షణమున - నిచ్చటి కంచు

వెలువడి తోఁట వా - కిలి చేరునంత
స్యందన నేమి ని - స్స్వనంబు చెవులఁ
బడ మణిమేఖల - తడఁబడి యనియె
తొలుతఁ జిత్రావతి - తో నుదయుండు
మణిమేఖల పయిని - మనసుపోయెనని

చనవునఁ దెల్ప వ - సంతమాల విని
మాధవితోఁ జెప్ప - మఱుఁగున వింటిఁ
గావునఁ దద్రథా - రావమే వినఁగ
వచ్చెడి నెటకుఁ బో - వచ్చును నాకు
నని యమృతంబు చే - దనిపించు మధుర
వాణి యనఁగఁ, గిర - వాణి సుతమతి
విని మేఘరవమును - వినునెమ్మివోలె
నై దాని స్ఫటిక గృ - హమ్మున నునిచి
తలుపు గడియవైచి - తలరకుండుమని
యొనిమిది విండ్ల ద - వ్వున నుండునంత
విరులపైకిం దృష్టి - పరపుచువచ్చు
యువరాజు కని యిట - నెవరును లేర
యొకవంక నొంటిమై - నన్న నీమనసు
మెచ్చువచ్చెను మణి - మేఖలతోడ
నరుగుదెంచితివంచు - నెఱుఁగంగనయ్యె
స్మరవేదనంబామె - యరసినదొక్కొ ?
పంటమై యింపారు - పలుకులు పండ
మొలవేయ ముత్యాలు - మొలకలెత్తినవె ?
కన్నులు చెవులదాఁ - కం బాఱి యీఁటెఁ
దలదన్ని విభ్రాంతిఁ - గొలిపెడి మదను

నలరు లకోరులై - యలరిన వేమి ?
తపసుల వనము ని - త్తతి వీడి యిటకు
నీ చెలి రాఁగత - మేమి తెల్పుమన
ద్వారమే లేని పా - తాళ గేహమున
నగపడ్డకై వడి - నక్కలి పడుచు

సుతమతి యిట్లను - క్షోణీశతనయ !
జవ్వనమందె ము - సలి వేసమూని
యిరువుర తగవులఁ - దెలుఁగు గావించు
చోళవంశజులకు - సుకాంతి విజ్ఞ
తయు నైజముగఁ దమం - తన వచ్చుచుండ

వనితలు మీకు నే - ర్పఁగ వలసినవి
కలవె ? యట్లయ్యు నొ - క్కటి సాహసించి
చెప్పఁ దలంచితిఁ - జెవి యిచ్చి వినుము
కర్మంబె ఫలముల - కారణంబగును
వాసనవస్తువుల్ - వదలి దుర్గంధ

భూయిష్ఠములు కల్లు - పొల మొదలైన
కుళ్ళువస్తువులచే - దుర్గతా మరణ
నిలయమైయున్న నే - నిని పెంచు టరయ
విజ్ఞానధనుల వి - వేక లక్షణమె ?
నిఖిల బంధములకు - నెలవు కీడులకుఁ

బొలము నాగములకుఁ-బుట్టు కైవడిని
దీర్ఘకోపమునకు-స్థిరనివాసంబు
చింత యోచనము మూ-ర్ఛిల్లుట యేడ్పు
మనసునఁ బుట్టి దా-నినె వశపఱచు
కొనునవి మనుజుల-తను విట్టి దనుచు
నెఱిఁగి యవ్వలిస్థితి-పరికింతు గాక
యని యామె పలుకు నిం-పారు పలుకులు
ములుకులై చెవులలో-పలఁ జొరుమున్న
పటికగేమున నున్న-పగడంపుఁ బ్రతిమ
యువరాజు కన్నులఁ-జవులూరఁ బడియె

౫. మణిమేఖలా ప్రత్యక్షము

ఉదయుఁడు కన్నలే-యుదిరి పూఁగొమ్మ
కళుకు దిక్కులకేగు-కాయముల్ గలుగు
విను ద్రిమ్మరులు మది-విభ్రమ మంద
పటికంపు జవనిక-పై నుండి తీసి
ప్రతిమ యాటాడిన-భార్గవివోలె
నైదు బాణములు న-నంగుఁ డేయంగఁ
జిత్తంబునం గాఁడ-జిత్రకారుండు
తలఁచిన యదివోలెఁ-దనరిన తన్వి

మణిమేఖల యగుట - మదిలోనఁ దెలిసి
స్ఫటిక గేహమ్మున - ద్వారమ్ముకొఱకుఁ
జుట్టి తడవివచ్చి - సుతమతితోడఁ
దెలియఁజిత్రకు నేర్పు - దెసలకుఁ బరవెఁ
బ్రకృతి యెట్టిదగు నీ - ప్రతిమకుఁ జెపుమ
యనఁ గ్రౌంచగిరిఁ దోలఁ - చినవానిఁబోలు
నీ గోము టందంబు - నేత్రాలఁ ద్రావు
నదికాదు విధివశ - తం దపస్వినిగ
శాపశరగ మార - జయినిగ నయ్యె
నని సుతమతి తెల్ప - నయ్యాదసందు
పొంగిన వెల్లువఁ - బోవ నీకాంచు
కట్టయొక్కటి భువిఁ - గలదేమి ? యరయ
వలపు మీఱిన మది - నిలుకడ గలదె ?
యోగ్యయయిన నాక - యోగ్య తకన్య
యోగ్య కారాదని - యుదయుఁ డీరసను
మరలుచు జైనుల - వర నిలయమున
విద్యాధరుఁ డొకండు - పీడ నిన్నుచు
పలువురు పలికెడి - వార లచ్చోటు
వదలి యీ చెలువతో - వచ్చు కారణము
తెలుపుమ యనఁగ నా - తెఱవ యిట్లనియె

ధరణీ వర కుమార ! - చిరజీవి వగుము
చెడుత్రోవ లెదలోనఁ - జేరకుండుతను

మది నిలకడగల - నూ తల్లి నీఁగు
కొన్న వాఁడు ముదిమి - గొన్నాఁడు వ్రతము
లొనరించు వాఁడగ్ని - హోత్రి మాతండ్రి
తొలిబాము ఫలముచే - దూఱు పెండ్లియగు
నన్నుగానక చింత - నవయుచు రోసి

కులసతుల దోసఁగు - దొలఁగింపఁ దలఁచి
కన్యాకుమారి ము - న్గఁగఁగోరి యేగు
విప్రులతోఁగూడి - వెదకుచు వచ్చి
సంగమస్థలియందు - స్నానంబు సేయు
నొత్తరావాసుల కడ - వారసి నన్ను
కౌఁగిలిఁగొని తలఁ - గన్నీటఁ దడిపి
యుచటఁ గల ద్విజాతు - లీసడించినను
నాపైని ప్రేమచే - నాతండ్రి నన్ను
విడఁజాల కీయూర - బిచ్చమెత్తుచును
వనరుచున్నాఁడి యూ - నిన యాప్రుకుమ్మఁ

గడుపున గాఱుమై - గన్నీరు మాల
కరణిఁ బ్రేవుల కుప్పఁ - గైకొని నడచి
తన కూఁతుఁ దున్నిన - తలమని ఘూంచి

శ్రమణులారా ! మిమ్ము - శరణ మందితిని
తగని వాఁడని నన్ను - వెంగలుచుఁ గనక
కాపాడుఁడని వేఁడఁ - గ సైఁగ చేసి
పొమ్మని వారనఁ - బొక్కుచుఁ బడుచు
ధర్మహృదయులార ! - దయఁ జూడరారె
దెసచెడ్డ దీనుని - తివిరి కావుండు
అని యగపడు వారిఁ - గని బతిమాలి
వాడవాడకు మోక - నోడకుఁ బోయి
యలయుచు నుండంగ - నలచేతఁ గోర
గలవాఁడు చలువ మొ - గము గలవాఁడు
కావి చీవరములు - గట్టిన వాఁడు
సంఘ ధర్మంబును - సన్యాసి పట్టు
పగట మాగతిఁగాంచి - బ్రాఁతితోఁ బిలిచి
మధుర వాక్యలతోఁడ - మామదిఁ దనిపి
తన పాత్ర నాదుపా - త్రమ్మునఁ బెట్టి
నాతండ్రి యిదుము మా - నఁగఁజేసి తడవి
తన తల నెక్కించు - కొని బోఁడలున్న
చోటనుంచిన ధర్మ - శూరుఁడు చావు
కష్టమ్ము దీర్చిన - ఘన నాయకుండు
సంఘ ధర్మాండు ప్ర - సాదించు స్వామి

సహజ సద్గుణగణ - సంపద్యుతుండు
పలు గతు లరసిన - స్వార్థరహితుఁడు
పరులకొఱకె మను - పారమార్థికుఁడు
వివిధ జన్మములందు - ప్రేమ గుణమ్మ
వెలయఁజాటిన జాలి - వేల్పు మేలి
సమ్మతిచే ధర్మ - చక్రము జగతిఁ
బరిపరి తెఱఁగుల - దొరలించు కాము

జితుని లోకజితుని - శివ చరణముల
వినుతించుటకుఁ గాక - వేఱొండుపనికి
నా నాల్కయొప్పదు - నరనాథ తనయ !
యనుటయు నప్రియ - మాడిన నీదు
చరిత మే నెఱిఁగితిఁ - జనుము నీ త్రోవఁ

జిత్రావతి వలనఁ - జెందెద దాని
నని యాతఁ డటనుండి - యరిగిన పిదపఁ
బటికి గీము తెఱవఁ - బద్మారియందు
వాలుగల్ చరియించు - వగగల దగుచు
వ్రత నియతయుఁ బతి - వ్రతయును కాదు

వర్ణరక్షణ లేని - వారకాంత యని
రాకుమారుఁడు కావ - రంబున గేలి
చేసెన యని విమ - ర్శింపక వలచి

వెంబడించినది నా - వెఱ్ఱిది యెడఁద
కామస్వభావ మీ - కరణి యౌనేమొ ?
యిట్టులేనియు దాని - యే ద్రోవ చెడుత
మని మణిమేఖల - తన చెలితోడ
ననుచుండఁ బండువు - నాసఁగాంచుతమి
మీఱ వచ్చిన మణి - మేఖలాదేవి
యాయూరి యందలి - యతివ యొక ర్తు
వేసంబుగాని మణి - పీఠికఁ జుట్టి
నిలిచి పుణ్యుఁడు నేత - నిఖిల కోవిదుఁడు
లోకవ్రతుం డాది - లోక సేవితుఁడు
తీర్థరూపుఁడు పురా - దివ్యపూరుషుఁడు
ప్రభుఁడు త్తముఁడు భవ - పాశమోచనుఁడు
దోసంబు రోసంబు - దొలఁగించు విభుఁడు
కామ విజయుఁడు ర - క్షకుఁడు విజ్ఞాని
చెడు నెఱి చెడుపగ - కడచినవాఁడు
అల సహస్రార చ - క్రాంకిత పదుఁడు
అట్టి మహామహు - నట్టి లోకేశు
వేయి నాల్కలు లేని - వెంగలి నేను
ప్రణుతించు టెట్లని - మణిపుష్పలతిక
యుర్విఁ గానఁగ వచ్చి - యొంటరి యగుచుఁ

దిరుగుచున్న దనంగఁ - దేవ గాన్పించె
నెఱుకచే నొదెఁగి యి-య్యాల నేరదాఁటి

ముడిచిన నాలుక - మొనకొని చాఁచి
యతిశయ విజ్ఞపు - గారను నతివ
పలు పూలపావడ - యలరు నగత్త
నండజధ్వని యను - నందియ మ్రోఁత
యగు పదములు కోట - యను మణి రశన

వెదుళ్ళులఁ భుజములు - నెదురెదురైన
కల్పక వ్రజముల్ - గలుగుదు లనెడి
స్తనములు చోళుని - పెను మందిరమును
మొగమును తూర్పునఁ - బొడము చందురుఁడు
పడమటఁ గ్రుంకు సూ-ర్యుఁడు నను కుండ

లములు ప్రసన్న ము-ఖము నొప్పమీఱ
హంసము తనతోడ-నాడి యలసిన
హంసితోఁ దామర-యలరు పూఁబాన్పు
చెదర దాఁపునవంగి - చెలఁగు టెంకాయ
చెట్టెక్క జక్కువ - చేటి సాధునకు

సంజ దెలుపఁ గావ - కుంజముల్ మేసి
పొదుఁగులు చేఁపఁ దూం - పురులిలు జాతి
త్రోవమున నడంప దూడలఁ దలఁచి

పరుగున వచ్చెడి - పసులను గ్రేపు
లఱచు చెదురొక్కన - నగ్నిహోత్రంబు
విప్రులు పూజించి - వినుతులు సేయ
పలుదివ్వియల నుంచి - పడఁతు లింతులకుఁ
గ్రొత్తయలంకృతుల్ - గూర్ప వైణికులు
షడ్జస్వనంబును - సంతృప్తిఁ దడవ
గొల్లలు పాంచమిఁ - బిల్లనఁ గ్రోవి
వాయింప బధిరానఁ - బతులఁ గోల్పోవు
చెలువలు బంధులఁ - జేరు కైవడిని
ప్రొద్దును పంపిన - క్రొత్తసంజ్ఞయను
కొమ్మ పసుపు పూసి - కొన్న విధాన
జగజిగి నెగడె నా - నగరమ్మునందు

౬. చక్రవాళము

ఉత్తముల్ దమయెడ - నొనరు దోసమ్ము
బయలగు తీరున - వర్ధిల్లు విధిని
కడు శుభ్రమైన యా - కాశమ్మునందు
సంజ దాఁటఁగఁ దోఁచు - చంద్రమండలము
కలఁక దోఁపఁ జేయుఁగ - తొలఁగ వెలుఁగ
వెన్నెలయును వెండి - గిన్నియ పాలు
చిందిన వడువునఁ - జెంగల్వతోఁట

నటనటఁ దేనియ - జొటజొటఁ గాఱ
రూపొందు మెఱుపు తీ - రున నింద్రధనువు
మాడ్కిఁ బ్రకాశించు - మైగలదగుచు
భగవాను బుద్ధుని - పాద పీఠకను
వలగొని వినుతించి - యలయూరనున్న
యొక చేడెరూపమ్ము - నొగి ధరియించి
వాడిన సుతమతి - వదన మీక్షించి
యిట నిలిచితి కేమి - ఘటియించె ననుడు
సుతమతి యుదయుని - చొప్పు విన్పింప
యువరాజు చెలువపై - నుంచిన వలపు
మొనసి త్రిప్పఁగ లేక - ముని వన మనుచు
విడిచిన వాఁడింక - వీదిలోనైనఁ
బట్టి పల్లార్పక - వదలఁడు కానఁ
బెను వీదిమాని యీ - పెను వని కంచె
పడమటఁ గల చిన్న - వాకిలి త్రోవఁ
బోయి తపస్వులు - పూన్కి వసించు
చక్రవాళము చేరఁ - జనుఁ డట నున్నఁ
గష్టమ్ము లెవ్వియుఁ - గలుగవు పొందఁడి
యనియామె వచియింప - నచ్చెరువంది
మారుత వేగుఁడగు - మాయలమారి

విద్యాధరుఁడు నీవు - వింతగాఁ జక్ర
వాళమందురు తక్క - వారలు కాటి
కొట్టమందురు దానఁ - గొమరారు నర్థ
మేనెఱుంగ నెఱిఁగి - తేని తెల్పుమని
సుదతి వేఁడంగ నా - జోటి యిట్లనియె
నిరులు క్రమ్మెడినైన - నెఱిఁగింతు వినుము
ఈ పురి పుట్టిన - యెడఁ బుట్టు కాడు
దీని ప్రకటనయుండుఁ - దెఱఁగొప్ప వినుము
తమ విమానములఁ జి - త్రమ్ముల కరణి
నిలిపి వేల్పులు చార - ణిశ్చల వాంఛ
గొలిపి వారల దించు - కోట వాకిలియు
వరియుఁ జెఱకు నీరు - వనమును మంచి
తీరున నేర్పరుల్ - తీర్పు వాకిలియు
వెల్లవేసియు లోన - వెల్పలఁ జిత్ర
ములను తీర్చక యుంచు - వెలుపు వాకిలియు
మడిచిన వా బొమ - ముడి చూపు చూపు
కేల పాశమ్మును - శూలమ్ము మెఱయ
గొప్ప రూపముతోడఁ గొమరారఁ దోఁచు
భూతమ్ము నిలిచిన - పాడవు వాకిలియు
నను నాల్గు పెద్దనై - తనరు వాకిండ్లు

వెవ్వేలు రక్షణ-విధులతో నొప్పి
తాపస శ్రేష్ఠులు-తపియించు వనము
స్థిర చిత్తులగు వారు-జీవ బలి యిడ
వారి తలలు వ్రేల-వంగిన చెట్లు
చుట్టిన బలిపీఠి-సొంపార నెమర
దుర్గాలయంబును-దొరలకు మఱియుఁ
బతులతో సతిసేయు-సతులకు నాల్గు
జాతుల వారికి-సత్తపస్వులకు
వెవ్వేల శవములు-వేసిన చోట్ల
గుఱుతింపఁదగు ఱాలు-కుఱు మంటపములు
కంబముల్ కొండల-కరణిఁ బెరిఁగిన
బూడిద కుప్పలు-పొలుచు శ్మశాన
వాటికయును గొప్ప-బలి పీఠములును
రాల తిన్నియలు వ-క్రపుఁ జిన్నదార్లు
తోరణ పంక్తులు-ధూమ పుంజములు
చలి పందిరులును కా-వలి వారు తినెడి
మూకుళ్లు కూరుకు-వోవు గుడిసెలు
చలి పందిరులు నెల్లె-డలఁ బర్వి కాల్చు
వారలు పూఁడుచు-వారలు నుంచు
వారు కసవు కప్పు-వారలు నగుచు

పగలు రేయి తెలుపి - పడనీక వచ్చు
వారు కలియువారు - వదలెడి వారు
నొనరించు నెడపడ - కుండు సందడియు

పలుకలు మున్నగు - వాద్య రావములు
నగ్గి వెట్టుచు గుండె - లదరంగ నేడ్చు
రావంబు మైవీడు - కావి తాల్పులకుఁ
జలుపు పూజలు స్తుతి - సలుపు సందడులు
నింటి వారలు చావ - నేడ్చు బంధుగుల

గోడు నక్కల యూళ - గూబల యఱపు
గ్రద్దల యఱపు మ - రణ మందువారిఁ
బిలుచు రాబందుల - పెల్చన రవము
శవములఁ దినెడి కో - ర్నవ గండ్ల యులివు
నాఁడేళ్లు మెదడుకై - యారవించుటయుఁ
గడలి ఘోషమ్మును - కడు క్రిందు పఱుప
బూరుగు కానుగు - మోదుగు తాండ్ర
తుమ్మజెముడు వెలి - తుమ్మవే మిప్ప
మ్రాఁకులు దట్టమై - యాఁకలి గొన్న
ప్రేత భూత పిశాచ - వితతులు మొగులు

క్రమ్మ కొమ్మల బాగి - మ్రాకుల గములు
క్రొవ్వు మాంసముదిని - ఘోష మొనర్చు

గ్రద్దలు గూబలు - కాకంబు లాది
విహాగంబులు వసించు - వెలగ మ్రాఁకులును
కాపాలికులు కలం - కము లేక వంట

సలుపుకొనుచు నుండు - జమ్మి మ్రాఁకులును
కృశులైన వ్రతులు ప - గిలియున్న తలల
పునుకలఁగొని హార - ములు గ్రుచ్చుకొనుచు
గూర్చున్న రావి మ్రాఁ - కుల రచ్చగములు
పీనుఁగు దిండులు - పిశితంబు క్రొవ్వు

కడవల నించి యొ - క్కట విందుసేయు
వెలి మంటపమ్ములు - విఱుగు పాడెలును
చినిఁగిన పేలికల్ - చెదరిన పూలు
వహ్ని ఘటంబులు - వడ్లు పేలాలు
పాడెలు పునుకలు - వాతి బియ్యంబు

మురిసిన కడవలు - మూఁకుళ్లు నెమ్మి
లలరులు వెండ్రుక - లన్ని చోటులను
పరవి తపస్వులు - బాలెంతరాండ్రు
ధనికు లశక్తులై - మనెడి బాలకులు
యువకులు ముసలు - లొసఁగు వారనుచు

యముఁడు చూపక చంపె - ననుచుండు కాటఁ
గాకులు కన్నులఁ - గని పెకల్చుటయు

నక్కలు తినుటయుఁ - గుక్క లీడ్చుటయు
గ్రద్దలు పీఁకుట - గనియు మదించి
సంపద యను కల్లు - మంపున నాని

పాడి తలంపక - పరుగాడు వారి
కంటె మూర్ఖాగ్రణుల్ - కలరె లోకమున
నచటికి శార్ఙ్గలుఁ - డనువాఁడు నగర
మని యెంచి యొంటరి - యై పోయి మాంస
మెమ్ములు నెత్తురు - క్రమ్మిన మేను

లివి యని కనికర - మెనయు వారలకుఁ
జాటి లత్తుక గల - చరణమ్మునోటఁ
గఱచి నమలి రోఁత - గనక సమ్మోద
మున బ్రమింగి చేయు జం - బుక రావములును
వలుఁద పిఱుందుల - నలరుచుఁ బొడిచి

తిని చేయు గ్రద్దల - పెను నినాదములు
కటకంబు పూనిన - కయి యొక్క కుక్క
కవ్వె కొఱికి తిని - కడు మోదమంది
ప్రబలంగఁ జేయు తో - రపు మొఱుఁగులును
చందన మలఁదిన . జనపతి పత్ని

గబ్బి గుబ్బలఁ గప్పె - కఱచి పిసాసి
నములు చప్పుడు బూది - యమరు రంగమున

సార్థకమైన దే-హము మృదంగముగ
నతివ యొక్కత తల-నఱచేతఁబట్టి
యాఁడు భూతమొకటి-యాడు చిట్లనియె
కెరలు మేఘమొ? యిది-కేశపాశమ్మొ
మెఱసెడి వాలుగ-మీలో? నేత్రములో?
ఇది నవ్వుఁ బువ్వొ? సొ-రెనయు నాసికయొ?
మోదుగు పూవో? కె-మ్మోవియో? యివ్వి
మొల్లలో? ముత్యాలో?-మురువైన పండ్లో?
యని తలంపక సుంత-కనికరింపకయు
లోఁడి యూడఁగఁదీసి-లొటుకున మ్రింగి
కుప్పించి దుమికి య-కుంఠితామోద
మున మేను మఱచి యు-బ్బుచు నాడు నాట
గని శార్జలుఁడు వెఱ-గొని దానిచేత
మీఱి పట్టఁగఁబడి-మిణుకరించుచును
దిక్కులు చూచి య-దరి బొబ్బలిడుచు
మాతల్లి కానదీ-మనసంబు నంద
యీ పిశాచంబున-కెర యైతి నేఁటి
కని యేడ్చి పరువిడి-తన తల్లియెదుటఁ
బడి చావఁ గని యేడ్చి-పాఱునితోడ
గౌతమి యిట్లనుఁ-గన్నులు లేక

తనయుఁడే కనులుఁగాఁ-గను ముదుసళ్ళుల
మమ్మైనఁ గాన కి-మ్మాడికి నొనర్చి
నది పిశాచమ్మొ? భ-యద భూతమొక్కొ?
మండపములు గొప్ప-ప్రాఁకులు రచ్చ
కూటమ్ము లొప్పారు-కోటను గాచు
చుండు చంపావతీ! యురవు వీడితివో?
చేతఁగాదో? యని-చింతించి పొక్కి
తనయుని మేను ఱొ-మ్మున నదిమికొని
కాటి వాకిట నిల్చి-క్రందుగ నేడ్వఁ
గావలి వాకిటఁ-గడు దుఃఖమంది
నడిమి చీఁకటి రేయి-నను పిల్చుటెవరు?
కతమేమి? యేమి కొ-ఱఁత ఘటియిల్లె
నని చండ భాను కాం-తిని విలసిల్లి
చంపావతి యడుగఁ-జామయుఁ గాంచి
యేమియుఁ దెలియని-యీ బాలకుండు
మసనమ్ము చేరఁగా-మరులు భూతమ్మొ?
శాకినియో? పిశా-చమొ? పిన్నవాని
ప్రాణమ్ములను నోట-నై చిక్కొన్న యది
చూడుము నిదురించు-చొప్పు గాన్పించె
వీనిఁ గావుమ యని-వేఁడు నాసతికిఁ

జంపావతి యనియెం-జానరో! వినుము
మరులు భూతమ్ములు-మఱి పిశాచములు
నెవరి ప్రాణమ్ముల-నేఁ గొనలేవు
నీ తనయుం డేమి-నేరక రాఁగఁ
బ్రాక్కర్మమే వాని-ప్రాణమ్ముఁ దీసె
దుఃఖంబు మానుమా-తొయ్యలీ! యనుడుఁ
దల్లి జీవము గొని-తనయు జీవముల
నిమ్మంధుఁడగు తండ్రి-నతఁడు కావఁగలఁ
డనఁగఁ జంపావతి-యనుకంప తోఁపఁ
గర్మ వశత జీవి-కాయంబుఁ దొఱఁగి
వేఱు తనువు నొందు-విశయమ్ము లేదు
తనయు ప్రాణము లిచ్చి-తల్లి దుఃఖమ్ము
దీర్చుట నాచేతఁ-దీరెడి పనియె?
చింతింపకమ్మ! చే-సిన కర్మఫలము
లనుభవింపక తీఱ-దని వినలేదె?
నరపతి కొఱకుఁ బ్రా-ణము లిచ్చువారు
వేల కొలఁది లేరె-పృథ్వీ తలమున?
రాజ సమాధు లీ-ప్రక్క వేవేలు
కలవు చూడుము వగ-నలఁగుట విడుము
పొదమున గౌతమి-పోవ కల్లనియె

సురలు నరులు కోరు - వరము లిత్తురని
ఘోషించుచున్నవి - గురు పురాణములు
ఘనదేవతవు నీవ - కరుణింప కున్నఁ
బ్రాణమ్ము లిచటనేఁ - బాయుదు ననఁగ
నలువయుఁ బోవు ప్రా - ణము లీయలేఁడు
చక్రవాళమున వా - సము చేయు వేల్పు
లీఁ గలరేని యే - నీయంగఁగలను
[1] అంగమ్ములేని బ్ర - హ్మలు నాల్గుతెగలు
రూపున్న పదియు నా - లుగురు బ్రహ్మలును
దేవ గణము లాఱు - తెగలును చంద్ర
సూర్యులాఱు తెగల - సురగణములును
పలుతెగలై యున్న - ప్రావేలుపులును
నెవ్వగల్ కుడుచు [2] నె - న్మిది తెగలైన
నరకవాసులు గగ - నమున రిక్కలును
గ్రహసమూహమ్ము న - క్షత్రంబు లెల్లఁ
దనలోన నడఁగించు - కొనియున్న చక్ర
వాళంబు నందున్న - వరదాత్రువరుల
నెదుట నిలిపి చూపి - యామె దుఃఖమ్ము

---

1. చూ. ప్రస్తావన.

2. నరకములు 8 తెగలు :— మహానిరయము, రౌరవము, కాలసూత్రము, సంజీవనము, మహావీచి, తపనము, సంప్రతాపనము, సంఘాతము.

వదలుఁ గాక యని చం - పావతి పలుకఁ
పగిదిని సర్వ దే - వతలును పలుక
వినియామె తనచింత - వీడి సుతునకుఁ
జరమ క్రియలుచేసి - చన్నయాపిదపఁ
జంపావతి పిలువఁ - జనుదెంచినట్టి
వేలుపు గమి చక్ర - వాళ మందున్న
మేరువు కడ సప్త - మేదినీధ్రములు
వానిలో నొక్కొక్క - దానిని చుట్టి
యున్న సప్తాంభోధు - లొగి వానిఁజుట్టి
యలరు నాలుగు దీవు - లందు సొంపారఁ
జతురబ్ధి వేష్టిత - జగతియై వేయి
దీవులు చుట్టి సం - దీపించుచుండు
నేరెటి దీవిని - నెలకొన్న జీవ
వితతులఁ దెగలుగ - విభజించి వాని
కాయముల్ మట్టిచేఁ - గావించి మయుఁడు
విభజించి బొమ్మల - వెవ్వేఱునుంచు
చక్రవాళ మిది ని - శ్చల చిత్తలార!
ఇది కాటి ప్రక్కనే - యొసఁగిన కతన
నొలికి మెట్టని జనుల్ - పలికెదువారు
దీని వృత్తమ్మిది - తెలిపితి ననుచుఁ

జలచి త్రయై యగ - చాట్లొంది పుట్టు
వారి జీవిత మిట్లు - వఱలెడిదంచు
మణిమేఖల తలఁచె - మణిమొలనూలి
పేరి వేలుపు వచ్చి - కారు చీఁకటిని
యొడలు మఱచి నిద్రఁ - బడు సుతమతిని
వదలి యవ్వాలి దాని - మది చొక్కఁ జేసి
యలమి యెత్తికొని వి - యద్వీథి నేగి
ముప్పది యోజన - ములు దాఁటి యవల
వల దెసఁ జని మణి - పల్లవ మందు
మణిమేఖలను డించి - మణిమేఖలాంబ
దీవి యందే తాను - దిచ్చుమోమయ్యె.

---

౮. మేలుకొలుపుట

మణిమేఖలాదేవి - మణిపల్లవమున
మణిమేఖలను వీడి - మఱేఁగిన పిదపఁ
బడఁతుక నుద్యాన - వనమునఁ గన్న
యుదయుఁడు మిక్కిలి - యుడికి చింతిల్లి
యీ రేయి కడవ నా - యింతి నాచేతి
లోనిదే యని యెద - లోని తాపమునఁ
బడక పొందక కుందు - వాని యెట్టెదుటఁ

దోఁచి రాజకుమార ! - దొర ధర్మవిధులఁ
బోరపడునేని యీ - ధరణి పాలనము
కుంఠితమై చెడుఁ - గురియదు వాన
వాన కురియదేని - ప్రాణులు చచ్చు
జీవు లన్నియుఁ దన - జీవంబు లనెడి
న్యాయంబు రాజ పుం - గవులకుఁ గలదు
తపసి వృత్తి వరించు - తరుణిపై నుంచు
వలపు వదలుమని - వనమునఁ జొచ్చి
చొక్కి నిద్రించు నా - సుతమతి లేపి
యీ నగరమ్మున - నేఁటేఁట జరుగు
నింద్రోత్సవము గాన - నేగుదెంచితిని
చెలువ నీ చెలిపేరఁ - జెలఁగు వేలుపను
బుద్ధధర్మపథానఁ - బోవు హేతువులు
కలిగెఁ గావున నీదు - చెలిమికత్తియను
మఱపించి కొనిపోయి - మణిపల్లవమున
నుంచితి నయ్యమ - యోగిఁ బూర్వ జన్మ
మెఱిఁగి యిటకు నేఁటి - కేడవనాఁడు
వచ్చి చేరును శంక - వలదు నీ కామె
వేఱు రూపమ్మునఁ - జేరినఁ గాని
జన్మనై జమ్ము దాఁ - చఁగఁ గాదుగానఁ

దెలియుంగ వచ్చు నీ - దేశంబు చేరు
తఱి సిటుఁదోఁచు చి - త్రంబులు పెక్కు -
కలవు మాధవి కీట్లు - కలిగిన తీరు
నుత్తమయగు పుత్రి - యొందిన విధము
నాదు వృత్తాంతంబు - నయమునఁ జెప్పుము
జలధిలో నున్న మా - యిలువేల్పు పేరు
బాలకుఁ బెట్టంగ - వలయున యంచుఁ
గోవలుఁ డాపేరు - కూఁతున కుంచు
నిసి మారుఁ డమ్ముల - వెసఁ బాఱవైచి
వేసర, బమ్మెర - నాసలఁ గోసి
తపసి వృత్తింబూను - తనయను గంటి
వని స్వప్నమున వలె - నంటిఁ దెల్లముగ
నిదియు నామెకు జ్ఞప్తి - పొదలఁ దెల్పుమని
మణిమేఖలాదేవి - మఱుఁగైన యంత
మదిఁ గుమారిలి సుత - మతి లేచి యచట
నాటకాచార్య గ - ణంబుల తోడఁ
బద్ధతు లెఱిఁగిన - వారికిఁ గమల
వర్తనముం జూపి - నర్తన చలుపు
రంగ మందలి నటీ - రమణుల తోడ
వాని కంగములగు - వీణాదికములఁ

దోడుగాఁగొని పెక్కు - తోయంబులైన
పాటల నభ్యాస - పఱచు వారలకు
ననువుగా శ్రుతిగూర్చి - యనుగమించుచును
పాడి యనుభవించి - పదపడి తొలఁగఁ
ద్రోచిన కతన వే - దుఱు గొన్న కరణి
విరహ వేదనచేత - వేఁగుచుఁ గూర్కు
లేక తన్మయతతో - లేమలు దిరుగ
ఫలము లేని విటుని - పసిఁడి వెలంది
యిచ్చగింపక కన్ను - లెఱ్ఱగాఁ జేసి
తెలిపిన యాసైఁగ - తెలియక యల్కఁ
గల్ల నిదురవోవు - కలుకులఁ బూల
పాన్పునందు విటులు - బతిమాలి తడవఁ,
బిల్లలతోఁ జేరి - వెసఁ బరువిడుచు
నాడుచుఁ బిన్నతే - రీడిచి యలసి
పడకల నిదురించు - పంచాయుధ ధరు
లగు ముద్దుపిల్లల - కౌగి ధాత్రిజనము
బడిసి ధూపమువైచి - వడి నిద్రపుచ్చ,
నీటి పులుంగులు - తోఁటపిట్టలును
పారువములును జి - హ్వాల నడంచుకొని
కౌతుకానందముల్ - కడవట్టె యుండఁ

తెలుఁగు వాద్యములు క - న్నులు మూసియుండ
నూరి వారెల్లరుఁ - గూరుకునొందు
నడురేయి రాడ్భవ - నంబునఁ గంచు
పలకపైఁ గొట్టు గం - టల చప్పుడులును
వ్రతయుత నియతోప - వాస శ్రమమున
వినుతించి భగవానుఁ - బిలుచు పిల్పులును
పెద్దవీధుల సందు - వీధుల నగర
రక్షకుల తుడుము - రవమును మఱియు
కడలి తీరమున నౌ - కా వణిగ్వరులు
కలిపిన పలు రక - ముల యాసవములు
త్రావి మైమఱచి గీ - తమ్ములు పాడి
యార్చు కేకలును, వేఁ - పాకు తెల్లావ
లిడిన ధూపము కేలఁ - బడఁతులు వట్టి
పురుటింటి బాలెంత - పూవుఁ బోణులకు
* జలకంబు సేయించు - కలకలములును,
ధీరత్వమున్నట్టి - వైరులు లేమి
వీర వరేణ్యులు - చేరి యానగర
భూత చతుష్కముం - బూజలు సేసి

* బిడఁగన్న బాలెంతలు పదియవ నాఁటిరేయి కొలఁకున స్నానము చేయుట విధి. ఆప-గృహ్య-౧౫ ౪౦ ౩ సూ.

యక్షనీశునకు జయ - మగుఁ గాక యనుచు
బలులిచ్చి సేయు కే - కల చప్పుడులును
యువకులు బాలెంత - లువిద లశక్త
బాలురు శూలార్తి - పడువారు పెద్ద
కుఱుపులు గలవారు - గురు మాంత్రికులును

మండప భూత మి - మ్మడి దయతోడ
నేతెంచి బలి గ్రహి - యించుఁ గాతమని
చేయు సందడులును - చెలఁగి యొండొగుచు
ధ్వనియింప విని మదిఁ - దటమట పడుచుఁ
గటికి చీఁకటి నొంటి - గాఁ దోఁటనుండి

పడమటఁ గల చిన్న - వాకిలి త్రోవ
వెలలి దైవము ప్రేమఁ - దెలిపిన చక్ర
వాళంబు వాకిలి - పలువురు చొరఁగఁ
దీసి యుండఁగఁజొచ్చి - తెఱవ యచ్చోటఁ
గ్రాలెడి లోకోప - కారికా మండ

పము చేరి తానొక్క - ప్రక్కనున్నంత
నట గొప్ప కంబంబు - నందు హేతువులు
చూప మయుఁడు చెక్కు - సుందర ప్రతిమ
సుతమతి భ్రమియించి - చోద్యంబునంద
దివ్యవాక్కుల తోడఁ - దెఱవ కిట్లనియె

రవివర్మపుత్రి ! తు - రగసేన యొప్ప
దుర్జయుదేవి ! నీ - తోడి డా తార
చావ దుఃఖించి దం - తావళి మెదుటఁ
బడి ప్రాణములు బడి - వదలిన దాన!
చంపానగరమందు - సద్ద్విజుఁడైన
కౌశికు కూఁతురా ! - కడఁక నీపురము
మారుత వేగుతోఁ - జేరి యక్కయగు
తారతోఁ గూడిన - వీరవైనట్టి
సుతమతీ! విను పిన్న - సోదరి లక్ష్మి
నేఁటికి నేడవ - నాటి నిశీథ

మునుఁ దన పూర్వవ - ర్తనముతో నీదు
జన్మ వృత్తాంతంబు - చక్కన యెఱిఁగి
వచ్చు నంజకు మన - వనజాత నేత్ర
సుతమతి హృదయమ్ము - స్రుక్కుచు వడఁకఁ
గావలి వారలు - కను మూసి కూర్క

మృదు తల్పముల కనుల్ - మిఱియుచు నార్ప
సంకు లర్థము లేని - చప్పుడు సేయ
విజ్ఞు లర్థముతోడ - వేదముల్ చదువ
వారణ ఘటలు ఘీం - కారముల్ సేయఁ
గొక్కురు కోయంచుఁ - గోళ్ళు కూపెట్ట

గుజ్జుముల్ సకిలించి - కుదులుచు నాడఁ
బులుఁగు లుచ్చావచ - ముగ రొదసేయఁ
గాంతల గాజుల - గలగలల్ లేవ
దేవతా బలులు సం - తృప్తిగ నడవఁ
గలప మమ్మోడివారి - యలరుల పూజ
లలరారఁ జర్మ వా - ద్యమ్ముల శ్రుతులు
సొంపుగఁ గూరిచి - యింపుగ లేవ
దాతల మొగసాలఁ - దగు ధాన్యరాసు
లతిశయింపఁగఁ బ్రాణి - తతి నిద్రలేవఁ
గారు చీఁకటి గుంపు - కడలకుఁ దోలఁ
గడలిలో నుండి య - ర్కుఁడు మొలతేర
నమ్మువ్రేటుంగొన్న - యాఁడు నెమ్మివలెఁ
బరితాపమందుచుఁ - బురమునఁ జొచ్చి
వీథి ప్రక్కనపోయి - వెలఁది మాధవికి
జరిగిన సంగతి - సరవిఁ దెల్పుటయు
మణిఁ గోలుపడిన జి - హ్మగమును బోలెఁ
దన కూఁతులేమికిఁ - దపియించి కుంది
మాధవి యటమట - మఱుఁగుచు నుండె
నుసుఱుల నీఁగిన - యొడలి కైవడిని
సుదతిని వీడిన - సుతమతియుండె.

౮. మణిపల్లవము

ఇచ్చట సుతమతి - యిట్లుండ నచట
మణిపల్లవమ్మున - వనధి తీరమున
నలలు మోఁదుచు నున్న - పొలమున యందు
సంకు పుర్వులు కెల - సంబున దున్న
ముత్తెముల్ పండిన - పొలమున యందు
పగడాలతో మంచి - యగురు గందంపుఁ
దరువుల దొరలించు - తరఁగలు పరవు
ధారణిఁ బులిగోరు - లారె పూవులును
విరిసి మొగలిపొదల్ - వికసిల్లి యడను
నందల్లికలువ పూ - లందంద యొండి
తుమ్మెదల్ జుమ్మని - క్రమ్ముచునుండు
మడుఁగు దరిని మెల్ల - మల్లెలు పొన్న
పొగడలు పొలుచు గు - బురు జొంపములను
ఎండ చొరక పూవు - లెలరు పందిరిని
అలల మోఁదులఁజేరు - తెలి సైకతమున
పూల పడక యందు - పొసఁగ నిద్రించి
లేచి నెలఁత చెలు - ల్లేక చుట్టములు
లేవి క్రొత్తగు చోట - మేను దాలిచిన
పాణివలెను చెలిం - బరిచయ స్థలము
కానక కని యెఱుఁ - గని వానిఁగాంచి

జలధిలో నొక ప్రదే - శమ్మని తలఁచి
తపనుండు పొడముడుఁ - దపియించి కాంచి
యుపవనంబున నిది - యొక భాగమేమొ?
సుతమతీ! యొందు దాఁ - గితివో యెఱుంగ
కలయొ? విభ్రాంతియో? - మెలఁకువ యొక్కొ?

ఎడ నడుంకుచు నుండె - నెడరు గూర్చితివి
ఇదె యుంటినని ధైర్య - మీయవు వచ్చి
యూఱట గొను పలు - కొకటేని యనవు
తమము తొలంగె మా - ధవి యడలొందు
విడిచి యేగితివేమి? - వెత మాన్పరమ్మ

విద్దెలు నేర్చిన - విన్నాణిపీవు
వంచన చేసితో? - భయమందుచుంటి
నొంటిమైనని చెలి - యుమ్మలికింప
నలలలో నూఁగెడి - పులుఁగులు పరపు
ఱెక్కల పక్కలు - రేఁగు తుమ్మెదలు

వ్రాలి ముడిచి తేనె - గ్రోలు - తేఁటులును
అంచపుం బొదయఁడై - యట నలరారఁ
బలు రంగు లడరు ప - క్షులగమి యొకటఁ
బగటేంద్రు విడిసిన - పాళెంబుఁ బోల
నలలతోడి జలంబు - కలయిక వలన

నెదు రెదురై యొప్పు - నిసుక తిప్పలును
రేవు రేవుగ నెల్ల - రేవులు చుట్టి
తనవారిఁగానక - తపియించి కుంది
విరులు తుఱుము నెఱి - కురుళ్ళముల్ చెదరి
వెనుక ప్రేలఁగ నట - విసువక్క తిరిగి

ఎలుఁగెత్తి పెద్దగాఁ - బిలిచి వేసరుచు
వెన్నవ లెన్ని పె - ల్లేడ్చుచుఁ దండ్రిఁ
దలఁచి మమ్మావిధిఁ - దలరింపఁజేయు
దుష్టకర్మము మిమ్ము - దూపిల్లఁజేయుఁ
దల్లికన్నగి తోడఁ - దరలి కష్టించి

వేలుదేశము చేరి - పెనుకత్తి చేతఁ
దెగి విహ్వాలించిన - దివ్యతేజస్వి !
ఓ యని పలవించు - చున్న యయ్యెదుర
దెసలకుఁ గాంతులు - దీపిల్లఁజేసి
భూస్థలిపయి మూఁడు - మూరలులేచి

దశహస్త పరిమితి - దశదిశలందు
శాస్త్రోక్తమైన సు - స్ఫాటిక వలయ
మేర్పడి మేల్పడ్డ - యెడఁ దమ్మిచ్ఛదర
మలరి సర్వజ్ఞాన - కమరిన యచ్చటఁ
దరులు వాసన లేని - విరుల నీయవ్వను

పులుఁగులు వఱచుచు - నలివు సేయవును
అమరేంద్రుఁ డుంచిన - యమ్మణి పీఠిఁ
గాంచు వారల పూర్వ - కర్మవృత్తముల
వారికిఁ దెలుపు ప్ర - భావంబు గలది
నాగలోకం బేలు - నాథ ద్వయంబు
ఒకచోటఁ బుట్టుట - యొకట వర్ధిలుట
చూడక తమపట్టు - వీడక వైర
వహ్ని యెదల రాఁజి - బలుపోగ లెగయఁ
కనులు జేగుఱు గాఁగ - ఘనసేనఁ గొనుచు
ననిసేయఁ బూనిన - యానాఁడు మీరు
కినుకలు వీడుఁడు - కీడు వద్దనుచు
బుద్ధుండు బోధించు - పూత ధర్మముల
నుపదేశ మొనరుచు - నురు గుణనిధులు
పూజించు చుండిన - పుణ్యపీఠంబు
మణిమేఖలకుఁ గనం - బడియె నయ్యెడను.

౯. పూర్వజన్మ వృత్తాంతము

అటఁ బీఠముం గని - నంత నాచెలికిఁ
దెలియకయే కేలు - తలమీఁది కెక్కె
నానంద బాష్పంబు - లలర వెల్వడియె

ముమ్మాఱు వలగొని - మ్రొక్కి-నుతించె
మొగులు తోడ మెఱుపు - పుడమికి దిగిన
పగిదిని సాష్టాంగ - పడి లేచి పూర్వ
జన్మవృత్త మెఱింగి - శయములు మొగిచి
* శుద్ధ తపస్వీ! వి - శుద్ధ విజ్ఞాని!
♦ కాయగట్టను కొండ - కాలువ దరిని
నీవు పల్కిన దెల్ల - నిజమని యిపుడు
తమ మీఁగ నెఱిఁగితిఁ - దత్త్వ విత్తముఁడ!
గాంధార భూమి భా - గమ్మునఁ బూర్వ
భారమ్ము నీఁగఁగాఁ - బాలించు హస్తి
పతి బావమఱఁదియౌ - బ్రహ్మధర్ముండ!
రాజున కీవు పె - న్రాగంబుతోడ
ధర్మంబు బోధింపఁ - దగ నేగి నేఁటి
కేడవ నాఁడు నీ - యిలయందు గొప్ప
భూకంప మొనర్చు - పోలుపేది నీదు
నగరంబు చెడి పడు - నాగలోకమునఁ
గాన నీ నగరంబుఁ - గడువడి వదలి

* బ్రహ్మధర్ముఁడను తపస్వి తనకు పూర్వము వినిపించినవియెల్ల నిపుడు తోఁచుటచే నతని సంబోధించి చెప్పుచున్నది.

♦ కాయంగర్టై - అనుదానికి తెనుఁగుచాయ.

వినిపింపుమన నిన్ను - గాని తెచ్చువేల్పు
పదపడి తోఁచి నీ - వల్లభుఁ డీతఁ
డని తెల్పి తట్టి వే - ల్పరయ రాదయ్యొ
నని యేడ్చుచుండె న - మ్మణి మేఖలయును.

౧౦. మంత్రదానము

బుద్ధ పీఠిక యందు - పూర్వవృత్తంబు
మణిమేఖల యెఱింగె - మంచిదే యయ్యొ
తాఁ బొందిన వరంబు - తగినదే యయ్యొ
నని క్రొన్ననం గేలఁ - గాని మింటనుండి
పూలత దిగి భువి - బొలిచె ననంగ
మణిమేఖలాదేవి - మహిఁ గాన వచ్చి
పూర్వజన్మజ్ఞాన - ముం బొంది నిలుచు
మణి మేఖల వినతి - మాడ్కి నిట్లనియె
జీవులన్నియుఁ దెల్పె - చెడ ధర్మవిధులు
చెవిఁ జొరనీయక - క్షీణించు తఱిని
తగవు సొప్పడి నిల్పఁ - దలపోసి యంత
నరకుండు తాను మా - ఱగు కాలమందు
బాలార్కుఁ డొక్కఁడో - ప్రభవించె ననఁగ
నీవు జనించితి - నీ పాదములకు
సేవలు చేసితి - నీవయై యున్న

యీ పీఠమందు నా - హృదయ మంచితిని
శిరమునఁ దాల్చితి - విరులు చల్లితిని
తోడిఁబడు దుఃఖంబు - చెడుఁగాక యంటి
నని వలగొని పీఠ - మునకుఁ గేల్మోడ్చి
బంగరు లత యొండు - రంగార నిలకు
దిగి నిల్చెననఁ బాల్చు - దేవికి నెదుర
నిలిచి కై మోడ్చి నీ - విండారు దయను
నాజన్మవృత్తంబు - నోజ నారసితి
నా భర్త యెచట ను - న్నాఁడో తెల్పుదువె ?
అనుటయు నద్దేవి - వినవమ్మ లక్ష్మి !
రావాలుతో నీవు - రాగంబు మీఱఁ
బూఁదోటలో నుండి - పొలయుల్కఁ గొంటి
వలపు వెల్లివిరియఁ - బతి సైఁప లేక
నీ పదములఁ బడి - నిను వేఁడు నంత
[1] సాధుచక్రుం [2] డభ్రి - సంచారి యూస

1. "ఓం మణి పద్మేహుం" అను మంత్రము వ్రాయఁబడిన లోహ చక్రము కలవాఁడు. ఆ మంత్రమును జపించుచు దానిం ద్రిప్పుచుండుట బౌద్ధుల యాచారము. ఇట్టియది యిప్పుడు టిబేటునఁ గలదందురు. మంత్రజప ఫలము నరకలోకముల దాఁటి నిర్వాణము పొందుట.

2. బౌద్ధులలో బుద్ధిపొందిన వారాకాశసంచారులై యటనటఁగ బౌద్ధపీఠముల దర్శించి పక్వమనస్కుల కుపదేశము చేయుచుఁ గోరిన వారి కోరికలఁ దీర్చుట వారి యాచారము. అట్టి వారిని చారణులందురు.

జన్మదుఃఖము నుండి - జనులఁ దప్పించి
వైరంబు గలవారి - వాదంబు మాన్చి
మైత్రితో జీవులు - మనుఁగాక మనసు
కరుణచే నీరయి - కరఁగును గాక
యని దీవనలు చేసి - మును పెల్లవారు
కని విన ధర్మంబు - కలపంగ నెక్క-
* కొండపై దోసంబు - క్రుంగించు నట్టి
పాద చిహ్నము లుంటఁ - బద పంకజగిరి
యను పేర నొప్పుకొం - డను వలగొనుచు
సేవింప వచ్చితిఁ - జిత్త శుద్ధిగాని
సేవింపుఁ డని వచిం - చిన యట్లువారు
తప్పక యేగి యు - త్సవము చేయించి
సేవించు భాగ్యానఁ - జెలి వారలిపుడు
మాధవివైమె సుత - మతి యయి నిన్ను
చేరిరి నీవు నీ - చిత్త కలంక
మీఁగితి తొలిబాము - నెఱిఁగితి ధర్మ
తత్త్వ మెఱిఁగి జ్ఞాన - తరణి చేకొంటి
తక్కిన మత ధర్మ - తత్త్వముల్ దెలుపు
వారలు తెల్పు నొ - ప్పఁగ వినంగలవు
వలుధర్మ తత్త్వముల్ - పరికించి వినఁగ

* ఆ కొండగృధ్రకూటము. అది మగధలో రాజగృహసమీపమునఁగలదు.

లే వయసుది మఱి - లేము యంచెవరుఁ
జేర్చరు తత్త్వముల్ - చెప్పరు గాన
వలయు రూపము ధరిం - పం గగనమునఁ
జరియింప ననువయి - చను రెండు మంత్ర
ములఁ గొనుమని నేర్పి - పూర్ణిమయైన
♦ మంగళ దినము సా - మాన్య విజ్ఞాన
మున వెగటొంది యి - మ్ముల జతుస్సత్య
ముల నరసిన జ్ఞాని - బుద్ధుండు తపసి
చెప్పిన విధు లను - ష్ఠించుట సిద్ధ
మని నిశ్చయించిన - వనితవు నీవు
వీటికిఁ గేల్మోడ్చి - వినుతించి యుంటి
వింక నీ పురమున - కేగెదు గాక
యని లేచి మఱియొండు - విను మది చెప్ప
మఱచితి మనుజుల - మయి కూటెఱిప్ప
యీ మంత్ర మాఁకలి - యొసఁగ నీ కణఁచుఁ
గొనుమని యొసఁగి య - క్కొమరైన వేల్పు
తరుణి దీవించి యం - తర్ధానమందె.

♦ వైశాఖపూర్ణిమనాఁడు బుద్ధుఁడు జ్ఞానియయ్యెను కావున నా [illegible] మంగళదినము.

౧౧. పాత్రగ్రహణము

మణిమేఖలాదేవి - మఱుఁగైన పిదప
మణి పల్లవంబున - మణిమేఖలయును
తెల్లనైన యిసుక - తిప్పలు పూల
తోఁటలు చల్లని - తోయజాకరము
లానందముగఁ గాంచు - చామప నపవ
ద్వీప తిలక యను - దేవతా కన్య
కానంగ వచ్చి యో - కలికి! యెవ్వతవు ?
కలము పగులు నంతఁ - గడలిలోనుండి
యీఁది గట్టెక్కిన - యింతి నా నుంటి
వనుపు నయ్యెను యిట్టు - లను ధైర్యమొంది
యే జన్మమును గూర్చి - యీ వడిగితివో ?
పూర్వ జన్మంబున - భూపతి తనయు
రాహులు భార్యనై - రాజిల్లి లక్ష్మి
యను పేర ధారణి - నొప్పారు చుంటి
నీ జన్మమున వెల - యింతి మాధవికి
మణిమేఖలయను ప్రే - మంపుఁ గూఁతురను
దైవమిచట నన్ను - తగ డించి పోవ
నీ పీఠికడఁ బూర్వ - వృత్త మారసితి
నిచటికి నారాక - కిది కారణంబు
పొందిన ఫలమిది - పూఁబోఁడి యెవత

వీ వనుటయు నామె - యీరీతి ననియె
నీ పూర్వజన్మంపు - నియతి నారసితి
నంతసమయ్యె నో - చాన ! యిచ్చటికి
దాఁపునఁ గలదు ర - త్నద్వీప మనఁగ
నందు శమంత శై - లాగ్రంబు నందు

జినదేవు పదపద్మ - చిహ్నముల్ గలవు
తత భవజలధి సం - తరణమ్ము లతని
చరణముల్ వలగొని - సద్భక్తి మ్రొక్కి
ప్రణుతించి యిచటికి - వచ్చితిఁ బూత
దర్శనీయమగు ర - త్నపుఁ బీఠ నిందు

నాజ్ఞఁ గాచెడిదాన - నతివ నాపేరు
ద్వీప తిలక యండ్రు - తిఖరి ధర్మేశు
నధ్యక్షత వచించి - నట్టి ధర్మములఁ
దప్పకొనర్చు వ్ర - తస్థులు కాంచి
వినుతించి తమపూర్వ - వృత్తమారయుదు

రట్టిరె విన ధర్మ - మర్హమై యుండుఁ
బావన హృదయ ! యీ - బౌద్ధపీఠంబు
ముందరఁ గలువలు - నిందీవరములు
పద్మముల్ నిండిన - పరిశుద్ధ సరసి
గోముఖి యను పేరఁ - గొమరారునందు

సరవి వసంత వై - శాఖమాసమున
* నడిమి నక్షత్రమై - యడరు విశాఖ
తోడఁ జంద్రుఁడు కూడి - తోఁచు పున్నమను
బోధిసత్త్వుని జన్మ - పూత దినమున
మానుగ నేఁటేఁట - మీన లగ్నమున

మీన నిలయము ముందు - కానంగ వచ్చు
గోపుత్రకుని చేతఁ - గొమరార నున్న
యమృత సురభియను - నరుదైన పాత్ర
మావేళ యీవేళ - యానాఁడె నేఁడు
రమ్మ నీ చేతికి - రావచ్చు నద్ది

---

* ఇప్పటి యిరువదేడింట నడిమిదిక్కగు చిత్రకాఁగా విశాఖ యెట్లగు నన, సంవత్సరమందలి రెండు విషువద్దినములలో మేషాయనమందు సూర్యున కెందు ప్రవేశము కలదో యది మొదటిదిగా నెన్నుట జ్యోతిశ్శాస్త్ర సిద్ధాంతమగుట వలనను పూర్వ మొకతఱి సూర్యుని కృత్తికాప్రవేశవేళ మేషాయనము కలిగెననియు దానింబట్టి కృత్తికను మొదటినక్షత్రముగా నెన్నుచు వచ్చిరనియుఁ బూర్వ జ్యోతిశ్శాస్త్ర గ్రంథములందు తెలియవచ్చుటచే విశాఖ మధ్యనక్షత్రమనుట దోసముకాదు.

కృష్ణయజుర్వేద సంహితవలనను కృష్ణయజుర్వేద బ్రాహ్మణము వలనను కృత్తికయే మొదటిదని తెలియుచున్నది. విక్రమాదిత్యుని సభానవరత్నములలో ప్రసిద్ధజ్యోతిర్విదుఁడగు వరాహమిహిరుఁడు తన కాలమున మేషాయనమం దశ్విని నక్షత్రముండుట యెఱింగి తత్పూర్వపద్ధతికి మాఱుగా నశ్వినినుండి యెంచు పద్ధతి నేర్పఱచుటచే నిప్పుడిట్లున్నది.

అందుండి కరియు జీ - వౌషధ మరియు
నఱచేతి నొప్పించి - తఱుఁగక వచ్చు
నమ్మాయి! మీయూర - నలరు నఱవణ
ఋషియొద్ద దీని మ - హిమ విందుగాక
యని యామె పలుక న - మ్మణి మేఖలయును

వలపున మణిపీఠి - వలగొని మ్రొక్కి
ద్వీప తిలక తోడఁ - దరువున నరిగి
గోముఖి వలగొని - గుఱికొని నిలువఁ
బాత్రంబు లేచి యా - వ్వనిత యంజలిని
నిలుచుటయును - చెలి నెమ్మనమందు

మితిలేని ముదమున - మీఱి పెల్లుబ్బ
మారుని గెల్చిన - వీర పదములు
చెడు త్రోవ చెడుపగ - చెఱుచు పాదములు
తగ వుపదేశించు - తలిరు పాదములు
స్వర్గంబు గోరని - ప్రణుత పాదములు

తలఁపులు వెనుబడ - నిలుచు పాదములు
కన్నులొసంగు స - త్కరుణా పదములు
చెడుపల్కులు వినని - చెవుల పాదములు
నయము సత్యము నిల్పు - నాల్క పాదములు
నరకులు వగచెడ - నడచు పాదములు

అరుహాల చింతల - నడఁచు పాదములు
అట్టి నీ పదముల - కడఁగుట దక్క
దీవింప నానాల్క - తివురదు సత్య
మని వినతించు న - మ్మణిమేఖలకును
బోధి నీడను దోఁచు - నాథుపాదములు

తనివితీఱ నుతించి తద్ద్వీప తిలక
యిట్లను నాఁకలి - యిలునడిఁ జెఱుచు
గౌరవమును చంపుఁ - గైకొన్న విద్య
యను నావను పగుల్చు - నరుదైన తొడవు
సిగ్గును వదలించుఁ - జెఱుచుఁ గీరితిని

సుందరులై యొప్పు - సుదతుల వెనుక
నిలుపు నాఁకలియను - బలు పిశాచమ్ముఁ
దఱిమిన వారిఁ గీ - ర్తనము సేయంగ
నానాల్క కంత వి - న్నాణంబు లేదు
ధరణి వేఁడిమి నిండఁ - దరువు లెండంగఁ

భాగ లెగయ రగులు - నగ్ని పైకొనఁగఁ
బ్రాణులు మడియ వ - ర్షము పడకున్న
విశ్వపాలన చెడ - వేద విప్రుండు
స్వర్గమర్త్యంబులఁ - జనఁ జాలువాఁడు
గాటంపు టాఁకలి కాల్చి పీడింప

నార్చు వైరవ్రులేక - యలయుచు సొలసి
తిరుగు విశ్వామిత్ర - దివ్యతపస్వి
కుక్క మాంసము గాంచి - కర్మ వేల్పులకు
నొప్పించి తినఁగ నా - హుతి సేయువాని
యెదుటఁ బర్జన్యుండు - పడటూనఁ దోఁచి ౯౯

వర్షంబు కురియంగ - బంటలు పండె
జీవులు సుఖియించెఁ - జెలఁగె లోకములు
కలువు నోరుచు శక్తి - గల ధనికులకుఁ
బెట్టువారు తగవు - వెల కట్టువారు
ఓరువలేకుండు - నురు దరిద్రులకుఁ ౧౦౦

గలుగు పేరాకలిఁ - దోలఁగించు వారు
ధర్మమార్గమ్మునఁ - దనరారు - సౌఖ్య
మయ జీవితము నూరా - లయి పండు కడవు
వారలు బీదల - నారసి యుష్ణ
మిడువార లన్నంబు - నిడువారు కారు ౧౦౧

ప్రాణంబుల నొసంగు - వారలు చుమ్ము
అట్టి జీవితదాన - మను దృఢవ్రతము
పూని సన్మార్గంబు - బుద్ధి నారసితి
వనుటయుఁ దొలిపుట్టు - వ్రత నేత వలుకు
చెలువుండు హామునే - జీవమూల్ వీఱ ౧౦౨

నేనగ్గిఁ జొచ్చు ము - న్నొండలో నలసి
వచ్చిన సాదున - కిచ్చి కుడ్పినది
యరసితిఁ గలలోని - యర్థంబువోలె
నాఫలమ్మగ జీవ - నౌషధమైన
పాత్రమ్ము చేతికి - వచ్చి నిల్చినది

తగ వి త్తి ఫలియించు - ధర్మఫలమ్ము
కుడుచు ధనికు లిండ్ల - కడనిల్చువారు
కడుపును జఠరాగ్ని - కాల్పఁ బేలికలు
కట్టె మానముదాఁచి - కండలు కరఁగ
నెండఁగాంచక వాన - నెంచక యేగి

తల వాకిటను నిల్చి - తలరుచుఁ బూర్వ
పాపమ్ముచేఁ దాప - పడువారు వారిఁ
గన్నఁగొడుకు మోముఁ - గాంచి తపించి
పాలు కురియు తల్లి - వక్షోజ మట్లు
కోరిన యప్పుడు - కోరిన యంత

జీవామృతము దయ - చేయు పాత్రమునఁ
దపియించు మోములఁ - దనివి నిండంగ
నలరారుచోఁ గాంచ - నాస గల్గెడిని
అన, దాని వృత్తాంత - మరసితి వీవు
ధర్మమ్ముసాక్షిగా - దయను వర్ణించి

కుడుపు పుణ్యాలకై తాఁ - గొరియుఁ బాత్రమ్ము
మఱవక మీఁటనుండి - మరలును ననఁగఁ
దెఱవ మిన్నయు ద్వీప - తిలక పాదముల
కెఱఁగి యాపాత్రము - మృదుల హస్తమునఁ
దాలిచి మణిపీఠి - దర్శించి మ్రొక్కి
మింటికి కెగసె మణి - మేఖల యంత
దైవము పల్కు స - త్యము దినమిద్ది
తనయ యింకను రాదు - తప్పెనో యనుచు
వనరుచు నుండిన - వారల యెదుర
దిగి వారి కలఁతలఁ - దీర్చి వారలకు
నద్భుత మగు లీల - ననియె నాబాల
రవివర్మపుత్రి ! దు - ర్జయుదేవి ! యమృత
వతి గర్భమునఁ బుట్టి - హిత లక్షలగుచుఁ
దారయై వీరయై - తనరిన మీకు
మ్రొక్కెద మీకలి - బొంది యుండఁగనె
తాపముల్ తలఁగించు - తపముసేయంగ
నఱవణమహేంద్రు - నంఘ్రిపద్మముల
కడ నుపదేశ మ్మొం - దుఁడు మార్గమదియు
పసిపట్టికై యమృ - త సురభి యిద్ది
దీనికి మీర ల - ర్చించి మ్రొక్కుఁడు
అన వారు మ్రొక్కిరి - ముని పదములను
శరణొంద లెండనఁ - జనిరి ముప్పురును.

౧౨. అఱవణముని సేవనము

అట వారు చనుచు మ - హాముని యెచట
వఱలు సంచరియుచు - నఱముది నేను
తలరని నాలుక - గలుగు నఱవణ
ముని వసియించు ని - మ్మును చేరి ముగురు
ముమ్మారు వలగొని - ముని పాదములకు

వందన మొనరించి - భక్తి గేల్మోడ్చి
సుకుమారి యుపవనిఁ - జొచ్చుట యుదయుఁ
డచటికి వచ్చి త - న్నాడిన పలుకు
మణిమేఖలా దేవి - మణిపల్లవమున
వదలుట యటఁబీఠి - వలనఁ దొల్జన్మ

పొలుపు నెఱుఁగఁగా - బూర్వ - నాథుండై
యుదయకుమారుఁడై - యుదయించుట యును
అక్కలై యుండిన - యుల - తార వీర
దుష్కర్మమున మృతి - దొరసి మాధవిగ
సుతమతిగాఁ జనిం - చుటయును దెలిపి

నియమముల్ మాని స - న్నిధి వినుమనుచు
మూఁడు మంత్రమ్ములు - ముదమున నేర్పి
మణిమేఖలాదేవి - మఱుఁగగ నంత

ద్వీప తిలక కాని - పించి చేరుటయు
గోపుత్రకుని బిచ్చె - కోర నిప్పించు
టయు దానికత ముని - దాపున వినుచు
యనుచుఁ బొమ్మనఁ దాను - చనుదెంచుటయును
నియతుని పాద స - న్నిధి విన్నవింప
విని మహాముని యిట్లు - వివరింపఁ దొడఁగె
తనివి ననని ప్రేమ - తల మూఁటి సన్న
వనితల నడవడి - వలనొప్ప వినుము
నీకు దైవ మెఱుఁగ - నిగదించు నాట్లు
చనిన పిదప మఱు - జన్మంబుఁ దొలఁచు
జిత మూరు చరణాబ్జ - చిహ్నంబు లున్న
పాద పంకజగిరిఁ - బరికింపఁ జనుచుఁ
గచ్ఛయనేలు భూ - కాంతు దుర్జయుని
విరితోఁటలోఁ గాంచి - ధరణీశ చంద్ర !
నీవు నీదేవులు - నెమ్మి నున్నారె ?
యన రాజు కళవళ - మంది చింతించి
మైరేయ పాన వి - మత్తత వీర
మే నెఱుంగక క్రొత్త - యేనుఁగు నెదురఁ
జని చచ్చుటను విని - వనరుచుఁ దార
మేడ యెక్కి దుమికి - మృతిఁ జెందె ననుచు

విసిపింప విధికృత - మున కిట్లు వగవ
వలదని యూఱట - పలికి లేచితిని

ఆట వెలందుల - యాభరణముల
మాటుపువలె వేఱు - వేఱు భూషణము
లితవుగఁ దాల్చి వ - చ్చితిరో యటంచు
మణిమేఖల యెదుట - మాధవి సుతను
తుల చరిత్ర మతఁడు - తెలిపియుఁ దృష్టి

సనక యిట్లను జన్మ - సంగతుల్ ధర్మ
పద్ధతుల్ క్రమముగఁ - బరికించి తెలియు
కన్యకా! వేడ్క తోఁ - గడఁకతో వినుము
ధర్మప్రభుని మహా - ధ్యక్షతఁ దెలుపు
సద్ధర్మములు వృద్ధిఁ - జనక నిర్వాణ
పథము గతికయును - పల్లేరు పెరిఁగి
మూయంగఁబడి దోష - ములనుండి కలుగు
దుర్గతి వాకిలి - దోఁచె విస్మృతిగ
జీవులు చనుదారి - చిర శుద్ధ మయ్యు
గాఢమంచు కవిసి - కత్తుక నుంచు
మిహిర మండలముందు - వహినిదోఁచినది
కాని యింపు వెలుంగు - కాన రాదయ్యె
సినుప సలాక చొ - చ్చిన మణి త్రోవ

నబ్ధి పోవద మైన - నాత్రోవఁ జొచ్చి
నన్నని జలధార - సరణి సన్మార్గ
మనుసరించుచు నుండె - జనమునఁ గొంత
నాయుపదేశమ్ము - నర్మిలి వినర
యియ్యది మర్త్యుల - యెఱుఁగమి గానఁ
జక్రవాళంబునఁ - జను వేల్పులెల్ల
దుఃఖించి గుమిగూడి - తుషితలోకమున
* మహాదేవు పదముల - మన్నించి యెఱఁగి
గాఢాంధకారమ్ము - గ్రమ్మ జగమున
బాలసూర్యుఁడు తోఁచు - పగిదిని ♦ వేయి
నాఱు నూఱుల పది - యాఱవయేఁట
బుద్ధదేవుఁడు భూమిఁ - బొడము నాపిదప
గురు సరస్సునఁ బిన్న - పరివాహమందు
గొప్ప వెల్లువచొచ్చు - కొమరునఁ జిన్న
చెవి త్రోవ సద్ధర్మ - సిద్ధాంత విషయ
ముల్లాస కరమగు - నుత్సుకత్వమున
జీవింపఁగాఁజొచ్చుఁ - జిత్ర భానుండు

* ఇతని పేరు ప్రభాపాలుడు.

♦ ఇది యే శకమో తెలియరాదు.

కలిగిన తత్తిఁ దన - కాంతులఁ జూపు
మణిపోలెఁ గటికి త - మంబు నిండారు
హృదయ మాలిన్యంబు - చెదరి పర్విడఁగ
బుద్ధరవి పుడమిఁ - బొడము ప్రభాత
వేళ రవీందులు - వెసఁ బ్రసన్నులయి

విలసిల్లుచురు ఋతు - వితతి క్రమమ్మ
ననుసరింపఁగ మొగు - లనువుగఁ గురియ
భూమి సుభిక్షమై - పాలు పొందుచుండఁ
గార్శ్య దేహములు దుః - ఖము లొందకుండఁ
గరువలి వలగొని - తిరుగుచు నుండఁ

గొండలు ఫలముల - నిండారుచుండ
నుదధి పెక్కునయమ్ము - లొసఁగుచు నుండ
గోవులు క్రేపుల - కుం ద్రావనిచ్చి
పాత్రముల్ నిండఁగాఁ - బాఁడి యొసఁగుఁ
బులుఁగులు తృప్తిమై - నెలవుల నుండు

మృగములు మనుజులు - పగమానియుండ్రు
నరక పిశాచ గ - ణమ్ములు సుఖించుఁ
గుంటి మూఁగ చెవిటి - గూనియు గ్రుడ్డి
మృగరూపములు నవి - మృస్యకారితయు
నవివేకమును ప్రాణు - లంద వానాఁటఁ

ప్రభవించు వారు ధ-ర్మము విన్నవారు
కటు దుఃఖ జీవిక-కడచినవారు
బోధిమూలమును చేరు-నాథుని పాద
జలజములఁ దోసఁగులు-తొలఁగఁ గీర్తనము
మఱవంగఁ జాల జ-న్మను జన్మమందు

ఇట నీవలనఁ గల్గు-హేతు సంఘటన
లున్నవి పెక్కులు-వ్యాసరిన పిదపఁ
గాక నీ బోధనల్-కలుకులు వినరు
ముప్పు లడఁచు నాది-మూలుని పాద
పంకజగిరిఁ గా చి-ప్రణుతించినట్టి

వార లగుటచేత-వీరు నీతోడ
మహిమచే నున్నతి-మాన్యంబు నైన
మారజితుని పాద-వారిజములకు
వలగొని కేల్మోడ్చి-ప్రణుతించి కర్మ
పాశమ్ముల స్త్రీఁగి-పరిపూతమైన

సద్గతి పడయఁగఁ-జాలినవారు
సమయని జీవనౌ-షధము నొసంగు
నమృత సురభిఁ గేల-నందితి వీవు
మర్త్యుల కేని య-మర్త్యుల కేని
గొద తీర్చుటయె కడు-గొప్ప ధర్మమని

యుదుతర సిద్ధాంత - మొక్కటే కలదు
కార్చిచ్చువంటి యాఁ - కలి బాధ తీర్ప
శక్తవు నీవని - సత్తపస్వి యన
మణిమేఖల కొసఁగె - మహితపాత్రమును.

౧౩. గోపుత్రక వృత్తాంతము

అమృత సురభి యను - నక్షయపాత్ర
గొని మీకు దయసేయు - గోపుత్రు చరిత
వినుఁడు వారాణసి - విప్రుఁ డధ్యాప
కుం డభంజను వాని - కొమ్మ శాలియను
పాఱుత ధర్మంబు - మీఱి పాఱునకు
గూర్చిన యపనింద - కుం దగు దండ
నమునకు భీతిల్లి - కుమరి తీర్థమున
నీరాడఁబోవుచు - నిండు చూలాలు
కావునఁ గూరుకు - కటికి చీఁకటిని
కనిన బిడ్డను గాంచి - కరుణ వోనాడి
విడిసిన యొకతోఁట - విడిచిపోయినది
బిడ్డ పాలకు నేడ్వ - విని యొక్కయావు
బాలకు కడకేగి - పాలు ప్రేమమునఁ
గుడిపి మై నాల్కతోఁ - దడవి దుఃఖంబు
దొలఁగించి యేడు నాఁ - ళ్లిలమి రక్షింప

వయునగోడను గ్రామ - వాసి పాలుండను
* యువభూతి పసిపాప - యుమ్మలంబు విని
కలఁగు మదిన్వచ్చి - కన్నీరు నించి
యితఁడు గోపుత్రకుఁ - డెట్లగు నాదు
తనయుఁడే యని మది - తమకంబు మీఱ
దనకు ననుగ్రహిం - చిన వేలుపునకుఁ
జేమొత్తి మ్రొక్కి యా - చిఱుత నెత్తికొని
మనకు బిడ్డగాఁగె - మన వంశ మింక
వర్ధిల్లఁగలదని - పాలుండు పిదప
జాతకర్మాదులు - జరపి పోషించి
వడుగు చేయించి ప్రాఁ - బలుకు లంగమ్ము
లధిగమింపఁగఁజేసి - యవనీ సురులకు
వలసిన యవినేర్పి - వఱలుచున్నంత
నొక్కనాఁ డయ్యూర - నొక విప్రునింట
మాంస మాహుతిసేయు - మఖమునయందు
గొమ్ములఁ బూవుల - గొమరొందు పశువు
తన కబ్బు దురవస్థఁ - దలఁచి దుఃఖించి
యంబాయనుచు రోద - నం బొనరించి

* ఇళంబూది యనుటకు సంస్కృతీకరణము.

హింస్రకాలై యొక్క - మృగయుల వలను
తగులువడిన జింక - వగిదిఁ దపించి

పిలుచు పిల్పున, గుండె - యలు నీరుగాఁగఁ
బలవించి నే దొంగ - పనిచేసియైన
దీని మరణబాధ - దీర్పఁగాకనుచు
గోపుత్రకుఁడు రేయి - గోవును గొనుచు
గ్రామమ్ము దాఁటి మా - ర్గము దప్పి యొక్క -

పలుకు ఆల్పరవిన - పథమందు నిలిచి
యున్న తఱిని దయ - యొక యింతలేని
కటికి దండముగల - ఘనులతోఁ గూడి
విప్రుండు వెదకుచు - వెసఁ జనుదెంచి
గోపుత్రకుని పట్టు - కొని వానిఁ గాంచి

గోవును క్రొంద్రోవఁ - గొనిపోవఁజూచు
నీవు చోరుండవు - కావేని యేల
చావఁదెచ్చితి విప్రు - చండాల పుత్ర!
కుల సంఘమున నిన్ను - వెలి వేసెదమని
కశలతో మోఁది య - గ్గలిక బాధించు

నవనీ సురుల నుపా - ధ్యాయు నాయావు
కొమ్ములఁబొడిచి ప్రే - గులు వెలికీడ్చి
యడవిత్రోవను గంతు - లిడుచుఁ బాఱుటను

గోపుత్రకుడా వారిం - గూర్చి యిట్లనియె
బాధించుటేల నా - పలుకులు వినుడు

గోవులు తమ యంతం - గుంభిని మొలచు
కసవు మేయుచు జీవ - గణముల కెల్ల
మేలైన తన తియ్య - పాలను ధర్మ
బుద్ధితోం గరుణతో - బూనికం గురిసి
త్రాగించు వీసచేం - దనరిన పేడుగు

కలదేని వృద్ధ వి - ప్రులు తెల్పుండనంగం
గాంచన నేమి చ - క్రము కుడిచేతం
దాల్చిన వెన్నుని - తనయుండు మనకు
దయచేయు గొప్ప వే - దముల యర్థంబు
నెఱుంగక యిటు తిర - స్కృతిచేసి నగితి

పదటంపు బెద పిన్న - వాండవు నిక్క
మూంబసి కుట్టుండ - వనం దగియుంటి
విప్రసుతుండ వె - వ్విధమునం గావ
యని గేలి చేయంగ - నాతం డిట్లనియె
నచలుండు పశుపుత్రుం - డగుం గాండ యేమి

జింక కొడుకు కాండె - శృంగి ధారణిని
పులికొడుకై కదా - పుట్టె విరించి

కీర్తి పాత్రుండైన - కేశ కంబళుఁడు *
గొప్ప వినుతిగనె - గోమాయు కొడుకు
అల వసిష్ఠుఁడు వేశ్య - యందుద్భవించె
బెస్త పిల్లకుఁబుట్టి - పెరిఁగె వ్యాసుండు
వీరు మీకుల పూర్వ - వీరులు కారె ?
వినుతి మీచే నేఁడు - కొనుచుండలేదె ?
అగుచో శ్రుతులయందు - నాగమములను
సద్గ్రంథములఁ బలు - సంతతి యగుచు
వచ్చిన యొకచెడు - వంశమ్ము గలదె ?
యనఁగ నందొక విప్రుఁ - డనియె నీరీతి
వీని జన్మంబు నే - వివరింతు వినుఁడు
త్రోవ నడచు శ్రమ - తో నొక్క విప్ర
వనిత మున్నుకుమారి - పదములఁ గొలువ
నొంటిమైవచ్చిన - యువతిని గాంచి
యెవ్వరి దానవీ - వేల వచ్చితివి
యూరేది యన నామె - యుమ్మలికించి
వారాణసిని ఘన - పాఠి యశః కీర్తి
నలరు నభంజనుఁ - డను పాఱు సతిని

---

* అసిత కేశ కంబళుఁడని యొక పేరు బౌద్ధగ్రంథములందు కానఁబడుచున్నది.

శాలిని యనుదానఁ - జపల చిత్తమున
విప్రులకుం గాని - పెడ త్రోవ నేగి
పతి వీడి దండన - భయమున నూరు
వీడి కుమారి తీర్థ - మాడంగఁ బోవు
జనములతోఁ గూడి - చనుచుండి పాండ్య

రాజధానియగు కొ - ఱ్ఱను దాఁటి గొల్ల
పల్లియ కడ బిడ్డఁ - బ్రసవించి కరుణ
తోడ నిసుఁగు నొక్క - తోఁటలో విడిచి
వచ్చితి నిట్టి దు - ర్భగ నైన నాకు
సుగతి యనఁగ నొక్క - చొప్పును గలదె?

యని ప్రలాపించిన - దాయప కొడుకు
వీఁడు వీనిని గూర్చి - వివరించి ఫలము
గలదె యంచింతకుఁ - దెలుపకుండితిని
కూళ వ్రాత్యుండు చం - డాల పుత్రుండు
కుండుం డితనిఁ దాఁక - కుండన్న యంతఁ

జిఱునవ్వు నవ్వి యాఁ - జిఱుతఁ డిట్లనియె
పాఱులు వచ్చిన - వంశక్రమమ్ము
వినుఁడు మొట్టమొదటి - వేలుపు మొదటఁ
గన్న తిలోత్తమా - గణికకుఁ బుట్టు
నిరువురు బాలకు - లీ విప్రకులము

మొదటి వారలు వారె - మొనట జందెమ్ము
దాల్చినవారు న - త్యాశ్రమ్ము వసించు
*శాలి ద్రోహిణి యన - సాహసించితిరి
అనినన్ విప్రులా - తనికి నుత్తరము
నొసంగలేక కినిసి - యువభూతితోడఁ
దెలుప నాతఁడు నెఱి - దెలిసియు నూరి
పగభరింపఁగలేక - పట్టిఁబోఁద్రోచె
యువభూతి విడువంగ - నూరివారలును
పసిఁద్రుచ్చునుచు వానిఁ, బిలుచుచుఁదఱుమ
నూరూరు తిరియుచు - నుండెఁ బౌద్ధతలు
పాత్రలోపల రాలు - పడునైన విసిగి
ధనికులు వసియించు - దక్షిణ మధుర
కరిగి సరస్వతి - యాలయమునకు
ముందరి మండప - మున వసియించి
యూర భిక్షాపాత్ర - మూని నిర్దుష్ట
పద్ధతిఁ దిరిసి యూ - వచ్చినదాని
గ్రుడ్డివారలు చెవిటి - కుంటి వారలును
వ్యాధి బాధలనొందు - వారగతికులు
నందఱు రండారం - డని పిల్చి పెట్టి
శేషమ్ము తాను భు - జించి పాత్రమ్ము
దిండుగాఁ గొనుచుఁ బ - రుండి నిద్రించుఁ
బ్రాణి కోటికి నార్త - రక్షకుఁడతఁడు.

* శాలియను వసుంధతకిని పేరు.

౧౪. పాత్ర మహిమము

ఆతని కొక్క నాఁ-డమ్మండపమున
సంఘటించిన చిత్ర-చరితమ్ము వినుఁడు
నడురేయి కొందఱు-తడిసి వర్షమునఁ
జీఁకటిఁబడి త్రోవ-చెడి తూలిపడుచు
మండపమున నిద్ర-నుండు నాభిక్షుఁ
బొగడి పుణ్యాత్మ! క-డ్పులఁ గాల్చుచున్న
యాఁకలిచేఁ జావ-నయ్యె నిష్ఠనుడు
భిక్షాన్నమే తక్క-వేఱొండు లేని
గోపుత్రకుఁడు వారి-గోడ తీర్చు వెరవు
గానక తపియింపఁ-గాంచి పవిత్ర
సర్వమతస్థ స-జ్జననుతపాత్ర
సత్కళాలయ సర-స్వతిదేవి సుప్ర
సన్నయై నిలిచి యో-సద్భక్త తిలక!
చింతింపకుము లేచి-చేకొను మిద్ది
దేశంబు క్షామ బా-ధితమైన వట్టి
పోవదిం దక్షయ-జీవనౌషధము
కొనువారి చేయి నొ-చ్చును గాని లోటు
వడని దియ్యది యని-వడిఁ జేతి పాత్ర
మాతనిచేఁబెట్ట-నతఁడు కేల్మోగిచి
ఆఱని దీపమా-అమరాధినేత్రి

ప్రాణి కోటికిఁ దెల్వి - పరఁగించు తల్లి!
ఆపద లరసి మ - మ్మాదుకోవమ్మ
యని మ్రొక్కి వారల - యాపద దీర్చి
యా దినమ్మున నుండి - యాఁకలి నొచ్చి
వచ్చి యన్నము గొను - వారి కే ల్లొవ్వ
జీవులఁ గాచుచుఁ - జెలఁగుచునుండ
మనుజులు మృగములు - మఱి పక్షి వితతి
తమ జాతివైరముల్ - తలఁగంగఁ ద్రోచి
పండిన మ్రాఁకునఁ - బక్షుల మాడ్కి
నొద్దికతోఁ జేరి - యోరెమ్మ గొనుచు
వచ్చువారలు పోవు - వారలు నగుచు
నెడపడకుండ సం - దడి సేయుచుండ
నిచట నీజగమున - నీతని చర్య
క్రతు భుగింద్రుని * పాండు - కంబళాసనము
జలియింపఁ జేయఁ జం - చలమైన నడక
తోడ మూఁడవ కాలి - తో నేలనూని
వంగిన మొగల - పాఱుఁడై యింద్రుఁ
డీ లోక జీవుల - నింపారఁ గాచు

* భూలోకమున బౌద్ధులకేదేని యాపదసంభవించిన నింద్రుని పాండుకంబళాసనము చలించును. ఆ సంజ్ఞ యెఱిఁగి వచ్చి వరములిచ్చి వారి కొఱఁతలఁ దీర్చుట యింద్రుని విధి (చూ. ౨౯-వ ప్రక.)

గోపుత్రు నెదుట సం - కోచించి నిలిచి
యింద్రుఁడ వచ్చితి - నిటకు నీయుద్దేశ
మేమి ? దానఫలమ్ము - నిత్తుఁ గై కొనుము
నాకమ్మునకు రమ్ము - నంగ నా బోడ
పక పక మని వెన్న - ముక విఱుఁగంగ
నవ్వి కేరడము నా - నర్చెఁ బొమ్మనియె
నిచ్చటి పున్నెంబు - నచ్చటఁ గుడుపు

వేలుపుల్ ధర్మమ్ము - విధిఁ జనువారు
నాపద వేళల - నాదు కొన్వారు
తపము శ్రమలకోర్చి - తగఁ జేయువారు
భవ బంధములను ద్రెం - పఁగఁ బూనువారు
వెదకిన లేని యా - విబుధ లోకమున

కధిపతివైన సు - రాధ్యక్ష ! వినుము
కష్టించి యలసి యాఁ - కలిగొని వచ్చు
వారి యాఁకలి దీర్పఁ - దేటిన నవ్వు
మోములఁ జూపు నా - ముద్దు పాత్రమ్ము
కుడుపు నిచ్చును గద - యుడుపు నిచ్చుఁగద

పెండ్లము కద మఱి - విభుఁడు రక్షకుఁడు
సర్వమ్ము నీయంగఁ - జాలియు యుండ
నింక నీవేమి నా - కిత్తువో చెపుమ

యనుటయు జీవుల - నరసి రక్షించు
వాని పాత్రము కోరు - వారలు లేక

వ్యర్థమౌ కరణిని - వాసవుఁ డపుడు
వాన దఁడిగఁ బడి - పంటలు పండి
తిరిపగాండ్రకు భూమిఁ - గఱవగు నట్లు
గోపుత్రకుని మీఁది - కోపంబు వలన
మేదిని జనులకు - మేలుసేయంగ

వరుసఁ బండ్రెండేండ్లు - పాండ్యుని భూమి
వానలు కురియక పంటలు లేక
జీవుల మరణింపఁ - జేసిన కఱవు
భూమి చల్లఁబడఁగ - భూజనములకుఁ
బనులు గలుగ దండి - పంటలు పండి

యాఁకలి దప్పులే - యరయని రీతి
యేర్పడ నన్నంబు - నిడు మండపమునఁ
బలు విధముల రవ - ములు గుడుగుప్పు
మని నిల్వ విటులు ధూ - ర్తావలి నటులు
పరిహాసకులు తెరు - వరులు మున్నైన

వారలు ముదమునఁ - జేరి నెత్తముల
వ్యర్థ భాషణముల - వర్ధిల్లు నంత
మండపమున గోసు - తుం డుండ లేక

వదలి యూరూరును - పల్లె పల్లెయును
తిరిగి తిరిప గాండ్ర - నరయుచు నడిగి
యెవ్వఁ డీతండని - యెల్లరు నవ్వఁ
బరులానఁ గనునాస - పడిన యాతండు
నీవుంటివా యని - నిలిచి ప్రశ్నించు
వారు లేని కతాన - వఱలు సంపదలు
నుదధి కొల్లగొనఁగ - నొంటిమైవచ్చు
మహిపతివలె నొంటి - మైవచ్చు నతని
యెదురఁ గడలి నావ - నింపుమై దిగిన
వారలు మ్రొక్కి * శ్రా - వక దేశమందు
వాన లేమిని చచ్చెఁ - బ్రాణి వితాన
మధికమ్ముగా నన - నమరేంద్రు కరుణ
చే భుజించెడి వారు - చిక్కని కతన
కన్యక ముదిసిన - కరణి వ్యర్థముగ
నున్న పాత్రము కేల - నూని యేనచటి
కరుగుటయే మంచి - దని నిశ్చయించి
కడలి యాత్రికులతోఁ - గలమున నెక్కి
చనుచుండ నొకట ను - ప్పెనలేచి జలధి
నల్ల కల్లోలమ్ము - నడరింపఁ గాంచి
పడవను మణిపల్ల - వము తీరమందు

* జావా.

నిలిపి నేఁడిట నిల్చి - వెలలుద మనుచు
మాలిమి యన, గోకు - మారుండు దిగియె

సగము రేయిని గాలి - స్రగ్గిన యంత
నందఱు రండని - యట నుండి పడవఁ
గదలించుకొని యార - కాటి చన్నంత
దీవిఁ గాంచెడి వేడ్క - తివుర గోపుత్రుఁ
డరిగి యావలి నాఁడు - మరలి వీక్షించి

పడవ లేమికిఁ జాలఁ - బరితాప మంది
మణి పల్లవంబున - మను జీవి యొండు
లేమిఁ బ్రాణులఁ గావ - లేమికి వగచి
పాత్రమ్ము ననుగాచు - మాత్రానకోర్వ
లేను తపః ఫల - మైన యీపాత్ర

వ్యర్థమగుట కోర్చి - బ్రతుకంగఁజాల
బ్రతికి మోచుచునుండ - ఫలమేమి యనుచు
మ్రొక్కి విసుగున గో - ముఖిఁ బాఱవైచి
యేఁడాది కొక్కనాఁ - డిందు కన్పడుచు
కరుణతో జీవులఁ - గాచు వ్రతమ్ము

కలవారు రా వారి - కడఁజేరు మనుచు
నిరశన వ్రతమూని - నియతిమై నుండి
ప్రాణమ్ము వీడు నాఁ - డాతని కడకు

నే నేగి యెట్లయ్యె - నెట్టి వారలకు
నని ప్రశ్న సేయంగ - దనకు ఘటిల్లు
పలు దుఃఖముల నాకుఁ - దెలిపి మైవిడిచెఁ
దొలు దెసఁ బుట్టి ఋ - రులఁ బోవఁ దఱిమి
మలుదెసఁ గ్రుంకిన - మార్తాండుఁబోలె
మణి పల్లవమ్మున - మట్టి ఘటమ్ము
వదలి తనివి లేమిఁ - బ్రాణులఁగాచు
తలఁపుతో శ్రావక - ధారణి నేలు
భూమి చంద్రునినాటఁ - బొలుపారు నొక్క
గోగర్భమునఁబుట్టె - గోపుత్రకుండు.

౧౫. బిచ్చమున కేగుట

కన్నకా! యానాళ్ళఁ - గనుగందుఁగాచు
నావు తత్పుణ్యాన - శ్రావక దేశ
మందు ధవళగిరి - ప్రాంత ధారణిని
పూన్కిఁ దపించు మృ - ణ్మఖముని యాత్ర
మమ్మున బంగరు - కొమ్ములు గిట్ట
లొప్ప నాదూడయై - యుదయించి యెల్ల
వారు ప్రేమింపఁగ - వర్ధిలి చూలు
గొను మున్నె చనఁబాలు - గురిసి జీవులకుఁ

ద్రావించుచుండ నా - తపసి త్రికాల
వేది తత్త్వజ్ఞుండు - వీత మోహుండు
కాంచి యీ యాఁబసి - గర్భంబునందు
వర్షంబు కురియించి - ప్రాణులఁగాచు
రక్షకుఁ డుదితుఁడై - రాజిల్లు నతఁడు
ఆంత్రమాలలు దాల్చ - నట్టిఁడు కాఁడు
బంగరు గ్రుడ్డునఁ - బ్రభవిల్లువాఁడు
అనియె నవ్వేల వ్యాధు - లాధులు లేక
జనియించి పాడిమైఁ - జరియించి తుదిని
మణిపల్లవమ్మున - మనుజదేహమ్ము
వదలినాతఁడు దయా - వంతుండు పశువు
నే యెల్ల వేళల - నెదనెంచు కతన
జనులు ' యాంతేమతిః - సాగతి ' యనెడి
పలుకు ఫలింపంగఁ - బశు గర్భమందు
దేవతా గణము మో - దింప లోకంబు
సన్నుతింప జగతికి - వెల తెల్పరాని
తోడవుగఁ బుట్టె బు - ద్ధుఁడు తోఁచినట్టి
విరి మాధవమ్మున - వృషభమాసమున
పదమూఁడు దినము ల - వధి చన్న పిదప
మీన నక్షత్రాన - మీన లగ్నమునఁ

బోధిసత్త్వుఁడు భూమిఁ - బుట్టిన నాఁడు
కలిగిన శుభ సూచ - కములతోఁ బుట్టె
ధరణి మబ్బులు లేక - విరివాన గురిసె
బుద్ధుండు పొడమిన - పుణ్యదినమ్ము
కాకున్న నట్టి మం - గళ నిమిత్తములఁ
గనుచుంటి మనుచూ న - క్షజమండి చక్ర
వాళంబునం గల - పరమతాపసులు

కంబ పతిమఁగాంచి - కనుఁగొందమంచు
నారేయి చీకటి - యదనఁ జేరంగ
మణిపల్లవమ్మున - మైపిడి నతఁడు
జీవరతుణ తృప్తి - చెలఁగిన కతన
శ్రావక దేశాన - జనియించె నతని

కత యఅవణముని - కనిన వాఁడనుచు
నానాలుకకు నొప్పి - పూనిచె నవల
భూతలేశ్వరుఁడగు - భూమి చంద్రుండు
మృణ్మృఖపాద నీ - రేజ ద్వయమున
కెరఁగి సద్భక్తిమై - నే నపుత్రకుఁడఁ
దమదయచే సపు - త్రకుఁడ నైతి నని
గోపుత్రకుని క్రేమఁ - గొని పోయి పెంచె
రాజ్యంబు సత్య వర్ధక మయ్యె నతఁడు

శ్రావక ప్రభుఁడయ్యె - జనము మోదింప
నింద్రునకుం దృష్టి - యొసఁగమి నేమొ
ధర్మప్రభుఁడు నీతి - దప్పెనో యేమొ
కావేరినది దండి - గాఁ బాఱుచున్న
పంటలు పండక - ప్రాణివర్గమ్ము
తగు తిండి లేక యె - ద్దడిని తపించె
మణిమేఖలా! క్షీర - వనధి యొసంగు

నమృతంబు వేలుపు - లాని శేషంబు
వాఁడని వసువున - వఱపైనచోటఁ
గష్టముల్ దొలఁచు న - క్షయ పాత్ర మొదవ
కుండుట తగదని - యోగీశుఁ డనుచుఁ
దల్లులతోడఁ ద - త్తనయ యమ్మౌని
పదముల కెరఁగి యా - పాత్ర చేపట్టి
బిచ్చగత్తియ పోల్కి - వేసంబునూని
చనుదేరఁగా గొల్లు - మను సద్దుతోడ
విటులు ధూర్తులు పిన్న - పెద్దలు కాంచి
మున్ను వత్సేశుఁడు - మోసంబువలనఁ
జెఱవడ విడిపింప - స్థిర చిత్తుఁడగుచుఁ
జలచిత్తుమాడ్కి ను - జ్జయినిని దిరుగు
బ్రహ్మసుందరయోగి - పట్టి యాగంధ

రాయణుఁడూను వి - భ్రాంతవేషమ్ముఁ
గని యోర్వక తపించు - జనముల కరణి
నుదయ కుమారకుఁ - డెద దాఁచినట్టి
మణిమేఖల సమస్త - మనుజులు కాంచఁ
దిరిపబోఁకిని కేల - ధరియించి రాఁగఁ
జూచి యచ్చెరువని - స్రుక్కి చింతించి
దూపిల్లి నొవ్వ నా - త్రోవ వెంబడిని
జంగమ సుమలత - బంగరుబొమ్మ
మాధవి పుత్రి స - మ్మతి దిటవేడ్క
మహిఁ బతివ్రతలు ప్రే - మమ్మున నిచ్చు
బిచ్చంబు తొలుదొల్త - మచ్చికఁగొనుట
తగుననఁ గొలఁకు తో - డుగు తమ్ములందు
కమల వసించు మే - ల్కమలమ్ము భంగి
నిల్లాండ్ర మేటియై - యొసఁగిన యార్ద్ర
యిల్లిది చొరఁదగు - దిచ్చటి కతివ!
తగ నుత్తరమున వి - ద్యాధర నగర
మునఁబుట్టి దక్షిణ - మున మలయమున
నొకయేటి గట్టున - నొక మహా తపసి
కొక నొవ్వి గలిగించి - యొక శాపమంది
కట్టోర్వరాని యాఁ - కలి నొవ్వినొంది

పరితాపమందుచుఁ - దిరుగుచునున్న
కాయ చండికయను - కాంతను నేను

---

౧౬. ఆర్ద్ర బిచ్చమిడుట

* ఆదిర చరిత వ్యా - ఖ్యానింతు వినుము
సాధ్వి యాయమ భర్త - సాధువన్ వాఁడు
తగవును విడనాడి - తరుణిని వీడి
ధననారి వలఁబడి - దాని కూఁడదివి
నెఱదంట యనుపేర - నెగడి జూదమున
ద్రవ్యమ్ము వెచ్చించి - తద్వ్యయమ్మునను
వంతలు గలుగుచు - వలచిన వేశ్య
తక్కినవారును - తఱుముట వలనఁ
జే విదుర్చుకొని ము - చ్చిరుచు యోచించి
వంగదేశమ్మగు - వణిజులఁగూడి
కడలిఁ జనుచునుండ - సుడిగాలివలన
సుడివడి పడవయుఁ - జెడి వడి మునుఁగ
నొక విఱిగిన కఱ్ఱ - నూఁతగఁ గొనుచు
నీఁదుచుఁ దరిఁగలు - మోఁదఁగ నేగి
నగ్నచారు లయిన - నాగు లున్నట్టి

* ఆర్ద్రాశబ్దభవము

కొండ ప్రక్కఁ జేరి - యుండె నాతఁడు
పడవ పగులఁ దన - వలె గట్టుచేరు
వారూరు చేరి యా - పడవ మునుంగఁ
జచ్చినవారితోఁ - జచ్చె సాధువన
విని యార్ద్ర దుఃఖించి - విలపించి యంతఁ
గాటఁ జల్లముత్రవ్వి - కట్టెలు పేర్చి
యనలంబు దరికొల్పి - తన పతి కర్మ
వశమునఁ జేరిన - పదము చేర్చుమని
యనలుని ప్రార్థించి - యగ్గిలో దుముక
వేసిన పడకయు - మూసిన కనవు
కాలక పూసిన - గంధమ్ము చెడక
పూసరముల పొల్పు - పొలివోకయుండ
నిందీవరస్థ యా - నిందిరవోలెఁ
బాగయ కుండంగ ని - ప్పును కాల్పలేని
దుర్భగ నేనెట్లు - దోరుదు నమమఁ
గొంతెత్తియేడ్వ నో - కోమలీ! వినుము
నీ భర్త కెరటముల్ - నెట్టంగ నేగి
నగ్నచారణులను - నాగులున్నట్టి
కొండను చేరి నాఁ - డుండఁ దచ్చోటఁ
జాలకాలము దాఁకఁ - జంద్రదత్తుండను

వణిజునితోఁ గూడి - వచ్చి నిన్జేరు
నీ దుఃఖమును వీడు - నీరజాక్షియని
యొక వాక్కు - వినఁగఁ గా - టుక కంటి నీరు
కాఱనేడ్చుట మాని - కలికి నీరాడి
చింతవిడిచి యిల్లు - సేరి నా భర్త
వడివచ్చుఁ గాకని - వ్రతము లొనర్చి
శరదమ్మ కరియు నా - శ్చర్య చర్యగల
పతి రతలును మ్రొక్కు - భవ్యాత్మయయ్యె
నచట నాయమ భర్త - యంభోధి దరిని
గిరి క్రింద నొక తరు - వరమూలమందు
కడలి నీఁదిన పెను - బడలికవలన
నొడలు మఱచి కూర్కు - నొందిన యంత
నాగిరి వసియించు - నాగులు నియమ
మరయని మోఱకు - లందు నిద్రించు
నాతనిఁ గని డాసి - యాతండు మిగుల
నలసి నాఁడొంటరి - యై వచ్చినాఁడు
వీని గ్రొవ్విన మేను - విందు నేఁడనుచు
వాని నిద్దుర లేప - వారల నొడులు
నెరసులు లేకాడ - నేర్చినవాఁడు
కావున నాక్రూర - కర్ములు డాల

నిలిచి గారవమారఁ - బలికిరి మాకు
గురుఁ డొకం డిందు గలండు - జరగుద మటకు
నన వారితోఁ జని - యట మద్యఘటము
లధిక దుర్గంధమ్ము - లగు కఱకుట్ల
సరముల కడఁ బెను - కరములతోడఁ
దన పెంటితోఁ గూడి - తనరు నెలుంగు
కరణినుండిన నాగ - గురు సౌరు గాంచి
వాఙ్మధురిమ వాని - వశపఱచుకొని
చెలిమి చేసి ని పె - జెట్టు క్రీనీడఁ
గూర్చున్న పిదప నా - గురుఁడు నీవిటకు
వచ్చు కారణమేమి - వాక్రువ్వు మనఁగ
నీతఁ డంబుధిఁ బడ్డ - యుగచాట్లఁ దెలుప
నీరు తిండియు లేక - వారిధి నీఁది
యలసి నాతఁడః గాన - నన్నంబు నీరు
కల్లు మాంసము తోడఁ - గలికి నొక్కర్తు
నిండన నదివిని - మొదవడి నిలిచి
సాదువు దోష వ - చస్సులు వింటి
వలదన నాతఁడు - పడఁతిని తిండి
వదలిన ధరణిపై - ఫలవంత మేది
కలదు ? కలిగెనేని - తెలుపుమ యనుచుఁ

గినిసి పలుక సాదు - వనియె. నీరీతిఁ
జెడుకల్లు వానుట - జీవ వధమును
నిష్కల్మషులు బుధుల్ - నిందించినారు
పుట్టినవారలు - గిట్టు చుండుటయు
గిట్టినవారలు - పుట్టు చుండుటయు

నిదుర మెలంకువ - పదురగు నిజము
సద్ధర్మ మొనరించు - జనములు పుణ్య
జగము లొందుటయు దు - ష్కర్మముల్ సేయు
వారలు నరకానఁ - బడుటయు నిక్క
మని యెఱింగిన విజ్ఞు - లవి వలదనిరి

అన వికటంబుగా - హాసంబు చేసి
మరణించు జీవులు - మైగొని మరల
జనియించు నని వచిం - చినది నిక్కంబ
యేని యాజీవ మే - వైవానఁ బోయి
వేఱు దేహంబొందు - నారసి విశద

రీతి మాకిట వివ - రింపుమ టనుచు
సాదు విట్లను నీర - సము లేక వినుము
జరుగుచున్నది కాంచి - యరయంగఁ దగుదు
పొడలిలో నీజీవుఁ - డుండ వేఱొక్క
మేను జీవుండు వీడ - దానిని నజుకి

యగ్గివెట్టిన నది - యురయదు కాన
నొడలిని వీడిన - దొండున్న దనుచుఁ
దెలిసిన నీవు త - ద్దేహి చరించి
విడియ నొండొక చోటు - పడయుట నేన
కాదెల్ల వారలు - కని యెఱుంగుదురు ౧౦౦

దేహ మిచ్చుట నుండ - దేహి పెందవ్వ
చేరుట కలయంను - నారయుచుందు
వెటకేని యీ జీవుఁ - డేగి చేయుటయుఁ
దన దేహమునఁ జొచ్చి - తాఱుచుండుటయు
నరయుమ యని సాదు - కరుణతోఁ దెలుపఁ ౧౦౫

గ్రూరదృష్టుల నాగ - గురుఁ డాలకించి
బాగు నెఱిఁగి సెట్టి - పదముల వ్రాలి
కల్లు మాంసము వీడి - కాయంబులోని
జీవుఁ గావఁగఁజాల - జీవితావధియుఁ
దమ యనుభవమైన - దారియుఁ దెలిపి ౧౧౦

సద్ధర్మములు మాకు - సరవిఁ జెప్పుమన
నతఁడు బాగుగఁ బలి - కెతి విది వినుము
సన్మార్గమున నెప్డు - జరుగుము నీకుఁ
దెలియు మార్గం బుప - దేశింతు వినుము
పగులు కలముఁబోలు - పాప మైకొఱకు ౧౧౫

పలుప్రాణులను హింస - పఱుచుట మాను
వారు సాయపడి కా - పాడుచుండుదురు
ముదిసి నైజంబుగ - ముగియు జీవులను
నడుమనే చంపుట - న్యాయ్యంబు కాదు
ఏ ప్రాణి యెడనేని - హింస వీడుమన

మావల్ల నైనంత - మట్టు ధర్మంబు
సలుపువారము నీకు - వలయు వస్తువు'బు
వలసినంత కొనుము - కలము:ల ముంచి
నరులఁ దింటిమి వారి - నగలు ధనమ్ము
లట రాసులై యుండె - నగురు చందనము

కుప్పలు తిప్పలై - కొఱలుఁ గై కొనుము
యని యొప్పగించెఁ జే - కొని యతఁడుండి
చంద్రదత్తుం డనఁ - జను వణిజుండు
వంగ దేశమునకు - రంగార నేగు
తరణిలో నెక్కి యీ - పురమునఁ జేరి

యీయమతోఁ గూడి - యిష్టభోగములఁ
బొందుచు బహుదాన - ములు సేయుచున్న
వాఁడట్టి యార్ద్రి చే - వదలు బిచ్చంబు
కొనఁ మన లోనికి - మణిమేఖల చని
మాటలాడని ప్రతి - మంబోలె నిలువ

నాదిర కని వచ్చి - యంజలిచేసి
వలగొని వింతల - వలఁ దెగఁగోసి
యున్న యయ్యూచు పాత్ర - మొగి నిండి మితము
ముట్ట నాఁకలి నొవ్వ - పోనుఁగుఁ గాకనుచు
నార్ద్ర గారవమున - నన్నంబు నిడియె.

---

౧౩. మండపము చేరుట

పతి భక్త చేతి యా - పంచిన భిక్ష
గొన్న పాత్రంబున - యన్నంపుటుండ
ధర్మ సంపాదిత - ధనరాశి ధగ్మి
తన త్రోవ వాడిన - యనువున నామె
చేకొను వారల - చేతులు నొవ్వ

జీవులు సంతృప్తి - చెందుచుండుటయుఁ
బాత్రాన్న మక్షికేడి - పగిదిని గాంచి
యేనుఁగు తీపుచే - నెదఁ గుందుచున్న
కాయ చండిక నమ - స్కారమ్ముచేసి
పర్వత నారదుల్ - పదరి తామిడిన

శాపంబుచే వారి - స్వస్థతచెడ్డఁగఁ
బుడమిని జనియించి - కడలి బంధించు
పట్టునఁ గ్రోఁతులు - పడవైచు గొప్ప

యద్రుములు జలధిలో - నడఁగిన రీతి
నిడిన యన్నంబుచే - నడఁగని వట్టు
టాఁకలి పూర్వకృ - తాపరాధమునఁ
బొందితినో యన్న - పూర్ణ ! నాబాధ
నడఁగింపుమా యని - యర్థించి మ్రొక్క
చేతి పాత్రము నిండి - చేకొన్న యన్న
మామె చేతం బెట్టు - నంత భుజించి
యెన్నండు నాఁటని - యెడరు నాఁకలియుఁ
బోనుపడ మణిమేఖ - లను వినతించి
యనియె విద్యాధర - జనలోకమందు
కాంచన పురమొంషు - గలదందు వెలయు
దానను దుర్విధి - తలఁబెట్టెత్రోవ
భర్తతో మలయంబు - పరికించు నాస
నరుదెంచి సెలయేటి - దరినున్న యిసుక
తిప్పపై నొకచోటఁ - దిరుగుచునుండ
జందెంబు తిరుపైన - జడలు వల్కలము
చెలఁగిన వాఁడు వృ - శ్చికుఁడను తపసి
తాటి పండంత నే - రేటి పండొండు
టేకు నందుంచి యే - టికి నాడఁబోయె
దుర్విధి వ్రేఁవ - గర్వంబుతోడ

నీల్గుచుఁ బోయి దా-నిని కాలఁదన్ని
చిదచిదఁ జిదియంగఁ-జేసితిఁ దపసి
తిను వేడ్క వచ్చి నా-తీరును గాంచె
నలఁగిన పండును-నన్నును గాంచె
నఱకాలి మంట చె-చ్చెఱ నెత్తికెక్క
నీ పండు దివ్యమై-యెపుఁడుఁ బండ్రెండు
వత్సరమ్ముల కొక్క-పరి యొండు పండు
దీనిని దినువారు-తిరుగఁ బండ్రెండు
వత్సరముల దాఁకఁ-బసి నొందఁబోరు
మూన్నాళ్లుగేండ్లకు-మొగి నొక్కమాఱు
భుజియించు వ్రతమును-పూనినవాఁడ
నా భుజించెడి పండు-నలఁచితి విట్లు
మగువ! గగన చర-మంత్రంబు చెడఁగ
నేనుఁగు తీపుచే-నిడుముల నొంది
పదియు రెండేండ్లకుఁ-బండిన పండు
నేఁ దిన్నమీఁదట-నీ గొద యుడుగుఁ
బొమ్మని యమ్మౌని-గ్రమ్మన నొసఁగు
శాప మిన్నాళ్లకు-పమసె నీ వలన
గొదఁగుంది యమ్మౌని-కుంజరుఁ డేగ
మలయంబు గను వేడ్క-మాని వీడితిమి

ఆత్రంపుఁ జెయిదికి - సంకిలి నొంది
మద్భర్త చింతించి - మఱి దైవగతికి
వగచి ఫలం బేమి ? - వగవంగఁ దెచ్చి
కొంటి వియ్యాది లెమ్మ - యింటికి ననిన
మంత్రంబు మఱచితి - నాంత్రముం గలఁచు
బాధ మిక్కుట మయ్యెఁ - బసి పెల్లురేఁగ
భరియింపఁ జాల దు - ర్భరమయ్యె నంటిఁ
గాయ లాకులు పండ్లు - కందముల్ దెచ్చి
యిచ్చిన నాఁకలి - యాఁగద బాధ
దుస్సహ మగుదు నా - తోడ నాభర్త
ద్రవిడ దేశమున స్థి - రంబైన లక్ష్మి
కలవార లనుకంప - గల వార లబల
బీదల పాలిటి - పెన్నిధానములు
అనదల పాలిటి - యమర ద్రుమములు
పొలుపారు కావేరి - పూంపట్టనమునఁ
గలరు పెక్కు దినాలు - కడచవనిమ్ము
నడచి యే చనియందు - కడపుము గడువు
పతి యిట్లు పల్క నే - వసియింతు నిచట
నిద్రోత్సవ దినాల - నే తెంచి భర్త
నను విచారించుచు - నా బాధ కడచు

గడువు లెక్కిడుచు రాఁ - గల యేఁట దీఱు
నని చెప్పి నిరుడు నేఁ - డట్టులే యయ్యె
నాగోద దీర్చితి - నతు లివే నీకు
నింకఁ గాంచన పురి - కేగెదు దాన
భవ దుఃఖములఁ బాపు - పావన మాని
వరులు పల్వురు చక్ర - వాళానఁ గలరు
ఎల్లవారలు వచ్చి - యేగుట కొఱకు
వాకిలి తెఱవంగఁ - బడియుండు సతము
ధర్మమండప మొప్పు - తనరారు చుండు
నట నెంద ఱెందఱో - యాఁకటఁ గుందు
వారు తీఱని నొవ్వి - పడువార లిడెడి
వారుంటచేఁ జేరు - వా రట కేగు

మని కాయ చండిక - యరిగిన యంత
మేడ వీథిని మణి - మేఖల యొక్క
ప్రక్కనొదిఁగి పోయి - వలగొని మ్రొక్కి
యమ్మండపం బెక్కి - యందొక్క యోర
నిలిచి యందలివారు - పలువురు మ్రొక్క
పొగడు చంపావతి - పొలుచు కోవెలకుఁ
త్రికరణశుద్ధిగఁ - దెలచి యెల్లరకుఁ
బూర్వకారణము తె - ల్పుచు నుండు కంబ

పతిమను వినుతించి - భాను తాపమునఁ
బానుపడు నడవికి - ముంగారు వాన

కొమరున నాఁకటఁ - గుందుచున్నట్టి
జనులకుఁ జేతి య - క్షయ పాత్రఁజూపి
గోపుత్రకుని చేతఁ - గొఱలు పాత్రమిది
ఆఁకలి గొన్న వా - రందఱు రండు
రండనఁ జని యోగి - రము గొనువారు

తిను వార లిడునది - విని వచ్చువారు
చేయు కల కలమ్ము - చెలరేఁగె నచట.

౧౮. ఉదయుఁడు మండపము చేరుట

అది విని పుంటిలో - నగ్గి నెఱ్ఱనగు
బల్లెమ్ము చొనిపిన - పగిదిఁ దపించు
నుల్లంబు నందలి - యెల్లను మీఱు
నెంజిలితో లోన - నిలుకడ చెడిన
యలమట తోడ నూ - ర్పులు పుచ్చిలేచి

యీ వ్రత ధర్మమ్ము - నీటు గావింతు
ననుచుఁ జిత్రావతి - యూట వెలఁదుల
కిట్లనుఁ గోవలుఁ - డీల్గిన పిదపఁ

దత దుఃఖమంది మా - ధవి మునిపల్లె
చేరుట నవ్వుల - చేటయ్యె మనకు
నీ గొప్పపురమున - నిది తగునెడి
విజ్ఞానులకు నాట - వెలఁది పతివ్ర
తాత్వమనంగ ను - దాహరణమ్ము
పరిహాస పాత్రమై - పరిఢవిల్లినది
ప్రియుఁ డాపదం బొంద - వీడని యనుజు
తోనేడ్చి చల్లని - తోయంబునందు
మునుఁగు వారికరణిఁ - బొగలేక మందు
చితిలో దుముకు కుల - స్త్రీల కై వడిని
పతిరతలము కాము - పైఁడి కాంతలము
పలువుర చేతి కూ - డెలమి భుజించి

వైణి కుం డిలుగఁ న - వ్వానితోఁ బోక
నిలుచు వీణియవంటి - నెలఁతలము కద !
మాధువున్న వేళ స - మ్మతి నాని ఫలము
వఱలని యెడఁ బూల - వదలు తుమ్మెదల
వంటి వారము కర్మ - ఫలము తీఱు తఱిఁ

బద్మాలయను పోలు - వారము మనము
పురుషులు చేవిడఁ - బొగులుచు ననద
వేస మూనుట లోక - విదురులు నవ్వ

మెయివడిగద మణి - మేఖల యనెడి
లతిక పుష్పించు కా - లముఁ బ్రతీక్షించు
నదయ కుమారుఁడన్ - గొదమ భృంగమ్ము
విమలమౌ హృదయమ్ము - వేడ్క వహింప
వికసించి నట్టి క్రొ - వ్విరి చేతఁగొన్న
పాత్ర తిరిప గాండ్ర - పాలు గావించి
యుదయుని తేరిపై - యువతి నెక్కింప
నేని * యింటికి రాల - నేడింటి నెత్తి
నెత్తించుకొని రంగ - మిమ్ముగఁ జుట్టి
నిందనొంద బ్రదుకు - నీచంపు లంజ
నై యాట వెలఁదుల - హాసు మేడలకుఁ
బోనని శపథంబు - పూనితి ననుచు
నెదనుండి పెనుపొగ - లెగయంగ నూర్చి
బూమె పలుకుల నొక - పోల్కి నూఱడిలి
వెలఁదులు కొందఱు - వెంబడి రాఁగఁ
జెమట బొట్టులు మోనఁ - బొటమరింపంగ
నగరి వీదిని కాలి - నడకతో నరిగి
యుదయుఁ డుండిన యెడ - కొదుఁగుచు డాసి
రొదసేయుచున్న తు - మ్మెదలును తేంట్లు

---

* వ్యభిచరించిన వారి నెత్తిపై ఏడు కాలిన యిటుకరాలుంచి ఊరు చుట్టించి పదలుట పూర్వకాలపు దండనము.

ముసరుచుండెడి పోఁత - యిసుకపై నొక్క
ప్రక్క బంగరుగోడ - పగడంపుఁ గంబ
ములతోడ నొప్పిన - ముత్యాల చవికఁ
జిత్ర వితానమ్ము - జిగు లీనుచుండ
స్ఫటిక కాంతుల యలల్ - పరవు మంచమునఁ
బరిశుద్ధ పుష్ప త - ల్పమ్మునముండి
యలల పోలి విరిసి - యొలయు చామరలఁ
దరుణులుగొని యిరు - దరి నిల్చి వీవ
నుదుటున నొప్పారు - నుదయుని పాద
ములకడ నిల్చి కే - లొడ్డి జయమ్ము
పలుక నాఁడు రద - మ్ములు కొంత తెలియ
మందహాసముచేసి - మాధవితోడ
మణిమేఖలయు నొందు - మానివేషములు
దోసము లేనివై - తోఁతెంచు నవియె ?
యన నది యిట్లను - నరుదైన పరువు
మాలతి లతక్రింద - మణి కాంచి పూచె
నిల భరతమ్మునఁ - గలకంఠరవము
నెమ్మి నృత్యము గని - నెమ్మది చెంద
భ్రమర ముదయవేళఁ - బరికింపదేల ?
యని వేగ వచ్చితి - నయ్య - దీయూర

మసనంబు కడనుండె - మండపమందు
'విజయీభవ' యటంచు - వెలఁది పల్కంగఁ
గలను చెడినతటిఁ - గడలిలో మంచి
పడవ దొరకు రీతి - పరిఢవిల్లంగ
నుదయుండు ముదమంది - ముదిత కిట్లనియె
స్ఫటిక మండపమున - జానైన క్రొత్త
ప్రతిమ చిత్రమునఁగ - వదలితి మున్ను
కై కట్టు కడు నొత్తెఁ - గఠిన స్తనములఁ
బగడంపు బిగిమీఱి - జగడాలు గొలుపు
ముత్యాల కోవలో - మొలచిన యమృత
కాంతుల నానంగఁ - గాంతు దలిర్చు
నలుపుఱేకుల కలు - వల వెక్కసెట్టి
బల్లెముం గెలిచిన - నల్లని మీలు
లేవఁ దెలివి వేఱు - త్రోవయ్యెఁ దనకు
నని చెవిలోఁజెప్పు - నట్టి యందంబు
పటిక గీమునఁ గానఁ - బడినట్టి ప్రతిమ
నాయుల్లమున దాఁగి - నన్ను రక్షించె
నడురేయి యటనుండ - నా యెట్టయెదుట
బంగరు కళుకుల - పసమీఱు మేను
గలమూర్తి నిలిచి చ - క్కటి దెల్పి తపము

వలచిన కన్యక - పైఁగల వలపు
మఱతు గాకనె నామె - మరులు దయ్యెమ్మొ!
వేలుపో? యెఱుఁగను - విభ్రమపడితి

నని యుదయుఁడు పల్క - నమ్మది ముదిత
చిఱు నగవ్వూని యో - చిన్ని మారాజ!
ఆ చింత విడుము కా - మాసవ మాని
మత్తుచేఁ జేయు ను - న్మాద చేష్టితము
లెన్నియో వేల్పుల - యెడను పెక్కయ్యె

గౌతము భార్యపైఁ - గామంబు గొన్న
యమరాధిపతి సహ - స్రాక్షుఁడై నదియుఁ
బ్రాలేయగిరి శిర - వణ మందు సప్త
ఋషుల భార్యలను మో - హించిన యగ్ని
కాతని దార స్వా - హాదేవి తత్త

దుచిత రూపమ్ముల - నొంది స్వభర్త
మక్కువ దీర్చుట - మఱచితి వేమి?
ప్రభువుల కన్యకా - వలి పెండ్లి పిదపఁ
గావలి పతిచావఁ - గావలి నెఱిని
గాంచి పరులు పరుల్ - గానంగ నీక

యుంచు నాతఁడుగాక - యొగి వేలుపులును
సమ్మతింపని కుల - సతుల వంశమునఁ

బుట్టిన యదికాదు - భూజనుల్ కాంచ
రంగమెక్కి తనదు - రంగంగు చూపి
ఆటల పాటల - హాసాసు గాన్పించి

చెఱకు తుంటల విల్లు - చిఱుదేఁటి యల్లె
పువ్వుటమ్ముల్లొకైదు - మొగ్గ కటారి
నంగజుండెత్త వా - ఱుం గన్నులనెడి
యీడుపు వలవైచి - యీడ్చి యెడ్దలను
వారియించి యుడుగక - యుందు తాఁజొచ్చి

తియ్యని పలుకుల - తీపులెత్తించి
పలువిధ ధనధాన్య - ఫలను లఁబొంది
తేనె వట్టిన విరిఁ - దేఁటి చందమునఁ
దొలఁచెడి వెల వెలం - దుకలఁ గ్రమమున
నిలిపి యక్రమ పద్ధ - తుల నడఁగించు
కులధర్మ రక్షణ - కువలయేశ్వరుల
కారయ ముఖ్య కా - ర్యంబుఁ గాదె?
యనుడు నుదయు నుల్ల - మల్ల చలింప
వాజులఁ బూన్చిన - పసిఁడి తేరెక్కి
మణిమేఖల వసించు - మండపమునకుఁ

జని, దుర్గ యాఁకలి - చనఁగేలఁ బాత్ర
గొని నిల్చి తినిపించు - కొమరున నొప్పి

యాఁకొన్న జీవుల - కన్నంబు నోసఁగు
పాత్రంబు చేఁగొన్న - పడఁతిని గాంచి
నెఱి మీఱు వలపుచే - నిలుకడ చెడిన
తనువుతో నాయుల్ల - మునఁ జొచ్చి దాని
నాక్రమించిన దొంగ - వధిక వ్రతములు
చేసి భుజించు నీ - జీవిక గాథ
తపమూని తిరిపంబ - తమి నారగింపఁ
గోరు కారణమేమి? - కోమలీ! యనుచు
నొంటరియై తాన - యోగి డాసి యడుగు
టుత్తమ మని యెంచి - యుదయుండు చేరి
తాపసి వగుటేల - తరుణి! తెల్పుమని
సాహసించి యడుగ - సారసనేత్ర
మును నన్ను వలచిన - భూపుత్రుఁ డితని
పదముల కెరఁగుట - పరమ ధర్మంబ
యని మ్రొక్కి హృదయంబు - నతనిపై కేగ
నితఁడు మున్నేయొక - నృప కుమారితను
చేపట్టినను పూర్వ - చిర పరిచితుని
కడ వాదులాడుట - గాదంచుఁ దలఁచి
ప్రశ్న కుత్తరమిత్తుఁ - బ్రాజ్ఞుల వలన
విన్న వీనులమైన - వినఁదగు నిదియుఁ

బుట్టుట పెరుఁగుట - ముప్పులనొంది
కార్శ్యమందుట చావు - గలయది మేను
పల్లిదుమల కాట - పట్టు మానవుల
తనువని పరికించి - ధర్మమాసించి
యిట్టులై తిఁ బెనుపోరు - లెసఁగ నడంచు
మత్తకరీంద్రంబు - మాడ్కి వారలకు
నాఁడు వారలు తెల్ప - నస్వామా గొప్ప
యర్థంబు లేదిల - నైన నీ విషయ
మాలించి యవ్వలఁ - బోలిన తెలుఁగు
గావింపు మని యట - భూవర తనయు
వదలి యక్కన్నె చం - పావతి యున్న
* గుజ్జరి కోవెలఁ - గుదురుగఁ జొచ్చి
మగవారి చెయిది నె - ఱుఁగు వారలెవ్వ
రనుచుఁ జంపావతి - యడుగుల కెరఁగి
మంత్రమ్ము మదిని ము - మ్మాఱు జపించి
కాయచండిక రూపు - గైకొని వచ్చి
వెలుపలఁ గనఁబడఁ - దెలియక యుదయుఁ
డా గుడిలోనికి - నరిగి పాత్రమును

---

* ఘూర్జరులు శిల్పమునఁ బ్రసిద్ధులు. వారు నిర్మించిన కోవెల

కాయ చండిక కిచ్చి - మాయచే డాఁగు
నా మనోహారిని సు - న్నపు బొమ్మలందు
తెలియుచెట్టిది యని - తెలియంగఁ జూప
వేని యెన్నాళ్లైన - నిటఁబడి యుందు
దేవి! ప్రవాళంపుఁ - దీరగు నోరు

కాటుక వెట్టని - కన్నులు తేట
చిఱు నగవును వింటిఁ - జెనయు కన్బొమలు
అంకుశమై దోఁటి - యై బరిగోల
యగుచు లోఁగొన విద్య - యనెడి మావంతు
చేఁగాఁపు వలవైచి - చిన్నారిపలుకు

లను వీణతోఁ దెల్పి - నమరించు వేద
వాక్కులఁ జూపించి - వరదంతి నొందు
వేఁటాడికొని పలుకు - వేల్పు! నీ గుడిని
చేరు దానిని వీడి - యూరక పోవఁ
జాల నొట్టిడితి నీ - చరణంబు లంటి

యీ కోర్కి దయచేయు - మో కలాదేవి!
యని యచ్చటన యుద - య కుమారుఁడుండె.

౧౯. చెఱసాల ధర్మశాల గావించుట

చంపావతీదేవి - చరణంబు లంటి
ముమ్మాఱు వలగొని - మ్రొక్కి రాకొమరుఁ
డొట్టిడి కూర్చుండ - నరు దయామతిని
రాఁగల దెఱుఁగక - రాజకుమార!
శపథంబు చేసితి - చనునె నీకిద్ది?

యని నేరుపున శిల్పి - లోనరించియున్న
యొక్క చిత్రంబున - నుండిన వేల్పు
పలుకంగ విని యెద - కలఁగ నాతండు
చెఱవద్ద తెఱఁగునఁ - జింతించి కుంది.
యామెను మఱవుము - యని యదలించి

యాజ్ఞగావించు ద - య్యము పల్కు మహిమ
మొందఱ యాఁకలి - నేని తొలంపఁ
గరమునఁ దాల్చు భి - క్షాపాత్ర మహిమ
ముఁగురు తల్లులఁ దొలి - దగు సరస్వతికిఁ
దప్పుజేసితి వని - దై వాఱఁ బ్రతిమ

పలికిన పలుకులఁ - గల మహిమమ్ము
నేర మెట్టిదో? మణి - మేఖల చెయిది
యందు పదంపడి - యరయుద మనుచు

లేచునంతఁ దుఱంగ - లించు విశాల
ముఖము గలుగు భూమి - మొగిఁ దమి గ్రుంగ
సంజ యన్నొసలును - చంద్రవంక యను
కోర గలుగు నీల - వారణ మొుండు
హస్తిపకుఁడు లేక - హస్తంబు చాఁచి
బంభరమ్ములు క్రమ్మ - వాసన గలుగు
మద మగ్గలింప భ్ర - మమునఁ గాల్ద్రివ్వి
క్రమము తప్పిన రీతి - గాఁ దొడరుటయు
నగర విటులు వెల - మగువల తోడ
మకర వీణియ యందు - మైత్రస్వరముల
మీఁటి స్వరైక్యంబు - మీఱ సారైన
తాళ క్రమంబునఁ - దగు వాఁడి భల్ల
ముల్లంబుఁ జీల్చంగ - నోర్వని యెడఁద
యందలి పొగతోడి - యగ్గిరాజంగఁ
గొలిమి తిత్తింబోలెఁ - జెలఁగ నిట్టూర్చు
చుదయ కుమారుండు - కదలిన పిదప
నున్న దేవళమున - నురువు వేఱుగను
గల మణిమేఖల - తలపోసి తుదకు
మాధవి తనయగా - మండప మందు
తిరుగు చుండిన రాకొ - మరుఁ డూరకుండఁ

డనుచుఁ బేరాఁకలి-నట నుండి నట్టి
కాయచండికను నూరఁ-గల జన మెఱుఁగు

నని యామె రూపము-గొని గొదగొన్న
వారలకుం దోడు-పడుట చేయిచ్చి
యిడుట తిరియు వారి-కడకేగి యిడుట
ఘనుల యుత్తమ మార్గ-మనిరి సద్వాదులు
కావున శారద-కోవెలలోన

నంచిన పాత్రమ్ముఁ-గొంచబచేతఁ
గొని వీథులందేగి-గొద గొన్నవారి
కొసఁగుచు దండితు-లున్న కారాగృ
హమునఁ బ్రవేశించి-యటనున్న వారిఁ
గాంచి నిట్టూరిచి-కరఁగి చింతిల్లి

యేడిచి యట బువ్వ-కేఁకరుచున్న
జనుల చేతులు నిండ-సాదంబు వెట్టి
కుడుపంగ వారికిఁ-గుడిపిన పాత్ర
మొక్కటేయని చాల-నక్కజ మంది
కావలి వారలు-భూవరు కడకుఁ

జని పాత్రదానము-చాన చెద్దియును
గొప్ప మహిమ తోడఁ-గూడిన దనుచు
మనవి చేయుద మని-మదిఁ దలపోసి

చని విష్ణుమూర్తి వా - మనుఁడయి చూడఁ
జూడఁ బెరిఁగి పెను - పోఁడిమి నొక్క

యడుగున బుడమిఁ దా - నడఁచిన నాఁడు
జలధార వీడిన - బలి వంశమందు
జనియించిన నరేంద్రు - తనయ శీర్తియను
దేవితో మొగ్గలు - తావితో నలరు
నలరుల తోఁటలో - నలఁబ్రవేశించి

యొల దేంట్లు వేణువు - నెలసాన నొత్తఁ
దుమ్మెదల్ వీణా ర - వమ్మొనరింప
జాతీయ గీతికా - సమితి కోకిలలు
పాడంగ నెమ్మలి - యాడుచు నుండు
విరుల పందిరిఁగాంచి - వేడుక నంది

హంసిని వీడిన - హంసమ్ముతోఁడ
నమ్ముల జత చెక్క - లిమ్ముగా విప్పి
వలయమ్ముగాఁ జుట్టు - వానిని గాంచి
యలరి వెన్నుండును - బలియును నీల
యాడిన చైత్ర మి - య్యది యగు నంచు

కని గోఁగు పూవు చే - రిన మావి పిందె
తో నున్న నెమిలిని - జానగు పైఁడి
గిన్నెలో పాలను - కీర పోతమున

కితవునఁ గుడుపు మే - ల్పతిమ యగాననుచుఁ
ప్రాణాయ కోపమ్మునఁ - బఱచు చున్నట్టి
వానరి నూరార్చి - వనచరం బొందు
చెలుల యుయ్యాలలోఁ - జేర్చి యూడించు
చుండుట గని యొయ్యొ - నొయ్యన నవ్వి
పచ్చని వెదురుంతో - నచ్చంపుఁ బూవు
లమరిన తెల్ల క - డిమిఁ గాంచి శౌరి

బలరాముఁడును నిల్చు - వలనయ్యె ననుచు
నంజలి ఘటియించి - యలరి నుతించి
యాటతో నభినయ - మరసిన వారు
కావ్యనాటకములఁ - గడు విమర్శించి
తెలియు వారలు వీణఁ - బలికించు వారు

పసగ మృదంగమ్ము - వాయించువారు
గమకముల్ క్రోవిని - గలిగించువారు
పాటలు సొంపుగాఁ - బాడెడి వారు
విని తల లాడించి - వివశులౌ వారు
తెగిన హారమ్ముల - మొగిఁ గ్రుచ్చువారు

చందనమ్ము మెయి న - లందెడు వారు
కుంకుమ స్తనముల - కుమ్మొత్తువారు
మువ్వ జేకుల హార - ములు గట్టువారు

కురులఁ దావి విరులు - చెరివెడి వారు
మఱువుగ నద్ద మె - దుర నిల్చువారు
నై యింద్రువలెఁ జని - యాటాడి యలసి
వన్నెల మల్లెలు - పొన్నలు జాజి
మాలతి పొగడ చే - మంతి మున్నైన
తరువుల కడ నిల్చి - తిరుగుచు నవ్వి
ముంగిస కుందేలు - మురిపంపు జింక
రండని కోయని - రాణికిఁ జూపి
మరుఁడు వసంతుండు - మలయ మారుతము
యంత్రపు బావి క్రీ - డాద్రి ఝురంబు
విరుల పందిరియును - సరసు దీర్ఘికయుఁ
గూప మంతర్జల - కూపంబు దాఁగి
వఱలు చోటులు సౌరు - స్ఫటిక గృహములు
గల యెల్ల యెడలను - కాంక్షతోఁ దిరిగి
మగధదేశస్థులౌ - మణి కారకులు న
వంతి నాటను గల - స్వర్ణ కారకులఁ
యవన వర్ధకులను - ద్రవిడ కార్మికులఁ
గూడి యొప్పిదముగఁ - గూర్చి వన్నియలఁ
గనుల పండువుసేయఁ - గల పగడంపుఁ
గోళ్లు మానికములు - గూర్చు బోదియలు

ముత్యాల సరములు - మురువుగ వంగు
కోణసంధులు శిల్ప - గురుత యొప్పారు

నేల్కట్టు గలుగు చా - మీకర మంట
పమ్మున నింద్ర భో - గమ్మున మీఱు
రాజు మోదమునఁ జే - రఁగ ద్వారపాల
కులతోడఁ దెలిపి రా - సెలవంది లోని
కేగి చాఁగిలఁబడి - యెఱఁగి భూపాల!

యీభూమి నాసించి - యెద విరోధించి
చతురంగ సేనతోఁ - జనుదేరఁ గాంచి
వారి యుత్సాహ బు - వారించు వీర!
ఘనకీర్తితోఁ గల్ప - కల్పంబు మనుదు
గాక! యియ్యది విను - కరుణామయాత్మ
ఏనుఁగు తిపుచే - నెడలి కృశించి
యూరఁ దిరుగు చేడ్పు - చుండిన క్రొత్త
చేడె యొకర్తె మన - చెఱసాలఁ జొచ్చి
తమ పేరు వినుతించి - తన చేతి పాత్ర
మున నుండి యట మూఁగు - జనములు తనియ

నన్నంబు పెట్టిన - దవనీశ తిలక!
యనవుడు పార్థివుఁ - డయ్యమ యిటకు
వచ్చెఁగాక యనఁ గా - వలివారితోడ

నా చెలి యేతెంచి - యువనీశ తిలకు
కరుణ వర్ధిల్లును - గాకని నిలువ
నో తపస్విని! పేరు - నూరేది నీకు
నీపాత్ర మెక్కడి - దెఱిఁగింపు మనుడు
నయ్యమ యిట్లను - నయ్య! భూపాల!
ఏను విద్యాధర - మానిని నొక్క
కతన నజ్ఞాతనై - కాఱియ పడుచుఁ
దిరుగుచు నుందు నీ - పురమున నధిప!
ఈ చేతి పాత్ర మీ - యిచ్చటి మండ
పమ్మునఁ గలవేల్పు - నెమ్మి నొసంగె
నియ్యది దివ్య మ - హిమ గల పాత్ర
మేనుఁగు తీపును - హృదయానలంబు
చల్లార్చినది జీవ. సంతతి కిద్ది
యూస దీఱంగ ది - వ్యాన్న మొసంగు
[illegible]న రాజు నానుండి - యవసర మున్న
నడుగుము యన నామె - యల్ల నిట్లనియె
చెఱసాల పడఁగొట్టి - కరుణామయు లగు
ధర్మాత్ములకు శాంతి - ధామమ్ము గాఁగఁ
జేయుము చాలు హ - ర్షింతు ననంగ
చెఱసాలఁ జెఱిచి యా - వరసాధ్వి తెలుపు
పగిది ధర్మాత్ములు - వరము గొసంగ
ధర్మముల్ బోధింపఁ - దగు ధర్మశాల
గాఁగ మార్పించె నా - భూ రమణుండు.

౨౦. ఉదయ సంహరణము

మేటి రావని మణి - మేఖల కరుణ
నిరయ సమంబగు - చెఱ గదులందు
జన్మ దుఃఖము లొందు - జనములు కర్మ
ఫలముచే మంచి భ - వము గలవార
లై నట్లు నాల్గు స - త్యములఁ బ్రేమించు

గుణము గలుగు బుద్ధ - కోవెల నెనరు
ఔదగల ధార్మికు - లెనయు పల్లెయును
బానస సాలయు - బోన సాలయును
దృఢ రక్షణము కల - దిగ నగునట్లు
మణిమేఖల యటకుఁ - జనుటయుఁ దనకు

స్థిర కీర్తి నరపతి - చేసిన యదియు
నుదయుఁడు తలప్రీల - నూహాలు సేసి
ప్రజ్ఞ గలారలు - పరిహాసించినను
రాజు కోపించినఁ - బ్రజలు నవ్వినను
వికృత వేషిణిని నే - పీడక పట్టి

హేమరథంబుపై - నెక్కించుకొనుచు
వెలఁది నేర్చిన విద్య - వీనులు నిండ
వినుచు నీతుల మాట - వినియెదఁగాక

యని లేచి పెక్కండ్ర - యాఁకలి దీఱ
మఘఁతుక యొదిఁగిన - మండపమునకు
నల్ల నల్లనఁ జని - యామెఁ గాంచుటయు
మొగులు క్రమ్ము సిగర - ములు గల మలయ
గిరియందు వెదురులు - పెరుఁగు చిట్టట
ముని యొసంగిన శాప - మునకైన గడువు
కడచనె రాదేమి - కారణ మనుచు

కాంచనుఁ డనువాఁడు - కాయ చండికను
వేఱొక త్రోవను - వెదకుచు వచ్చి
సంగమపురిఁ జేరి - చదుకఁబు పూల
తోఁటయుఁ దపనుల - వాటియు రచ్చ
కొట్టముల్ చవికలు - గుళ్లు రోయుచును
వచ్చి జనుల గొద - వనట దీర్చుటను
గని యట నిలిచి నీ - కరమున పాత్ర
మొక్కటే యయ్యును - పెక్కండ్రు కలరు
తినువార లేనఁగు - తీపెల్లు వోయె
నగ్గలంబై నొంచు - నాఁకలి తొలఁగ
వేలుపుల్ కరుణ చూ - పిర యేమి యనుచుఁ
బ్రామంతనములు జ్ఞా - పకముగఁ దెలుపఁ
దనుకని మెడఁద నా - తని కడనుండి

తొలఁగి యుదయుఁడున్న - తలమున కేగి
నరఁ గఱిగిన వృద్ధ - నారి నొకర్తను
కనిపించి తెన్మ్రుయుఁ - గట్టియున్నైన
యిసుక వన్నియ మాఱె - యిప్పుడు తెల్ల
యిసుక వంటి వయిన - యీ యమ కురులఁ
గాంచితే! చంద్ర రే - ఖను పోలు నొసలు
ముడుతలు పడియుండు - మురువు కాంచితివె?

నరగల్గి తిరిగట్టి - నాసిల్లి యూచు
జడగంటివే? వింటి - సమమగు బొమలు
చూడవో? చేఁవల - చూపులుచూడఁ
గఱవాళ్ల వంటివై - కానంగ నయ్యెఁ
గలువల వంటి క - న్నులు నీరు వట్టు
గుంట పోలిక దాల్చు - కుదురు వీక్షింతె?
బుడగను పోలిన - ముక్కును గనుము
చీమిడి వదలి యీ - క్షింప రోఁతయ్యె
నాణి ముత్తెపుఁ గాంతి - యగు చిఱునగవు
నిప్పుడు కంటివే - యెటవోయి డాఁగె

సొరవిత్తులం బోలెఁ - జూపట్టు పండ్లు
ఎటువోయె? బోసి నో - రిట నిల్చెఁ గనుము
చివురును దొండను - చెనయు కెమ్మోవి

యే మయ్యెనోసుంత - యెఱిఁగితి వేమి ?
రసిగల పుంటి క - రణి నీచు కాంతి

వాడిన దంటు నా - వ్రాలిన చెవులఁ
గఁటివె ? కండలు - కరఁగి పెల్లెండు
కజ్జూరముం బలెఁ - గనఁబడు మేను
పరికించితే ? యుబ్బి - ప్రబ్బిన గబ్బి
గుబ్బలు నేమయ్యె - గొలగొల యగుచు

వట్టి తిత్తుల వలె - వ్యర్థమైన యవి
వ్రాలు టెంకాయాకు - వలె వ్రేలు కేలు
కానవో ? నరములు - కానరాఁ దోలు
సడలి నఖమ్ముల - సంగతి వదలి
సన్ననయిన వ్రేళ్ల - సవరు కాంచితివె ?

ఆనఁటి కంబము లట్టి - యుంగైన తొడలు
మొగిలి యూఁచలు వాడు - వగయయ్యెఁగంటె ?
అమ్మల పొదిఁ బోలి - నట్టి మీఁగాళ్ల
రంగు గాంచితివె ? న - రమ్ము లెమ్ములును
బయలు వడ్డ తలిరు - పదముల స్థితిని

తెలియవో ? యెండి ము - దిరిన టెంకాయ
రాలుట చూడుము - పూలచేఁ దావి
గందమ్ముచే నీచు - కంపు నడంచి

సూదిచే మణులచే - సొంపుగఁ బూర్వ
కేర్చి కూర్చిన మోస - మెఱుఁగవ యేమి?
యనుచు విద్యాధర - వనిత రూపమున
మణిమేఖల వచించు - మాటలు విన్న
విద్యాధరుఁ డిది - వీనినే గౌర
వించెడి నామాట - పెడచెవి నిడియెఁ
బరు వెంబడించెను - వాఁ డేగుచుండఁ

జూచుచున్నది రాజ - సుతునకు నీతు
లుగ్గడించి తుదకు నొక సైఁగతోడఁ
బగడంపుఁ దునకపై - నగవును కలువ
కనులతో సంగీత - మును చూపి పోయె
నితఁడు ప్రియుండౌట - నిచట నిల్చినది

యని కనలుచు నంత - నామె యున్నట్టి
మండపమునకు లో - మండుచు నరిగి
బుట్టకుఁ బాము జే - వ్వునఁ జొచ్చినట్లు
చొచ్చి యడఁగి డాఁగి - చూచుచు నుండె
లేమ తెల్పిన నీతి - లెక్కింప కుదయుఁ

డీతని వేడ్కతో - నింటికి నేగి
మణిమేఖలయె నన్ను - మభ్య పెట్టుటకు
కాయ చండిక రూపు - కడఁక ధరించి

పాత్రమ్ము చేనంది - వంచనచేత
మన్మనంబును విభ్ర - మ పఱచి చనియోఁ
బరుఁ డామెతో నేమొ - భాషించు చుండె
మున్నె యమ్మండప - మునయందు వాని
తోడ నద్దము రేయి - కూడక యున్నె ?
యరయుదుఁ గాకని - యటనుండిలేచి
మలయమారుత రథం - బలు మీానుపడగ

మొక్క చెఱకు విల్లు - మొగ్గ పూములికి
కలవాఁడె పలుకు ప - క్కముగాఁగ వేశ్య
తో నూరె నిద్రించు - నా నడురేయి
నొంటరిదై యేగ్గు - వెఁటాడ లేచు
వేఁగి పోల్కి నగరు - వీడి వాకిండ్లు
కడచి తావలచిన - కలికి యున్నట్టి
మండపమున యందు - చండ పిషాగ్ర
భుజగంబు వసియించు - పుట్టలోఁ జొచ్చు
జోకఁ జొచ్చుడు - వానిరాకను మున్న
తావి పూవులును చం - దనమును తెలుప

వాఁడె యిటకు దీని - వలచియే వచ్చె
నని యెంచి కట్టు దె - బ్బను దిన్నపాము
కనకోపమునఁ దన - పడగను విప్పె

నస లేచి రాకుమా - రుని వెంబడించి
వాని కొండను పోలు - బాహువుఁ ద్రెంచి

కాయచండికఁ గొని - గగన మార్గమునఁ
బోవుదమని డాయఁ - పోడవు కంబమున
దేవ కారువు దిద్ది - తీర్చిన ప్రతిమ
డాయకు కాంచనా! - డాయకు మనుచుఁ
గ్రచ్చుఱఁ బల్కె - త - ర్వాత నిట్లనియె

మణిమేఖల యనెడి - మడఁతుక మాఱు
వేసమ్ము నూని యి - వ్వీధిఁ దిరుగాడెఁ
గాయ చండిక కుడు - గని గొద యేన్గు
తీపు తీఱఁగఁ బ్రసా - దించె నీయమయె
తన నొప్వ దీఱ నీ - దార వ్యోమమునఁ

జనుచో ఘటిల్లిన - సంగతి వినుము
అంబరచరులు దు - ర్గాలయ మున్న
వింధ్యకు మీఁదుగ - వెడలరు వెడల
వారల చాయతో - వారక లాగి

క్రుంగుచు వింధ్యను - మెలఁకువఁ గాచు
వింధ్యాఘటిక యను - వేల్పు కడ్పునకుఁ
గాయ చండిక యట్లు - పోయి చేరినది
చిన్న వోవకు మదిఁ - జింత నొందకుము

విధి యిట్లు నినుదెచ్చి - వీనిఁ జంపించెఁ
జెడు కార్య మరయక - చేయుట కతన
విడువదు నిన్ను న - వ్విధి యని పలుకఁ
దన యవిమృశ్యత - తన్ను కుంది ప
విద్యాధరుఁడు వేఱు - విధిలేక తుదకుఁ
బక్షివలె నెగిరి - పఱచె నెయ్యెడకొ.

---

౨౧. స్తంభ ప్రతిమ ఆగామి తెలుపుట

మయుఁడు చిత్రించు ని - ర్ణయ బుద్ధి గలుగు
ప్రతిమకుఁ బడమటి - వాకిలి కడను
బ్రాహ్మి మాలయము లో - వల నుండినట్టి
మణిమేఖలయు విభ్ర - మంబున లేచి
విద్యాధరుని చేఁత - పృథ్వీశ తనయ
దురవస్థయుఁ బ్రతిమ - యరయించు వింత
వృత్తంబు విని లేచి - యీ రూపు తనకుఁ
దీఱుఁ గాకని పీడి - దృష్టి విషంబు
నీ యసువులఁ దీసి - మాయించు తఱిని
చితి మీఁద వీడితి - జీవముల్ నేను
ఉపవని నీయెడఁ - గృపమాలి మనసు.
మార్చ నయితిఁ గాన - మాయిలు వేల్పు

మణిపల్లవమునకుఁ - గొనిపోయి వీడ
భవపాశముల నూడ్చు - భగవంతు వీర
మును చూచి నాతొలి - పుట్టువుఁ దెలియు

తర్వాత వచ్చి నీ - పూర్వ వృత్తంబు
చెప్పఁగాఁ దెలిసి నీ - సేమమ్ముఁగోరి
పుట్టిన వారలు - గిట్టు చుండుటయు
గిట్టిన వారలు - పుట్టు చుండుటయు
సుఖ దుఃఖముల తీరు - చొప్పడఁ దెలిపి

చెడువిధిఁ దలఁగింప - నెడఁ దలపోసి
కాయ చండిక రూపు - గై కొంటిఁ బ్రియుఁడ!
కనలు విద్యాధరు - కరవాలు చేఁ
గడకు నిల్లెతని - యుడలి తపించి
పరిదేవనము చేసి - పడఁతి లేచుటయు

మదిరాక్షి! పోవకు - మా దయుని కడకుఁ
జింతతో సివమెత్తి - చేరఁబోవకుము
ఇతఁడు నీ భర్తయై - యెనఁగఁ బుట్టుటయు
నితనికి నిల్లాల - వీవౌట పూర్వ
పూర్వమ్ములం బలు - పుట్టువులందు

కలదొక్క పుట్టునఁ - గలయది కాదు
తడఁబడు పాడఁపులఁ - దొడరు దుఃఖములు

భవపాశ బంధముల్ - వదలించు కొనఁగ
యత్నింపుము కలంత - నందకు మనుచుఁ
బలుక బంగరు కాంతి - గలుగు పూఁదీఁగ
యన నొప్పి సత్యవా - క్యములతో నలరి
యిమ్మండపమ్మున - నెలరు దైవమ్మ!
నీ చరణములకు - నా చిన్ని నతులు
పూర్వజన్మంబున - భుజగంబు గఱవ
నితని జీవము లేగె - నిపుడు విద్యాధ
రుని కత్తిచే నెద - క్రుంగ నగ్గలపు
టుమ్మలికమ్మ నే - నొంద నిల్లాట
కేమి కారణమొ నీ - కెఱుఁగంగ రాదొ?
యెఱిఁగి తెల్పంగ నీ - కరుణ భాగ్యంబు
పూర్తిగ నేనిటుఁ - బొందుదుఁగాదె?
యనఁగ నద్దేవత - వినుమని పలికె
కాయ గట్టను నేటి - గట్టున మాయ
తెలియని తబిసి రాఁ - గల యది తెలిపి
విభ్రాంతులగు వారి - వీత కల్మషుల
నొనరించు బ్రహ్మ ధ - ర్మని చేరి సేవ
చేసి భిక్షుకు వంట - చేయుదు మనిన
వేకువ వేళఁ గా - వింపు మనుటయు

సంజయు శేయియుఁ - జన ముదమంది
వేకువ రా వంట - వేగ చేయుమని
బానసీనికిఁ దెల్ప - వాఁడాలసించి ౫౯

వచ్చి తొందర పడి - వంట పాత్రమ్ము
పడవేసి * శీలంబు - పాటించు మునికి
దోసఁ గాచరింపఁగాఁ - దోఁచిన కినుకఁ
దలయు భుజమ్ములు - ధరణిఁ బడఁగ
నఱికిన క్రూర దు - ర్నయ ఫలమిద్ది ౬౦

---

* ఇది పంచశీలములు దశశీలములని యిరు తెఱఁగు. అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము అసంగ్రహము, అనునవి పంచశీలము లనఁబడు. వీనితో ఉన్నతాసన మిచ్చింపమి, చందనాదికము తాల్పమి, వెండి బంగారు తాఁకమి, ఆట పాట లిచ్చింపమి, రేయి భుజింపమి అను నవి చేరి దశశీలము లనఁబడు. పంచశీలములలో కల్లుద్రావమి చేర్చి చెప్పు వారును కలరు. (నీలకేశి గ్రంథము, సమయ దివాకరటీక) అహింస, అస్తేయము, అవ్యభిచారము, సత్యము, కల్లుద్రావమి అనునవి పంచశీలము లనియు నివి గృహస్థులకును తగినవనియు వీనితో రేయి అశుద్ధాన్నము భుజింపమి, చందనాదిక ముపయోగింపమి, నేల చాపపై పరుండుట, అను మూడుచేర అష్టాంగ శీలమనియు నివి గృహస్థులలో నిష్పాపులకే తగుననియు, నీ యెనిమిదితో నాట్యగానము లిచ్చింపమి, వెండి బంగారు తాఁకమి, అను రెండును చేరి దశశీలములనియు, నీ పదియు సన్యాసుల కర్తవ్యములనియు వ్యభిచరింపమి యనునదే బ్రహ్మచర్యమనియు ధార్మిక సూత్రమను గ్రంథమునఁ జెప్పబడినది. (చూ. పీఠిక.)

యెప్పుడు నిప్పుడు - నతని వీడనిది
తాము చేసిన కర్మ - తత్ఫలంబులను
దైవమ్ము తప్పించి - తలఁ గాచు ననెడి
వా రవివేకులు - వనజాక్షి! నిజము
తగ నాచరించు నీ - దయితుఁడు ప్రేమ

కలఁడయ్యు ధర్మంబు - కలదయ్యు దుష్ట
కర్మ ఫలమ్ము త - క్కక కుడిపెడిని
అవి తరువాతి పు - ట్టువుల రావచ్చు
నచటి కర్మ ఫలమ్ము - నిచట నీ పగిది
కుడిపిన యది రాచ - కొమరుని స్థితికి

చింతించి మునులు వ - చించిన నిజము
విని రాజు నిను చెఱ - వేయును మరల
రాజమదేవి నిన్ - రాణి వాసమున
నుంచు కొనఁగ నుద్దే - సించి వదల్చు
నీ తల్లి యఱవణ - నీఁను నాత్మ పాద

నీరేజముల మ్రొక్కి - నిలిచి నీకైన
యాపద తెలుపంగ - నాతండు వచ్చి
తెలుపు వాక్కులు విని - దేవి నీ చెఱను
వీడుచు నవ్వాల - విను మిఁది నీవు
రాజ శార్దూలుఁడై - రాజిల్లు నట్టి

గోపుత్రకుని కడ - కుం బోదు పోయి
ధర్మవాక్యులు విని - తన్నెప్పు తోడ
మణి పల్లవము చేరి - మణిపీఠి వలన
ద్వీపతిలకచేత - స్వీయ వృత్తంబు
విని శ్రావకేంద్రుండు - తన నాడు చేరఁ

బిమ్మట నాదీవి - విడి మానిరూపు
పూని వంజిపురికిఁ - బోయి యచ్చోట
గొప్ప విజ్ఞులఁ బలు - గుంద్రను గాంచి
పలువిధ ధర్మముల్ - పాటించి విందు
వట నహం బ్రహ్మాస్మి - యను వారు భువన

ముల సృష్టిచేసిన - మొదటి వాఁడనెడి
వారును తనకు రూ - పము లేదు ప్రాణి
కోట్లకు రూపమ్ము - కూర్చెదు వాఁడు
గద దేవుఁ డగునని - చదివెడి వారు
గాసిలి వ్రతములఁ - గడపఁ బుట్టువుల

పారిది బంధము ద్రెంచి - సుఖలోకమందు
మేటి పదవి నుంచు - సూటి నన్వారు
భూత వికారమే - పుట్టు వన్వారు
పలు మతముల యసం - బద్ధ వాక్యముల
వినఁదగు నాళ్లలో - వేలుపు లేఁడు

గిట్టిన వారలు - పుట్టంగఁ బోరు
ధర్మమ్ముతో నేల - తగులాట మనెడి
భూతవాదిని జన్మ - మును ధర్మతత్త్వ
ములతోడ వినిన నీ - వెలనవ్వినగుదు
విది విని నవ్వితి - వేల నీవనుచు

నిజము తెల్పుమనంగ - నీ జన్మ స్మృత్తి
మెఱిఁగింతు వది విని - యెలనవ్వ నవ్వి
యతఁడు స్వప్న భ్రమ - మందితి వనుచుఁ
బలుకు నయ్యది మఱి - వం దగు దీవు
దుష్కర్మములు కీడు - తొడరించుటయును

మరణించు వారలు - మరలఁ బుట్టుటయు
సత్యమేయని నమ్మ - జనియించు భ్రాంతి
పీడుము ధర్మంబు - వీడని తరులు
ధరణియు వ్రాయు చి - త్రములు మాటాడ
వని యరయుట యరు - దగునేమి ? యరయు

దాక్కా ? యరయమవేని - యొప్పంగ వినుము
సంపూర్ణ మహిమతోఁ - జను నీ పురమున
దేవళములు నీడ - తావులు నీటి
రేవులు రచ్చలు - తావులు పెద్ద
మండపములు మంచి - మహిమమ్ము గలిగి

రక్షణమున నొప్పఁ - బ్రాజ్ఞులు కాంచి
మంటితో రాలతో - ప్రాఁకుల తోడ
గోడలతో వేల్పు - గుళ్లు స్థాపింప
వేలుఁపు లాచోట్ల - వీఁక జనుల
కగునవి తెలుపు చుం - టరయవో నీవు

నావృత్త మడిగితి - నాతిరో! వినుము
దైత్యదిశుఁ డనువాఁడ - దైవగణముల
నొకరుఁడఁ దొల్లి మ - యుండను శిల్పి
యనువుగ నాకుఁ జే - సిన బొమ్మయందు
నిలుతు నదేలన్నఁ - దెలిపెద వినుము

మర్త్యు లెఱిఁగిన ద - మర్త్యు లెఱుఁగరు
చిత్రసేనుండను నా - చెలిమి కాఁడగుట
యీ నగరము వారి - కెవరు నొడివిరో?
యాతనితోడ నే - నరిగి వయ్యాళి
చేసిన స్థలములఁ - జెలిమి పెంపారఁ

దరువు నీడయుఁ బూవు - తావికై వడిని
యుండిన వారి నా - యొప్పున వ్రాసి
నాలుక యెండంగ - నను పొగడంగ
మూఁడు కాలంబుల - ముచ్చటలెల్లఁ
దెలుపుచుండుదు నీకుఁ - దెలిపితి నింత

తెలియు మసఁగ నాపె - దేవతావళిని
తెలియుదు నాతఁడి - తెలుపు మనుటయు
దైవ్యదినుం డిట్లను - తరుణిరో! వినుము
వానలు కురియక - ప్రాణులు చావఁ
గాంచీపురము స్థితి - కడుఁ జెడుట విని

జీవామృతముగఁ జం - పావతి యొసఁగు
దివ్యపాత్రము కేలఁ - దెఱఁగుగఁ దాల్చి
సుతమతి మాధవి - యుతుఁడై యఱవణ
ముని యట నుండుట - విని కాంచి చేరి
యతని కృపామతి - మతభేద బుద్ధి

వీడి నీవారలై - వెన్నంట జనులు
పాడి వర్ధిల భువి - వర్షంబు కురిసి
పంటలు పండంగఁ - బ్రజలు మోదింప
యమృత సురభిఁ గొని - యన్నంబు నిడెద
వాయూర ధర్మ మ - త్యభివృద్ధి నొందు

నచ్చట నీవల్ల - నగునవి పెక్కు
కలవు తక్కిన ధర్మ - ములను బోధింప
వారి తత్త్వము లఱ - వణ మహామునికిఁ
దెలుపంగ నాతఁడా - దినములఁ దపము
ధర్మము తగవు ద్వా - దశ నిదానములు

తెలివిడి భవ మహా - జలధి తారణము
పద్ధతితోఁ దెల్పి - పాపంపు టిరులు
విరియ జీవతతి ని - ర్వృతి సుఖమంద
ధర్మ ప్రకాశమ్ము - తనరంగఁ జేసి
బుద్ధితో ధారణి - బుద్ధ సూర్యుండు

పొడమ వఱకుఁ జావు - పుట్టుక లొంది
ధర్మ పథము ప్రేమ - దవులక యాస్థ
లము వీక మణిమేఖ - లా నీవు నేను
తల్లియు నెల్లరుఁ - దడఁబాటు లేక
న్యాయమార్గమ్మున - నడతుము గాక

యని యతండు పలుక - నాతని పలుకు
పాటించుచును జవ - దాఁటక పెక్కు-
ధర్మమ్ము లొనరించి - తరువాతఁ గాంచి
పురమున దేహమ్ముఁ - దొఱఁగి యుత్తరపు
మగధలోఁ గలుగు జ - న్మములెల్ల గార

వంపుఁ బుట్టువులయి - పాడియుఁ గరుణ
తప్పక మహిమమ్ము - చొప్పడఁ దోఁచి
కలఁకయు విభ్రాంతిఁ - దొలఁచి పరులకు
ధర్మ తత్త్వంబు బో - ధము సేయు వృద్ధ
ప్రియ శిష్యుఁడవయి పం - డెదు నిదాన

ము లెఱింగి త్రెంతు నీ - కులమునఁ దొల్లి
తగవుచే నున్నతిఁ - దనరు విజ్ఞాని
నొకని సంద్రమునుండి - యొగిఁ గాచినట్టి
మణిమేఖలాదేవి - మహా సాధు చక్రు
నకుఁ బ్రేమతోడ న - న్నం బిడు ఫలము ౧౮౫

వలన నీ జన్మంబు - గలిగిన దనుట
యరసితే? యుపవన - మందు గాన్పించి
మణి పల్లవమునఁ జే - ర్చినదా ఫలమ్మ
అని ద్వైదికుఁడు తెల్పఁ - దన చింతవీడి
మేర యెఱుఁగు మణి - మేఖల యంత ౧౯౦

నమ్మండపమున డెం - దమ్మునఁ గలఁక
నీఁగుటయును గాఢ - నిద్రలో నుండి
లోకమ్ము లేపెను - లోక బాంధవుఁడు.

౨౨. కారా బంధనము

తరణి మండలము పే - రిరులఁ జెండాడ
నిష్పక్షపాతియై - నిలిచిన కంబ
పతిమ తోడను సర - స్వతిని పూజింపఁ
బోయిన వారలు - భూపతి సుతున
కొనరిన స్థితిఁ దెల్ప - విని చక్రవాళ ౫

మందలి తాపసు - లందఱు వచ్చి
మణిమేఖలను గాంచి - మహీప కుమారు
మరణవృత్తమ్ము నీ - కెఱుకయె యనుచు
దలఁకక యామె త - ద్ఘటనమ్ముఁ దెలుప
మునివరుల్ మణిమేఖ - లను నృపతనయు

తనువును వేఱుగా - దాఁచి రాజేంద్రు
వాకిటి కావలి - వారికి రాకఁ
దెలిపి లోనికిఁ జన - నెలవంది యేగి
నిండు చంద్రు కరణి - నీవెల్ల యెల్లి
యున్నత స్థలి నిల్చి - వెన్నెల లీనఁ

గత్తియు దండమ్ముఁ - గరుణార్ద్రదృష్టిఁ
దనరి జగము గావ - ధర్మ చక్రమ్ము
దోసఁగు పొసఁగ నీక - దొరలును గాక
నేఁడె కాదీ పురి - నిన్నటి దాఁక
కామ మధువు ద్రావి - నేమంబు దప్పి

కుల సతులను డాసి - గురు తపస్వినుల
వెంట మనసు వీడి - వెతలను గుడిచి
యిలిగిన వారలు - పలువురు కలరు
క్షత్ర కులమ్ము నా - శ మ్మొనరించు
పరశురాము నెదుర్చ - వలదని దుర్గ

మండలింపఁగఁ గాంత - మహిపాలకుండు
తన నగరముఁ గావఁ - దగు వారలెవ్వ
రనుచు యోచించి భూ - మిని పగవారు
తలరంగ భోగినీ - తనయుఁ డుత్తముఁడు
వీరాధి వీరుఁడై - వెలయు కకందుఁ

డను వాఁడు తగిన వాఁ - డని నిశ్చయించి
క్షత్రియుఁడును కాఁడు - క్ష్మాపాలనార్హుఁ
డును కాఁడయని రాముఁ - డును డాయఁడనుచుఁ
దొల్లి కష్టము లగ - స్త్యుఁడు తొలఁగింపఁ
గావేరిఁ బ్రవహింపఁ - గాఁజేయు దేశ

మును తా మరలి వచ్చు - దనుకఁ గావుమని
యునుచుటఁ గాకంద - మను పేరు దీని
కేర్పడె; నాన్నృపుఁ - డితర వేషమునఁ
జననెంచి యుండిన - స్థలమునఁ కరిగె
నవ్వేల నొక్క నాఁ - డప్పురి నొక్క

పాఱుత 'మరుది' కా - వేరి నీరాడి
యొంటరియై వచ్చు - చుండఁగఁ గాంచి
చపలాత్మ యిది యని - చలిత చిత్తమునఁ
దలఁచి కకందుని - తనయుఁడు పొంద
రమ్మన నామె భ - యమ్మంది గంద్ర

గోళమ్ముతోడ భూ - గోళమ్మునందు
వర్షమ్ము కురియించు - పత్నులై రేని
పరుల చిత్తమ్మునఁ - జొరకుందు రేను
పరునెడఁ జొచ్చితి - వహ్ని నర్చించు
నర్హత్వ మింత లే - దని కంది కుంది
పోవక యింటికి - భూత చతుష్క-
మునకేగి కుములుచుఁ - బెనిమిటి వలనఁ
దగని దూఱొందిన - దానను గాను
కనిన యాతని డెంద - మున కెక్కినట్టి
నీచనైతి గృహస్థ - నియమమ్మునుండి
దిగ జాఱితిని నేను - తెలియక చేయు
దోసఁ గొండు గలదె ? చ - తుష్క-భూతమ్మ
నీ వసాక్షికముగ - నిలువంగఁ దగవె ?
యని యామె పలవింప - నా భూత యప్పు
డగపడి యో వని - తావతంసమ్మ !
‘ *ఇతర దైవముఁ గన - కిలువేని గొలుచు
సతి యాజ్ఞయిడిన వ - ర్షంబును కురియు’
ననిన యాసత్య వా - క్యని యర్థవాక్క-
విన వసత్యమ్ములు - విడి కతలైన
వీఱిఁడి మాటలు - విన నిచ్చగించి

* ఈ రెండు పాదములు తిరువళ్లువ కవివి. ఇట్లే అటనట కొన్ని.

సంగీతవాద్య మృ-దంగ రవాది
కములతోఁడి వేడుకల్-గను నాసనుంచి
దైవమ్ముఁ బూజించు-దానవ వైతి
కాన నీయానతి-వానయు రాదు
నిలుకడగల చెలు-వల వలెఁ బరుల

దెందముఁ గాల్చు శ-క్తియు లేదు వాని
పీడితివేని నీ-వాడిన యట్లు
కురియు నం చగడు వా-క్కుల మందలించి
యేడునాళ్లు ప్రభుండు-పీడెవ యేని
తర్వాతఁ గాక యి-త్తటి నాకుఁ గాదు

ఇంతలోనఁ గకందుఁ-డెఱిఁగి తత్పుత్రు
ఖండింపఁ గలఁడు దుః-ఖము మాను మనుచు
సుఖమయు భూతమ్ము-నూటిగఁ బలికె
నా యేడు నాళ్లలో-నారాజు పుత్రు
దుష్కర్మమును విని-తుండ్లుగ నఱకె
మఱియు వినుము రాజ-మార్తండ! ధర్మ

దత్తుఁడన్ వైశ్యుండ-తని మామ కూఁతు
రగు విశాఖయు సేవ-తాలి ప్రతిమల
చిత్రంపు నేర్పును-శిరసునఁ దన్ను
చెలువంబుతో వావి-గలవారు గాన

గాంధర్వమున నాడఁ - గాఁ దగువారె
యని యూర నెల్లచా - రాడు కొనంగ
రంగులు లేని చి - త్రమ్ము కైవడిని
మేన నలంకృతుల్ - మాని గృహమ్ము
వదలి యాయమ మండ - పముచేరి కంబ

ప్రతిమను గాంచి వి - నుతి చేసి ప్రజలు
చేసిన నింద పోఁ - ద్రోసి కావుమని
ప్రార్థింప బ్రతిమయుఁ - బౌరులార! వినుఁ
డీ యమ వర్షమ్ము - నీయంగఁగలదు
శంక వల్దంచు వి - శాఖను గార

వించి పల్కుడు, వేల్పు - వినిపింప దేని
యూరి వారి మదిని - దూఱు తొలంగ
దని యామె మఱఁదిఁ - నాల నీకోసఁ
గాను రెండవ బామ - గనుమీఁద నగుదు
నని తన మది నిశ్చ - యము వెల్లడించి

తన మేడకేగిన - తరువాత ధర్మ
దత్తుండు తాఁ దలి - దండ్రులంకోడ
తత్పురి వీడి నిం - దాకరమైన
యగడు తొలంచితి - వని స్తంభ చిత్ర
మును చాలఁబొగడి క - ల్మల చేతఁ గలల

చే మహాకవి నుతిఁ - జెందు దక్షిణపు
మధుర చేరిన మీఁద - మామ కుమారిఁ
దక్కఁ దక్కిన వని - తల నొల్ల నిక్క
మీపుట్టు కడచుఁగా - కిట్టులె యనుచు
సద్వ్రతంబుల నూని - [1] సద్వణి గ్వృత్తి
గడియించి నట్టి యు - త్కట ధనరాశి
కధిపతియై [2] యెట్టి - యను బిరుదంది
యఱువది వత్సరా - లరిగిన పిదప
ధర్మదత్తుని గాంచి - తపసి యొక్కరుఁడు
[3] సన్నిధి ద్వయి కధీ - శ్వర ! యొక్క
పలుకు వినుము భార్యఁ - బడయని వారు
పలు విధ ధర్మముల్ - పరఁగఁ జేసినను
వేలుపు లోకమ్ము - వే చొరఁ జాల
రనుట వినవొ ? నీవు - విని మఱచితివొ ?
విని మఱవవ యేని - వేగ నీ పురికిఁ
బొమ్మన మధురాపు - రమ్ము వ్యర్థమ్ము
గాఁ జన నీపురి - కొజఁ జేరుటను

1. కొనుట ఎక్కువయు ఇచ్చుట తక్కువయుఁ గాని వృత్తి.

2 రాజువలనఁ గొనఁబడు పట్టమునకుఁ దగిన ముసిఁడి పూవుగొనుట (ఎట్టి = ముసిఁడి)

3. ఇహపరములు రెంటికిఁ గూడఁ బెట్టఁబడినది.

విని విశాఖయు నింటి - వెనుక మార్గమున
లోనికిఁ జని హ్రీకి - లోఁకువ గాక
పలువురు బిడియంబు - వడ నుత్తముఁడగు

ధర్మదత్తుని గాంచి - దాపున నిలిచి
మన మిప్డు పూర్వపు - మాడ్కి నరయము
మనకు నప్పాడు విభ్ర - మము గూర్చు నట్టి
సౌందర్య మిప్పు డే - చట డాఁగినదియొ?
నీ కఱువది యేండ్లు - నిండిన విపుడు

నాకును వెండ్రుకల్ - నరసె యౌవనము
కామమ్ము హరాయుఁ నె - క్కడ ముడిఁగినదో?
నీకు నీ భవమున - నే సతిఁ గాను
మఱు పుట్టువునఁ దప్పు - మార్గంబు లేదు
పరువ మస్థిరము మే - నరయ నిల్వనిది

ధన మనిత్యము దివిఁ - దనయు లీలేరు
తాఁ జేయు ధర్మమే - తనకుఁ దోడగుఁ
దాతవు గమ్మన - ధర్మదత్తుండు
మామ కూఁతునకు సం - పల్లక్ష్మిఁ జూపి
వడి నామెతోఁ గూడి - నడపిన తగవు

పెంపారి రిక్కల - గుంపుల కంటె
గడుకొనఁ గన్నైయె - ముదిసిన యూపె

ప్రతిమ వాక్యమునఁ బు - రమ్మున వారు
చేసిన చెడు నింద - చెసఁ బెద్ద వీథి
నరుదెంచుచుండంగ - నంతలో నొకఁడు

మరుదిని కామించి - మడిసిన వాని
యన్న యామెం గాంచి - యధిక కామమున
మత్తుఁడై తన తాల్చు - మాలికఁ దీసి
చేకొని పూర్వులు - చెప్పిన పెండ్లి
వహి యిది యని మెడ - వైవంగఁ బూని

యెత్తిన చే యది - యెత్తిన యట్లె
తలముడి నుండి - యివ్వలికి రాదయ్యె
విని యది యాతని - జనకుండు కినిసి
కొడుకని చూడక - తడయక నఱకెఁ
గల్ప కల్పము భూమిఁ - గాచి వర్ధిల్లు

భూపతిలక ! యని - మునుల నొక్కరుఁడు
వచియింప విని రాజ - వర్యుండు నేఁడె
కాదు పల్మాఱులు - ఘన విషయముల
నెంచి దృష్టాంతీక - రించి పల్కితిరి
అట్టి దుష్కృతి నేఁడు - నరయంగఁ గలదె ?

యున్నఁ దెల్పుఁడి యని - యుర్వీశుఁ డనుడుఁ
జెడుగులు చెడుఁగాక - యొడయల మిన్న !

యని యొక ముని యిట్టు - లనియె సిద్ధాంత
వాక్యమ్ము లెఱిఁగిన - వార లీ భువన
మున పీడినవి యైదు - మొనయు నిక్కముగ

కల్లును బొంకు దొం - గతికము హింస
కామ మనెడి వీనిఁ - గడముట్ట నడఁచు
వార లన్నిటి గెల్చు - వారలు గెలువ
లేని వారలు తక్క - వాని నన్నిటిని
గెలిచియు నిజముగ - గెలువని వారె

కాము గెల్చిన వారె - ఘన తపోధనులు
తక్కినవారు స - ద్గతి లేని వారు
ఘోర నరకమునఁ - గూలెడి వారు
రాజేంద్ర ! వినుము చి - త్రావతి తనయ
తన ప్రియుఁ బొందిన - దాయ మూలించి

బన్న మోఁర్వక * ముని - పల్లెఁ జొచ్చినది
మెలఁత కూఁతురు మణి - మేఖల యనెడి
పడుచు తపము సేయఁ - బాల్పడి యూర
నిల్లిల్లు చని బిచ్చ - మెత్తుచు నుండి
మండపమునఁ జేరి - మలయు చుండినది

అది యట్టిదియ యైన - నామెను నీడ
పగిది వెంబడి దాని - పై వలపుఁ గొని

* మునిపల్లె = బౌద్ధవిహారము.

చిమ్మ చీఁకటి యని - నెమ్మదిఁ గొనక
మండపమునఁ జేర - మఱఁతుక కాయ
చండిక రూపున - నుండిన దచటఁ

గాయ చండికయు న - క్కడ నుండెఁ గాన
దత్సతి భర్త వి - ద్యాధరుఁ డటకు
వచ్చి దాని వెదకు - వాఁ డామె రూపు
గొను మణి మేఖల - వెను వెంటఁ దవిలి
దుర్విధి రేఁపఁ ద్వ - త్సుతుఁ డుదయుండు
చేరిన యా చిమ్మ - చీఁకటి వేళఁ
దన సతిపై వల - పున వచ్చె ననుచుఁ
దలఁచి తటాలునఁ - దన చేతి వాలు
తో దొర కొమరుని - దోర్దండ భుజము
నఱికె దుర్విధి యని - వర ముని దెలుప
భూపతి వారల - మోము వీక్షించి
తాఁ జేయఁ దగియుండు - తగవు నా ండు
చేసెను గాన దో - షియె కాఁడు నిజము
తపసుల వ్రతము క్రొ - త్తడుల శీలమ్ము
మానవపతి కావఁ - డేని ధర్మంబు
కొలకు రథముక్రిందఁ - గొడుకుఁ ద్రోయించు
దొరకులంబున నొక్క - దుష్టుండు వొడమె

నను వార్త రాజులు - విను మున్నె వానిఁ
గాటఁ జేరిచి కాల్చి - గణిక పుత్రికను
తెప్పించి చెఱను బం - ధింపుఁడి యనియె. ౨౦౫

౨౩ కారా విముక్తి

ప్రభువరు దయ నొంది - వాసంతి యనెడి
ముదుసలి సరసిన - వెద గల వనిత
జనపతి కేని త - త్తనయున కేని
దేవేరి కేనియు - దృష్టాంత సహిత
ముగ వివరించి నె - వ్వగలను దుడుచు ౫

సార్థ మనోజ్ఞ వా - క్చతురత గలది
రాజమ దేవికి - రాఁజిన చింత
తొలఁగఁ బ్రోవఁగఁ ద్వార - తోఁ జని డాసి
పట్టఁ జాలని దుఃఖ - భరముతో నేడ్చి
పదములఁ బడి మ్రొక్కి - యెదుట నిల్చున్న ౧౦

రాణిని దీవించి - రాజాధికార
ముం గొని ప్రజలను - బ్రోచి దీర్ఘంపుఁ
గ్రోధంబు గలుగు మా - ర్తుర వశ పఱచి

కొనినను *దర్భపై - న నిచి ఖడ్గమునఁ
జీల్చి పోర నరులఁ - జెండాడి చచ్చు
రాజులు చేరు స్వ - ర్గము చేరుఁ డనుచు
భూసురుల్ వచియింప - ముదిమిని పొంది
చచ్చుట యీ వంశ - సంభవు లైన
ప్రభులకు నా నాల్క - పలుక మై కొనదు
అయ్యది సిగ్గుల - కగు పద్ధతి యగుఁ
దన దేశముం గాచు - కొనుటకుఁ గాదు
పరుల దేశము వశ - పఱచుకోఁ గాదు
మఱి యేమనఁగ వచ్చు - ఋష్యపుత్రు చావు
మన్నని యెదుర ను - మ్మలికంబు గొనకు
మని యామె నూరార్చి - యరిగిన పిదపఁ
జేష్టలచే మన - శ్చింతను దాఁచి
నృపవరు దేవి కృ - త్రిమ నీతి పూని
పుత్రశోకము నెద - పొదలోన డాఁచి
మణిమేఖలను కృత్రి - మమున వంచించి
కసి దీర్చుకొందుఁ గా - క యని లోనెంచి

* పోరిలోఁ జావక ముదిమిచే రోగముచేఁ జచ్చిన రాజుల శవమును పుత్రులు దర్భయందు వైచి, తను మగఁటిమియే యాఁతగా యుద్ధమునఁ జచ్చిన రాజులు చేరు లోకము వీరును చేరుదురుగాక యని కత్తితోఁ జీల్చి పదపడి యంత్యక్రియలు గావించుట పూర్వ క్షత్రియాచారము.

యొకనాఁడు తన విభుఁ - నొద్దఁ గూర్చుండి
సల్లాపములు సేయు - సమయంబునందు
పరులు వెన్నాడ భా - వంబున రోయు
బిచ్చుకత్తియ యైన - వేసంబు గాంచి
మతి నశియించిన - మన యుదయుండు

ధరణీశ సుతుఁ డనఁ - దగఁడు నిజమ్ము
చెఱకు విల్తుఁడె తన - చేష్టలు దక్కఁ
దలఁచి పొందఁగరాని - తన యౌవనమును
సఫలంబు గానీక - సమయింపఁ జేయు
మేధ గల్గిన మణి - మేఖల యుంచటఁ

చెఱ నుండఁ దగిన దు - శ్శీలాత్మ కాదు
అనుడు రాజేంద్రుఁ డ - య్యమ కిట్టు లనియె
జననుత జ్ఞాన మొం - దిన వారె సుతులు
మందులౌచో మఱ - వం దగు వార
లని యెఱింగితి మేల - యయ్యె నా పడఁతి

చెఱ విడిపింపుము - చెలువ! నీ వనుడు
విడిపింతు నాతోడ - వెలఁదుక యుండఁ
గాంక్ష నొందిన నుండుఁ - గాక కాదనుచుఁ
దన పాత్ర చేఁ గొనఁ - గొనుఁగాక యనుచు
రాణి యామెను తోడ - రమ్మని కొనుచు

నంతి పురికి నేగి - యట దీని తెలిసి
మందులచే నాశ - మందించి జనము
తఱిమి కొట్టం దగు - దానిఁ గావింతు
నని యెంచి పిచ్చి మం - దును దినిపింపఁ
బుట్టుల యెఱుఁకువ - పొందిన వారి
నది యేమి యేని చే - యఁగ లేదు కాన
నెప్పటి యట్లుండ - నెడ్డెయై రాణి
చదువు సాములు లేని - చండి నొక్కరుని
వెదకి తెప్పించి యొ - ప్పించి యమ్మగువ
మణి మేఖల తనకు - మక్కువ వలపు

క్షత్రియ యని దాని - కాయంబు నందు
కలయిక చిన్నెలఁ - గాన్పించి తనకు
వశ మైన దని పుర - వాసుల కొప్పఁ
గల్పించి చెప్పుమ - కాసు లిత్తు నని
చేతి నిండుగఁ బోయఁ - జేకొని వాఁడు

సుదతి కూర్చుండిన - చోటికి నేగి
మోఱకుఁదనము చూ - పుచు నిల్చునంత
దేవి వంచన మని - తెలిసి యా చెలువ
మంత్రము జపియించి - మానమ్ముతోడ
మగ వేసమున నిల్చె - మడియందు కాంచి

జంకుచు రాణి వా - సంబునఁ బురుషు
లుండ రీవింత యే - మో నిరయమునఁ
బడు నీమె దుష్ట భా - వము నేరకుంటి
నని వాఁడు పరువిడు - నంత సూనునకు
చెఱుగు గల్గించిన - చెడిపను బ్రతుక

నిచ్చు శేలని నిచ్చ - యించి భరింప
రాని నోవున నోగి - రము వీడె నంచు
వ్యాజంబు గల్పించి - వాయువు లేని
గదిలో నడంప నాఁ - కలి లేని మంత్ర
మున్నది కావున - నోగి జపియించి

కార్శ్యంబు నొందమిఁ - గాంచి యా రాణి
చేష్ట లుడిగి నేను - చెమ్మగిల్లంగ
నమ్మ! తపస్విని - వగు నీకుఁ జెడుగు
పుత్ర దుఃఖమ్ముచేఁ - బొందఁ జేసితిని
మన్నింపు మని మ్రొక్క - మణిమేఖలయును

రాహులు నునుఋ స - ర్పము హరియింప
బ్రదుకఁ జాలక శరీ - రముఁ గాల్చు నాఁడు
వానికై యటనుండి - వగచితి విప్ర
డోర్వక యేమేమొ - యొనరించి తిచట
నునుఋల కేడ్చితో? - యొడలి కేడ్చితివో?

ఒడలి కేడ్చితివేని - కొడుకును గొనుచుఁ
గాటఁ బెట్టిన కష్టఁ - గతిను లెవ్వారు?
ఉసురుల కేడ్చెదే - నొగిఁ గర్మఫలముఁ
దొడరి తా వే ఱొక - యొడలిలోఁ జొచ్చు
నిది యెఱుంగు తెలివి - యిలలోన నరిది

తనయు జీవములకే - నెనరు చూపితివి
అన్ని జీవుల యెడ - ననుకంప గొనుము
దేవి! నీ తనయుఁ డా - తీరున నగుట
కున్నది కత మది - యొప్పుగ వినుము
వంట పాత్రము నేలఁ - బడి పగులంగఁ

గినిసి పాచకు నఱ - కిన పాప ఫలము
పాఁప నెపమ్మునఁ - బ్రాణముల్ దీసి
విద్యాధరుని కత్తి - వ్రేటునఁ ద్రుంచె
ని పుష్పవనము చొ - చ్చిన యది మొదలు
దైవము తెలుపు న - ర్థము తుది గాఁగ

వివరించి యంతట - వెలఁది యిట్లనియె
పిచ్చిమందులు - నాకుఁ బెట్టితి గోల!
మఱు జన్మవృత్తమే - నెఱిఁగితిఁ గాన
మఱపు గూర్పఁగ లేదు - మానిని! మూర్ఖుఁ
డొకఁడు నీ పంపున - నొయ్యన రాఁగ

మగ రూపు గాని యుంటి వెగడంగ వాఁడు
ఆఁకలి చెడు మంత్ర - మరసితిఁ గాన
నీవు చేసిన కుట్ర - నెఱవేఱ లేదు
కామ గమనమును - కామ రూపమ్ము
నెదఁ దలఁపఁగ నైతి - నేలందువేని

పూర్వ జన్మంబునఁ - బాలుచు నా పతికిఁ
దల్లివై యుండుక - తన నీకుఁ జెపుగు
గలిగించు దుష్కర్మ - ములఁ దొలఁగించు
తలఁపుతో నీ దోస - ముల లెక్క గొనక
నిలిచితిఁ దెలుపంగ - వలసిన వాని

వినిపించుచుంటిని - వినుము శ్రద్ధమెయి
ధరణిపుల్ న్యాయంబు - తప్పి చరింపఁ
బ్రజలును తార్మాఱు - పడిన దేశమున
నిల్లాలి నొక్కతె - నిలుపేఁడు వీడఁ
దనయుని వీడి యా - తన్వి యొంటిమెయి

నిచ్చ వచ్చిన కడ - కేగి యిచ్చించు
తీరునఁ గులటయై - తిరుగుచు నుండ
నా యమ కొడుకు బ్రా - హ్మణుఁ డొక్కరుండు
పెంచి పెద్దగఁ జేయఁ - బెరిఁగి యాతులట
నెఱుఁగక కామించి - యెఱిఁగిన పిదప

మరణించుటయు, దప్పి-మానుచు వేడ్క
నెండ మావులఁ గని-యెలసిన హరిణిఁ
గరువు జాఱఁగ వడిఁ-బరువిడు దాని
వేఁటకాఁ డమ్మున-వ్రేయ నా జింక
పడ టను గని మతి-చెడి తపియించి

కో యని కోపెట్టు-గో డాలకించి
నిట్టూర్పుతోఁ గంట-నీరమ్ము గార్చి
కరఁగి యవ్వేఁటరి-మరణించుటయును
మదపుటేన్గు నెదుట-మత్తున నేగి
దంతమ్ము లాగి త-ద్దంతిచేఁ జావఁ

బడి యిలుగుట త్రావు-ఫలమాట చూచి
మఱచితివో? కల్ల-కఱుదు లాడుటలు
ముఖ్యవృత్తిగఁ గొన్న-మొఱకు లొనర్చు
క్రూరకర్మ ఫలమ్ము-కుడువమి గలదె?
దొంగలు పొందెడి-దుఃఖమ్ము లివ్వి

యని వివరింపంగ-నవసర మున్నె?
ఇవి యైదు జగమున-నిడుములఁ గూర్చు
నవి యని వదలంగ-నర్హులు జనులు
చదువుటయే కాదు-సద్భాషణమ్ము
కనలు వీడిన వారె-కఱచిన వారు

జగతిని జీవించు - జను లెవ్వరనిన
నున్నది పేదల - కొసఁగెడి వారు
జగము నెఱిఁగిన - చతురు లేరనఁగ
నొచ్చు వారల గోద - నొగు లూడ్చువారు
బాములఁ దొలఁగించు - పరమార్థ తత్త్వ

మెఱిఁగిన విజ్ఞాను - లెల్ల జీవులెడ
సమదృష్టి నెనరు ని - చ్చలు చూపువారు
అనుచు విజ్ఞానతో - యమ్ము ప్రోక్షించి
రాజమదేవి క - ర్ణంబులఁ బోసి
తనయు దుఃఖాగ్నికి - మన మింధనముగ

మే నెరియించెడి - లోని యంగదను
రత్నమేఖల యార్చ - రంజిల్లి చిల్ల
పడిన నీరము వలె - భావంబు తేటి
చలమును వీడి ని - శ్చలభక్తిమీఱఁ
జాఁగిలి పడ నామె - సమ్మతి గొనక

యిది యుక్తపద్ధతి - యెట్లగుఁ జెపుమ?
పతికిఁ దల్లివి రాజ - పత్నివి యనుచు
మణిమేఖలయె మ్రొక్కె - మహీపతి సతికి.

---

౨౪. గోపుత్రకు దేశము చేరుట

మానవేశ్వరసుతు - మనసును మార్చి
ముదివేశ్య తనసేయు - మోసంబు వలనఁ
గాంచను కత్తిచే - ఖండింపఁ బడియె
నుదయుఁ డనెడి వార్త - బెదరు తోడ విని
రాణి పాదములఁ జి - త్రావతి తెలచి

సాధు తాపసులు ప్ర - సాదించి నట్టి
పదునొకండుగురును - వాసవుని సభ
నభినయ దోషంబు - నంది శాపమున
వసుధపైఁ బుట్టిన - వారైదుగురును
ముని కోపమున జయం - తుని తోడ భూమి

నూటి జనించిన - నూట నల్వండ్రు
పాకారి యెదుట నూ - ర్వశి శాపమంది
నా కులంబునఁ బుట్టు - నాతి యొక్కతయు
వెరసి నూటిరువ దొ - క్కరు నొక్కచోట
నొక రూపమునఁ బుట్టు - పొందిన కరణి

నొప్పారు మాధవి - యిప్పుర మందు
పుట్టు నాఁటంగోలెఁ - బొందు నాదుఃఖ
మెవ్వరు నొంద రి - లేశ్వరు దేవి!
గణిక లందెల్లర - కంటె నెక్కుడుగ
రోయి యొసంగిన - ప్రోడ కోవలుఁడు

మరణించె నని విని - మాధవి మునుల
పల్లెఁ జొచ్చుట దాని - పట్టి పాత్రంబు
చేపట్టి యిల్లిల్లు - చేరి బిచ్చంబు
గొనుట నవ్వంగఁ ద - గుంగాక యాట
వనితల కిది యుక్త - మన రెట్టివారు

కాన నిమ్మడఁతుక - చే నుదయునకుఁ
గలిగె నంతియు యని - తలఁపంగఁ జనదు
రమణులచే నగ - రము పొందు నిడుము
లెన్నఁ దరమ్ముగా - దిది యొందు వినుము
ఉప్పళంబున గొప్ప - తిప్ప యిసుకను

పొంగుచు నున్న త - రంగముల్ తాఁకు
పొన్నతోఁటను రాజ - పుంగవు నెదుట
మాధవమునఁ దావి - మలసిన చోట
నొకప్రక్క నొ టిమై - నొక్కర్త కానఁ
బడ నీమె యెచ్చటి - కాంత యెందుండి

యిట వచ్చెనని సుంత - యెఱుఁగక మరులు
గొని కను కంటిలో - విను చెవి యందు
తిను నోట వాసన - గొను ముక్కునందు
తాఁకు నెఱుక గల - తనువున యందు
విజయ ధన్వియగు పూ - విలుతుని మల్లె

కంకేలి మామిడి-కలువ పద్మమ్ము
పరువ మందు విరియు-విరియంప తావి
వీవంగఁ బెక్కు ్రడ-వీఁపులఁ గనిన
రాజా పడఁతి పద-రాజీవములకు
నెఱఁగి త్వత్పద సేవ-కరుణింపు మనఁగ

సరి యని యొకనెల-ధరణీశుఁ డోడఁ
జెలువ యుండియు మీఁదఁ-దెలుపక పోవ
పిదప నెచ్చట డాఁగె-వెలఁదుక యనుచు
విభుఁ డెల్ల యెడలను-వెదకుచుండంగ
నీటఁ జొచ్చిన యట్లు-నేలను మునిఁగి

చంద్ర సూర్యులఁ బట్టు-జరగిన కరణి
నింగికి నెగయుచు-నీటను నడచు
చారణుం డగపడ-జనపతి మ్రొక్కి
దేవ సమాన! నా-జీవ సమాన
యిట డాఁగె నెటకేగె-నెఱుఁగ నుంతయును

ఎఱిఁగి యుండినఁ దెల్పుఁ-డీ యని కేలు
మొగుపంగఁ జారణ-ముఖ్యుఁ డిట్లనియె
నీ లతాతన్విని-నేఁ గాంచ లేద
మైన నాచెలిఁ బూర్వ-మరయుదు వినుము
నాగదేశము నేలు-నరపతి దేవి

నవమాలిక యనెడి - జవరాలి గర్భ
మందు పీలివలయ - యను కన్య పుట్టె
నట్టి దినమున సూ - ర్య కుల మహీంద్రుఁ
జేరి చూలు ధరించి - చేరు నిచ్చటికే
నని యొక దైవజ్ఞుఁ - డట వచియించె

నాకన్య యది యింక - నటనుండి యిటకు
పుత్రుఁ దేతెంచును - పూఁబోఁడి రాదు
వెతనొందకుము ముఖ్య - విషయంబు వినుము
జిష్ణు నుత్సవ మీవు - చేయని నాఁడు
నీ మహానగరమ్ము - నీరధిఁ గలియు

నని మణిమేఖల - యన్నది దీని
కింద్ర శాపము గల - దిది తప్ప దంద్రు
అట మహానగరమ్ము - నిట జనపతియుఁ
జెఱుట సత్యమ్మని - చింతించి నగర
మంబుధిఁ గలయనీ - యని యింద్రు నుత్స

వంబును మఱవంగ - వలదని యతఁడు
వెడలిన మొదలు తుం - దుడుకు పోవమిని
తనపేరి మఱఁతి యు - త్తల మందునేని
దేవి కినియు నంచు - దిగులు నొందితిని
నన్మానసంబుతో - జనియించి నట్టి

యతివను నాయింటి - కనుపుము యనుచు
రాజమదేవి యూ - రాణ వచించె
కల్లు వలపు హింస - కల్ల చౌర్యమ్ము
నను పెద్ద లేవ గా - నిన వాని ముఖ్య
ముగఁగొన్న మావశ - మున నుండి మనుట

యపవిత్ర మని జంకి - యరుదెంచు చెలువ
నీతోడ నేతెంచి - నీ యిల్లు చొరదు
మాయొద్దనుండు న - మ్మాన్య లీల ననె
మణిమేఖలా స్థితి - మాధవి విన్న
యంత శుద్ధ జలమ్ము - నందు దుమ్మువడఁ

గలఁగిన తీరునఁ - దలఁగని చింత
సుతమతికిఁ దెలిపి - స్రుక్కి యఱవణ
మునికి విన్పించి యా - తని తోడ రాజ
పత్ని కడకు రాఁగఁ - బ్రభుని దేవియును
మాయ చిత్రావతి - మణిమేఖలయును

తపసిని కాంచి నం - తన లేచి యెదురు
చని కేలు మొగిచి త - చ్చరణ పద్మములఁ
బడ నతండును మతి - వర్ధిల్లుత మన
రాజమదేవి య - అవణ మునీంద్రుఁ
బసిఁడి గద్దియ నుంచి - వలగొని మ్రొక్కి

స్వామి! యేండులు పెక్కు - చన్న యాపిదప
నాపుణ్య ఫల తతి - మీపాదములను
నొప్పించి యిచటికిఁ - దెప్పించె నాలు
సన్నగిలకయున్న - సడలిన మేను
పెక్కేండ్లు నిలిచి యీ - పృథివి జీవులను
పావన మొనరించుఁ - గావుత మనుడు
నమ్మునీంద్రుం డిట్టు - లను రాణితోడ
నురు తపఃకాయమ్ము - నొందితి నైనఁ
గ్రుంకుచునున్న సూ - ర్యుని పోలియుంటిఁ
బుట్టిన వారలు - ముదిసిన వారు
తెగులొందు వారలు - తెగిన వారగుట
స్వాభావిక మ్మ యా - శ్చర్యమ్ముకాదు
* ఎన్న నవిద్య సం - స్కృతియు విజ్ఞాన
మును నామరూపముల్ - గనఁగ షడాయ
తనము స్పర్శమును వే - దనమును తృష్ణ
మమత భవమ్ము జ - న్మము కర్మఫలము
ననెడి పండ్రెండుఁ బా - వనులు విజ్ఞాన
మున నెఱుంగుదు రట్లు - కనుఁగొనలేని
లోఁతు రౌరవము వి - లోకించు వారు
ఇఁకనవిద్య యనఁగ - నేర్పడ వినుము

* వీని వివరణము ముప్పదవ ప్రకరణమునఁ గలదు.

చదివి చదువువాని - మదిఁగానలేక
యెఱిఁగిన యదియును - మఱచి కుందేటి
కొమ్మున్న దనఁగ ని - క్కమ్మనుకొనుట
జగములు మూఁడు నీ - జగమె గొప్పదగు
జీవు లాఱు తెగలఁ - జెలఁగు నీ జగతి

ప్రజలు వేలుపులును - బ్రహ్మలు నార
కులు మృగములు భూత - ములు నననొప్పు
వీని గర్భముల ద్వి - విధ కర్మవలనఁ
బుట్టుచు సుఖ దుఃఖ - ములఁ బొందుచుండుఁ
జెడుగులఁ గలిగించు - చాడలునఁ దోఁచు

కొల దొంగతనమును - వలపను మూఁడు
కాయ దోషములన - గణనకు నెక్కుఁ
గల్ల కొండెమ్మును - కటువాక్య వ్యర్థ
వాక్యను నాల్గును - వాగ్దోషములకు
కోరుట కినియుట - కూడని చూపు

నను చిత్త దోషంబు - లగు మూఁడుచేరి
పది విధములఁ గల్గు - ఫలము లెఱుంగు
సన్మతు లీ త్రోవఁ - జనకుండువారు
పోయిన మృగములు - భూతముల్ నార
కులుగ మనశ్చింత - గలిగి పుట్టుదురు

పైని పందిటిని - వదలి శీలమ్ము
దాలిచి దానమ్ము - తల ధరియించి
ప్రజగ వేలుపులుగ - బ్రహ్మలు గాఁగఁ
బ్రభవించి సత్కర్మ - ఫలముల మోద
మునఁ గుడుతురు పుణ్య - మొనరించు వారు

మీఁర లీధర్మముల్ - మేకొని వినుఁడు
మణిమేఖలా! నీవు - మఱుజన్మ మెఱిఁగి
యున్నఁ దక్కినవియు - విన్న యామీఁద
వచ్చిన నీకు నీ - పద్ధతుల్ వీని
యంతర్విభాగము - లాదట వినుతు

నని మునీంద్రుఁడు లేవ - మణిమేఖలయును
లేచి యాతని పజ్జ - లేజ యుగమున
కెరఁగి మెల్లరు మీఁర - లిమ్మహామహుని
పలుకుల మఱవక - పాటించి నడవుఁ
డేనిట వసియింప - నిఁక నిచ్చగింపఁ

గాంచినవారు భూ - కాంతుని పుత్రు
పాలి మృత్యువనుచుఁ - బలుకుచుందురు
గోపుత్రకుని పురిఁ - గోరికఁజేరి
యవ్వలఁ బరిపూత - మగు మణిపల్ల
వమ్మును సేవించి - వంజికిఁ బోయి

పత్ని దేవతకు సే-వలుచేసి యెల్ల
కడలఁ జరించి స-త్కర్మ లొనర్తు
నాపద నాకగు-నను చింత యుడుగుఁ
డని వారలకు మ్రొక్కి-యత్తటి క్రాఁగి
కరఁగిన బంగారు-కరణి సూర్యుండు
కనఁబడి యస్త మిం-చిన సంజవేళ
మండపమ్మునకుఁ జం-పావతి గుడికిఁ
జని సేవ లొనరించి-స్తంభ ప్రతిమకు
దండంబువెట్టి యం-తర్వీథి నెగిరి
చని పుణ్యరాజు ప-ట్టన సమీపమున
సుమ వనమ్మున దిగి-శ్రమము దీర్చుకొని
యటఁగల యొక ముని-యడుగుల కెరఁగి
యీ యూరి పేరేది?-యేలు రాజెవఁడు?
అని యడుగఁగ నతఁ-డనియె నీరీతి
నిది నాగపురము-నేలెడి ఱేఁడు
భూచంద్రుండను-భూపాల సుతుఁడు
సార్థక నాముఁడై-చను పుణ్యరాజు
అతఁడు పుట్టిన యది-సుత మింట మొగులు
కురియకుండుట జన-మెఱుఁగదు గిరులు
తరులు క్షేత్రమ్ములా-తత ధాన్యవితతి
నొసఁగు నాధి వ్యాధు-లొనరవు ప్రజకు
నని రాజు శీలమ్ము-ముని రాజు పలికె.

౨౫. గోపుత్రకుతో మణిపల్లవము చేరుట

రాజు దేవేరితోఁ - బ్రసవ వనంబుఁ
జొచ్చి యచ్చట ధర్మ - సూనృత వ్రతుఁడు
గురుఁడు ధర్మశ్రావ - కుని పదమ్ములకు
మ్రొక్కి యంజలి పట్టి - ముని మాన్యు వలన
సుకృత దుష్కృతములు - సుఖ దుఃఖములును
జన్మగతులు ద్వాద - శ నిదానములును
మొనయు నిత్యానిత్య - ములు స్వభావమ్ము
బంధముల్ తెగఁద్రెంచు - పద్ధతుల్ సరవి
నెఱిఁగి బుద్ధుని యవ - తరణ మోపికను
విని యాఁడు తోఁడింత - కనని లతాంగి
కామ వికారమ్ము - కనుల చాపలము
కాంచక చేత భి - క్షాపాత్ర మూని
సాటి యెవ్వరు లేక - సద్ధర్మ సమితి
విను నీమె యెవరని - వేఁడు రాజునకుఁ
గంచుకి వినమిత - గాత్రుఁడై పలికె
నేరేటి దీవి నీ - నెలఁతను పోలు
వారలు వెదకిన - లే రీమె వృత్త
మెలమిఁ జోళాధిపు - చెలిమి నాసించి

కలమును కావేరి - గట్టున నిలిపి
పురము చేరితి నట - గురుతపశ్శాలి
యఱవణమాని యీ - యతివ వృత్తంబు
తెలిపినాఁడని మున్నె - తెలిపితిఁ దమకు
నటనుండి యీయమ - యిట కేగుదెంచె
నన మణిమేఖల - యవనీశ తిలక !
నీ చేతి పాత్రమే - నాచేతి కిపుడు
వచ్చిన యది వర - భాగ్యంబు కలిమి
నంతరంగ కలంక - మందిన కతన
మఱచితి తొలుజన్మ - మెఱుఁగవ యైన
నిపుడు నాఁబట్టి యం - చెఱుఁగమి వింత
మణిపల్లవముఁ బ్రద - క్షిణ మాచరింప
కున్న బంధమ్ముల - నొనరించి క్రుంచు
జన్మస్థితు లెఱుంగఁ - జాలవు నుమ్మ
ఆట కీవు రమ్మని - యతనితోఁ బలికి
యటనుండి యెగిరి య - హార్పతి వచ్చి
మమున వ్రాలక మున్నె - మహిమీఁద వ్రాలి
యలలు పరవి తావి - కలిమిని దెలుపు
తీరమందెల్లెడఁ - దిరుగుచు వచ్చి
మణిపల్లవము ప్రద - క్షిణము ముగించి

బుద్ధ పీఠికఁ గాంచి - మ్రొక్కి నిల్చుటయుఁ
దన్మణి పీఠి స్వ - జన్మ వృత్తంబు
వినిపింపఁ గాయ గ - ట్టను నేటి దరిని
బ్రహ్మ ధర్ముని పద - పంకజములను
దరిసించి సేవించి - ధర్మ సంగతులు
విని వినుతించి [1] పృ - థ్వీపుతో నవంతి
కరుగు వారలకుఁ బ్రి - యమ్మున మృగము
లుగ మఱి నారకు - లుగ భూతములుగఁ
బొనరించు దుష్కర్మ - ములు [2] పది విడుఁడు
వీడిన మీరలు - వేల్పులు గాఁగ
మనుజులుగాఁగ బ్ర - హ్మలుగ నయ్యెదరు
కాన సత్కృతి [3] దశ - కమ్మును విడక
యెడ వీడక శ్రమలఁ - బడియుఁ జేయుండు
పండిత వరుఁడు స - ర్వజ్ఞుండు జగము
నుద్ధరించుకొఱకు - నొక్కఁడై తోఁచు
విభుని ధర్మమ్ములు - వినువారు గాక
వలవని జన్మముల్ - తొలఁగించు కొనెడి

---

1. పృథ్వీపుఁడు హస్తిపతి.
2. కొల మొదలగునవి.
3. అహింస మొదలగునవి.

వారలు గారని - వార్యమౌ మిత్తి
యురుదెంచు మును ధర్మ - మాచరింపుండు
అని వివరించి జి - హ్వాయనెడి కోడుపు
గోని వాయి యను పల - కను గోట్టి తెలుపు
నుపదేశముల విని - సుపవిత్ర చరణ

ములఁ జాఁగి వినుతింప - బలు కటు వార్త
వినిపించితిరి దీని - కని కతమున్నె ?
యని వేఁడ బుద్ధుండు - జనియించు మున్నె
బలభేది యాపీఠి - నిలిపి యున్నాఁడు
బుద్ధదేవునిగాక - మోవదు పీఠి

పీఠిక మోసిన - పిమ్మటఁగాక
వాసవుండు నుతించు - వాఁడు కాఁడుచుని
అచటి కేగినఁ బూర్వ - మందలి జన్మ
వృత్తమ్ము లాధర్మ - పీఠిక తెలుపు
నని ప్రసాదించెఁ గా - వున నిష్ఠ నాకుఁ

దమము తొలఁగఁ బురా - తన వృత్త మెల్లఁ
దెలిపితి సత్తప - స్వుల నాకు-లెపుడు
సఫలమ్ములే యని - సన్నుతిసేసెఁ
బుణ్య రాజచ్చటఁ - బుష్పవనమ్ము
విడిచి యంతి పురిఁ బ్ర - వేశించి యచటఁ

దల్లి పశువుగాఁగఁ - దండ్రి తపసిగ
వచ్చు జన్మము ముని - వలనఁ బ్రేగు గమి
చుట్టక యట నొక - సొన్నంపు గ్రుడ్డు
నందడంగినదియు - నాతని కరుణఁ
బుత్రులు లేకుండు - భూమిచంద్రుండు

గాని పోయినదియును - తన తల్లి యైన
యమరసుందరి యను - నయ్యమ వలన
విని చాల చింతించి - వెనుక జన్మమునఁ
దల్లి చేసినదియుఁ - దత్పూర్వగతులు
గమనించి మది గుంది - ఘనుల సేవించి

నాటకంబులఁ గాంచి - పాట లాలించి
దేవేరి యలుకను - దెలిసి క్రచ్చఱఁగఁ
బదముల సన్నిధి - వ్రాలి యామీఁద
కుచముల పైని కుం - కుమ రేఖ వ్రాసి
తుఱుమున విరిసరుల్ - తుఱిమి మొగ్గలను

పోలిన చిఱునవ్వు - పోల వీక్షించి
మోముచందురునందు - మొలచిన నల్ల
కలువల నెట్టని - కొలుకులు కలఁక
చెందంగఁ బుప్పుటమ్ము - చెఱకు సింగాణి
మరుఁడు తడవఁ గామ - మద్యంబు నాని

యాడుట తనలోనఁ - గ్రేడించి దానఁగు
తోలఁగ వీడుట మంచి - తోయమంచెంచి
మహిమాన్వితుండు ధ - ర్మ శ్రావకుండు
నా వీనుల మొదట - నాటిన విత్తు
మణిమేఖలయును కా - రణ మాటవలన
భంగమేమియు లేక - ఫలియించె నేఁడు
నిక్కమనుచుఁ బుణ్య - నృపతి పల్కంగ
మనసు మాఱెను మన - జనపతి కనుచు
జనమిత్రుఁడను మంత్రి - వినుతించి మఱియు
విజయీభవ నృపేంద్ర! - విభవ దేవేంద్ర!
ఈవు పుట్టక పూర్వ - మీదేశమందు
వానలు లేమిని - పంటలు లేక
తల్లి బిడ్డల నొదఁ - దడవక తాను
మఱుఁగుగ భుజియించు - తెలుఁగు దేశమున
జనియింప మందు వే - సఁగిని మేఘమ్ము
తోఁచె ననఁగ నీవు - తోఁచి జలమ్ము
నించి తంతటఁ బ్రాణి - నికురుంబమునకు
వాన తప్పకపడెఁ - బంటలు బలిసె
నాఁకలి పెను దగ - లంతరించినవి
నీవేళ తరువాత - నీదేశ జనము

తల్లిని నీఁగిన-పిల్లల కరణి
గోడు గోడను ధ్వని-గుడికొనఁ గుంద
రక్షణ స్థితిలేక-రాయిడి పడఁగ
పీడి నీవు ముగితి-వేఁడితివేని
స్వార్థపరుఁడ వను-జన నింద యబ్బుఁ

దన మేలు కొఱకుఁ జిం-తనము సేయుకయ
పరులఁ గావఁగఁ బాటు-పడిన యా బుద్ధు
పద్ధతి యిదికాదు-పరికింపు దేవ!
యని పల్కె విని తేఁడు-మణిపల్లవమును
వలగొన నెంచిన-బలితంపుఁ గోర్కె

నడఁపంగలేక రా-జ్య విచారణమ్ము
పౌర రక్షణమును-బంధు రక్షణము
నీ యది క్రమ్మఱి-నే వడి వత్తు
నని నావికుల నౌక-లాయత్త పఱుప
రప్పించి కడలి తీ-రము చేరి కలము

నెక్కె హుటాహుటి-నేగ నాయోడ
మణిపల్లవ ద్వీప-మున నిల్వ కవల
నా సమీపమ్మున-నరుగుట గాంచి
మణిమేఖలయు లోన-ఘన మోద మంది
దాని ప్రభునితోడఁ-దత్తీర భూమిఁ

జూచుచు దీవిని - చుట్టి రాజేంద్ర!
యరయుము జన్మ వృ - త్తాంతముల్ దెలుపు
ధర్మపీఠమిది వం - దనము చేయుమన
నాతండు వలగొని - యంజలి పట్టి
మ్రొక్కి నిలువ రాజు - పూర్వ వృత్తంబు ౧౪౦

కరతల మందుండి - కాంచెడి వారి
మోము చూచెడి యద్ద - ముం బోలె రత్న
పీఠము చూప న - వ్విభుండు నాజన్మ
మెఱింగితి నిడుమలు - పరుగులు వాఱె
మధుర యందున్న చం - పావతీ దేవి! ౧౪౫

నడురేయి బోరునం - బడు వానయందు
కడుపులం గాల్చు నాం - కటి బాధవలనం
జీఁకటి కంజక - చేరి మండపము
తిరిసి తినెడి నన్ను - దఱిసి వేఁడంగ
వారి కన్నంబిడ - వాంఛించి యేడ్చు ౧౫౦

నను గని నాడు వా - నలు లేక వరటి
నను తఱుంగని పాత్ర - నాచేతి కొసంగి
బిచ్చ మెత్తెడి పని - వీడి బీదలకు
నన్నదానము సేయు - మని యానతిచ్చి
భవ దుఃఖములం బాపు - భారతీదేవి! ౧౫౫

తెలివి తేటలఁ బ్రసా - దించెడి తల్లి !
అమరులకైన బ్ర - హ్మలకైన నాల్క
కలుచ గడుగు నీ వి - మల చరణములు
మాటి మటి పుట్టిన - మఱవను తల్లి
యని వినుతించి య - య్యవనీశ్వరుండు

మీఱు వేడ్కను మణి - మేఖలతోడ
నిర్మృతి దిశం జని - నీరజాకరము
గోముఖి కడఁ బొన్న - గున్న పెన్నీడ
నుండ నద్దీవి యం - దుండెడి ద్వీప
తిలక యటకు వచ్చి - దీవించి మున్ను

చేత నన్నము గొని - జీవులఁ గాచు
పావన చారిత్ర ! - వచ్చితి విటకు
నాఁడు మఱచి నిన్ను - వీడిన వారు
క్రమ్మఱు లెటి వచ్చి - కాంచి నీ స్థితిని
నీవలె జీవముల్ - నీఁగి రిచ్చటనె

యవ్వణిజుల మేని - యస్థి రాసులివి
వారితో వచ్చిన - వారలు - చావ
మిగిలిన యెమ్ముల - మిట్ట లియ్యవియు
విరిసిన యా పొన్న - తరువు పెన్నీడఁ
గెరటాలు చేర్పంగఁ - దెరలిన యిసుక

కుప్పలో నీయెంప - గూఁడదు పూఁడినది
నీప్రాణములఁ బట్టి - నీవ తీసితివి
నీప్రాణమ్ములకుఁ గ - నికరించు వారి
ప్రాణములం గూడఁ - బాపితి వీవు
ఘన హింసకుండవు - గద! యట్టి నీవు

పార్థివేంద్రుఁడ వైన - వైచిత్రి కంటె!
పలువురు మ్రొక్కెడి - పాత్రంబు గొన్న
యో మణిమేఖలా! - నీ మహానగర
మంబుధిలోఁ జొచ్చి - యడఁగి పోయినది
నాగదేశము నేలు - నాథుండు రత్న

కంకణు సుత పీలి - కంకణ యనెడి
సుందరి సూర్య వం - శ్యుండగు రాజు
వలనఁ గాంచిన తన - పట్టితో వచ్చి
యాదీవి వలగొని - యింద్రుండు నిలుపు
మణి పీఠమును ప్రద - క్షిణము గావించి

ప్రణుతించు తఱిని కం - బళసెట్టి కలము
రాఁగ నతని పాలి - కేగి యా రమణి
రాకుమారుఁ డిప్పుడు - కైకొని పోయి
యతని కొసంగుమ - యని యీయ నతఁడు
మోదాతిశయమున - మ్రొక్కి యాయమకు

బాలకుఁ గొని రేవు - వదలి కలంబు
నడపుచుఁ బోవు నా - నాఁడె చీఁకటిని
కరడుల తాఁకునఁ - గలము వ్రీలినది
అందలి వారలు - కొందఱు రాచ
బిడ్డఁ డబ్ధిఁ బడుట - విభునకుఁ దెలుప
నాతండు కొడుకున - కైన యాపదకు
మది నోర్వఁ జాలక - మణి నీఁగుకొన్న
నాగంబు కరణిఁ గా - నలు నబ్ధి దరులు
వెదకుచు నుండంగ - వేల్పుల జేని
పబ్బంబు నప్పుర - వరము వా నినది

మణిమేఖలాదేవి - మది నోర్వలేక
పురముఁ దరంగలు - ముంచుఁ గాక నియె
నా శాప వశమున - నంభోధి రేఁగ
నలలు పెల్లుగ వచ్చి - యవ్వీటి మ్రింగ
నొంటరియై యెందొ - యొడయండు వోయె

మాధవియును సుత - మఱియు నఱవణ
మునియుఁ దొలఁగి వంజి - పురిఁ జేరినారు
పలువురు సేవింప - వనధిని గాచు
నా దేవి వచియించి - నది విన్న నీవు
పరితపింతువు సుమ్ము - త్వదంశ పూర్వ

మణిమేఖలా దేవి - గొని కాచి విడుచు
తఱి నతఁ డొనరించు - దాన వృత్తంబు
నఱవణముని తెల్ప - నట విందు వనుచు
ద్వీప తిలక యేగు - పిమ్మట రాజు
పలలమ్ము లేని యె - మ్ములఁ గూడు కట్టు

వీడి సున్నంబున - విరిసిన కరణి
నుండు దానిం గాంచి - యుమ్మలికింప
నేమి కాంచితి ? వింత - యేమున్న దిందు
నీ దేశముం జేరి - నిన్నిట కేను
పిలుచుట నీ పూర్వ - వృత్తంబుఁ దెలిపి

నీ కీర్తి యీ దీవి - నేరేటి దీవి
నిలుపంగఁ గాని యి - ల్లిలయింపఁ గాదు
రాజులు తామె ధ - ర్మము లాచరించు
చున్నచో దోసంబు - లూడ్చంగ వలయు
నవసరమే యుండ - దవనీశ చంద్ర!

అట్టి ధర్మంబు లే - వంచు వేని విను
విని విశ్వసింపుము - విని మఱవకుము
జనుల కెల్లరకును - తినఁ దిండి కట్ట
బట్టయు వసియింపఁ - బట్టును గాక
వేఱేమి వలయును ? - పృథివీశ ! యనుడు

నరపతి యిట్లను - నా దేశమందు
పరుల దేశము లందు - పాటించి నాకు
నీ వుపదేశించు - నెఱి యొనరింపఁ
జనువాఁడ నా పూర్వ - జన్మంబుఁ దెలిపి
నన్నుద్ధరించితి - నిన్ను నే వీడఁ

జాల ననఁగ నామె - జాలి నొందకుము
నీ విచ్చటికి రాఁగ - నీ కొఱ కడలి
వా యెత్తి పిలిచె నీ - పాలిత భూమి
కలమెక్కి చను మేను - *కరువూరి కేగు
దాన నంచేగె నం - తర్మార్గ మందు.

౨౬. వంజి చేరుట

మనువీథిఁ జని మణి - మేఖల యంతఁ
దనియని ప్రేమతోఁ - దల్లి కన్నగిని
తండ్రియై దాతయై - తనరు కోవలుని
విగ్రహములఁ గాంచు - వేడ్క తొలొక్కడ
గుడి వల గొని చొచ్చి - కడు భక్తితోడ

* వంజి, కరువూరు, కరూరు చేర రాజధాని పేళ్ళు.

మ్రొక్కి నిలిచి కేలు - మోడ్పు ఘటించి
పలు విధముల నామెఁ - బ్రస్తుతి చేసి
సహ మరణమ్మును - సత్తపోవృత్తి
గానక పాతివ్రత్య - మునన సీ పాడి
నెఱవేర్చు హేతువు - నెఱి తెల్పు మనుచుఁ

బలవించుచు నిలువఁ - బత్ని దైవంబు
పలికె నిట్లనుచు నా - పతి కబ్బినట్టి
యిడుమ కోర్వఁగ లేక - యీరస మూని
పురమును దహియించు - తఱి మధురాధి
దేవత కనఁబడి - తేఱ నిట్లనియె

నియ్యది మీ పురా - కృత కర్మఫలము
జగతిఁ గళింగ దే - శమ్మున దాయ
లగు నృపతులు వసు - వను వాఁడు కొమరుఁ
డను వాఁడు వెఱ సిం - హాపురంబు కపిల
పురము నేలెడి వారు - పూని వైరమ్ము

పోరున కేగక - తీఱకుండు తఱి
ధనము సంపాదింపఁ - దలపోసి పెక్కు
వగల నా కొమరులైన - నగలఁ గైకొనుచుఁ
జెలువయగా నీలతో - సింహాపురమ్ము
చేరి గుట్టుగ నుండె - బేరి సంగముఁడు

వానిని గని ధాన్య - వణిజు లీరసను
గుజ గుజ వోయి యా - కువలయేశ్వరుని
యుద్యోగి నీపతి - యుంగ నొప్పు భరతు
నను దెల్పు నాతం డా - నగల వర్తకుని
గొని పోయి యరుల వే - గని నరపతికిం

దెలిపి నిర్దోషిని - పాలియించె నతని
సతి దిక్కు లేనిదై - వెతగొని కుంది
పలవించి పలవించి - పర్వత మెక్కి
పడుచుం దా నిడిన శా - పను ఫలియించె
ననియెం బురాకృత - మది వీడునేమి ?

అవలను కినుక చ - ల్లాఱమి వలనం
బురము దహించితిం - బుణ్య కర్మముల
వలన వేల్పుల మైతి - మిలం జేయు సుకృత
దుష్కృత ఫలము లే - తోయాన నైనం
గుడుపక వీడి యె - క్కడకును పోవు

పై లోకమునం గొన్ని - ఫలియింపకున్న
భువిని జన్మంబులం - బూనిచి కుడుపుం
గావునం బుట్టుచుం - గడచుచుం బూర్వ
సంగతుల్ మఱచుచు - జన్మపయోధి
మునుంగుచుందుము ముక్తి - గనలేము తుదకు

వర్షమ్ము సతతమ్ము - పడుచుండు మగధ
దేశలక్ష్మికి నేటి - తిలకమై యొప్పు
కపిలవాస్తువు నందు - కడు సార్థకముగఁ
* పారమిత లలవి - మీఱ నిండించి
పావనుండగు బుద్ధ - భానుండు పొడమి
బోధి మూలము చేరి - బోధించినట్టి
నాల్గు సత్యంబులు - నలువుగఁ బదియు
రెండయిన నిదాన - రీతులు దాని
నాశ విధానముల్ - నయముగఁ దెలిసి
దుఃఖవిముక్తిని - తోడ్తోడ నొంది
చక్రవాళము లోని - జగ మెల్ల యెడల
ధర్మ కిరణములఁ - దనరించు వేళ
నింద్ర విహారమ్ము - లేడింటి గట్టు
వేళ దుఃఖ గతులు - వీడి కారుణ్య
హృదయమ్ముతోఁ దెల్పు - సదమల ధర్మ
వచనముల్ విని నేము - ప్రశమమ్ము నొంది
ప్రభవమ్ము వదలి ని - ర్వాణ మందుదుము

---

*పారమిత = ఒడ్డు అవతలను అగ్రము గలిగి రూపొంద దానాదులను పూరించుట. ఇవి పది. ౧ దానపారమిత. ౨ శీలపారమిత. ౩. క్షమాపారమిత ౪. వీర్యపారమిత. ౫. ధ్యానపారమిత ౬. ప్రజ్ఞాపారమిత. ౭. ఉపాయపారమిత. ౮. దయాపారమిత. ౯. బలపారమిత. ౧౦. జ్ఞానపారమిత.

అట్టివారల మయ్యు - నధిక కాలమ్ము
ఎట్టివారల కేని - బుద్ధి చేయుదుము
కన్యకా ! యీయూరఁ - గ్రమమున నేగి
పలువుర మత ధర్మ - ముల విని తేఱు
నర్థంబు లేదని - యరసిన పిదప
బుద్ధ దేవు పిటక - పద్ధతి ననుస
రింతు వనుచుఁ దల్లి - రీతిగఁ దెలిపి
యీమె యూఁడుది యని - యెవరును ధర్మ
ముల వివరింపంగఁ - దలఁపరు గాన
వేఱు రూపము దాల్చి - వెడలుము యనఁగ
మంత్రంబు పఠియించి - మణిమేఖల యొక
తపసి రూపం బంది - దైవాల యములు
వేదికల్ శాలలు - విరుల తోఁటలును
కొలఁకులు నెలవుగాఁ - గొని యున్న మునులు
విజ్ఞానులును సత్య - విదులు పండితులు
నిండి చల్లన యైన - నీడల నుండ
బ్రసవింపని కరువు - బ్రసవించె ననఁగఁ
గుదురు కరూరఁ జెం - గుట్టువన్నప్పుఁడు
సేనా శిరోగ్రంబు - చేరంగ నేల
నాడెల్ల నమ్మల - నాడనఁ గేలు

గల కొండ లనఁ దగు - కరుల యూథములు
తమలోన మిగుల వి - భ్రమ మందఁ దేరు
లశ్వముల్ వీరులు - నంబుధ చయము ౧౫
దిగు నంబుధి మునుంగఁ - దెంపునఁ గదలి
గంగ దరి నిలిచి - కలముల లోన
నుత్తర తీరంబు - నొగిఁ జేరి కనక
విజయులు మున్నగు - వీరుల గెలిచి
వారి బొమ్మికముల - పై శిల నెత్తి ౨౦
తెచ్చి స్థాపించిన - ధీరుండు పైఁడి
బాగి ప్రాసరములు - బాగుగఁ దాల్చు
చేర భూపుఁడు తన - కీరితి దెసల
వెలుఁగ బంగరు పడ - గలు పొలుపారు
పురమున హేతువుల్ - ముదిరిన వగుట ౨౫
సత్య చతుష్కంబు - స్పష్టంబు గాఁగ
నలరారు కోటకు నో - వ్వారె సొరుగను.



౨౭. మత సిద్ధాంతములు వినుట.

సంశయ రహిత త - త్త్వాంశముల్ దెలుపుఁ
డనుచుఁ ద త్తత్సమ - యాచార్య వరుల
మానిత వైదిక - మార్గప్రమాణ

వాదిని డాసి మీ - ప్రణుత సిద్ధాంత
మెయ్యది యనఁ - నతఁడిట్లని పలికె
*పది ప్రమాణములని - వ్యాసుండు పలికె
నెనిమిది యని తెల్పెఁ - గృతకోటి యాఱు
కలవని జైమిని - పలికెను పూర్వ
మవ్వి ప్రత్యక్షంబు - ననుమాన ముపమ
శబ్ద మర్థాపత్తి - సహజ మైతిహ్య
మరయ నభావంబు - పరిశేష సంభ
వముల నెఱుఁగనగు - స్వచ్ఛత గలుగు
ప్రత్యక్ష మదియైదు - వగుదురై యొప్పు
కంటిచే రంగును - కర్ణమ్ము చేత
ధ్వనిని నాసికచేత - వాసన నాల్క-
చే రుచి దేహమ్ము - చే స్పర్శనమును
కని విని శ్వాసించి - తిని తాఁకి సుఖము
దుఃఖమ్మనను వాని - దొసఁగు లేకెఱిఁగి
యాత్మేంద్రియ మనంబు - లను వానివలన
సత్తను భ్రమయు సం - శయమును లేక
దేశ నామములు జా - తి గుణక్రియలను
తెలియంగ నగునంద్రు - లలి ననుమేయ

* ఈ ప్రకరణమందె వెనుక దీని వివరణము కలదు.

ము నెఱుఁగఁజేయున - దనుమాన మండ్రు
సామాన్యమనఁగ శే - ష మనఁగఁ గార
ణమ్మన మూఁడు వి - ధమ్ములౌ నదియు
సామాన్యమనునది - సాధన సాధ్య
ముల యన్వయం బండ్రు - కలభంబు గీఁక
విని యటఁ గరియున్న - దని యరయుటగు
శేష మనఁగఁ బాఱు - సెలయేటి వెల్లిఁ
బట్టి యచ్చోట వాన - పడె ననుట యగుఁ
గారణమన మబ్బు - క్రమ్ముట గాంచి
వాన వచ్చుననుచుఁ - బలుకుటయండ్రు
హేతువనఁగ నెల్ల - యెడ నితరంబు
నాశ్రయించియ యుండు - నదియగు నాత్మ
ఇంద్రియంబు మనంబు - నేకంబ యగుచుఁ
గాంచిన దానిచేఁ - గానని దాని
నూహించు సాధన - ముపమాన మండ్రు
గవయమ్ము గోవు వై - ఖరి నుండు నన్న
నావుచే దాని తీ - రరయుట యగును
*ఆగమ మనునది - యాప్త వాక్యముగ
విజ్ఞానదగ్రంథ - విషయాలి వలన

* శబ్దమున కాగమ మనియు పేరు.

భోగభూమి యొకండు - భువిఁ గల దనుచు
నరయుట యందు ర - ర్థాపత్తి యనఁగ
గంగలో ఘోషంబు - గలదన గంగ
గట్టున నని మది - గమనించు టగును
ఏనుఁగు నెక్కిన - మానిసి దోఁటి
నిమ్మన వేఱొక్క - టీక యంకుశము
నందిచ్చుట [1]వివక్ష - యండ్రు సద్విదులు
ఐతిహ్యమన లోక - మందు వాడుకగఁ
గర్ణపరంపర - గా వచ్చు వార్త
పరికింపఁ బుట్టలోఁ - బాముండు ననుట
ఒకచోట నొకవస్తు - వొకట లేదనుట
ఇటను ఘటము లేద - నుట యభావమగు
[2]సంబంధమన రామ - చంద్రుండు గెలిచె
నన రావణుని యోట - మరయుట యండ్రు
పది పదులందు తొం - బది యున్న దనుట
సంభవ మాఁడ్రు వి - జ్ఞాన శేఖరులు
సంజ్ఞయు భ్రాంతియు - సందేహ మవల
నస్పష్టతయు మఱి - యజ్ఞత జ్ఞాత
జ్ఞానము నప్రశ - స్తము స్మృతి యనఁగ

1. స్వభావమునకు సహజము, పక్ష అనియు పేరులు.
2. పరిశేషమునకు సంబంధమనియు పేరు.

నిలఁ బ్రమాణాభాస - ములగు నెన్మిదియు
నొక వస్తువుంగాంచి - యొగి వస్తు విద్ధి
యని యెఱుఁగుట సంజ్ఞ - యగునందుఁ బుధులు
శుక్తిని రజతమం - చుఁదలఁపు భ్రాంతి
నిశ్చయ జ్ఞానంబు - నెఱిలేక యిదియొ

యదియొ యనుట సంశ - యంబండ్రు దాని
ముంగిటి కంబముం - బుత్రుండ యనుచుఁ
దలఁచుట యస్పష్ట - త యటండ్రు ఘనులు
అరసి యలక్ష్యంబు - నజ్ఞతఁ బులియొ
వచ్చెనన నుపేక్ష - వహించు టండ్రు

పలుకు మాత్రన నందు - వెలయు నర్థంబు
సరగఁ దెల్పుట జ్ఞాత - జ్ఞానభూతమగు
అగ్ని యనఁగ నిది - యని యెఱుఁగుటయు
అభ్రసుమంబు వం - ధ్యా పుత్రుఁడనుట
యప్రశస్త వ్యవ - హారంబ యండ్రు

చలి కగ్గి మందని - తలపోయుటయును
నీకు వీరలు జన - నీ జనకులని
పరులనఁ దెలియుట - స్మరణం బటండ్రు
రిలఁ బ్రమాణాభాస - ముల స్పష్టపఱచు

* సమరుల గురుని లో - కాయత మతము
బుద్ధుఁడు నియమించు - బౌద్ధమతమ్ము
కపిలుండు తెలుపు సాం - ఖ్యమతము మఱియు
నక్ష చరణుని నై - యాయిక మతము
శీలు కణాదు వై - శేషికమతము
జైమిని వివరించు - మీమాంసకంబు

విని వారలను వీడి - విభుఁ డీశ్వరుండు
పశుపతియను శైవ - వాదులఁ జేరి
తమ దైవమెట్టి శీ - లము గలది యన
శైవతత్త్వాంచ త్స్వ - భావు లిట్లనిరి
భానుచంద్రులు భూత - పంచకము యజ

మానుఁడనఁగ నెన్మి - దూని జీవుఁడు
దేహంబునై యొప్పి - తెలియనౌ వాఁడు
సకలా రూపుండు - సర్వజగముల
భావించి పుట్టించి - పరికించువాఁడు
సంహారణమునఁ గ - ష్టము తీర్చువాఁడు

* ప్రత్యక్షాదులాఁటి అభావము వఱకు కపిలాదులచేఁ గైకొనఁబడినవి. లోకాయతమునకు ప్రత్యక్షమొక్కటియు, బౌద్ధమునకు ప్రత్యక్షానుమానములు రెండును సాంఖ్యమునకు పై రెంటితో నాగమమును నైయాయికమునకు పైమూటితో నుపమానమును వైశేషికమునకు పై నాల్గింటితో నర్థాపత్తియు మీమాంసను పై యైదింటితో నభావమును ప్రమాణములు.

తనకంటె వేఱేది - యును లేనివాఁడు
శంభుండు వేల్పని - శైవుండు పలికె
ఈ లోకములు దేవు - డిడిన గ్రుడ్డనుచు
బ్రహ్మవాది యనియె - వర కరుణాళు
వబ్ద వర్ణుండు శా - స్త్రావలి తెలుపు ౧౦౦

నారాయణుఁడె లోక - నాయకుఁ డనుచు
వైష్ణవుం డొకరుండు - స్వమతమ్ము వినిచె
*ముఖము వ్యాకరణంబు - ముక్కు శిక్షయుగ
కనులు జోస్యము నిరు - క్తంబు కర్ణములు
కల్పంబు చేతులు - కాళ్లు ఛందముగఁ ౧౦౫

బాలుపారు మా స్వయం - భువు వేదమునకు
నాద్యంతములు లేవ - యను వైదికులను
విని సత్యము స్థిరత్వ - మును వీనియందు
కనరాని వగుట యీ - కటుములు నష్ట
వని జైనవృద్ధుని - గని కేలు మోడ్చి ౧౧౦

మీ దేవుఁడెవ్వఁడు - మీ తత్త్వమేది
వివరింపుఁడనుడు న - వ్వృద్ధుఁ డిట్లనియె

---

* ముఖం వ్యాకరణం తస్య జ్యోతిషం నేత్రముచ్యతే ।
నిరుక్తం శ్రోత్రముద్దిష్టం ఛందసాం విచితిః పదే ।
శిక్షా ఘ్రాణంతు వేదస్య హస్తౌ కల్పాన్ ప్రచక్షతే ॥

అగణితమై యున్న - యర్థంబులందు
ఎల్లవేళల నెల్ల - యెడ నెల్లవిధుల
నంటి తెలియవచ్చు - నధిక విజ్ఞాని
మర్కలి దేవుఁడే - మా ప్రభుఁడగును
నవసూర్యుఁ డనెడి గ్రం - థమ్మునఁ జెప్పఁ
బడు విషయము లైదు - పరికించి వినుము
భువి నాల్గుతెగ లణు - వులు గలవందు
జీవుఁ డా యణువులఁ - జేరుట విడుట
గలదు మన్నీరగ్గి - గాలి యనియెడి
నాల్గింటిచేతనే - నగములు తరులు
దేహముల్ గల్గును - తీఱెడి తఱిని
తమ తమ మూల త - త్త్వమ్ములఁ గలియు
వాని కూడిక విడి - వడుట యెఱుంగు
వాఁడె జీవుండనఁ - బడు వాఁడు చుమ్ము
శీతోష్ణములు గల్గి - చెలువొందు జలము
ధరణి యాధారువుగాఁ - దనరారుచుండు
వేఁడియుఁ గాంతియు - వెలసిన దగ్ని
చలువ వేఁడియుఁ గల్గి - చలియించు గాలి
పై గుణమ్ముల నెల్లఁ - బ్రకటించు భూమి
వీని కూడికచేత - వెవ్వేఱు ప్రకృతు

లోంది యవ్వలఁ గార్శ్య - మందుచుఁ జిదియు
క్రొత్తవి పుట్టి యొ - క్కొంట మఱొండు
చొరక జలాణువు - లు రసాణువులుగ

మారక యొక్కటి - మఱి రెండు గాఁగఁ
బగులక దావాగ్ని - వలెఁ బరవకయుఁ
దిరుగు నడఁగు నూర్ధ్వ - స్థితి నూర్ధ్వలేక
ధర జనింపఁగఁగూడఁ - దరువాత నీడి
తమ తమ గుణములఁ - దనరారుచుండు

చేరి యున్నతమయి - చెదరి యల్పమగు
వెదురయి తోలవడు - వృక్షమై మొలచు
పూర్ణచంద్రుంబోలి - పొలిచి మేదినికిఁ
గట్టిగా నిండిన - గణనకు రాని
గణములు కూడి యొ - క్కట భూతములయి

తగ్గియుఁ గలిసియు - బ్రొగ్గని కరణి
నొండు మువ్వాతికె - రెండు పాతికలు
పాతికయై తగ్గఁ - బదపడి హెచ్చ
దానికి నొక పేరు - తనరున యేమి ?
ఈ గుణముల జను - లెఱసినఁ గాక

నేల నిండుటయును - నీటఁ నానుటయు
నగ్గిఁ గాలుట గాలి - నల్లలాడుటయు

నను కార్యముల నొంద-నగున యొందేని ?
జ్ఞాననేత్రమున న-ల్పాణుగుణంబు
తెలిసిన వారలే-యిలఁ బెద్దవారు

తక్కువారలు భూత-తతినుండి ముక్తి
నందఁజాలరు సంజ-యం దొక్క వెండుఁ
నను కానలేరట్టి-ఘనులు వెండుఁ గల
నుఁడి చూపులేల యీ-భూతలమందు
కర్మజన్మల నర-కంపు జన్మంబు

పశు జన్మమును తామ్ర-భావ జన్మంబుఁ
స్వర్ణ జన్మంబు ర-జత జన్మములను
క్రమమున నెత్తి వ-ర్ధనమంది పుట్టు
వారు స్వచ్ఛంపు ధ-వళ జన్మమెత్తి
ముక్తి నొందుదురు ము-ప్పాల నొందబోరు

కాని జనంబు లీ-క్రమము నశింపఁ
జెడుదు రెన్నటికిని-కడతేఱలేరు
మహి జన్మచక్రంబు-మండల మనఁగఁ
జెలఁగుఁ బొందుటయును-క్షీణించుటయును
తొలిచోటి కేగుట-దుఃఖముల్ సుఖము

లందుట సాధించి-నవి నీఁగుకొనుట
పుట్టుట గిట్టుట-పురుషుండు గర్భ

మునఁ జొచ్చినప్పుడే - మునుకొని కలియు
సుఖదుఃఖములు కూడఁ - జూడ నణువ్రతె
నీ గుణంబులు నణు - నిచయంబు లగుచు

సుఖదుఃఖములఁ దేలు - చుందు సుమ్మి నిన్ను
మర్కలి శాస్త్ర మ - ర్మంబిద్దియనఁగఁ
బూర్వోత్తర విరుద్ధ - ములగు తత్త్వముల
వదలి [1] దిగంబర - వాదిని గాంచి
మీ దేవుఁ డెవ్వఁడు ? - మీ మత తత్త్వ
మెయ్యది ? యది వెల - యించు నాబంధ
మోక్ష నిరూపణ - ముం జేయుఁ డనఁగ
నతఁడిట్టులను [2] నింద్ర - శతకంబుచేత
నగ్గింపఁబడుచుండు - నర్హుండు దేవుఁ
డతని గ్రంథములు - మూడనురు నంగాగ

మంబును పూర్వాగ - మంబు బహు శ్రు
తాగమ మనఁగఁ - గాయంబులు మూడు
తన్మాత్రకాయ - మతన్మాత్రకాయ
మనఁగఁ గాలాకాయ - మస్థిరుఁడైన
జీవుఁడణువులు దు - ష్కృతియును సుకృతి

---

1. దిగంబరవాదులకు నిర్గంధవాదులని యు పేరు.

2. భవనేంద్రులు నలుపదియిద్దఱు, వ్యంతరేంద్రులు ముప్పదియిద్దఱు, కల్పేంద్రు లిరువదియిద్దఱు చంద్రుఁడు, సూర్యుఁడు, నరేంద్రుడు, మృగేంద్రుఁడు అనువారు.

వానిచే నొదవెడి - బంధమోక్షములు
వాని పద్ధతులును - వరుస వర్గంబు
తత్తత్స్వభావ ప - ద్ధతులు వేఱయ్యుఁ
దోఁచు తీరుల నొక్క - ధోరణి నున్న
నిత్యమై మఱియు న - నిత్యమై నిలిచి
సూక్ష్మబుద్ధుల కెక్క - చొప్పునఁ బుట్టు
స్థితి లయమను మూఁడు - స్థితు లొప్పుచుండు
నింబంబు మొలతెఁచి - నింబమే యగుట
నిత్యంబు కామియు - నిత్యంబటండ్రు
పెసలు గుణము చెడ - వీడక లద్దు
చేసినచోఁ బెసల్ - చెడుటయు గుణము
చెడకుండుటయుఁ గల్గు - వడిని తన్మాత్ర
కాయ మంతటనుండి - గరిమను వస్తు
వుల నడపును నిత్య - పూతమైనట్టి
దయి యతన్మాత్రకా - యమ్మన్ని వస్తు
వుల నిల్పుచుండును - పొలుపుగా నిట్లు
కాలము గణితమౌ - ఘటనమల్పంబు
కల్పమౌ దీర్ఘసం - ఘటనముం జేయు
నన్నిటికిని స్థల - మాకాశ మొసఁగు
విస్తారముగ నభి - వృద్ధి గావించు

జీవుండు దేహముం - జేరి యింద్రియ సు
ఖమ్ము లనుభవించుఁ - గడకొక్క యణువు
దేహమగును వేఱు - దేహముల్ దాల్చి
సత్కర్మ దుష్కర్మ - చయ మాచరించి
ఫలము లనుభవించు - పట్టున రెంటి

మార్చి పూర్వ ఫలము - మాయింపనగును
అట్లు సేయుట ముక్తి - యంచు తత్త్వజ్ఞు
లని యాతఁడు వచించు - నవ్వల సాంఖ్య
వాది స్వసిద్ధాంత - పద్ధతిఁ దెలుపఁ
దొడఁగె విజ్ఞానంబు - తోరంబుగాఁగ

నది త్రిగుణాత్మక - మై మనోవికస
నము లేక మహిమమ్ము - సమశక్తినుండి
యెల్ల యర్థము జని - యింప నిల్లగుచు
మూల ప్రకృతియగు - మొఁ జిత్తమందు
తనరు మహాతత్త్వ - మను బుద్ధి వెడలె

నందుండి యాకాశ - మందుండి గాలి
యందుండి యనలమ - య్యనలంబునుండి
జలము జలమునఁ గడి - స్థలము వెల్వడియె
నవ్వాని కూటంబు - నందుండి మనసు
నందుండి వెడలె - నహంకృతి వ్యోమ

వీథి శ్రవశ్శబ్ద - వికృతాలు గాలి
వలనఁ ద్వక్స్పర్శముల్ - వహ్నియందుండి
చక్షుఃప్రకాశముల్ - జలమునునుండి
నాలుక చవియును - నేలయందుండి
నాసిక వాసన - నలువుగఁ గలిగె

వాని ననుసరించి - త్వక్కునుండి
వాక్పాణి పాదముల్ - పాయు వుపస్థ
లను నైదు కర్మేంద్రి - యంబుల నైన
భూత వికృతులయి - పొలుచు కొండలును
చెట్లు మున్నగునవి - చేరి జనించి

జగముగా వర్ధిల్లి - చను దెంచినట్టి
పూర్వపుఁ ద్రోవనే - పోయి యంతంగఁ
బ్రకృతి యంతంబునఁ - బ్రళయంబు దాఁక
నొక్కటై యెల్లెడ - మిక్కిలి పరవి
నిత్యమై యెఱుకకు - నిలయమై మూఁడు

గుణములఁ దవులక - కొఱలెడి యింద్రి
యమ్ముల నెఱుకకు - నందక యెల్ల
యర్థముల్ తోఁప ని - ల్లగుటయె కాక
యయ్యర్థతతి యర - యఁగ నెఱుకగుచు
నేకమై యది యెల్ల - యెడల వ్యాపించి

నిత్యమై యెఱుకను - జ్ఞేయమై యలరు
పురుషుఁ డై యింద్రియములై - పొలుచు తన్మాత్ర
లగు నిరువదియైదు - పగుదులఁ దనరు
నేల నీరు నగిని - గాలి యాకసమె
మైనోరు కను ముక్కు - వీనులై రూపు

చవి కాంతి చలనము - శబ్దమై పరఁగి
వాక్పాణి పాదముల్ - పాయు వుపస్థ
లై మనోబుద్ధి - చిత్తాహంకృతులును
జీవునితోఁ జేరి - చెలఁగుచునుండు
నని స్పష్టపఱచిన - యాతని పలుకు

విని యాలవై - శేషికుని గని నీదు
తత్త్వ మేదనఁగ నా - తం డిట్టులనియె
కన నిత్యవస్తువు - గుణము కర్మంబు
సామాన్యమును విశే - షము కూటమనఁగ
నాఱు విధములగు - నందు సత్యంబు

గుణము కర్మంబును - గూడి యే నేని
కైనఁ గారణమగు - నావస్తు వరయఁ
దొమ్మిది విధములై - తోఁతెంచుచుండు
వసుమతి జల మగ్ని - వాయు వాకసము
దెసలు కాలము నాత్మ - దెందమ్ము ననఁగ

వసుధకుఁ గలుగు - శబ్ద స్పర్శరూప
రస గంధములు పయి - రసము మొదలుగ
నొక్కొక్క గుణములే - కుండును తక్కు-
వానికి శబ్దాది - ప్రకృతులు గురుత
లఘుతయుఁ గృశత - స్థూలతయు సౌందర్య
మును మృదుత్వము - రూపమునుగా ననేక
గణనీయమగు వస్తు - గుణచయ మగును
వస్తువు గుణమును - ద్వయము కర్మగులఁ
జలుపుట కధికార - ములు గల వగును
పర సమానత మె స్వ - త్వము నిచ్చుకతన
జరుగుట నిలుచుట - సామాన్య మగుటఁ
జచ్చుట పుట్టుట - చనుట వర్ధిలుట
వస్తు తత్త్వంబయి - వసుధ నొప్పారు
నది యణుకూటమై - యలరారు నవ్వి
గుణమన గుణియనఁ - గొమరారు ననుచుఁ
బలికె వైశేషిక - వాది యా పిదప
భూతవాది నడుగ - నాతఁ డిట్లనియె
కండ చక్కెర మధూ - క ప్రసవములు
మఱికొన్ని వస్తువుల్ - మర్దించి కాఁచ
నాసవంబు గలిగి - నట్టులు భూత

ములుచేర నొక్క సం-చలనమ్ము గలుగు
నశియించు తఱిఁ-దద్గుణమ్ము లవ్వాని
యందె యడఁగు మృతి-నందు జీవమ్ము
తోడఁ గూడిన చల-ద్భూత సంచయము
జీవంబు తొలఁగ వి-శీర్ణంబు లగుచుఁ

దద్వికృతులు మూల-తత్త్వంబు లందు
కలియును తత్త్వమి-క్కరణి నొప్పారుఁ
దక్క వికల్ప త-త్త్వమ్ముల సమితి
లోకాయతము తెలుఁగు-వీఁకయె చుమ్ము
మాకుఁ బ్రత్యక్ష-ప్రమాణంబు తక్కఁ

దక్కను మానాది-తతులు నశించు
నీ జన్మమున ఫలం-బీ జన్మమంద
యనుభవం బగు మఱు-జననంబు కల్ల
ఇప్పటి ఫలముల-నే జన్మనందో
యనుభవించు ననుట-యవిచార వాక్కు

అని యాతఁడు వచింప-నన్ని మార్గములు
మణిమేఖల వినియు మంచివి కాక
గున్నను వాదాడ-నొల్లక పూర్వ
జన్మనే నెఱిఁగిన-సరణి మఱెవ్వ
రెఱసినారని నవ్వ-నాతండు భ్రాంతి

చేత స్వప్నావస్థ - చేతను సంశ
యింపఁ దగినరీతి - నిదియుండుఁగాని
నుహింప ప్రత్యక్ష ప్ర - మాణ మేదేని
కలదే? యనఁగ నీవుఁ - గలరుగా మాతృ
పితరులు వారల - పితరులు తెలుప

ననుమానమున నమ్మి - యలరితిగాని
ప్రత్యక్షముగఁ గాంచ - వలతి వాదేమి?
నిశ్చయ జ్ఞానంబు - నెగడక యున్నఁ
బరమార్థ తత్త్వంబు - నరయుట కిద్ది
యనుమానమా? యిట్టు - లనకుమ యనుచు

నైక్యార్థముం దెల్పి - యయ్యమ యిట్లు
మాఱు వేసమ్మున - మత తత్త్వములను
తెలిసె నైదింటిని - తేట తెల్లముగ.

---

౨౮. కాంచీపుర ప్రవేశము.

మాధవితో సుత - మతితో నఱవణ
ఋషిచంద్రుఁ గరువూర - నీక్షింపఁ గోరి
శత్రురాజుల గొప్ప - సైన్యంబు వోలెఁ
జుట్టిన పల్లెలు - సారిదిని దాఁటి
కలుజాలలో నుండి - వెలివడు నీట

గృహిణులు నిడుదలౌ - కేశముల్ గడుగఁ
గలసి చిక్కనయైన - కలపంపు నీరు
యువతులు యువకులు - నొడళ్లులఁ గడుగు
యంత్రంపు బావుల - యందలి చంద
నపు నీరు నృపతి జ - నన దినమందు

చిన్నన గ్రోవులఁ - గొమ్మలు చల్లు
వాసత జలము త - పస్వుల పాద
యుగ్మంబు గడుగ శ్రీ - లోపాసకాలి
కరముల జాఱు కుం - గళ గంధజలము
దాత లకురుపాగ - తనర నిండించు

చలిపందిరులలోని - చల్లని నీరు
క్రమ భాగములు గాఁగ - గంధవస్తువులు
చేర్చి నూఱిన వారి - చేతుల నీరు
ఎల్ల మొదలఁ బాఱి - మొగఁదొట్టుకతన
జలచరములకు మైఁ - గల నీచుకంపు

తొలఁగి గుమాయించు - తొలుకలు గలుగఁ
గలువలు నల్లి చెం - గలువలు నల్ల
కలువలు వన్నెల - కంజాతములును
పరవఁ దుమ్మెద లార్వ - వాసవధనువు
వెలసినట్టు లగ - డ్త విలసిల్లుచుండె

బహువిధ యంత్రముల్ - పరఁగిన కోట
గోడ లెత్తై సిల్పొ - గోట కావలను
కావలి వనము చ - క్కని గాఁగ నడరి
జిగి వెదఁజల్లు రా - జిత రజతాద్రి
పగిలిన దననొప్పి - వసుధ యెల్లెడల

వెన్నెల యను సుధ - విలసిల్ల విరుల
తీవలు కలిసి వ - ర్ధిలిన వాకిలిని
తలవంచి చొచ్చి కా - వలి కాయువారు
మూఁగి సదాప్రమోఁత - ప్రమోఁగు వాకిలియు
చేఁప లమ్మెడివారు చెఱకమ్మువారు

అప్ప మమ్మెడివారు - నుప్పమ్మువారు
పిట్టమ్మువారలు - నట్టమ్మువారు
కలిను మమ్మెడివారు - కల్లమ్మువారు
పొడి కలపము గంద - వొడి యమ్మువారు
దారమ్ము లమ్మెడి - వారి వీదులును

కుమ్మరుల్ కంచరుల్ - కమ్మరవాండ్రు
రాగరుల్ పైఁడి క - రంచెడివాండ్రు
రజతకారులు మహా - రజతకారకులు
జల గడ్డువారు త - క్షకులు శిల్పులును
చిత్రకారులు పట్టు - చే నేయువారు

సాలెలు దర్జీలు - మాల కరులును
సంగీత విదులు జో - స్యము చెప్పువారు
చర్మకారులు పెక్కు - కర్మకారకులు
కాపు వారలును నా - కా వర్తకులును
శంఖమ్ములను కోయు - జనులు ముత్తెములఁ

బగడమ్ములను బెజ్జ - పఱచెడివారు
సవరిల్లు వాడలు - జైత్ర జాతీయు
ములను రేటిన - యాట వెలఁదుల వీది
వెవ్వేలు నూనెలు - వెల కిచ్చువారు
వెలచేయు ధాన్య రా - సులఁ బోయువారు

సూతులు మాగధుల్ - వైతాళికులును
గలుగు వాడలు కంటి - యలవికి మీఱు
సున్నితమగు పని - సొంపు పెంపారు
వర్ణకారకులున్న - వాడలు పసిఁడి
వన్నె యెఱిఁగి కొను - వారల వీది

రత్నమ్ము లమ్మువా - రలు గలవీది
ధరణీశువీథి ప్ర - ధానుల వీథి
సేనాపతుల వీథి - సేనల వీథి
సందులు రచ్చలు - చదుకముల్ మండ
పమ్ములు క్రొత్తగాఁ - బట్టిన కరుల

బంగరు కింకిణుల్ - పరఁగు గుఱ్ఱముల
గతులను మఱపు మా - వతు లాశ్వికులును
పెరుగు పొదలును కృ - త్రిమ పర్వతములు
ఆప గొలుపు చంద - నాదులతోడఁ
గ్రతు భుక్పతతులు స్వ - ర్గంబునే మఱచి
తమ తమ చెలులతోఁ - దానంబు సేయు
జలజాకరములు శా - లలు కూటములును
చిత్రమంటపములు - చిత్రశాలలును
కాంచి యానందించి - కలరూపుతోడ
విను ద్రిమ్మరులు వేడ్క - విడియుచునుండు
నింద్ర విహారాన - రుంద్ర మోదమున
పూత ధర్మంబులు - మొగి నభ్యసించు
వారున్న యమ్ముని - పల్లియఁ జొచ్చి
కోవలు జనకుండు - గురుతపో వృత్తి
జరగు నాతని మహా - సార్థవాహుఁగని
తత్పదములకు వం - దన మొనరించి
తన పాత్రదానము - దాన ఫలమునఁ
బహు పుత్రకుండు శ్రా - వక విభుఁడగుచు
నింద్ర భోగమ్ముల - నెసలారుటయును
గొనివచ్చి యతనికి - మణిపల్లవమున

బుద్ధ పీఠమును చూ - పుటయు నతండు
తన పూర్వజన్మ వృ - త్తము నెఱుఁగుటయు
నెఱిఁగిన యాతని - యెదుర దైవము
కనఁబడి హృత్క - లంకమ్ము దీర్చుటయు
సంగమ పురమును - సందర్శింప మిగుల

యవన మునివెంట - నరిగి తల్లులను
వంజి చేరుటయు నొ - ప్పఁగ విన్న పిదప
శ్రావక విభుఁడు స్వ - రాజ్యంబు చేర
తానా స్థలమువీడి - యీ నగరంబు
చేరి కన్నగిని - దర్శించిన యవల

మత బోధకులు తమ - మత తత్త్వములను
వినిపింప వినుటయు - విన్న యర్థములు
మదికి నచ్చమి బౌద్ధ - మత ధర్మములను
విన నిచ్చగించి త - ద్వేత్తల వెదక
నటకు వచ్చుటయుఁ దె - ల్పుటతోడ నతఁడు

పూత చరిత్ర ! - నా పుణ్య ఫలంబె
నిన్ను గాన్పించెను - నీ తలిదండ్రు
లొనరఁ బూర్వము సేయు - నారు దుష్కృతంబు
వలన మధుర కాలి - ప్రక్షీణముగుట
విని సుఖమని దయా - వీర మతమున

కర్షుఁడే యగుట - గృహస్థ జీవితము
మాయ యని యెఱింగి - మహిత సంపదలు
కాయంబు బుద్బుద - గతిఁ బోలుననుచు
భావించి నిశ్చల - ప్రమితి నందితివి
తత్త్వ చింతనముఁ గోఁ - దపము పూనితివి

పడమటిరాజు చే - రుఁడు మున్ను స్త్రీల
తోడ నీ సరసి నీ - రాడి యుండుండ
రమణ లంకంగల - శ్రమణాంతి యను
గిరిఁ జేరి వలగొని - మరలు చారణులు
గగన చారులు గుణ - గణ్యులు ధరణి

పతి కిట ధర్మ సం - గతులు బోధింపఁ
దలపోసి దిగి శిలా - తలమున నిలువఁ
గని రాజు వారలఁ - గడు గౌరవించి
తన పూర్వ పుణ్యంబు - దైవాఱు కతన
వారల వినుతించి - పదసేవ చేసి

పరిశుద్ధమగు నాల్గు - వగల యన్నంబు
పాత్ర లందుంచి సా - పడు తరువాత
నంజలి ఘటియించి - యతి భక్తి నిలువఁ
బుట్టుచే దుఃఖమ్ముఁ - బుట్టమి సుఖము
ననుచు బుద్ధుఁడు వచిం - చిన సత్యసుధను

చెవులారఁ జవులూరఁ - జింతలు నీఁగఁ
జలికించు నానాఁడు - చెలువ! నీ తండ్రి
కిని తొమ్మిదవతర - మునవాఁడు కోవ
లుండను నతని కీ - దండితారాతి
జేఁడు పీడనిచెలి - కాఁడగు కతన

గురుధర్మ వితతి త - త్పరమతిఁ దాను
విని తన పూర్వులు - వినుత మార్గమున
గడియించినది కాక - కడుఁ గూర్చు ధనము
పలు కోట్లు లేదు - నాళులలోన బీద
జనుల కొసఁగి తప - శ్చర్యను పూనె

నతఁడు సుగతున కి - య్యద్రిపైఁ గట్టి
యుంచిన చైత్య మీ - యుర్వి-జనముల
పాప చయమ్ములఁ - బాఱంగఁ దోలు
నది కాంచు నాస నే - నరుదేర నిచటి
మనులు విజ్ఞానమ్ము - బోధించి మీ పు

రము జేపు జలధి గ - ర్భంబునఁ జొచ్చు
ననిన వాక్యము లిట - విని నిలిచితిని
దుర్విధి ప్రేరేప - దోరు నీ తండ్రి
పూర్వ పుణ్యాస వే - ల్పులఁ జేరియున్న
నచట దుష్కర్మ ఫ - లానుభవమ్ము

పరిపూర్తి యగుడుఁ - దపం బాచరించి
భార్యతోడఁ గపిల - వాస్తు పురమునఁ
బుట్టిన బుద్ధుని - పూత ధర్మములు
విని ముక్తినొందు వాఁ - డని యద్భుతంపు
వృత్తాంతమును జ్ఞాన - వృద్ధులు తెలుపఁ
దెలిసితి నేను నా - దినముల నచట
నతని ధర్మమ్ములు - హితముగ విందు
నియ్యది దైవదికుఁ - జెలిగింప నీవు
నెఱిఁగితి మానిచే - నింక ధర్మముల
విని కడకేఁగుము - వినఁదగు స్థలము
కంచి యంచతఁడు - తత్కాంచీపురమ్ము
చేరె నీ తల్లులు - చేరి రచ్చటికి
నానాట నిప్పుడు - వానలు లేక
మలమల మాఁడి - జీవులు చచ్చుచున్న
వారు కావున ముని - వరులకు నన్న
మిడువారు లేకుంట - నీ పురమ్మునకు
వచ్చిరి చూడుము మా - పట్టనమ్మునకుఁ
గారు మొగులు వోలెఁ - గడు శీఘ్రగతిని
తరలి యందలి వారి - నరయుట నీకుఁ
దగవని వచియింపఁ - దన్వి యాతనికిఁ

గేలోర్మిచ్చి పాత్రమ్ము - కేల ధరించి
వంజి మహాపురి - ఎడమటి దెసను
దివికి నెగసె వడ - దెస నేగి మగలి
యింద్రు నమరపురి - యిల కేగుదెంచె
ననఁదగి సకల క - ల్యాణ సంపదలఁ

బాదలిన బంగారు - పురముగు కాంచి
ఫల హీనమగుటఁ బ్ర - భా హీనమగుచు
నుండుట గని నొచ్చి - యుప్పురంబు నన
ప్రహరిని వలగొని - పట్టణమధ్య
మునఁ జేరె; నటఁ జోళ - జనపతి యనుజుఁ

డరుదెంచి పసిఁడి శా - ఖావలి పచ్చ
లాకులు పసుపు పూ - తేకులు బోధి
భగవానున కమర్చు - భవ్యాలయమ్ము
వలగొని చొచ్చి మ్రొ - క్కులు సమర్పించి
యటకు నైరృతి దశ - నమరు పూఁదోఁట

కేగ నా యువరాజు - నెదుటికి వచ్చి
వినమిత గాత్రుఁడై - వినుతించి కేలు
మోడ్చి కంచుకి పల్కె - భూపాను జన్మ!
కొమిరెల మిన్న యా - కోవలు తనయ
తపము పూనిన దమ్మ - తసురభి చేతఁ

బూని ధర్మద వన - మునకు నానవలె
వచ్చియున్నది యనఁ - బ్రభు ననుజుండు
బంధులతో మంత్రి - వర్గంబుతోడఁ
[illegible]ఁగోరి పూర్వము - కం[illegible]ంపుఁ బ్రతిమ
[illegible]న్నది యెల్ల స - త్యం బయ్యె ననుచు
[illegible]య్యాము విడిసిన - యావ్వోటి కేగి
వాలనమూనఁ బోర - పాటొందె నేమొ ?
చేసిన తపములు - చెడియెనో ? సతుల
క్రొత్తసీ తనమునఁ - గుంటయ్యె నేమొ ?
సద్గుణ రత్నమా ! - జనపద మెల్లఁ
గఱవుచేఁ గష్టింపఁ - గారణ మేమొ ?
తెలియను కలఁత నొం - దితిఁ దేఱుకుంటి
మున్నొక వేలుపు - మొగిఁ బ్రసన్నమయి
ముచ్చిరకుము జీవ - ముల పీడఁబోకు
సత్తపస్విని యొక - చాను యేతెంచి
తన చేతి పాత్రచేఁ - దఱుఁగక యుండు
బోనమ్ము వలన - జీవులను పోషించు
నాయమ కరుణచే - నమరాధి నేత
పంపున నధికమా - వర్షంబు కురియు
నామె యీ నగరాన - కరుదెంచు పిదప

నతిశయ ధర్మ ప - ద్ధతులు పెక్కగును
కురియుచున్నను నీరు - తఱుఁగక యుండు
గోముఖియను పేరు - కొలఁకుతోడ మణి
పల్లవమే యిటు - వచ్చిన దనఁగ
గొప్ప కొలంకును - కుసుమ వనంబు

వెస నిల్పుమని వేల్పు - వెడలిన పిదప
నీ విరి వన మీ స - రోవర మిచట
నిర్మించితి మనుచు - నెలఁతకుఁ జూప
మోదంబు నంది నా - పూర్వ వృత్తాంబు
వివరించు నమ్మణి - పీఠిక యిద్ది

యన బుద్ధ పీఠిక - నచటఁ గల్పించి
మణిమేఖలాదేవి - మణి ద్వీప తిలక
వినుతింపఁ దగిన కో - వెలలు గట్టించి
పూజ లుత్సవములు - భూపాలకుండు
చేయంగ నియమించి - స్త్రీ రత్నములను

వినుతించి పంకజ - పీఠికఁ గాంచి
వలగొని మ్రొక్కి యాఁ - కలికి మంద్రైన
యమృత సురభిఁ జూపి - యఖిల జనములు
వత్తురు గాకని - వచ్చి క్రందుకొను
మూఁడు భాషల - జనములలోన గ్రుడ్డి

కుంటి చెవిటి గూని - ఘోర రోగులును
మూఁగలు వ్రతులు నా - పోవని తృష్ణ
గొన్న వారలు గొద - గొన్న వారలును
చింపు లుడుచువారు - జీర్ణదేహులును
వేలకు వేలుగాఁ - బృథివి యీనె నన

నెగడి క్రమ్మట తోడ - మృగపక్షి వితతి
పుడమియే పల్లమై - యడఁగ నొక్కటను
చేర నొచ్చిన యెల్ల - వారల కన్న
మిడుచుండ ఘనులచే - నిడు భిక్షఫలము
నీరును కాలంబు - నేల సాధనము

ననువుగ నమర వి - త్తిన విత్తునుండి
నిగుడారు పంటకం - బెను గొప్పదనుచు
నెన్నంగఁదగి యామె - యన్నంబు కురియు
వానయుఁ బంటయు - వర్ధిల్లి ఫలము
నొసఁగిన దననొప్పి - యొదుచుదుకులను

మానుపుచుండ న - మ్మానినీ మణిని
జనములు పొగడుట - విని తల్లియు సుత
మతి యఱవణముని - పతియును మోద
మున మణిమేఖల - భువన జీవులకు
నన్నంబు పెట్టుచు - హర్షించుచున్న

ధర్మశాలను డాయు - తఱి యామె కాంచి
యెదురేగి వారల - పదముల కెఱఁగి
భవనాశముం బల్కి - పాదముల్ గడిగి
యాసనమ్ముల నొసంగి - యతి రుచ్యమైన
భోజనమ్ములు వెట్టి - ప్రొద్దువో మున్నె
యారగించు పిదప - నాకు వక్కలును
పచ్చకప్పుర మిచ్చి - వారి దీవనలఁ
బొంది కృత్రిమవేష - మును వీడి తనయ
తల్లుల కడనిల్చెఁ - దత భక్తితోడ.

---

౨౯. తపస్వినియై ధర్మములు వినుట.

గద్యము.

అట్లు తెలచి నిలిచిన మణిమేఖలను దీవించి విమల వాగ్విశారదుఁడగు యఱవణ మునీంద్రుఁ డిట్లనియె. నాగదేశ రాజపుత్రి పీలివలయ చోళవిభునకుఁ గన్న కుమారుని మణిపల్లవము చేరిన కంబళసెట్టి వశముసేయ నతఁ డానందచిత్తుఁడై యందికొని కలమెక్కి వచ్చుచుండ నొకరేయి నడుజామునఁ దీరము చేరువ నా కలము చెడుటయు శిశువును కానక యా సెట్టి చింతించి చింతించి చేయునది లేక యా వృత్తాంతమ్ము రాజునకుఁ దెలిపె.

ప్రభుఁ డా వార్త విని మిక్కిలి పరితపించి తనయుని తీర భూముల వెదకుచు నింద్రోత్సవము మఱచె. పూర్వము నౌక చెడి సంద్రమున మునుఁగఁ బచ్చని కంబళమును బంగరు సూదితోఁ గుట్టిన తీరగపడఁ గోవలుని పూర్వుఁడగు కోవలుఁ డేడు దినములు కడగండ్లు పడుచు నీఁదుచుండ నతఁడు నిశ్చల శీలుఁడు మహాదాతయు నగుటచే నింద్రుని పాండు కంబళాసనము వడవడ వడంకె. అది యెఱిఁగి యాది భగవానుఁడు బోధి మూలమునఁ బ్రవచించిన ధర్మములను వ్యాపింపఁజేసిన వణిజుఁడు వనధిని వసట నొందుచున్న వాఁ డతని గట్టు చేర్పుమని పారమిత ముట్ట ధర్మము పాలింప ధర్మచక్రము దొరలింప జన్మ పరంపరయు దుత్తోడ్పడునని చారణులు కారణములతోఁ దెలుప వచ్చి సాయపడినందుల కా దేవతపేరు తండ్రి నీ కిడియె. ఆ దైవము నీకును స్వప్నమందలి జ్ఞప్తినలె సన్న్యాసమును బోధించినది. ఆ దైవశాపము వలన సంగమ నగరమును జలధి మ్రింగె. నీ తల్లులు నేనును నీ కొఱకే కాంచీపురంబు చేరితిమి. అనుటయు నమ్మణిమేఖల అఱవణుని బుద్ధ పీఠికను వినుతించి మ్రొక్కి ద్వీపతిలకయు నాకీ నగర వృత్తాంతము చెప్పినది. కావుననే వంజిపురికిఁ బ్రచ్ఛన్న రూపమున నేగి యట వెవ్వేఱు మత సిద్ధాంతములు విని పిదప వినినవానితోడన నాగు ప్తవేషమును విసర్జించితి. స్వాములవారు సత్య సిద్ధాంతము

నెఱిఁగింప వేఁడుచుంటి నని యర్థింప వచింతు సావధానమతివై వినుమని యతం డిట్లనియె.

ఆదిభగవానుని ప్రమాణములు రెండే అవి ప్రత్యక్షానుమానములు. చూచి తెలియునది ప్రత్యక్షము. నామ జాతిగుణ క్రియలు తక్కఁ దక్కినవి యనుమాన మంద చేరును. కారణకార్య సామాన్యజ్ఞానము కలదియు నొకటిని వదలి వేఱొండు లేనిదియు ననుమాన మనంబడు. అది పొగవలన నగ్నివలెఁ గారణమువలనఁ గార్యము నెఱుఁగుట. ఇతర ప్రమాణములెల్ల నీ యనుమాన మంద చేరును.

అనుమానమందు పక్షము, హేతువు, దృష్టాంతము, ఉపనయము, నిగమనము అను నైదంశములు కలవు. ఈ పర్వత మగ్ని కలది యనుట పక్షము. పొగ కలది కావున అనుట హేతువు. వంటయింటివలె అనుట దృష్టాంతము. కొండయును పొగ కలది అనుట ఉపనయము. పొగ యున్న చోట నిప్పు కలదనుట నిగమనము (వ్యాప్తి). నిప్పులేక పొగలేదనుట వ్యతిరేక నిగమనము. నిప్పును పొగయు లేనిది మడుపువలె ననుట (విపక్షమున హేతువాక్యము) వైధర్మ్య దృష్టాంతము. వినుట యను కార్యమగుటచే శబ్ద మనిత్య మనుట పక్షము. చేయఁబడుటచే ననుట పక్షధర్మవచనము. ఏవేవి చేయఁబడునో యవి యన్నియు ఘటమువలె ననిత్యము లనుట అన్వయ వ్యాప్తి (సపక్షానుసరణము). ఏదేది అనిత్యము

కానిదో (నిత్యమో) అది కార్యము కానిది ఆకాశమువలె ననుట వ్యతిరేకవ్యాప్తి (విపక్షానుసరణము).

హేతువాక్యమన అనన్వయమందు ప్రమాణమనునది. మృత్తిక లేక ఘటము లేదనుట. ఎచ్చట సాధ్యము సంశయాస్పదమో అది పక్షధర్మత. లేమిని కుండేటికొమ్ము చూడ లేదనుట సపక్షము. ఏది కలదో అది చూచుటకు అలచేతి నెల్లిని పోలు ననుట విపక్షము. ఇట్టి పద్ధతిగల హేతువాక్యము సాధించునది యేది యన, పొగయున్నచోట నిప్పు కలదను అన్వయముచేతను, నిప్పు లేనిచోట పొగలేదను వ్యతిరేకాన్వయము చేతను పొగ నిప్పును సాధించినది. ఘటించిన పొగచే నేర్పడిన యూర్ధ్వగమనము కుటిలగమనము ప్రజ్వలించిన నిప్పునుండి యగు కార్యమగుటచే పైఁజూచి నల్లనై క్రమ్మియుండు దానిచే నిప్పును సాధింపవలయును.

అన్వయము సాధించుటకు మున్నే గాడిదను గణికను ఒకచోట నొక కాలమున అన్వయించి చూచినవాఁడు తరువాతి కాలమున గాడిదను కాంచినచోట గణిక నూహింపవలయుఁ గదా! అది పొసఁగదు. ఏల? ఇట కారణమునుండి కార్యము లేదు. నిప్పులేనిచోట పొగలేదను వ్యతిరేకాన్వయము సాధించుచో గాడిద మూఁపుపై కుక్కతోఁక లేదనినచో నక్కతోఁకయు లేదను వ్యతిరేకవ్యాప్తి వలన మఱొకచోట నక్కతోఁకచే కుక్కతోఁక నూహించుట యరిదియగుఁ గాన నదియుఁ గాదు.

ఉపనయము నిగమనము రెండును దృష్టాంతమందే చేరి యుండవలయు. పక్ష హేతు దృష్టాంతములు చేరఁగా మంచివియు చెడ్డవియుఁ గలవు. అందు బయలుపడిన ధర్మిని వెలువరించిన సాధ్యధర్మమును విభజించిన వేఱగును. అట్లు వేఱయ్యును అవి సాధ్యమును సాధించు స్వభావము కలవే. అట్టి ధర్మినే పక్షమందురు. శబ్దమునందు నిత్యత్వ అనిత్యత్వములు సాధింపఁబడుట వలన ఆశబ్దము ధర్మి యనఁబడును. శబ్దము సాధ్యధర్మ మగుట యెట్లన, నిత్యత్వానిత్యత్వములు ఘటిల్లు హేతువు మూఁడుగాఁ జెప్పఁబడు పక్ష సపక్ష విపక్షములలో పక్షమున నుండుటయు సపక్షమునఁ గలుగుటయు విపక్షమున లేకయే యుండుటయు నగును. సపక్షమనఁగా సాధించు పదార్థము పక్షమునఁ జెప్పఁబడిన సామాన్యనియమము గలిగియుండుట. శబ్దమున అనిత్యత్వము సాధ్యమైనచో అనిత్యమైన ఘటాదుల వలె ననుట. విపక్ష మనఁగా ఏదేది యనిత్యము కానిదో నిత్యమో అది ఆకాశమువలె చేయఁబడనిది. కార్యత్వమను హేతువు పక్ష సపక్షముల శబ్దఘటముల లో నున్నదై విపక్షమునలేక అనిత్యత్వమునకును సాధించు హేతువైనది.

దృష్టాంతము సాధర్మ్యము వైధర్మ్య మని యిరు తెఱఁగు. సాధర్మ్యమన అనిత్యము ఘటాదియను నన్వయము. వైధర్మ్యమన సాధ్యము నొందనిచోట హేతువు లేకుండుట. ఈ హేతువు సత్పక్షము సద్ధేతువు సద్దృష్టాంత మన నొప్పు.

వీనిలో పక్షాభాసము తొమ్మిది విధములు. అవి ప్రత్యక్ష విరుద్ధము, అనుమాన విరుద్ధము, స్వవచన విరుద్ధము, లోక విరుద్ధము, ఆగమ విరుద్ధము, అప్రసిద్ధ విశేషణము, అప్రసిద్ధ విశేష్యము, అప్రసిద్ధోభయము, అప్రసిద్ధ సంబంధము అనునవి.

ప్రత్యక్ష విరుద్ధమన, శబ్ద మనిత్యము కంటికి కనఁబడుట వలన అని చెప్పఁగా, అది (శబ్దము) చెవికిఁ దెలియును గాన ప్రత్యక్ష విరుద్ధము. అనుమాన విరుద్ధమన, అనుమానమును వ్యతిరేకముగ వచించుట. అనిత్యఘటమును నిత్య మనుట. స్వవచన విరుద్ధమనఁగా, తన పలుకునే మార్చి వచించుట. మాతల్లి గొడ్రాలే యనుట. లోకవిరుద్ధ మనఁగా, నెల చంద్రుఁడు కాఁ డనుట (నెల = చంద్రుఁడు). ఆగమ విరుద్ధ మన, శాస్త్రముల కర్థము విరుద్ధముగాఁ జెప్పుట. అనిత్య వాదియైయున్న వైశేషికుఁడు అనిత్యమును నిత్యమని వచించుట. అప్రసిద్ధ విశేషణమన, ప్రతివాదికి సాధ్యము తెలియ కుండుట. బౌద్ధుఁడు ప్రతివాదియైన సాంఖ్యునిగూర్చి శబ్ద మనిత్యమన్నచో, వాఁ డవినాశవాది యగుటచే సాధ్యవినాశ మప్రసిద్ధమగును. అప్రసిద్ధ విశేష్యమన, ప్రతివాదికి ధర్మి సిద్ధము లేకయుండుట. సాంఖ్యుఁడు ప్రతివాదియైన బౌద్ధుని గూర్చి ఆత్మచైతన్యము కలది యన, నతఁ డనాత్మవాది యగుటచే ధర్మి అప్రసిద్ధమగును. అప్రసిద్ధోభయమన, ప్రతి

వాదికి ధర్మియు ధర్మమును తెలియక అప్రసిద్ధమై యుండునది. వైశేషికుఁడు బౌద్ధునిగూర్చి సుఖము మున్నగు విషయములకు కారణ మాత్మ యన్నచో సుఖమును ఆత్మయు తా మంగీకరింపని వగుటచే అప్రసిద్ధోభయ మగును. అప్రసిద్ధ సంబంధ మన, ప్రతివాది కనుకూల పదార్థము సాధించుట. ప్రతివాది యగు బౌద్ధునకు శబ్ద మనిత్యమన్నచో, నతఁడు తన సిద్ధాంత మది యగుటచే వానికి వేఱు సాధింపవలసినది లేకపోవును.

హేత్వాభాసము ముత్తెఱఁగు. అసిద్ధము, అనైకాంతికము, విరుద్ధము అని. అందు అసిద్ధము ఉభయాసిద్ధము, అన్యథాసిద్ధము, సిద్ధాసిద్ధము, ఆశ్రయాసిద్ధము అని నాలుగు తెగలగును.

ఉభయాసిద్ధమన, సాధనమైన హేతువు వాది ప్రతివాదులకు పనికిరాకపోవుట. శబ్ద మనిత్యము కంటితోఁ జూచుట వలన అనుట. అన్యథాసిద్ధమన, చెప్పినహేతువు వ్యర్థమై ప్రతివాది కనుకూల మగునది శబ్ద మనిత్య మన్నచో ప్రతివాదియగు సాంఖ్యున కది సాధింపవలసిన శ్రమలేక అసిద్ధ మగును సిద్ధాసిద్ధమన, సంశయ హేతువుచే సాధించుట. ఆవిరి మంచు అను సందియముతోనుండ పొగతోడి నిప్పు కలదని నిశ్చయించుట. ఆశ్రయాసిద్ధమన, ప్రతివాదికిఁ దగిన ధర్మి లేమిని చూపుట. ఆకాశము శబ్దగుణముచే వస్తువని యెంచిన్నచో ఆకాశము వస్తువు కాదనువారికి ధర్మి యసిద్ధము.

అనైకాంతికము కూడ సాధారణము, అసాధారణము, సపక్షైకదేశవృత్తి విపక్షవ్యాపి, విపక్షైకదేశవృత్తి సపక్షైక వ్యాపి, ఉభయైకదేశవృత్తి, విరుద్ధ వ్యభిచారి అని యాఱు విధములు.

సాధారణమన, సపక్ష విపక్షములలో హేతు వొక్కటై యుండునది. శబ్ద మనిత్య మరయఁబడుటచే నన్నచో అరయఁబడుట నిత్యానిత్యములు రెంటికిని జెందును. ఘటమువలె అనిత్య మరయుదును. ఆకాశమువలె నిత్య మరయుదు ననుట.

అసాధారణ మన, తాను తలంచిన పక్షము నందలి హేతువు సపక్ష విపక్షములలో లేకుండుట. శబ్దము నిత్యము వినఁబడుటచే నన్నచో, వినఁబడుటయను హేతువు పక్షమున నున్నదైనను సపక్ష విపక్షముల లేనందున సంశయము కలుగును.

సపక్షైకదేశవృత్తి విపక్షవ్యాపి యన, హేతువు సపక్షమున నేకదేశమందుండి విపక్షమున నెల్ల యెడల నున్న దగును. శబ్దము, కలిగినచోటు తెలియరానిది (ప్రలయమున) అనిత్యమగుటచే నన్నచో, అనిత్యమను హేతువు కలిగినచోటు తెలియమికి సపక్షము (ఆకాశము) నందంతట లేకపోయినను ఒకచో నేర్పడి మెఱుపువలె నశించి కార్యమునఁ దోఁచదు; ఘటాదులవలె నశించియుఁ గార్యమునందు తోఁచుననుట.

విపక్షైక దేశవృత్తి సపక్షవ్యాపి యన, హేతువు విపక్ష మందొకచోఁ దోఁచి సపక్షమున నంతటఁ గలిసియుండుట.

శబ్దము, చేయఁబోటఁ దోఁచునది (ఏలయన) అనిత్యమగుటచే నన్నచో, అనిత్యహేతువు చేయఁబోటఁ దోఁచుటకు విపక్షా కాశము లేకున్నను మెఱుపు పుట్టిన యాకాశమందు కానఁబడక సపక్ష ఘటాదులు తమలో నెల్లయెడ నేకాంతముగాక మెఱుపు వలె ననిత్యమై చేసినచోటఁ దోఁచవు; ఘటమువలె ననిత్యమై చేసినచోటఁ దోఁచుననుట.

ఉభయైకదేశవృత్తి యన, హేతువు సపక్షమునను విపక్షమునను ఒకచో వర్తించుట. శబ్దము నిత్యము అమూర్తమగుటచే నన్నచో, అమూర్తహేతువు నిత్యత్వమునకు సపక్షాకాశపరమాణువులలోఁ దోఁచి మూర్తమగును. పరమాణువులచేఁ దోఁచకయైనను విపక్షమైన ఘటసుఖాదులలో సుఖమునఁ దోఁచి ఘటమున లేకుండుటచేతను ఏకదేశమునఁ గలుగునది. ఏకాంతము కాదు. అమూర్త మాకాశము వలె నిత్యము. అమూర్తసుఖము వలె ననిత్యము అనుట.

విరుద్ధవ్యభిచారి యన, అనివార్యమైన హేతువై విరుద్ధ హేతువునకును ఎడమిచ్చునది. శబ్ద మనిత్యము కార్యత్వమగుటవలన నన్నచో కార్యత్వగోచరమగు సపక్షమై యున్న ఘటాదు లుండఁగా శబ్దము నిత్యము వినఁబడుటచే శబ్దత్వముపోలెనని వివరించుట. రెంటియందును శంక్యమే కాని ఏకాంతము కాదు. ఈ విరుద్ధము నారసిచూచినచో ౧. ధర్మస్వరూప విపరీతసాధనము ౨. ధర్మవిశేష విపరీత

సాధనము ౩. ధర్మిస్వరూప విపరీతసాధనము ౪. ధర్మి విశేష విపరీతసాధనము అని నాలుగు విధములు గలది యగును.

ధర్మస్వరూప విపరీతసాధన మనఁగా చెప్పిన హేతువు నందు సాధ్య ధర్మస్వరూపము చెడుట. శబ్దము నిత్యము చేయఁబడుటచే నన్నచో చేయబడునది అనిత్యమగుటచే చేయఁబడిన హేతువు సాధ్యధర్మనిత్యత్వమును వీడి యనిత్యమును సాధించుటచే విపరీతము.

ధర్మవిశేషవిపరీతసాధనమన, చెప్పిన హేతువు సాధ్య ధర్మమునందు విశేషముచెడ సాధించునది. కన్ను మున్నగు వానిని — ఇంద్రియములు పరార్థముల నుద్దేశించి నిలుచుటచే — శయనాసనములఁ బోలె నన్నచో ఉద్దేశించి నిలుచుటచే నన్న హేతువు శయనాసనములందు పరార్థము వోలె కన్ను మొదలైన యింద్రియములను పరార్థమునందు సాధించి శయనాసనముల వలెనై కన్ను మున్నగు నింద్రియములకును పరమై జాతిక్రియానిరవయవమై యున్న యాత్మ సావయవమని సాధించి సాధ్యధర్మమునందు విశేషము చెఱచినందుచే విపరీతము.

ధర్మిస్వరూపవిపరీతసాధనమన, ధర్మిస్వరూపము హేతువే విపరీతపఱుచునది. భావము ద్రవ్యము కాదు; గుణ కర్మముల యస్తిత్వముకంటె వేఱగుటచే సామాన్య విశేషముపోల నన్నచో ద్రవ్యము గుణము కర్మము నొక్కటై నిలిచిన వాని యస్తిత్వము వేఱగుటచే హేతువులు మూటితోడి యునికి, హేతు వొనరించు

సామాన్యాస్తిత్వము సాధ్యమందు లేమిచేతను, దృష్టాంతమందు సామాన్య విశేషముగాక వేఱొండు లేమిచేతను భావమనంబరంగు ధర్మిని అభావపఱచుటచే విపరీతము.

ధర్మివిశేషవిపరీతసాధనమున, ధర్మివిశేషాభావము సాధించుట. మున్ను చూపంబడిన హేతువే భావ మగుచున్నది. ఉద్దేశముగల క్రియయు గుణము నగుచున్నది. దానిని విపరీతము చేసినందువలన ధర్మి విశేషమును చెఱచినది.

దృష్టాంతాభాసము సాధర్మ్యము వైధర్మ్య మన నిరు తెగలగునని మున్నే చెప్పఁబడియె. అందు సాధర్మ్యము ౧. సాధన ధర్మవికలము, ౨. సాధ్యధర్మవికలము, ౩. ఉభయ ధర్మవికలము, ౪. అనన్వయము, ౫. విపరీతాన్వయము అని యైదువిధము లగుచున్నది. వైధర్మ్యమును ౧. సాధ్యావ్యావృత్తి, ౨. సాధనావ్యావృత్తి, ౩. ఉభయావ్యావృత్తి, ౪. అవ్యతిరేకము, ౫. విపరీతవ్యతిరేకము అని యైదు విధములు.

సాధనధర్మవికలమున, దృష్టాంతమున సాధనము కొఱవడునది. శబ్దము నిత్య మమూర్తమగుటచే నన్నచో ఏదేది అమూర్తమయ్యెయ్యది నిత్యమగుటచేఁ గానఁబడినది పరమాణువునం దన్నచో, దృష్టాంతపరమాణువు నిత్యత్వముతో మూర్తమగుటచే సాధ్యధర్మనిత్యత్వము నిండి సాధనధర్మామూర్తత్వము కొఱవడును.

సాధ్యధర్మవికలమన, చూపఁబడిన దృష్టాంతమున సాధ్యధర్మము కొఱవడుట. శబ్దము నిత్యమమూర్తమగుటచే, ఏదేది అమూర్తమయ్యయ్యది నిత్యము బుద్ధివలె నన్నచో, దృష్టాంతముఁగా చూపఁబడిన బుద్ధి యమూర్తమై నిలిచియే యనిత్యమగుటచే సాధనామూర్తత్వము నిండి సాధ్యనిత్యత్వము కొఱవడును.

ఉభయ ధర్మవికలమన, చూపఁబడిన దృష్టాంతమందు సాధ్యసాధనములు రెండును కొఱవడుటయేకాక సత్తు అసత్తు అని యిరు తెఱఁగగుచున్నది.

అందు సదుభయధర్మవికలమన, ఉన్నద్రవ్యమున సాధ్య సాధనములు రెండును కొఱవడఁజూపుట. శబ్దము నిత్యమమూర్త మగుటచే—ఏదేది అమూర్త మయ్యయ్యది నిత్యము ఘటము వలె నన్నచో దృష్టాంతమైన ఘటము కలిగి సాధ్యమైయున్న నిత్యత్వమును సాధనమైయున్న అమూర్తత్వమును కొఱవడును.

అసదుభయధర్మవికలమన, లేని వస్తువులందు సాధ్యసాధనములు రెండును కొఱవడఁజూపుట. శబ్దమనిత్యము మూర్తమగుటచే—ఏదేది మూర్త మయ్యయ్యది యనిత్య మాకాశము పోలె నను దృష్టాంతమున సాధ్యధర్మమైయున్న యనిత్యత్వమును సాధనధర్మమైయున్న మూర్తత్వము రెండును ఆకాశము అసత్తనువాని కందేదియు లేమిచే కొఱయగును. సత్తనువానికి ఆకాశము నిత్య మమూర్తమగుటచే నతనికివి కొఱయగును.

అనన్వయమన, సాధనసాధ్యములందు కూడికమాత్రము చెప్పక రెంటి యునికిని చూపుట. శబ్ద మనిత్యము కృతక మగుటచే—ఏదేది కృతకమో అయ్యయ్యది అనిత్యమను అన్వయము చెప్పక ఘటమందు కృతక మనిత్యము చూడఁబడె యన్నచో అన్వయము తెలియని దగును.

విపరీతాన్వయమన, వ్యాపకాన్వయముచే వ్యాప్యము విధించుట. శబ్ద మనిత్యము కృతకత్వముచే నన—ఏదేది కృతకమో యయ్యయ్యది యనిత్యమను వ్యాపకముచే వ్యాపకము ననుమానింపక ఏదేది యనిత్యమో అయ్యయ్యది కృతక మను వ్యాపకముచే వ్యాప్యము ననుమానించుట. అట్లను మానించుటచే వ్యాపకము వ్యాప్యములేకయు నేర్పడుటచే విపరీతము.

వైధర్మ్యదృష్టాంతమందు,

సాధ్యావ్యావృత్తియన, సాధనధర్మము సాధ్యమును తప్పక వీడుట. శబము నిత్యమమూర్తమందన్నచో—ఏదేది నిత్యము కాదయ్యయ్యది యమూర్తమును కాదు పరమాణు వునుపోలె నన్నచో—అట్లు దృష్టాంతముగా చూపఁబడిన పర మాణువు నిత్యమై మూర్తమగుటచే సాధనామూర్త మిట సాధ్యనిత్యత్వమును తప్పక వీడుట యగును.

సాధనావ్యావృత్తియన, సాధ్యధర్మ మిట సాధనధర్మ మును తప్పక వీడుట. శబ్దము నిత్య మమూర్తమఁదన్నచో

—ఏదేది నిత్యముకాదో అయ్యయ్యది అమూర్తమును కాదు కర్మమువలె నన్నచో—వైధర్మ్యదృష్టాంతముగా చూపఁబడిన కర్మము అమూర్తమె యనిత్యమగుటచే సాధ్యమైన నిత్యమంట సాధనమైన యమూర్తమునుండి తొలఁగదు.

ఉభయావ్యావృత్తియన, చూపఁబడిన వైధర్మ్యదృష్టాంతమునుండి సాధనసాధ్యములు తొలఁగనివై సదుభయావ్యావృత్తి అసదుభయావ్యావృత్తి యని యిరు తెఱఁగగు.

సదుభయావ్యావృత్తియన, ఉన్నవస్తువునందు సాధ్యసాధనములు తొలఁగకుండునట్లు వైధర్మ్యదృష్టాంతము చూపుట. శబ్దము నిత్య మమూర్తమగుటచే నన్నవారికి ఏదేది నిత్యము కాదో అయ్యయ్యది అమూర్తమును కాదు ఆకాశమువలె నన్నచో వైధర్మ్యదృష్టాంతముగా చూపఁబడిన ఆకాశము వస్తువను వారికి, ఆకాశము నిత్యము నమూర్తము నగుటచే సాధ్యనిత్యము సాధనామూర్తము రెండును ఇట లేదు.

అసదుభయావ్యావృత్తియన, శబ్ద మనిత్యము మూర్తమగుటచే నన్నయెడ, ఏదేది యనిత్య మయ్యయ్యది మూర్తమును కా దాకాశమువోలె నని వైధర్మ్యదృష్టాంతము చూపినచో ఆకాశము వస్తువుకాదన్నవానికి అది సత్తు కాకుండుటచే సాధ్యానిత్యమును సాధనమూర్తమును తొలఁగుటయు తొలఁగమియు లేనిదగును.

అవ్యతిరేకమున, సాధ్యములేనిచోట సాధనము లేమిని చెప్పక వీడుట. శబ్దము నిత్యము చేయఁబడమిచే నన్నచో ఏదేది నిత్యము కాదో అయ్యయ్యది చేయఁబడకుండునదియుఁ గాదు అను నీ వ్యతిరేకము తెలియఁజెప్పక ఘటమునందు చేయఁబడుటయు ననిత్యమును చూచితిమి కావున నన్నచో వ్యతిరేకము తెలియదు.

విపరీతవ్యతిరేకమున, విభేదము తాఱుమాఱుపడక చెప్పుట. శబ్దము నిత్యము మూర్తమగుటచే నన్నచో నని, నిలుచునెడ నేయేచోట నిత్యములేదో ఆయాచోట మూర్తము లేదనక, ఏచోట మూర్తములేదో ఆచోట నిత్యము లేదన్నచో వ్యతిరేకము విపరీతమగునని గ్రహించునది.

ఇట్టి అసత్సాధనముచే చూపు ననుమానాభాసము నందలి సత్యాసత్యముల నిట్టి విధులచే శంకలేక యెఱుఁగుము.

---

౩౦. భవహరణము.

దానంబు సేయుచు - దశశీలములను
భరియించి తన పూర్వ - భవము నెఱిఁగిన
మణిమేఖల పవిత్ర - మణులు మూడైన
బుద్ధునకును ధర్మమ్ము - నకు సంఘమున
కొనర ముమ్మాఱు వం - దన మొనరించి
శరణాగతయగుచు - శరణంబు నొందు
తరువాత నిర్మల - ధర్మతత్త్వమును

చెప్పఁదలఁచి ముని - సింహుఁ డిట్లనియె
విజ్ఞతచెడి జీవు - లజ్ఞానతమము
నందుమునింగి కార్శ్యము - నొందు తఱిని

వేల్పులు పలుమరు - వేడంగఁ దుషిత
లోకంబు వదలి భూ - లోకంబు నుద్ధ
రింపనెంచి యవత - రించి తాబోధి
తరుమూలమున నిల్చి - మరుని జయించి
దుర్దాంతవీరుఁడై - దోషత్రయమ్ము

మూల ముట్టుగఁ ద్రెంచి - భువి నాల్గుసత్య
ముల నియమము చెపి - పొనుపడువేళఁ
బుట్టిన *యగణిత - బుద్ధులు తెలిపి

---

* గౌతమ బుద్ధునకు పూర్వము ధర్మము తగ్గినకాలమునఁ బునరుద్ధరింపఁ బుట్టిన బుద్ధులు పలువురని సద్ధర్మ సిద్ధాంతము. బుద్ధచరిత్రమందును బౌద్ధజాతక కథలందును ఈ విషయ మెఱుఁగనగు. పూర్వబుద్ధు లిరువది యేడుగురి పేరులు మాత్రము తెలియవచ్చుచున్నవి. అవి ౧. శీతంకరుఁడు, ౨. మేధంకరుఁడు, ౩. శరణంకరుఁడు, ౪ దీపంకరుఁడు, ౫. కౌండిన్యుఁడు, ౬. మంగళుఁడు, ౭. సుమంగళుఁడు, ౮. రేవతుఁడు, ౯. శోభితుఁడు, ౧౦ అనోమదర్శి, ౧౧. పద్ముఁడు, ౧౨. నారదుఁడు, ౧౩. పద్మోత్తరుఁడు, ౧౪. సుమేధుఁడు, ౧౫ సుజాతుఁడు, ౧౬. ప్రియదర్శి, ౧౭. అర్థదర్శి, ౧౮. ధర్మదర్శి, ౧౯. సిద్ధార్థుఁడు, ౨౦. తిష్యుఁడు, ౨౧ పుష్యుఁడు, ౨౨ విపశ్చిత్తు, ౨౩. శిఖి, ౨౪. వృషభుఁడు, ౨౫. కకుందుఁడు, ౨౬ గోవకాముఁడు, ౨౭. కశ్యపుఁడు. ఇత్యాది లంకలోని విద్యోదయ పాఠశాలా ప్రధానోపాధ్యాయులగు శ్రీ సుమంగళాఖ్యులచేఁ దెలియవచ్చినదని మహామహోపాధ్యాయ దాక్షిణాత్యకలానిధి. వే. స్వామినాథయ్యగారు వ్యాఖ్యయందు తెలిపిరి.

యున్న పండ్రెండు - లోకోత్తరవిధుల
ధర్మము విలసిల్ల - ధారణిఁ బుట్టి
వానిని వివరించు - పద్ధతులందు
మండల పద్ధతి - మహిజను లరయ
జన్మ క్రమమ్ము నా - శమ్మందునట్లు
కారణమేలేక - కార్యంబు లేదు
కానఁగార్యమునకుఁ - గలుగు హేతువును
పరికింపఁదోఁచునన్ - గురువాక్య సరణి
తెలిసియు లక్షణ - వలన నూహింపఁ
బడియు నెఱింగిన - పరమ తత్త్వమున
మొగి నాల్గు ఖండముల్ - మూఁడు సంధులును
జన్మమ్ములును మూఁడు - చందమ్ములగుచుఁ
బుట్టువులకుఁ దగు - మూఁడు కాలములు
గలిగి దోషంబును - కర్మంబు ఫలము
కలిగి నిల్కడలేని - కడు దుఃఖనిలయ
మై చతుస్సత్యగే - హమ్మయి పంచ
స్కంధములకు నివా - సమ్మయి మఱియు
నాఱు వాదుకలకు - న్యాసంబు చూపి
నయములు నాలుగు - నలి నాఱు ఫలము
లొంది నాల్గు తెగల - యుక్తభాషణము

లందిఁ నిర్మితిలేక - యంతంబులేక
*సంతానమును గాక - క్షయమును లేక
చేయువారును లేక - చేయంగఁబడని
దియుఁగాక తుదకు నే - దియుఁగాక వచ్చి
నదియుఁ గాక వెడలు - నదియును గాక
ముగియించుటయులేక - ముగియింపు లేక
కర్మము ఫలము భో - గము జన్మముక్తు
లన్నియుఁ గాకుఁ దా - నగుచు నొప్పారు
నెన్న నవిద్య సం - స్కృతియు విజ్ఞాన
మును నామ రూప - ముల్ గనఁగ షడాయ
తనము స్పర్శనును వే - దనమును తృష్ణ
మమత భవమ్ము జ - న్మము కర్మఫలము
ననెడి పండ్రెండు పా - వనులు విజ్ఞాన
మున నెఱుఁగుదు రట్లు - కనుఁగొనరేని
లోఁతు గౌరవము వి - లోకించువారు
ఇఁక నవిద్య యనఁగ - నేర్పడ వినుము
పదివి చదువు వాని - మదిఁ గొనలేక
మెఱిఁగిన యదియును - మఱచి కుండేటి
కొమ్మన్న దనఁగ ని - క్కమ్మనుకొనుట

* సంతానమన ననుసారణము. ఇది వారి సంతానము దీపసంతానము ధారాసంతానము పిపీలికాసంతానము అని నాలుగు విధములు.

[1] జగములు మూఁట నీ - జగమె గొప్పదగు
[2] జీవు లాఱు తెగలఁ - జెలఁగు నీ జగతి
ప్రజలు వేలుపులును - బ్రహ్మలు నార
కులు మృగములు - భూతములు నన నొప్పు
వీని గర్భముల ద్వి - విధకర్మ వలనఁ
బుట్టుచు సుఖదుఃఖ - ములఁ బొందుచుండఁ
జెడుగులఁ గలిగించు - చొడలను దోఁచు
కొల దొంగతనమును - వలపను మూఁడు
కాయదోషము లన - గణనకు నెక్క
కల్ల కొండెమ్మును - కటువాక్య వ్యర్థ
వాక్యను నాలుగు - వాగ్దోషములగు
కోరుట కినియుట - కూడని చూపు
నను చిత్తదోషంబు - లగు మూఁడుచేరి
పది విధములఁ గల్గు - ఫలము లెఱుంగు
సన్మతు లీత్రోవఁ - జనకుండువారు

1. మహారాజికలోకము మొదలగు నిరువదియాఱును ఊర్ధ్వలోకము లనియు, నరకలోకమాదిగా నాలుగును అధోలోకములనియు నడుమ నున్న మనుజలోకముతోడ ముప్పదియొక్క లోకములని ప్రమాణము ఇట పైలోకములు, కిందిలోకములు, మధ్యమలోకము నను మూఁడు లోకముల విభజనము కైకొనఁదగు

2. ఈ యాఱు తెగలు షడ్గతి యనఁబడు.

పోయిన, మృగములు - భూతముల్ నార
కులుగ మనశ్చింత - గలిగి పుట్టుదురు
పైని పదింటిని - వదలి శీలంబు

దాలిచి దానమ్ము - తల ధరియించి
ప్రజగ వేలుపులుగ - బ్రహ్మలు గాఁగఁ
బ్రభవించి సత్కర్మ - ఫలములు మోద
మునఁ గుడుతురు - పుణ్య మొనరించువారు
*యెఱుక యనఁగఁ గూర్కు - తఱి నున్న తెలివి

కర్తృత్వ భోక్తృత్వ - కార్యమ్ములేక
సాక్షిమాత్ర మగుచు - జరగుచుండునది
నామరూపములన - జ్ఞానమ్ము వలనఁ
దెలియనౌ జీవుండు - దేహమునగును
అమరు షడాయత - న మను నింద్రియము

లాఱు మాయు తఱిని - పేరెఱుకందు
విషయంబు లడఁపఁ ద - గిన స్థానమగును
స్పృశత యనఁగఁ జిత్త - మింద్రియ మార్గ
మున విషయంబుల - ముట్టుట యగును
వేదన యనఁగఁ ద - ద్విషయమ్ము లనుభ

* ఈ యెఱుక (విజ్ఞానము) పంచస్కంధములలో నొకటిగఁ జెప్పం
బడు.

వించుట యగుఁ దని - వి సనమి తృష్ణ
యగు నాల మమకార - మన సుఖమిచ్చు
వానితోఁ దానొంటి - వదలక యుంట
భవమునఁ గర్మ ని - వహమిచ్చు ఫలము
పద్ధతి యిదియని - పరికించుటగును

జన్మమనం గర్మ - సంశీలములను
చక్ర నెఱుంగు వి - జ్ఞానఁబుతోడ
గతులందు కారణ - కార్యరూపముఁ
బ్రభవించుటగుఁ; గర్మ - ఫల మున నొప్పుఁ
గూటంబునందు తాఁ - గూడక యుండి

పొరిదిని మేనికి - సుఖదుఃఖములను
వదలక చేకూర్చు - నది యగు ; ముదిమి
యన మరణము దాఁక - నన్ని తత్త్వములు
నిలుకడ నుండక - నెఱిఁగృశియి చి
సడలుట యగు ; మఱి - చచ్చుట యనఁగ

నామరూపంబుల - నలువొందు దేహ
మ స్తమించిన సూర్యు - నట్లగపడక
యుంట యవిద్య యం - దుండి సంస్కృతియు
సంస్కృతినుండి - విజ్ఞానమ్ము దాని
యందుండి నామ రూ - పాదులు గల్గు

నామరూపమ్ములు - నయమునఁ దొడరి
యగు షడాయతనమ్ము - నగు దానివలన
స్పర్శమ్ము దానిచే - వఱలు వేదనము
కుడుపుచేఁ దృష్ణ య - గును తృష్ణవలన
బంధంబు బంధ సం - బంధంబు వలనఁ

గర్మ సంచయమగుఁ - గర్మ సంచయము
కారణమ్ముగ మఱి - గలుగు జన్మంబు
జన్మమ్మును తొడరి - జరయును రుజయు
మరణము చింత భ్ర - మము మూర్ఛ యేన్ను
నను నే డధిక దుఃఖ - జనకంబు లగును

తొలి తుది కనరాని - వలయంబు పోలిక
నీ యనుభవము తా - నెడవీడకుండు
మండలమని దీని - నందురు బుధులు
వీడు నంత నవిద్య - వీడు సంస్కృతియు
వీడ సంస్కారంబు - వీడు విజ్ఞాన

మది వీడ నామరూ - పాదులు వీడు
నవి వీడ సోఁకు త - నంతన వీడు
స్పర్శంబుతో నను - భవమును పోవుఁ
గుడుపు పోవఁగఁ దృష్ణ - కుదురుతో వదలు
వదలిన తృష్ణతో - బంధమ్ము వీడు

బంధమ్ముతోఁ గర్మ - వారమ్ము తొలఁగుఁ
గర్మంబుతోఁ జాటి - కదలు జన్మంబు
జన్మంబుపోఁ బున - ర్జన్మంబు లేదు
మఱుభామ లేకున్న - మరణచింతాది
దుఃఖమ్ములెల్లను - తొలఁగు నీరీతి

బంధమోక్షంబులు - పరఁగుచు నుండు
స్థిర నవిద్యయు సంస్కృ - తియు రెండు కార
ణములయి ప్రథమ ఖం - డమునఁగఁ బరఁగు
భావన నామ రూ - పములు షడాయ
తనము స్పర్శము కుడు - పనఁగ ద్వితీయ

ఖండ మియ్యావి తొలి - ఖండ స్వభావ
జములగుఁ దృష్ణ - బంధము కర్మచయము
ననునవి రెండవ - యంగంబు వలనఁ
గలుగు దోషంబులు - గానఁ దృతీయ
ఖండమగుచు జన్మ - గద వార్ధకాంత

ములు జన్మమునఁ గల్గు - ఫలములు కాన
నాలవ ఖండ మ - వంబడుచుండు
కర్మంబు చింతన - గలవాది వంధి
తృష్ణయుఁ గుడుపును - రెండవ సంధి
కర్మసంచయముచేఁ - గలుగు జన్మంబు

తోడఁజేరిన వగు - మూఁడవ సంధి
మూఁడు విధముల బా - ము నశించు తఱిని
గలుగు నితర మార్గ - ముల తలంపరయఁ
బుట్టఁ గారణమగు - ముక్తి యనంగ
సిద్ధాంతముగను తోఁ - చియును తలంపు
నందఱంగుట కురు - వొందంగఁ దోఁచి
యును చింతనము రూప - మొసఁగఁ దోఁచియును
కలిసి కల్గించు వే - ల్పులు నరులుగను
కాలముల్ మూఁడింటి - గణియించు తఱిని
స్థిర నవిద్యయు సం - స్మృతియుఁ జూడ భూత
మనఁ దగు విజ్ఞాన - మును నామరూప
ములు షడాయతనమ్ము - లల సోఁకుఁ గుడుపు
బంధంబు తృష్ణయు - భవము జన్మంబు
వర్తమాన మనఁగ - వలయు జన్మమున
వ్యాధులు ముదిమియు - నంతంబు చింత
భ్రమము నిర్వేదంబు - వగపును భావి
యనఁదగుఁ దృష్ణయు - నజ్ఞత వట్టు
నను మూఁడు దోషంబు - లనఁబడుచుండు
కర్మము భవమును - కార్య మనఁబడు
నామ రూపములు - విజ్ఞతయు షడాయ

తనము స్పర్శయును వే-దనము జన్మంబు
ముదిమి రోగములును - తుది కర్మఫలము
లనఁబడు దుఃఖంబు - లనఁబడుచుండు
నవి సంభవించుచో - నైన దోషంబు
కర్మంబు ఫలము దుః-ఖము గలిగించు
శీలంబు గలవస్తు-జాలంబు నిలుక
నంద దన్నింటికి - నాత్మసాక్షియని
తెలియ వచ్చునిది ము-క్తి స్వభావంబు
నామ రూపములు చిం-తనము [1] ద్వారములు
స్పర్శంబు కుడుపును - జన్మంబు ముదిమి
వ్యాధులు చావును - భ్రమయుఁ జింతయును
విసుగు రోదనమును - వెసఁ గుహువంగఁ
బహునవియై దుఃఖ - భవనమ్ము లండ్రు
ఆ దుఃఖ విశతికి - నజ్ఞాన కర్మ
తృష్ణలు భవ కర్మ-బృందము ననెడి
యివి కారణములగు - నిల దుఃఖమునకు
పుటుకకును చూడఁ - [2] బట్టు కారణము
సుఖ ముక్తులకు నది - సుంతయు లేమి
కారణమగు నవఁ - గనఁదగు నాల్గు
సత్యంబులగు రూపు - సంజ్ఞ వేదనము

1. ద్వారములు = షడాయతనము. 2. పట్టు = మమకారము

సంస్కృతి యొఱుకయై - జరగు నీ మైదు
స్కంధపంచకమన - జగతి వర్తిల్లు
సునిశితగతి నార - సిన నాఱు పద్ధ
తులుగ నొప్పును పయిఁ - దోఁచిన వర్గ
మనుసరణమును గు - ణాతిశయంబు

కూర్చి పల్కుట యనఁ - గొఱలు నాలుగును
సత్య పద్ధతియు న - సత్య పద్ధతియు
సత్యంబు గలిగిన - సత్యపద్ధతి యు
సత్యంబు గలిగిన - సత్యపద్ధతి యు
సత్యంబు గలుగు న - సత్యపద్ధతియు

సత్యంబు గలుగు న - సత్యపద్ధతియు
వర్గ స్వభావమై - వఱలి దేహంబు
నీరు దేశంబన - నెగడారుచుండు
ననుసరణంబవ - నగుఁ జెట్టునుండి
విత్తు విత్తునుండి - పృథివీజ మనుట

పుట్టిన దిదియని - ముదిసినదంచుఁ
జచ్చెననుచుఁ జెప్పఁ - జను మాట నొకటి
నతిశయించి పలుకు - టగును గుణాతి
శయమనఁ, గూర్చి వి - స్పష్టపఱచుట
అక్షర ఘటన - వాక్యంబగు ననుట

కొన్ని దినంబుల - కూడిక మాస
మనుటయె సత్య - పద్ధతియగ్రము; శశవి
షాణం బనుట ఛాయ - సత్య మార్గంబు
చిత్తంబుతోడఁ - జేర్చిన యనుభవము
సత్యంబు గలుగు న - సత్య మార్గంబు;
చిత్తంబు విద్యుత్తు - చెన్నునఁ బుట్టె
ననుట యసత్యంబు - నెనసిన సత్య
మార్గంబు; హేతువు - మఱిలేక కార్య
మగుట యసత్య మం - దగు నసత్యంబు
శశవిషాణమ్ము భూ - స్థలిలేదు కాన
పుట్టుక లేదంట; - పుడమిని నయము
లాఱింగ నాల్గగుఁ - జేరికనయము
చేరని నయమును - చేఁత లేనట్టి
నయము మఱి స్వభావ - నయమున నొప్పు
కారణ కార్యవ - ర్గమ్ము నొక్కటిగ
నారంగఁ దెలియుట - చేరిక నయము
వెవ్వేఱుఁ దెలియుట - వేఱిమి నయము
కాంక్షింపఁ దగి పూర్తి - గాఁ జెడకుండఁ
గార్యంబునకుఁ దగు - కారణమావ
విజ్ఞాన మవుడామి - విబుధులు దాని

చేయని నయమని - చెప్పెడివారు
వరిగింజలో నుండు - వరిమొల్క యనుట
యర్థస్వభావ న - యంబండ్రు దాని
నివిగాక ఫలముల - నిచ్చు వేఱొండు
వస్తు వీ పృథివిలో - పలుగాన రాదు

వానిపైఁ దవులెప్ప - వలదు ప్రాజ్ఞులకు
నాత్మకార్య మొకింత - యందు లేదనియుఁ
గలుగు కారణముచేఁ - గార్యము ముగియు
దానిచే నగునది - ధరణి లేదనియు
నాల్గు మార్గంబుల - నయమండ్రు మఱియు

పొదలిన వివరణ - ములు నాల్గు కలవు
నిశ్చయించి ఫలము - నిగదించు టొండు
విభజించి పలుకుట - వెలయంగ రెండు
ప్రశ్న కుత్తరమిచ్చు - పద్ధతి మూఁడు
మౌనంబు దాల్చుట - మహి నాలుగండ్రు

కలిగిన యది తుది - నిలుగునా ? యనఁగ
నిలుగున యని నిశ్చ - యించి పల్కుటయు
గిట్టిన యాతఁడు - పుట్టునా ? యనఁగ
వీఁడెనా మమతను - వీఁడఁడా ? యనుచు
విభజించి చెప్పుట - వెలయ రెండవది

విత్తు ముందా? మఱి - వృక్షంబు ముంద?
యనఁగ నే విత్తన - కరయ నే వృక్ష
మనుటయే ప్రశ్నకు - నగు నుత్తర బు
ప్రాఁతదా? క్రొత్తదా? - బయలు పూవనఁగ
మాటాడకుండుట - మౌన ధారణము

బంధమోక్షములకుఁ - బరఁగు కారణము
లగువాని వివరించి - యరయ గఁ జెప్పఁ
దగువారు లేరేని - తనరు ననర్థ
ములకుఁ గామక్రోధ - మోహముల్ మూడె
కారణమ్ములనుచుఁ - గదురోసి నిత్య

ము ననిత్యమును దుఃఖ - మున నాత్మయశుచి
యనుచుఁ బ్రత్యేకించి - యరసి బంధములఁ
గోయంగఁదగు ముము - క్షుండగువాఁడు
[1] మైత్రియుఁ [2] గరుణయు - మఱి [3] ముదితంబు

---

1. మైత్రి సన్న్యసించి తగువోటఁదగిం యాసనమునుండి ‘ఈ లోకము ప్రాణులెల్ల సంతసమున జెంఁదుఁగాక; దుఃఖము వ్యాధి దురాశ లేనివగు గాక. మనుజులు దేవతలు నరకవాసు లెల్లరు ముదితమానసులగుదురు గాక’ యని ధ్యానించుట. ఇది క్రోధమునకు శత్రువు.

2. కరుణ. జీవులు కష్టములనుండి గట్టెక్కి ధనవంతులగుదురు గాక యని భావించుట.

3. ముదితము. భాగ్యవంతులు భాగ్య మెల్లప్పుడును తగ్గకుండుఁ గాక. ఎల్లవారును తమతమ సత్కర్మఫలము లొందుదురు గాక యని భావించుట. ఇవి యభ్యసించువారు తొలుత దుష్టేంద్రియ నిరోధ [illegible]

[4] నశుభగతి [5] నుపేక్ష - వారసి లేటి
సద్భావనలచే దొ - సంగులం ద్రెంపుండు
వహిం శ్రుతి చింతన - భావన దర్శ
నములం జింతించి మా - నంబున నరసి
నలి భ్రమ తొలంగ నీ - నాల్గింటిచేత
నెడంద తమము వీడి - యెలరారు మనుచు
పూర్వోత్తరములకు - పొందిక చెడని
శుభ వాక్యములతోడ - సుజ్ఞాన దీప
మెగనెత్తిచూప న - య్యోగురుం బోణి యును
చిత్తమ్మునం దప - స్థిరబుద్ధినూని
ధర్మముల్ విని యెడం - దం దేటి యంత
భవపాశము సడలి - ప్రయ్యుంగాకనుచు
మణిమేఖల వ్రతమ్ము - మహిం నాచరించె.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

మాన వాల దేశమున వారపై లోకమున నెల్లవారలు సుఖింతురుగాక యని భావింపవలయు. పై మాటిచే కోపము వదల దగు.

4. అశుభభావన. మేను ముప్పదిరెండు కష్టములకు లోనగుననియు, పేడకుప్పలోని పురువుల పోలుననియు, మలమును వదలు ద్వారము వలె నశుభముల వెలివలుచు నదియు, జలదారివలె దుర్గంధమునే వెలిపుచ్చునది యనియు భావించి మమతవదలుట. దీనికి శిలక్షణభావన యనియు పేరు కలదు.

5. ఉపేక్షా భావన. సమస్త ప్రాణులను సమబుద్ధితో భావించుటయు వానియెడను నేకరీతి యుండుట యగును. ఇది పూర్వపు నాలుగింటికంటె గొప్పది. దీనికి సమచిత్తత్వమనియు పేరు. దీనిచే విభ్రాంతి తొలంగిపోవును. చూ. పీఠిక.